

83.3(2Рос-Охр.)71
К-55

81x

V. A. KOBIAKOV

LITƏRATURA
XRƏSTOMATIJA ZB

PASTALBƏJ ŞKOLAA

LKLNÇL CARDƏX

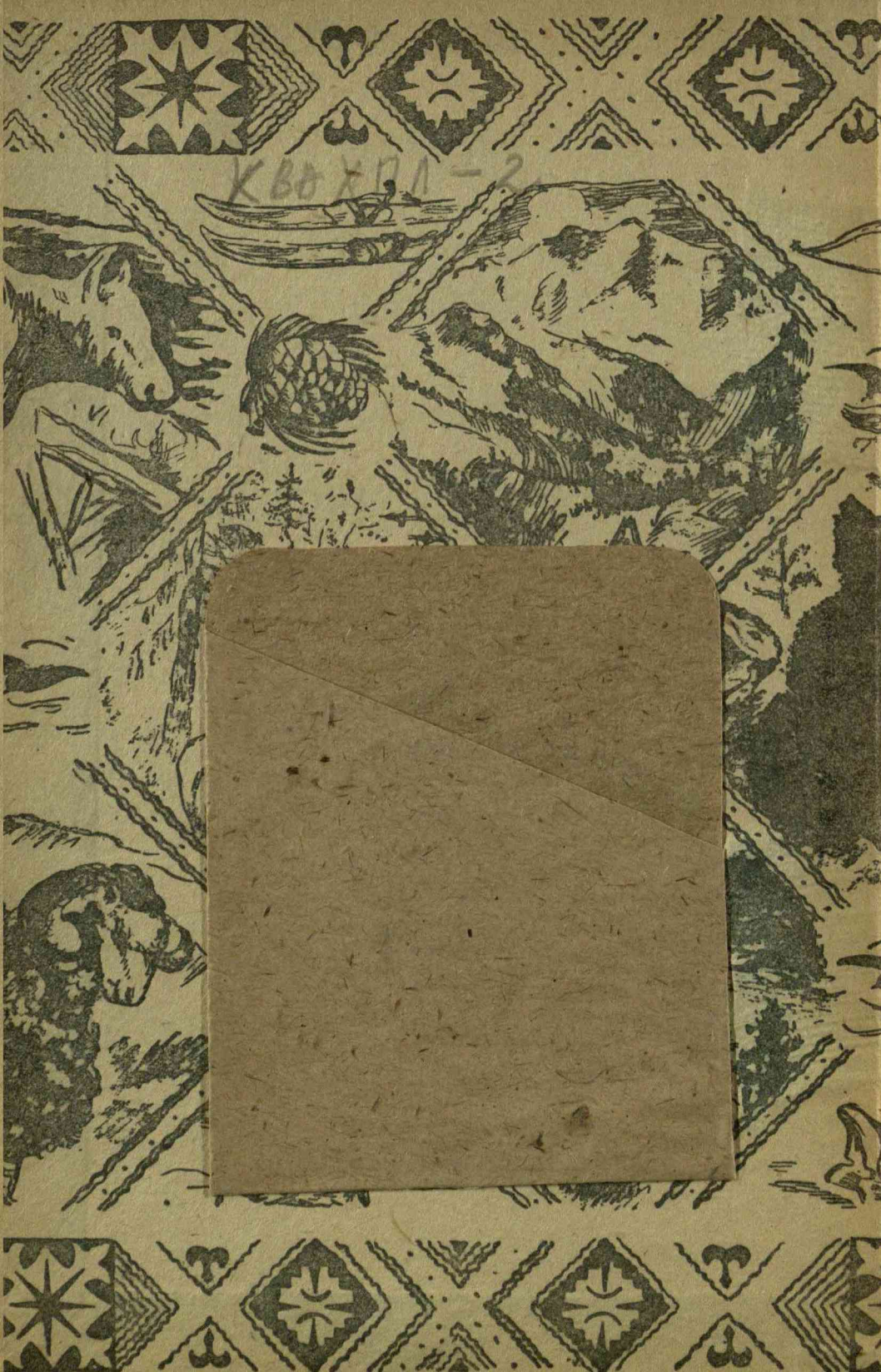
Баазь	Рәгәрл.	ахса.
Цена	Перепл.	кол.
65	30	

NOVOSIBIRSK

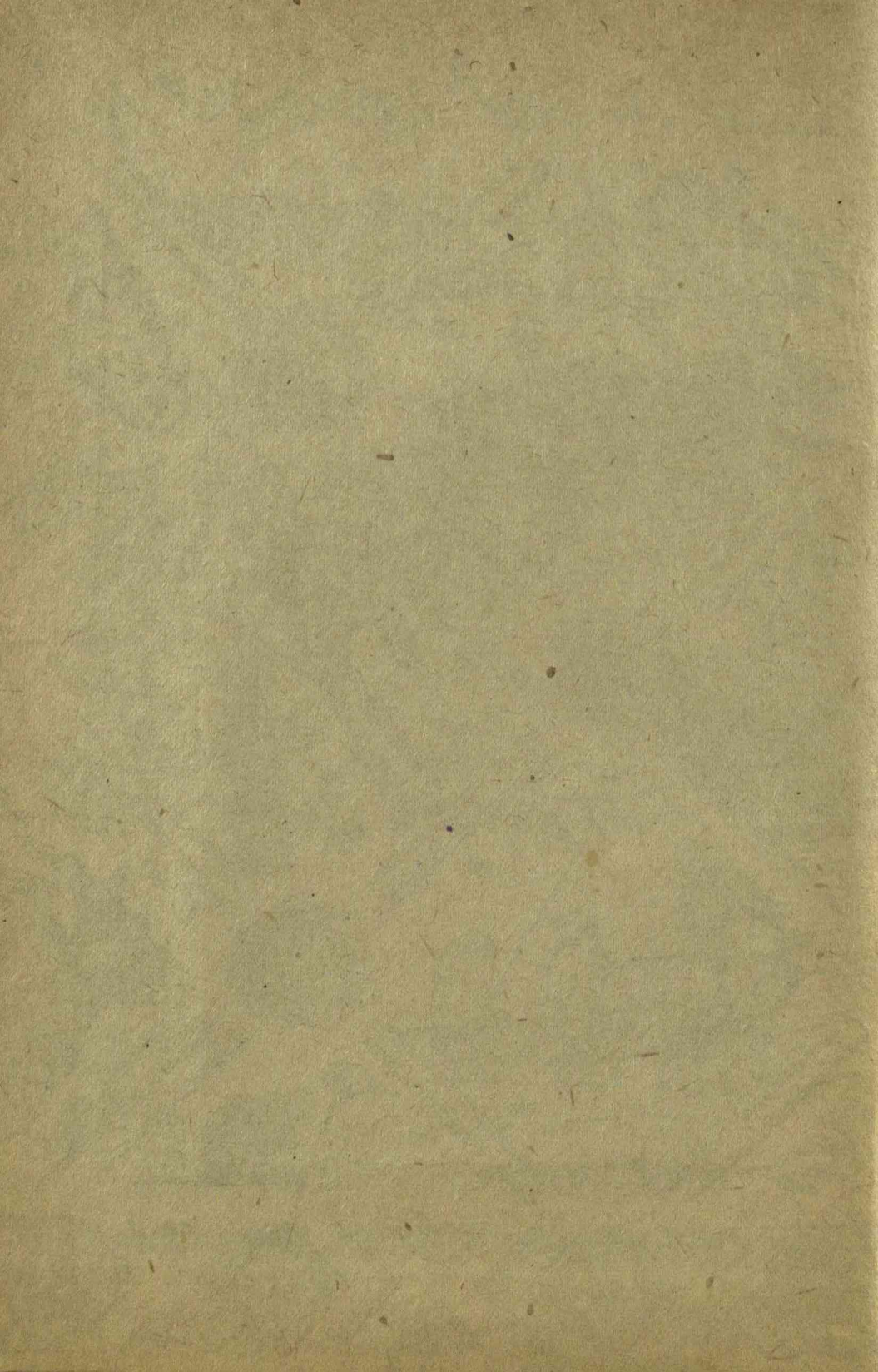
OGIZ 1934

NATSPƏLLƏL

KBA XDA-2

Хакас.

3-20/2a

V. A. KOBJAKOV

83.3(2Рос-6X)971
K-55

LITƏRATURA

XRƏSTOMATIJA ZB

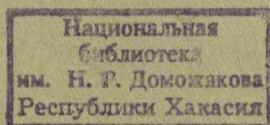
PASTALBQI ŞKOLAA

II çİ. CARD BX

TƏRTİNLİÇİ CİL YGRƏDİ

Зап. Сиб. Край. ОНО-ның устадчызының оғынчызы
V. N. Lujaev arqys kɵrɵp piktɵɵn

770655944

Уиб н 55

В. А. КОБЯКОВ

ХРЕСТОМАТИЯ

ПО ЛИТЕРАТУРЕ

НА ХАКАССКОМ ЯЗЫКЕ

ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

ЧАСТЬ II

ЧЕТВЕРТЫЙ ГОД ОБУЧЕНИЯ

ИЗДАНИЕ ПЕРВОЕ

Утвержден Зам. Зав. Зап. Сиб.
Край ОНО ЛУЕВЫМ В. Н.

Pu litəratura hrəstomatijazın pasxanda, S. M. Brailovskaja vənən M. A. Rəvnikovanın pasxan stavıllıq orıs kitabın tuzalanır pasxam. Pasaqı pəlində klasiktarnı kiirip, ikinçizində (soonzar) orıginallıq matəriallar kiirılğan, xakastı orındaqı xonxıtarıpaqar.

Avtor

зымның хыңчан адажымны азгирга сахандооох сүлөр. Ол түзә хараақызын узубазын, хараа тооза угуу пәза минң излм сивлмң араслазын.

Curttaqçылар баринның сөвлә килгәннәр, сох кизәә түзәң пүрдәә удурлазарга каравас.

Amdь сох кизл баринның ивнң хында curtap adaj polьp угуу pastady. Ол тың сахсы урсә, хараақызын узубинса, ив-хазaa аразын прай ојларса, пүрдәә баринның көзәнәгилнң алтына киләвәс тың арах урсә. Барин ань истүр, „адажна“ өгилсә. Сөргән кизләрлнә сахырса:

— Азыраңар адажнь сахсы арах!

Cох кизлчәк сарым сыңа алaj азырава ургән, оқырларгынәң тапыз-балқан пәза оларнь угрәткән:

— Сүгәр харасхь хараада килнәр пажның аарлың излн сивлн арагыв-зарга, мин сүгәргә мында изилн асыр пүрәм, мин тындаа урзәм сүгәр хорьхраңар; тавырах арах алыңар, көгилг арах парьңар, сонда сүгәр миндә хыжтабассар.

Оқырлар сах یدی itkәннәр. „Adaj“ түзә ол хараақызын кадьң cat-pin тың ургән, ив хазaa аразын прай ојлар, баринга ујқу кадьндаа пүр-вәән: یدی тың ургәнчк. Барин поэь сақынса: „Adaj сахсы урсә. Ань ulamox сахсы азгирга сахирга кирәк“

Ол хоньңын хоньр irtәлнңдә сөргән symәkcлннәри туравас көрзә-ләр—kladovkalarьның изил асых, излн сивлн оқырлар арагывсханныр,—пажга искүргәннәр. Барин „Adajьна“, тың тарьнывсхан, ол аньң излн сивлн хадатьр polbin салқаньна, ол адажньн мојуьна саргаа пүрлүскән.

Угвә aspa polqanda сарқысшлар бариннь „adajь“ көзлнәң саргаа алдыртывсханныр. Барин соохтарса:

— Сә, минң „адажьм“ ив аразьна оқыр поэдывсхан:

Сарқысшлар түзә анньң surcalar!

— Sөләppir барин кизл, „адажнь“ хараа ургәнмә? Барин сөләпсә:

— Тың ургән, узудақадә пүрвән, мин ань ulamox сахсы азгирга сахирга сақынқам.

Сарқысшлар түзә сөләпсәләр;

— Көрсәзәң барин кизл, ол хараақызын синң „адажнь“ тың угуу-түр нөзә. Сақaa кирәк polqan anda салы кизләрлнңлнң пүрәзлн тасхар ьзарга кирәк polqan, ноо нимәә یدی „adaj“ тың урсә, көрәргә. Ақaa pit кизл ушунәң tapsirga carabas.

Сарқысшлар соохтарсалар:

— Pыs sanapcaby: „adaj“ прольң нимәс. Барин кизл сох кизәә тың тарьнывсхан.

Ол тустақы pravada барин сох кизлчәктл сарқыздыа сох тырмәә савар pravaly qpolqan. Pomeşcik сақынса:

— Мин ань тырмәә арагыр поэым харахнаң көгүр көзл хараамча саваргын.

Сә amdь килүр паж, сох кизлчәктл тартыр сыхсәгилстл, парар cirlәrl түзәң тырмәә cиткәнчә илг пүрәстаңа polqan. Amdь оларга иүрдә ақас аразыңа парарга килүскән. Барин поэь pooza tutpariqan. Кизлчәк кинә-тлн алныңар көрсәлқан пүр пујқанның cил ходьра хархан cиләгәзлнң sarvajcatxanьн. Cиләгәләрү coqar idә sarvajзыpcalar. Кинәтлн poozayь-наң хаар алала хайдар-хайдар авақарьр pastabyсхан:

—Tpru, tpru, tpru!

Барин хайдар хайдар тың хорқыр парқан:

— Хайдаг нимə poldь?
— Əтсi, барin kərdəklə, kərdəglə, тигiнə ава kizin azaxтарьна тур.
Мьнда аңҗада рəј kizl kərsalqan. Барin маңатар хорqьр парqан
Ol маңзырса:

— Nandьra ајландьr тiktə! Nandьra ајландьr тiktə!
Kizicəк sələpcə:
— Əтсi, барin carabas: ава kərsalar pıstıd хорqьр ајланqаньвьсть,
сахмьndox ol syryskilьr pıstı unadььььar.

Барin сохтарса.

— Анаң paza хайdi itcəң нимə polarza? Хайdi polarвьсть?

Kizicəк sələpcə:

— Ol adaj yrgənləң uqaa тьң хорqьradьr—тірсə.

Аңҗада барin kьrləp харлар хьсьхьса:

— Yr, тавьрах хааманьң adajь?

Kizicəк sələpcə:

— Min yyp pılbincəм, minд тавьзьmdaa сох polparqan.—Po-
зь тізəң ol бариннь хорqьтса:

— Əтсi, барin, тигiнə ава pıskə caqdadodьr.

Барin kərgəң kərgəң,—paza itcəң oңdajь соqьl, анаңна poзь adaj
polьp yyp pastavьььxan.

Kizicəк sələpcə:

— Əтсi, барin, тьң arax isklə yrgəгə kərəк.

Барin ulamox тьң yрььxan.

Kizicəк sələpcə:

— Ава хорqьвьсть, tədır parьвьсть,

Барin yyp, yyp majьвьсть, sələpcə:

— Yr tidırlıң хаама kırgəң!

Kizicəк yрььxan:

— Gam, gam!

Pırdəə yrylbincə аньң, анаң ol sələpcə.

— Əтсi, барin, тигiнə ава pazox caqdadodьr!

Барin ıdi xaraazьнаң yyp xonqan. Баринньң тавьзь praj сох pol-
parqan,—yyp polbıncə.

Таң сарьр pastavьььxan. Kizicəк соохтарса:

— Əтсi, барin ol ава niməs.

— Nimə polqandьrза?

— Pıjqannь cil хазьra хавььxan. Аньң ciləgəлəң соqар sarvaj-
turqulaan polьr nəzə... Min pılgəм pit аньң ава niməs polqanьң.

Барin хьсьхьрь kьrləpcə:

— Əк andaқ мьндақ adaj! Min sinь tyrmədə ulamox yr tudup
caзьdarььң. Хайdi хьнзаң ıdi itsal барin. Sin барin—adajзаң, adaj sin
xaraazьнаң polьp yrgəzəң.

Аңҗада барin ulamox тьң тарьньвььxan. Kizicəк sələpcə:

Min sinnəңdəə artьx yyp pılgəм. Сə yrgəгəлə хьнтавььң. Min
sinь xaraazьнаң yrdьrəг ycyn ıdi polqam. Амдь min prajларьна соох-
taqlırvьң minд бариньм xaraazьнаң adaj polьp yrgəң тіvəс! Ань min
yrdьrgəvlң тіirьлң!

Барin pudurqu kizəə ulamox тьң тарьньвььza pırgəң. Baringa an-
daқ сооха kırgəгə хьньзь сох polqan. Ol kizicəktı, хайdidaa хорqьt-
sa, анзь poзьнинəңна parca:

— Xajdi xənzaq ıdı itsal varin, min sini olox cooxtırbyn conqa.
 Barin kərıblə turza—kirək xomaj, kızıçəkə ol cooxtarca:
 — Sin kızılgəgə cooxtavas ucun min saqaa nimə pirim?
 Kızıçək ançada cızə sələdi:
 — Minlə promnı tastavıs, tyrməə odırtra, saxsı ınək silər pır
 paза ıklı xar puqdağ pır, paза min ıvımdə curtim. Sini tızəq, varin
 min alqar-tilgirvın paза prajlarına maxtar cooxtırbyn: „Cox, varin
 adaj polıp ırvən“!

Suruqlar.

1. Barinnyñ hazır polqanyn nimədəq sığara kərcəvıs? Nımaxtyn andağ orınnarın cooxtar pırıqır.
2. Pu nımaxtañ kəgə, ol kızəə varında xajdı curtalqandır?
3. Barin cox kızıdəq noo nimə kirəksıngən, cox kızı varınnañ noo nimə kirəksıngən? Nımaxta kımın qıyməzi azyıparqandır?
4. Mındaq nımaxtyn avtorı kım polçaq: cox kızıvə alaj varınma? Anı nımaxtyn pytkənıdəq kəgə pıllır polarva?
5. Mındaq nımax xajdaq kızılgər arazında pytcəq paза ol kım-nərnıd arazında cooxtalçaq: pajlarnıñ arazındava alaj ıstəncı xalxtarnıñ arazındava? Pu nımaxtyn tıqnaan kızılnıd saqıvı xajdar ajlançaq?

Plança toqıvıs.

Nımaxtyn cardıxtarın kəzıdımılg adaqlastar:

1. Kızıçək varinnyñ odajın ədılıvıskən.
2. Kızıçəkə adaj ırnına polarqa.
3. Kızıçək—adaj.
4. Barinnyñ ızıl-sıvıl oqırılar parqannar.
5. Carqınnıñ carqılaan: adaj prozı cox.
6. Kızıçək varinny avanañ xorqıtsalqan.
7. Barin adaj polıp ırcə.
8. Barin adaj.
9. Barınqa tolnarqa kılıskən.

Kəzıdılğən cardıxtarnıñ polqanıla nımaxtyn xajdaq orınnarında tozılcalar?

Oox cardıxtarın xajdaq kılkm cardıxtarqa pırlıktırlvzərgə carır?
 Andağ kılkm cardıxtar nıncə polparar? Polqannarınna xajdı adaçaq?

Авıs paза ırən (muzik).

Авıs curttarca. Ol pozına calçı callar, ıvıлнə хьqыр-kıldı.

— Сə calçı, saxsılaan ılcıлə, min sini tastavasrın.

Calçıvı nıdıləçə curttadı, otxa kılrər sin cıttı.

— Сə carım, tırcə авıs.—xudaj pırzə—olvu polvın хоньр-алаvas, таң carırın sьqыр-алаvas, таңда ot savarqa pararvıs.

— Сахсı, раваң.¹

¹ Mında orıxtar „batıuşka“ səs orınnar.

Saǵıǵp-aldılar olar irtəngizli, iirtə turqannar. Avıǵs cooxtapca xatıpa:

— Pirdəklə pıskə, inə, azranarqa, pıls caza ot savarqa pararavıǵs. Avıǵs xatı stolqa sıvıvıstı. Odıǵp-aldılar olar ıkelən, iləddə saxsı azranp-aldılar. Avıǵs calıǵzına cooxtapca:

Cə—tidir,—carim, pıls ovəttap-alañ pır sarıxxa, anañ ot savaravıǵs tıpañ kunnıñ carımnı cıtkənçə.

— Xajdi sıǵr xıncazar, pavañ, ovəttaptaa alañar.

— Timnə inə, stolqa ovət ciirgə,—saxıpcı avıǵs xatına.

Ol olarqa ovəttıdə timnəvək pirdi. Olar pırar, ıklılar samnaxtañ oortavıxannar—toxtar.

Avıǵs calıǵzına cooxtapca:

— Cə, tıpcə, carim, pıls stolnıñ kistındə iirgi pləs alnında azranar ornına, mındox azranp-alañ, anañ uzınqa cıtkənçə savaravıǵs.

— Xajdi sıǵr xıncazar, pava, azranar polza—azranandaa.

Avıǵs xatı stolqa iirgi azranıǵs timnəp-saldı. Olar pazoox pırar, ıklılar samnax oortavıǵp—toxtar.

— Pır sarıxxa, carim,—tıpcə avıǵs calıǵzına,—cə mındoox uzın pır alañ, anañ xonp-alaravıǵs cazyda, tañda irtən irtəək toqıysxa cıdər-ıls.

— Cəzə pavañ.

Avıǵs xatı uzınnıdā timnəvək pirdi. Olar ıklıçə xatı oortavıǵp stol kistınəñ tur-pardılar.

Calıǵzı rozıñıñ taarın xap-alıp, sıǵıvzarqa timnənçə.

— Xajdar sin, carim?—surca Avıǵs.

— Xajdi xajdar, Rozıñardaa pıledirzər, pavañ, uzın soonda uzırqa cadarqa kirək polqanıñ.

Sarajqa paravas paza tañ carançā uzup-salqan.

Ol sıvnan pəər avas calıǵzın pır timnəstə zavtraktan, ovəttən iirgi azranıstan paza ulınnañ silirın toxtat-salqan.

Suruqlar.

1. Avıstıñ asıñı noo-nimədə pıldırcə?

2. Nımaxta calıǵ xajdi kızıdılcə?

3. Kım socinənıjələçəñ paza cooxtaçañ asıñ avıstardanar nımax.

Pı nımaxtıñ sodəzanıjazyına təstənıp carırva pandırıq pırərgə.

Xara-mos.

Amdıǵıñnıñ alnında,
Pırınqıñnıñ soonda,
Arqalıq sıvñnıñ altında,
Aqın suqıñnıñ xazında,
Kadarqan malnıñ əzi polıp.
Kalıx albattıñ xan pıgı polıp
Kara tajqazın tuduna
Kara moş tır alıp curtadı.
Karxa toldıra içtiğ.
Kaza toldıra mallıq,

Cazı parqan cırlıq,
Curtxa toldıra conñıq.
Arqalıq sıvñnıñ altında
Ax ərgə tura turupca,
Ax ərgə ibnıñ alnında
Aran cula xarat turca.
Altın cəsrənıñ xırında
Aran cula tas xarat.
Tərvən cıləp tartıltur,
Tarqıj cıləp ojnaltur.

Xara cirmn xыртъзын
Xattыq tujqaxnan iksi saap,
Xattыq cэcpэnлd pazыn
Xattыq tисnэq kimirtur.

Ax ɵrgэ ibнd istundэ
Xara mos алыр curtapca,
Alqan аныд ipcыз,
Xara ninci polqan.

Алыр кыз Xara mos
Алын халхань асавас,
Алын пасхъсха съqавас,
Andar мындар хараптур.

Xarax ucy xapxan cиr
Xалыр silp kɵrlntur,
Xarax ucy xapxan cиr.
Xazara tuban pyrgɵptur.

„Alqanым polqan Xara-ninci
Xat xujaqымны ээngэ salbin,
Xызы ханны харахнад kɵvbin,
Алы cиr cы poldь“ tіpcэ.

„Xadarqan malныд сапын аларqа
Халх соныма carqь pirэrgэ,
Aran culama altan kɵrэrgэ
Arqal cиrнэ oјlatkɵrэrgэ.

Алыр tɵrən Алын-Кыртун
Арqы тынн yзыр kilэrgэ,
Халн curtun sajвар kilэrgэ,
Хартыq izн al-kilэrgэ.

Алытарым culmu tastарым
Алы-кырэскэ timнэnkɵrlнэр,
Attar savарын timнэр kɵrlнэр,
Алын kизн tirгээ palqanар.

Улуq curtun uјвар kilэvис,
Улуp халар адај халqыspin,
Calvax curtun sajвар kilэvис,
Cadыр ыqир pala халqыspin“.

Alqanь polqan Xara-ninci
Aldana pirdi Xara mosxa,
„Aqылыд sinн азъbыcтъba,
Izн sinн иртъbистъba.

Aran cula tas xaradыnnыд
Азыq tіstэrl urаnъbыcхан
Алыр tɵrən al poзынныд
Arqа moјныд poзыbыcхан.

Arqal symэzi алton symэ
Азыр kicіp халарzan,

Ilнd symэzi илg symэ,
Irtп kicіp халарzan“.

Alqan ipcызнын ispэdi,
Алы хат хужахы ипннэ kисті
Alqanъbынан aspaxtaxan
Azax ystyндэ ајланъbыcхан.

Алын халхань аса tэpkən,
Алын пасхъсха съqыр kilгən,
Kɵp сонына сахаан pirэrgэ,
Kɵksн kɵdіrlp хыqы salqan.

„Calvax curtum aracyларь,
Улуq curtum xadарcyларь
Алы—кырэскэ timдэзэrbэ,
Attar savарны timнэдэrbэ“.

Xorым шу cілэр kyылэspinэ
Xorызыр cыbлqan culmu tastарь.
Халн тајqаныд аqасы cілэр
Харалзыр turdu амды оларь.

Cada pіstэrl cытыnnanminэn,
Carыx kyn xараqы anda oјnanqan.
Uxtun pіstэrl ustayэspinэ
Ura aqастарь хылаңnasxan.

„Улуq curtumda халqannарым
Уcy pazы cox polванар“—tіdі,
„Халх cиrнэd ајlankilzэм,
Хаттыq carqыны pirэrvн“,—tіdі.

Xuxunnан хара ајxaratxa
Cygyрэ kilp tиnн харxан,
Calvax izэnээ paza kilгən,
Car xanat cілэр xona tyskən.

Xas тајqа polqan халх соны
Хара mostыд soonан tartыды
Arqалыq сынныд ystyнэ
Aj ura tudup съqырcalар.

At arqазы сын ystyнэ
Aram aqастыq pil сыртына,
Аттыд аазын cајqи сыxxан.
Архь sarin xari kilгən.

Arqалыq сын toзыlqan cirdэ,
Aqын suqnun pazы cirdэ,
Хара сэк cілэр хайnaspinан
Халн тајqа con kɵrlнdі.

Аны kɵrlp aj Xara mos
Таңнар хайxар turуbыcтъ
Caltanmas poзы calтанъbыcтъ
Yrykpэs poзы yrygybіskən.

Ar cyllыq aj Xara-mos
Альр тастарың хоқдыра,
Алтын-кырыстың қирлн көрә
Арқамың полыр субалыскалар.

Үрвә аспра парқаннарында,
Үс тылға парқаннарында
Хара-Мостың қирлнәң ырап
Алтын Қырыстың қирлнәң қиткәннәр.

* * *

Алтын—кырыстың қирл сууна
Ај пораан кыргәндәг полды,
Хадарқан маллар ыргә тусты
Халых соннар хысхырга тусты.

Аал-хақырттаң адај хустары
Ань көрә ыргы тискләрсә,
Албаты сонның олқан узақы
Ань көрлр орлаза тискләрсә.

Ar cyllыg альр Xara mos
At ыстындә көдірлә тискән,
Көстәдірә харақың көрлр
Көгтс көдірә хыжысалқан:

„Улуқ курттың устақысың парва,
Салбах курттың пастақысың парва,
Удур ығар адај парва
Удурлар сығар альр парва“.

Мун аттың тигіртл амды
Сір хытызың нәзірәткән,
Мун альртың хыжысың амды
Улуқ куртта сағыла парқан.

Алтын кырыстың алақан іпсізі
Алтын ажахтық ас түдүна,
Ах рајзаң ібнлң істінәң
Альр тастарың удурлар сыхты.

„Альр сахсылар кылык сахсылар
Астаан роһыңар ас сізальңар,
Ајаңар хуруп ырах пардарба“, тір
Алтын кырыстың іпсізі сурду.

„Алақанң полқан Алтын-Кырыс
Ах рајзаң ібдәң тиннәнлр сыхсын,
Кідән тоһың кизлбәлзың.
Кірткән ідлң сізәлзың“ тіділәр.

„Алтын—кырыс ақастық тајқаа
Аннап хустар парғысты
Андақ улуқ ноо кырак полды“ тір
Ај ағық іпсі сурды.

Ar cyllыg Xara mos anda
Alas sulas харақың көрді,
Толқар іткән товырсыхты,
Тоң піләккә тызыр килді.

Ај ағық іпсі қызың
Азыр түлүңнаң харпан амды,
Толқи пыкті түдүбсыхан
Товырсыхнаң сытырсыхан.

Azax ыстындә ајланьбысхан
Алтын кырыстың іпсізің
Раһың сызың ара сапхан
Рааһың ідлң кизә сапхан

* * *

Аң сыннаныр Хара-mos
Алтон қитон тастарына
Ајлан-кылыр қылап-сарлап,
Анаң қарқы саһаан піргән:

„Адај табан Алтын-кырыстың
Арқал соһың сыр-сықыңар,—
Салбах куртун сајбавьзыңар,
Улуқ куртун ұјбавьзыңар.

Хадарқан малың қолға сырғың,
Халың ізің Харха салыңар,
Тас осықың талавьзыңар
Талқан кылың сасывьзыңар.

Улуқ куртуна ханысханның
Узың рақыһнаң раққанар,
Салбах куртуна ханысханның
Сыда раһына қыртәңәр“.

Алтон қитон қолға таһтар
Аһың қарлаан саһааның тодығыр,
Салбах курты сајбавьсханның,
Улуқ курты ұјбавьсханның.

Алтын кырыстың қирлнә сууна
Ај пораан кыргән охсас
Аһың қитон кыңқың қиткәнә
Аһың харақың түлқалқан.

Халың өрлқ қылың маллар
Хулың тавьспин кыстәскән
Халың курттақы албаты соһы
Пала тавьспин орласхан.

Халың курту талалхалқан
Хара қирл іксәлхалқан,
Улуқхалар адај халван
Орлапқадар пала халван

*
* *

Ar cyillyq xara—mos amdь
Ax pajzan ibgə ajlankildi,
Alqanь polqan xara-Nincinəq
Aas təstirə toqaza kildi.

Altь xat xujaqьn suuryьььxan
Altьn stolьnьq kistinə kirgən
Aзыnada timnəl parqan
As tamaxtь cırp odyrdь.

Altьn stolьnьq ystyndə,
Arqan xorcan aзы toldьra,
Astaан suxsaan Xara—mos
Aльp salьp siirьvodyrca.

Altь citti syməkcinlənə
Azaxa turup amdь çölədi:
„Altь tazyьnьq idin хajnadьp
Altь tasorqə araçan urnar.

Uluq curtumньq xadarcьlarь
Uluq cьrqaьn itsinnə“ tidi,
„Calvax curtumньq хajraqьlarь.
Caxsь cьrqaьn itsynnə“ tidi.

Altь tazyьnьq idi pььxanda
Araçan xorçan as timnəlgəndə
Aнь istəvəs culmu tastarь
Ax pajzan ibgə cььььskilgənnəp.

Xara-mos curtaan ax-pajzan ibdə
Xalьn cьrqaь polcatxan tusta,
Xarasxь polqan xara tas ibdə
Xazaq, piktəgdə conь orlasxan.

Xara tas ibdə, xarasxь cirdə
Xazaqda catxan plr aльptьn,
Xarax arazь xarьsca
Xulax arazь xulasca.

Inəg cavalyьn inəlp cadьp
Irvəktəvəs cooqь cax poldь,
Covax cavalyьn covalcadьp
Cooxtavas cooqь cox poldь:

„Adaгmьnan albatь connar
Aqьl saqьstь хавььnьar“ tidi,
„Arqal cirlənə tizlpcəvəvəs
Aspaq pixtəgdəq ospasar“ tidi.

Xan cırp хальхан Xara-Mostьn
Nьmalax pazьn cattьrvaza
Nьmьrt хараqьn sooldьrvaza
Xajralьq kyny cir polbas, tidi.

Alton citon albatь conь
Aнь istələ suulaza tьsti:
„Aar covaqda pozadar tьvpristьn
Adavьs osxas sin poldьq“—tьsti.

„Adaj saqьstьq Xaza-mostьn
Alton tastarьn хьrarqə“ tьsti,
„Astaан suxsaan pozьvьstьn
Aar covaqларьvьs aзыrlar, tьsti.

*
* *

Kəgərə kilə taq atxanda
Kəstələ kilə kyn sьxanda
Ax pajzan ibьn Xara mostьn
Altь xurci хannьq caa kildi.

Alton citon culmu tastь
Astьqə systьgə olasxannar
Aнь kəgəvəs Xara—mos amdь
Alaj xohьjьn tartьna tьsti:

„Adaj tavannar albatь connar
Aqьl saqьstaq astьlarьa,
Tavьrax tiktə culmu tastarьn
Talas kyrəskə sьqьnar“ tidi.

Xara-mostьn хальn curtuna
Xasporan kirgən osxas poldь,
Xalьn tajqə хальx conь
Хannьq caaqa amdь turdu.

Altь kyngə citkəңçə mьnda
Ajьnьq хараqь tulqaldь,
Citti kyngə citkəңçə mьnda
Kynньq хараqь tulqaldь.

Aran çula хьзыl torat
Ala xas cirləp ojnancərdi,
Aльp tərən Kəryn arьq.
Acьq хьjəqь salьp cərdi.

„Xancır tospas Xara-Mos.
Xavьzarqə sьx pər“ tidi,
„It cır tospas Xara Mos
Irazərgə sьx pər“ tidi.

Xalьn curtu pulqalqanda
Xarьləq poraан tьsturqandaq,
Хannьq caanьq arazьnda
Xazra torvax orlasxandaq.

Altь clti kyn pazьnan
Adь xorqьstьq caa tozьlqan,
Aqьn suqnuq хазьnda
Aльptьn səgi ala taq polqan.

Xalın ortalıq xadarqan malda
 Xulun cavaqa көр халқан,
 Халых албаты аразында
 Өксис савыс көр халқан.
 Алты xulas сыннық тас харат
 Холлақ төзәнә тус халқан,
 Альр саваль Хара-мос
 Холын төзәнә тусхалқан.
 Хызыл тораттық Көрын арбық
 Халых албатыға хыжық залқан:

„Cirlig ulus cirinә parзын!
 Curttuq ulus curtuna nanзын!“

Xadarqanda naaly amdь
 Myri kistәzә tavьsхан,
 Халых албат соны amdь
 Orlaza syxtaza toqasхан.

„Calbax pıstıң curtubьsty
 Caalatpaspьs“—tıstıler.
 „Pırık pıstıң curtubьsty
 Pırıspәspıs“ tıstıler.

Suruqlar.

1. Xara-mos noqadanar caalazarqa cөrçәң? Paza caalap cıңәn soonda, albaty conny paza malny pozьnyң cirinә noqa aqылcaң?
2. Pu nymaxta xajdaq sәsnәң kәzıdılca Xara-mos paza any conny?
3. Albat connyң pozьdyqьsy Kөcyn-arbyq pu nymaxta xajdaq sәsnәң kәzıdılca?
4. Nymax nimәnәң tozылca?
5. Pu nymaxtyң xajdaq cirlәil synqa төөjlіg nimәstır?

İstәnıs ыrlary.

„Kөk odyсax“ tır ыны ыrlapcatsa, anyң polqanna pөlіgındә (kyp-lәdındә) sәlәlgәn sәstәrnәң xada postь ıdiek xımyradьnarqa kırәk. „Хызыл руқдај“ оғыс ырнаң „proso“ tır ыдаң kәcırılğәn. Any ыrlapcatsa ıkı cara ızәrıskә carызыр udur төдір cөrп ыrlascalar. Olarның pırdә pır sarındaqыларь, pırdә paza pır sarındaqыларь ынаң xada pır yngә pır altasxa tıңә altılar халыxtap aar төдір cөrcәләр.

Ol халыxtarның tıң pır sını (ritm) polca. ыrlapcatsa as cәcьpcatxan kızılıң холь хımyрань cılәр pıldırcә paza anyң altamnarь: prajda toqьs tıңpır хımyras kırәktәrcә (ot savьzy, aqas kızıl, otьvazь, odyı ıgәzı). Bьvьnaң xada toqьnyр хımyraanda anda ol tıң pır oңdaj polca ıstәnıs kәnıgızılәn. pazox төдір, pır sını ыrlap pılgәnı, paza ыrqә tıңni cөrп pılgәnı, ol toqьystada sәlәlcә. Tıң pır sınıgь sani toqьnza ajnyq.

Kөk odyсax.

Kөл хазында pygyçәktә
 Kөk odyсax әsparqan, әsparqan
 Tımrı sarxь tımnәр алыр
 Tıңni turup sarxavьs, sarxavьs.
 Axvax pastьq odyсaxtar
 Andarылыр tyskәnnәr, tyskәnnәr.
 Al soovьsta nanьsaxtar
 Arlanminәң catxannar, catxannar.
 Kygyr хаqдыр xuruq otь

Kəpən idə ygəvls, ygəvls.
 Kədīrkilip sɣzɣonəp
 Kizəktərgə tastaavbs, tastaavbs.
 Xəpə soorqə taarlap kilip
 Xəzaavbsxa tartxavbs, tartxavbs.
 Kək lɳəktər, ax lɳəktər
 Kək ot cīvəs tosxannar, tosxannar.
 Kənəktərgə cɣx toldɣə
 Kyyləmə syt saqavbs, saqavbs.

ХЪЗЫ пуқдај.

- 1 qb. Xor: Xъзы пуқдај таараавbs, таараавbs.
 Pastыр cərlp таараавbs, таараавbs!
 2 cl xor: — Xъзы пуқдај tipsirvls, tipsirvls!
 Pastырcərlp tipsirvls, tipsirvls!
 1 qb x: Noo nimənəp tipsirzər, tipsirzər?
 Pastырcərlp tipsirzər, tipsirzər?
 2 cc x: Өərlɣ cыqь salarvbs, salarvbs!
 Pastырcərlp salarvbs, salarvbs!
 1 qb x: Pls cыqьɳ tudarvbs, tudarvbs!
 Pastырcərlp tudarvbs, tudarvbs!
 2 cl x: Noo nimənəp tudarzar, tudarzar?
 Pastырcərlp tudarzar, tudarzar?
 1 qb x: Clvək tɳnəp tudarvbs, tudarvbs!
 Pastырcərlp tudarvbs, tudarvbs!
 2 cl x: Pls cыqьvbs tolirvbs, tolirvbs!
 Pastырcərlp tolirvbs, tolirvbs!
 1 qb x: Noo nimənəp tolirzar, tolirzar?
 pastырcəɣp tolirzar, tolirzar?
 2 cl x: Cys salkovaj pirəvls, pirəvls!
 Pastырcərlp pirəvls. pirəvls!
 1 qb x: Plskə muɳda kirəkcɔx, kirəkcɔx!
 Pastырcərlp kirəkcɔx, kirəkcɔx!
 2 cl x: Noo niməzə kirəktɯr, kirəktɯr?
 Pastырcərlp kirəktɯr, kirəktɯr?
 1 qb x: Plskə kirək xъzьcax, xъzьcax!
 Pastырcərlp xъzьcax, xъzьcax!

(Ol tusta ɳkɳɳ cl xorьnan pastaqь xorьna plr xъzьcax kɳcə).

- 2 cc x: Plstɳɳ conda xorapca, xorapca!
 Pastырcərlp xorapca xorapca!
 1 qb Plstɳɳ conda xozylca, xozylca!
 Pastырcərlp xozylca xozylca!

(Pu oьɳ, 2 cl xordaqь xъzьcaxtar tooza pastaqьzьna kɳrgəɳçə nalca).

Suruqlar.

1. Pu ыrlarны ыrlascatsa хайдақ ıstәnlı xımrastarы көzıdılcәләр?
 2. Хайдақ sәstәр kılıscәләр ol xımrarыstarqа?
 3. Kızılıq sınәmnıq xımrarыn kırәktәpcatxan ıstәnlıstәrnl sanap sәlәnәr, olarны (ritm) san xostara xımrırqа kılıskәtәrnl.
 4. ıstәnlıstә plәsәt paza ы (sarыn) noo nımәә tuza polca?
-

(1799—1837).

Aləksandr Sərgəjic Puşkin—irtkən vəktaqı tıñ ilbək—gəniaľnaj orıs poədı polqan. Anıñ proızvədənijələrı ol tustaqı in caxsı pisatəľlərgə kəzıdım (obrazəs) polcañ. Pıstıñ amdıqı pisatəľlər Puşkinnañ yğrəncələr.

Ol dvorjanın paза poməş-cik polqan, anıñ krəposnojları, poзыньd ızı-sıvı par polqan. Poзыньd dvorjan ulus arazında in yğradıglıg paза aldaqı kızı polqan.

Puşkin poзыньd xajzı polza proızvədənijələrində xan ыл-ğyzınəñ toqır sıxcañ, ol anda krəposnoj krəsənnərnıñ aar curtuñ kəzıtcəñ.

Anıñ tıdım kızı ıyсын, anıñ stixtarında cooxtalqan ıyсын, xan Puşkinnı stolitsadañ sıqara ызыысхан. Puşkin ызыqda nıñcə nıñcə cы curtaan. Syrygdə cərlp ol mıñnañ təvıngı „Uznık“ tıp stix passalqan.

Puşkin nımaxtarnıñ capсыxaçañ; olarnı ol poзыньd nən-kəzılnəñ Arına Podionovnadañ ıscəñ paза olarnı xudozəstvənnaj onđajnañ toqıncəñ. Andaq nımaxtarnıñ sanına kırətkənnər pu „Abıstanar paза anıñ calçызь Baldadañar nımax.“

Puşkin poзыньd curtaзыньd tyğəncızınə cıtkəncə polıtsıjalarnıñ kərındə polqan.

Puşkin prajzı 38 cыла curtaan. 1837 c. ol duəľdə¹ atır-salqan, anı Dantəs tıp pır ofıtsər atxan.

ABЫSTAҢAR PAZA AНЫҢ CALÇЫЗЬ BALDADAҢAR НЫМАХ.

I.

Ajmax xamaxtıq

Abыs curtaan.

Abыs pırsındə paзаarqa parqan

¹ Duəľ—calqıstan calqıssa xыысnañ alajaa xыssa mытыqasnañ mərəjləscəñ on-ıj polca. XVIII paза XIX vəktyñ pastaqызьnda duəľ tıñ kəp taradıыqыыq nımə pol-ан paза ol dvorjannar arazında sarыстыq kırətkərnıñ xыrina sıxcan onđaj polqan.

Xajdaq polza tavar kərərgə.
 Aqaa udurlap Balda kilir,
 Xajdar pariqanəy pəzəda pəlvin.
 Avəsxə sələpca:
 „Xajdaq irtə turqazan“?
 Xajdaq nimə tülədin?
 Avəş aqaa nandərca:
 „Maqa kirək toqəscə—
 Ugrə tıgər, at kərər paza uzançə.
 Andaq kızıncı xajdan tavalim
 Təvən pəzəna callap alim?“
 Balda sələpca: „min callanarvən,
 Praj cürəmnən xənər toqənarvən.
 Xamaaça cılda ys xati sirtədər polzan
 Xajnatxan bolbanaç azyrır polzan:
 Avəş turup saqən-kərdi,
 Ajmax xamaqən tırvan kərdi.
 Sirtəs sirtəstən pasxa poladər—
 Sədağa xamaam tır saqənturadər.
 Avəş Baldağa sələdi: „Carajza,
 Lkəvlskədə xəjəxtastəq polvajza.
 Minləvilm arazənda curtap-kər,
 Maqat xənpər carcaanəy kəzltkər,“

II.

Avəş ibləndə Balda curtapca,
 Səzər ystyndə cadər uzupca,
 Tərt kızı ucyn azyranca,
 Toqəş kızı ucyn toqənca:
 Tan alənnənoh toqəsxə səxca,
 At kəlp alər cir tarəpsalca,
 Pəs odənvəşca, praj nimə timnər-salca,
 Nymərxa pəzərər kīvəgün sojca
 Avəş xəy Baldanə maxtaplaca,
 Avəş xəzə Baldadağar covəlvəlaca,
 Avəş palazə anə avaa tıpcə;
 Carva xajnadər, pala alər təscə;
 Calqəş avəsla Baldağa xənmınca.
 Cirdəə ol anə maxtabınca,
 Sanazəvəzarğa udaa saqənca.
 Salqan srogə caqdavodərca.
 Avəş astan suqdan, ujqı cadənnən astə.
 Ajmax xamaqə azynadox səstadə.
 Avəş xətnə sələpca:
 „Amdə xajdi polarəvəş?“ tıpcə.
 Xat kızıncı saqəzə tavacə,
 Xəncan syməə xənpəqacə.
 Avəş xəy sələpca: „Pəlcəm ondayən,
 Andaq poxtə postan xajdi əradağən:
 Baldağa toldərər polvas toqəş saxə,

Baldaqa tızə sələ, toldırzın xap orta caxsə;
 Anynan sin xamaannı irləstən alxalarzan
 Andaqda Baldannda tələə cox parqəzarzan,
 Avəstın cyrəgına am kəglıg pıldırca
 Amdə ol Baldazar tıdınır kərcə.
 Mənnan turup xəsxərcə: „Kildək pər,
 Maqat toqəscəm Balda, pır kirəktəqər.
 İstək: nıncə min əlgəncə ajnalar
 Maqaa alban təlir polqannar;
 Annan artıx tavəq kirəkcox polarçıx,
 Olarda ys cılnıq alımb xalqançıx.
 Xajnatxan volbanın azərbaycan
 Ajnalardan alban cəpə maqaa aqırpır.“

III.

Balda, avəsnan sarıspadə,
 Paravas talaj xərində odərsaldə;
 Anda ol parqəcax toqarqca
 Anyn pəzn ol talajqa suqlarqca.
 Talajdan amdə kiirə ajna səxsa.
 „Noaq sin pər kirdin?“ tır Baldadan surca.
 „Məna pu parqan talaj salqədarqca,
 Sırər cavalları xəzəra pygə toqlırqca.“
 Kiirə ajna mında xorəqca tystı.
 „Noqadanar pıdı ajavınəstın pıstı?“
 — „Xajdi noqadanar? Albannar tələvincazar,
 Salıqlan sroktı irtısalqazar,
 Məna pıskə kylky polar,
 Sırər adajlarqca əlım polar!“
 — „Caxsəmaj, talajəvəstı salqətpadaş,
 Sanalqan əlvannı toldırzın alarzan,
 Toxtadaş, nucəgım ızım minsaqa.“
 Balda saqınca: „Any irtərı kyspə maqat“
 Ajna ızıqçız səqə salqan,
 Astaan xoosxa cılı majləvəsxan:
 „İzən-mındı Balda kızıçək
 Xajdaq tələg minnən saqaa kirək?
 Alban tələən pıs xacənnan ispəcənmıs,
 Andaq covaq pıs ajnalar pıvəcənmıs;
 Alzan aloxxa, cə cəp xostıra,
 Andaqdaa polza pıstın cooxtaşqə pastıra,
 Soortın pırdəvıs pıs cəvalvasxa,
 Talaj xasti carəzarqca ıkələqə
 Səxanəvəst toldıra albannı alzın,
 Andox pıstın xap tımdə polzın.“
 Balda anqada aqaa kylcə:
 „Xajdaq nımə sin saqınər aldın?“ tırcə.
 „Mınlınən sin xajdan carəscanzan,
 Mın Baldavın, maqə xajdan sədacənzən?
 Xajdar ısxənnar pu aləşmın!“

Azadyr saqy minin kicig xarındazymny.
 Balda saqynqy aqasxa parqan,
 Iki xozan tudup, xarxa suqur alqan.
 Talaj xazyňa ol pazox ajlanqan,
 Anda ajnaçaxty pazox tapxan.
 Plr xozanny Balda xulaxtan kedirca.
 „Plstın xomysxa sagırkordak“ tıpcə,
 „Sin pit amda ciitsən ajnaçax,
 Mininən tartызarqa kycyn asxynax.—
 Tik cirgə sin vrəmə irtırvədək,
 Minin xarındazymny syryp cıttək.
 Plr, iki ys! Syryp azyndax.“
 Pozdybystylar ajnacaxtan xozanax:
 Ajnaçax ojlapca talaj xastada,
 Ax xozanax iblınzər aqas xastada.
 Calbax talajny iblğə ojlabınan,
 Axsyn kedirip tılın syqarbinan
 Ajnaçax citkən, tyn arlyxpınan,
 Xyzara tirləp, xolynan cozynminan,
 Saqynp: Baldaynan kirək cazırqa.
 Kərzə—Balda xarındazyn sıvar odyr,
 „Xynystyq minin xarındazym“ tıvodyr,
 „Majxpardyn! Tynanval, odyr.“
 Ajnaçax taçnap parqan.
 Xuzurin cymytpy sañaj cavasparqan;
 Xarındazynzar xyrty kercə.
 „Azadyr, albanqa cerkilim“ tıpcə.
 Aqazyna parp, sələrpcə: „Pida.“
 Alqa syxparçyx minnə kicig Balda.“
 Kiri ajna saqys saqynp pastaan;
 Balda mynda uluq xoryq itsalqan,
 Talajny ıstı praj purtavysxan
 Salqaxtap praj ol cayıbysxan.
 Syxkilgən ajnacax: „Toldyra kızıçək,
 Saqamox ызarby saqa töləğ.
 Andaqda polza: kər pu aqasty,
 Uzytp al pozyna polqanna tanxty—
 Kım ырах idə tastir anь,
 Ol pozyna aparar albanny.
 Nimədirzə? Kinirdən ajadyñma xolynp?
 Nimə saqyp turzan?“—„Tıgl puluttı saqypcam:
 Aqazynny aqaa syqara tastavызam,
 Anda sırəñi xorydyrpastavызam.“
 Ajnaçax xoryp aqazynzar ojlaan
 Aqaa baldanyn cıñzınəğər cooxtaan.
 Balda talaj ыstyn pazox nyзыratca
 Ajnalarqa paqnan carbanca.
 Ajnaçax syxkildi: „Nimə xarasçazan?
 Alban saqa polar, alarqala xynzan...“
 „Cox,—tıpcə Balda,—

Амды минң осарым полса—
 Оңдайн пазын поэым сақыныр турқузам,
 Анаң soonaң сақaa ығысҗах мәрәј салсам,
 Көрәгәлс, кyzың көрә полса,
 Көрсәзәнмә, тугдә pii турса?
 Ань sin холнаң көдирп ал
 Анаң сарым пирьста апарсал;
 Апарьбьссаң—alban sini polar,
 Апаралбазан—anda mini polar.“
 Paraxsan ajnaçax
 Piinң altьna kиrgән,
 Kycәngән kycәngән,
 Pygrәjгән pygrәjгән,
 Piinң көдирп, pиr lкi altaan,
 Yzynçиzиndә аңдарлыр, subala парқан.
 Balda сөләрсә: „Ajnaçax альqзан,
 Minиnәң хайдар сарьзарqа сьһnqазан?
 Апарьр полбadyң sin холнаңдаа,
 Ань min тизәң, көр, апарам ьһxtadaa.“
 Balda piigә calaңа мунур алқан
 Pиr пирьстаҗа тозыныла purли халқан.
 Ajnaçax хорqыр парьр аqазьна citкән
 Andaq хьjalнь аqaa сөлirгә kilгән.
 Itcә cox –ajnalар toldьra alban сьqannар
 Inиnә Baldanьң харть артындырьр-ьsхannар.

IV.

Амды kilп, Balda өstep parca,
 Авьс тизә, ань көрәлә сьqара хонса,
 Хатыньң kистинә сазьntur,
 Хорьханьна сььрыltur.
 Ань Balda тиләр tapхан,
 Alban пирп, төләг surқан.
 Paraxsan авьс хай parзын
 Sala пиргән хамaqын.
 In pastaqь sirtәstәң—
 Arqaa citкәнçә сәгиргән,
 Lкиnçи sirtәstәң—
 Авьс тилн cидиргән,
 Izә, yzynçи sirtәstәң—
 Apsaxтьң саqьзь таjвалқан.
 Balda тизә хьсьrkillп сөртәp-altur:
 „Мьһнң soonda, төвлн paальqа xaraspa!“

Suruqlar.

1. Ымахтьң avторь хайзыньң хьринзар—авьстың sarinava alaj Bal-danьң sarinava?
 2. Puşkinнң ьмаqьһнаң сьqара авьс ктәсән ьмаqьһндаqь асьн авьсха төөjвә?
- Noo nimәdә төөj polcatxань?

3. Авьс хатъ авьсха хajди полъса?
4. Baldанъ хajди тогънqанънаqар, ньмахта хajди соохталса?
5. Balda айнаçахтарьнаç мөрijlәзлр розьн хajди көзiткәндiг.
6. Пу ньмахта сьнqа төөj нимәс, таjма нимәләрi, нимәдiг pазa сьнqа төөj, нимәләрi, нимәдiг?

Авьстың асьньнаqар ciсән coохтар.

1. Авьстың хараqъ oйналасъ холъ кyгәәci.
2. Авьсха roomdaa, kizәктә—төөлә асьхьнах.
3. Сыра хajнatsa—авьсть ьстapта сьqаралbas.
4. Kарman хуруqда, авьстаa tunux.
5. Kлzl өлзөк, авьс тавьqлыq.
6. Хамаqъ xудajzar, хараqъ ьlgәrsar.
7. Авьстың ьстанъ tyby сох ьзәptг.
8. Kрәсәnnәг саqбан tutsa авьсха саq көр ciтсә.

Suruqlar.

1. Пу ciсән coохтарньң pазa Пушкинньң авьстаңар pазa аньң саl сьзь baldадаңар ньмаqыньң аразында хajдаq palqальstar par полса?
2. Асьн авьстаңар ньмаха пу сәстәрнид хajзыларъ төөj полса?

Cавьндаqъ.

Одырвьн тырмәдә харасхь cirdә,
Piktәgdә азыраан min ciit хара хус,
Cоваqлыq арqьзым, ханат хаqьньр,
Kөзәнәк алтында хан тамax ciрcә.

Cохсьр lastaqlap, көзәнәксәр көрсә,
Minцнәң pыр саqьс саqьнqан osxas.
Kөrimнәң, тавьснаң minц хьqьгса,
Sөләвzәргә хьнца: „Paraң usuqаң.

Pis cазь хустаръ; paғандax paraң!
Andar, хajда pөзiк таqлар аqарса,
Andar, хajда талаj хьри көгәрсә,
Andar, хajда ciлнәң... minнә aallapcam!“

Suruqlar.

1. Cавьндаqыньң асьхха сьqарqа харасханъ хajдаq сәстәрдән сәләлсә?
2. Poәt савьндаqывьнаң хара хустъ tiqnibәs, ol noo нимә coох tirqа хьнца?

Upraznәniјә.

O-дыр-вьн | tyr-mә-dә | xa-ras-xь | ciр-dә,
Pik-tәg-dә | a-зы-раан | min ciit ха | -ra-xus,
Co-ваq-лыq | ar-qь-зым, | ха-nat ха | -qь-ньр,
Kө-zә-nәk | al-tyн-da | хан ta-max | ciр-сә.

1. „Савьндагъ“ тӳр stixotvorənijəniң stroktarыnda sloktarы uđa rənijalыq paза udarənijazы сох, хайди турquзылqылыр?

2. Stixotvorəniјəni тооza titradьnarqа pazыp алыңар. Sloktarың ularəniјalarың altыnaң sigləp salыңар paза andaқox sinəmnəң (sannaң) stroktarы тоқыr kicлrə sigləstərnəң pəlgiləңər хаттар хьqырылатхан sloktar grupазьна udarəniјəlig paза udarəniјəzi сох.

3. Pastaқь strokаның səstəriң mындаq оңдајnan турquсхылаңар: *cirdə xaraxь tyrmədə odbrəyn*. Parva amdь sinəmnыg savьstьq paза savьzь сох sloktarыңы pırzipir sиңң soonça pariқаны? Stixтьң sinəmi, аның ritmх sloktarың pırsı pırsı.

Kavkaz.

Xarlar ystyндə хaja хазьнда turcam
Хара calqьzan. Kavkas mиңиң altыmda.
Хара хус ьрахь pəziktəң kədirilip,
Ханат хақьnnиң maқa tiңni ucuxь.

Mыннаң turup min kərcəм tərən culattarы.
Pastaқьзың cəristəң xorqьstьq indərilizи.
Mында puluttar altыmda амьr parilar
Pulut тоььra суqlar təvиң tyзыp kyyləscələr.

Oləriң altында uluқ хaxpax хajalar;
Annaң təvиң cudaң mok, хuruқ сыьp,
Annaң təvиң əskirgəң aқas, kək capхьstar,
Anda хustar puқurazьp, ax kiktər səgircə.

Andar taqlarda kizilər uјalapcalar,
Taқьның paј хojныңça хojlar cыcalar,
Anda хadarь kəgliг cazaa incə,
Təvьrax Aragva суq axcatxan cirzər,
Tərək суq kəgliг oјnaan cirdə
Calaң cərigci хorymnarda cıtcə;
Timиr хazaadaң tamax kərgəң
Ciit aң cилəp, ol хajnap oјnapca.

Tik cirgə ььrlənyр хьrqa savылca,
Astaan salqaxnaң хajаны calqар...
Tikkələ! ciir tamax coqыл, əriңis coqыл:
Амьr хajalar аны kyrdəјip хьscalar.

Səstik.

Хорьм—arsaxьq, хajалыq таq.

Aragva—Kavkazta суq adь.

Tərək—andox суq adь.

Suruqlar.

1. Тақьның prirodazының алыңça хоostarың poet хайди kəzидə pasca?

2. Noqa stixotvorəniјədə cooxtalca, puluttar амьr parilar, kizilər uјalapcalar, хojlar cыbscalar тӳр pasca?

3. Tərək суqың niməneң təejləp pasca? Noqadaңar Tərək суq poetkə timиr хazaadaқь ciit aңa təej pıldırcə?

N. A. Nəkrasov.

(1821-1877).

Nikolaj Aləksəic Nəkrasov-ol tusta curtaan, xaçan krəsən xalıq krəposnoj хоньста, помəşciktər pazında polqanda. Krəsənnərtin „pozьdi“ tən onđaj polparqanənz oi kərıp kirəci polqan.

Аның олqан тuzu pавазьнын curtu suunda irtkən, аның curtu Çrəşnəvə tıp sələçaxta polqan, Volqa suqнын sol хьrнда catxan.

Өzəvəş poet polar alnında ol ilədə kərgən, poməşciktər krəsənnərti хajdi хазьr tutcaңnarьn, алыңа pozьнын pавазьn. Nəkrasov

krəsənnərtinəң paза olарнын олqанарьынаң uđaa pьrgə polqan, paза olарнын aar хоньqьнаңar kəp pascan.

„Krəsən palalarь“ tıp stixotvorəniјədə Nəkrasov olqanarнын irtə 1stənzin paза oјnanьstarьn somnapca. „Tirəmnə munzuruqь“ tıp stixotvorəniјədə Nəkrasov munzuruxtyң əən сыrajьn асырca, ol аның is аныр nimənəң paза хajdi pajьçaan kəzittə.

Nəkrasovtyң proizvədəniјələri, krəsən халыxtь pazьqdan сыnap pozьdar ycyn kyrəscillərtin in tyң хыңçaң proizvədəniјələr polqannar. Аның stixotvorəniјəlerini krəsənnər, studənnər ы idip ыrlascaңnar, olar tyrmələrdəgi paза katarqaa ызыlqan rəvoljutsionərlərgə citcənektər.

Vladimir Il'ic Lənin Nəkrasovtyң proizvədəniјəlerini tyң хыңçaң. Nadəzda Konstantinovna Krupskaja pozьнын vospominaniјazьnda cooxtapca, ol pozьnaң xada Sibirzər Puşkinнын paза Nəkrasovtyң proizvədəniјəlerini aqьltьr. Vladimir Il'ic olарnь pozьнын təzəgi хьrindaqь stolьçaxxa salsaltьr, аnaң ol olарnь iirzaj xatar xatar хьqьrçaң poltyr.

Krəsən palalarь.

Pьrsində, sooxta хьşхь tuzunda
Min aqastan сыхам; tyң soox polqan.
Kərzəм pьr soor сырьp tartьp
Адьçax kəəlçə taqzar сыxparir.

Piglär cıləp amır, sirtəđ pastırır,
İr kızıcək adın tınnəđ cıtparır
Uluq majmax kiskən, tərı tonıxaxtıq,
Uluq mələjlıg... pozı tırqaxla sını!

— İzən olqıxax! — „Parıvodyr irtırə!“
— Najda tıđ sin xazırzan, min kərgəndə!
Odyñnı xajdan? — „Aqastañ aparınıñ:
Pavam, istəksə, ootca, min tartıpcam.“

(Aqas arazında paltı tavızy jañylanca.)

— Nimə, pavañnıñ simjəzi uluqva? —

„Simjədə uluqox, ıkeləñmıs

Praj irənnərdə: pavam paşa min...“

— Andaq poltırno! Adın kımdır? — „Vlas“

— Cazyñçı nınçə? — „Altıncızy irtkən..

Cə, əlıg! — olqıxax coon xısxıgıvıxan,

Carpəñ xalavıxan tınnəđ tartıvıxavas,

Suruqlar.

1. Pıstıñ sovət olqanarı amdı tirəmnədə xajdı curtapcalar?
2. Xıqırnar stixı. Alında tirəmnə olqanarına xajdı curtalcaq?

Tirəmnə kulagı.

Naumnıñ patak zavodı

Paşa con tıscən ıvıçək

Pırcələr ajdas tavıqıñ.

Naum — ol xıqı kızıcək:

Kızək cıncək tik alı,

Krəsəngə ol kystənı

Kırəktə salkovaj sıxca,

Anzy toqısnəñ töləpcə,

Ana ıdı ol əən cirdə

Kartokpa odyrtı parqan...

Caqında — „Bavaj“ monastır,

Səlo „Uluq tıstar“ tı,

brax nıməstə Kostroma.

Naum — mındəvin curtapca,

Volqa ıçə suq pozıñ

Anıñ karmanıñ toldırca.

„Aspaxtıq“ aqıñnıñ cirdə

Anıñ turazı turupca

Caıqı, Volqanı unatsox,

Andar ol xuruq turazar

Burlaktarqa ol col tanı:

Annañ kəp „carkalar“ sıxca...

Mında uluq sudnaa col cox;

Mında barkalar taarlalca.

„Polъzim“ tıp sadьqьlar kilzə
Naum olarnь udurlapca,
Cənqə nьm хьзьbzar: хавьн,
Olza pozьdaa хавьнца...

Xumньq tajьzax cirlərdə
Pora kəgildi atabas,
Bubin cooxtaзь istircəm
Хоьqь sьqььs, ньзьrttar.

Pirikə sьqara oylim:
Tanьs ханəçax turca,
Адьнн cилн cazaqlьq
Kizizl kylynir odyrca...

Siljəzi xoostaqlap salqan
Cьltrosnaң хастьrьxtar.
Pəzik sapuktar kisalqan
İnnində caxsь kək taar,

Moskvadaң sьxan kartustьq,
Prtəskə poozazьn tudup
Naum kilir praj xoostaqlьq.
Kərip—kənninəң ərincə.

— Cə, kirək хajdaq?— „Barьšta“,—
Kylynir nandьrcadyr.
Kənninçə cooxtassьqьp,
Tygədə yzəstircədir.

Cьlda араqа aqaa nimə pirgən
Zavottaң ninçə kilgən.
„Tustapsalqan, Ёstapsalqan,—
Ys cьlqada citkildəg.

Piglər—najncьlarь—kumnarь,
Titrən хьjal—tyzəderlər.
Toqьs kəp—sьqььbzam min:
Xonçьxtar tastavastar;

Okruk prajь mində хəvaxta
Axca ildirvədən izəstig:
Poməşcik krəvl cox poldь,
Minin krəptərim хaldь“.

Aqaa ucurar, saqьnçanmьn
Silig dub minin sadьmda:
Toqьsxa хьнçаң lımçik
Səzlrəzlin tartcaң anda.

Irtənnəң ninçə paa tyscəң
Lımçik nıskə paqça,
Suq kanat tyscəң cilər,
Хajdaq polza licinkə.

Niməzə sarьq səək tudup
Acьnnanьp poo tutcaң,

Anaң ol azyraňyр алып
Pazox toqъзыn itcең.

Љымчык pozының sөzлгөzлн
Kөrлndлrә сыqарqаn.
Хajдаq tkаn! хajдаq азых
Хара kynyçәktәrgә!

Анда товыннар сырәлг
Хомды тавыныр аlqаnnар,
Соҳыг ханат лгвәкәjlәр
Андарох килр аlqаnnар.

Naumnаң yrdәң тапысрып;
Cilt arax роlqавып,
Naumnы ol лымчыкнәң
Min tинmәstлrçәnmлn.

Suraqlar.

1. Naum pozыna хajdi is аныр аlqаn? stixtar sөzлнәң nандыгыңар.
2. Naumnың ylgyzлn Nәkrasov хajdi kәzltcә? Stixta хыqъыгыңар.
3. Kрәpostnoj pravаny сох itkәn soonda. Kрәsәnnәrgә хajдаq пaa „krәptә“—лlçлгвәләр хозыlqаnnар?
4. Nәkrasov Naumnы kлmmлнәң paза nимәzлнәңәг төәjlәpcә? Poәttлд соохтагынаң сәләр pirlнәр.

I. A. G o n c a r o v.

(1812-1891).

Ivan Alëksandroviç Goncarov Simbirsk koratta tərən öskən. Anıñ pavazı kılkıñ saadıq itcən aştan. Andaqdaa polza anıñ içə-razıñnıñ ıvı poməşcik usad'vazına tɵj polqan.

„Turavıs pıstıñ, Goncarov pasxan pozıñnıñ vospominalıjalarında,—toldıra cırcə—istıg polqan tıp tiirgə carır. Uluq oğrada, xınzan ıkədə, kɵp pydyryglyg: kızı curtaçan, at xazalar, kirpələrliç, sarajalarlıq, aqmarlarlıq, xus tutcañ cırlıç paza mıcalıq. Attar, ınəktər postioç, ɵskılərdən xucalardaa, tañaxtardan ɵrtəktər prajzı posti,—praj ol mallar xustar oğradan ı kızıñnıñ toldıra curttarca... Pır səsnən cooxtazan pydyn imənı.

Pozıñnıñ „Oblomov“ proızvədənıjzındə Goncarov kəzitcə, poməşciktərnıñ pırdə nimə itpəçəñnərnı, ınanmastarın, postarın ıñ krəpostnojarın ıñ istənıstərı soltanda praj pıləndə curttırca xıñx-parqannarın. „Oblomovtıñ ıjquzu“ ol proızvədənıjñnıñ glavazı.

Oblomovtañ tıñ Goncarov pasxadaa poməşciktərnı kəzıtcə, olar kəzəjstvələrıñnıñ xarazır toqıñcañnar, postarın ıñ axcaların fabrik, zavottar pydyrərnıñ salcañnarnı. Ana ol poməşcik-promışlənıktarqa socuvstvolaan Goncarov. Oların ıñ curttarın pazır, ol oloox vrəmədə, ol fabrikalardan zavottarın ıñ əələrı əkspluatırlapcatxan ıstənçtlərıñnıñ curttuna təğvəçəñ—paspaçan.

Oblomovtıñ ıjquzı.

I.

İlja İljiç irtən pozıñnıñ kıcıçək ortxıñaqında usxunqan. Aqaa cıtlə cas. Aqaa ooj, kəgliç.

Xajdaq ol caxsıçaxxıña, xızıqıña, toldıra palaçax! Naqıçaxtarı tər-tərpəjəgəs, aqaa tɵjli xajzı palaçax coradaa purdajtır polbas.

Nənkəsi anıñ usxunarın saqırca. Ol aqaa, uquçaxtarın kızırtə, tartca; ol pırbıñçə, pastaxtañca, azaxtarın ıñ təkıləñçə; nənkəzi tutca-anı, kızıñnıñ uluq xatxıda.

Para-para parqanda anı aqaa azax ıstynə turqus-salarqa kılıstı; ol anı cuundırca, pazır tararca, anıñ içəzi adarca.

İçəzi anı xıñıstıq oxsanıñnıñ oxsanca, anıñ acın xajralıq xaraxnañ ıvərə sarın kərgləpcə anıñ, xaraqı pyrkək polvazın, surqan, plə nimən aqırır noo canır polvazın, nənkəziñnıñ suraqılap alıd amır,

uzanma coxpa ol, xara nimə usxunqan polvazın, tızь cox axtanqan polvazın ujquda, idi nimə anьq ızəən polvazın; anaq anь xolьnan cidektəp-alьp obrassar aparadyr.

Anda, tıstəne turup-alьp paza pır xolьnan xuçaxti tudup anь, aqaa molitvanьn səstərin pılvinssek, cooxtapca.

Oolaqas ol səstərin xajındыz cox soonaq cooxtapca, pozь kəzənnəkə kərıp, kəzənnəktən tızəq komnata kiirə sirənnin səren cыz kiirə saapca.

— Pıs, ızəəən, pyn paravьsра kyləttəp? Kinəttin ol molitva arazьnda suruvьsca.

— Paravьs, tьnycam,— sala-manzri cooxtapcadыр ol xaraxtarьn obrastan хьja albin paza molitvanьn səstərin citrə cooxtirqa manzrap.

Anaq pavalarьna parcalar, anaq cəj ızəəgə.

Cəj ızəəən stol хьrinda iljuşa, sigızoon castьq, olarda curtapcat-xan, kiirə igəzin kər-saldь, ol pırdəə yzygy cox pozьnьn хьzçaqьna klbrəncə, anьz kiirədən andar pazьn tıtrədir, anьn stulçьqь kistəndə turavas, aqaa ilçiləpca.

Anь xalastardan, suхарьçaxtardan, ərəmədən azrırə pastaica.

Anьq soonda ızəəzi, paza xatap irkələdir, saatxa, pykkə, ograda tıstənə kyləttirgə pozьtca, nənəzınə хьtьq carqь pırcə paləçaxtь pırdəə calqьzaan tastavaxsa, cыqьlarqa, adajlarqa, əkəə caqdat-pasxa, ıbdən ьrax parvasxa, iin ɵnəndə, anь uluq ɵzən-ojmaxsar pozьtpasxa, pəs ucastakty iin xorqьstьq cırgə, xomaj savlyq polcatxan.

Pırsındə anda adaj tavalqannar, anь annaьna andar хьənyьlqan adajqa sanannar, хаçan con anь avlap, sьzrolьq, paltьlarlyq syr-sьx-kannar, ol adaj xajdada taq ɔzarinda cıtparqan; ɵzən-ojmaxxa ɵltg mal tartcannar; ɵzən-ojmaxta xasхьlardaa, pyurylərdəə par polqanь paza pasxadaa ɵn-pazь suşcəstvolar par polqanьna ızəptəlcən. Ol nimələr alajba ol krajda, alajba avarınçadaa cır-cərx ystyndə avarınça cox-polcatxan, nimələr parьna sanalçan.

II.

Oolaqas ızəəzinə çaxaan cooxtarьn saqьvaan: ol хаçanoox taxsar Ol uqaa tьn хьнça iv ajlandьra хьzьl-parqan galəəjaa sьqara

ojlap-pararqa, anь ystynən culzar kɵrɵp-alarqa; cə galərəja igrı, cadavla ılnçə, anna andar anь ystynçə „kızılərgələ“ cɵrərgə carapca, gospodalarzə cɵrbınçələr

Ol ıçəznııq andar cɵrbəskə caxanьna xajbınça, cə xьçalandırturqan pasxьnçaxsar pastır-sьxxan, saqol tusta kırləəstkə nənəzi kɵrɵnı-bıskən, anь xajdı polza tudup-alqan.

Ol anna tiizıp, ot tastaçan cırgə oojlap-sьxxaan, andar pırık pasxьnçaxca sьqьp-alarqa, cə ol anьn soona cadavla cidərgə man-na ıta tastaçan cırzər, andar cidələ pəzoox anьn koluboktar curtuna sьqarqı saqıncıan saqıznı izırgə kırək polca, alajba mal xazazьna, ɵzən-ojmaxxa kırərgə itkənın toxtadarqa.

— Əəkkəj sin, xudajbm, xajdaq andaıq palaçax polçanzan, xajdaq andaıq tırlənçık polçan! Cə ɵdərərzanma sin, sudar, amır? Ujadıstıq!—cooxtapca nənəzi.

Andaqdaa polza palaçax tɵələlə ɵtkən nıməs: ol prərdə kinətlın amırcьp-parca, nənəzi xırında ɵdərər, paza praj nıməənı caxsaan ɵđnı kɵrıp ɵdərca. Anьn olqan saqıznı alnındə polcatxan javlənıjələr-nı sьnıxtap kɵrcə; olar anьn saqıznına tırən tıscələr, anaç anьnan xada ɵscələr paza pıscalar.

Irtəngı uqaa manat; kılđə sərən; kyn amdaa pəzık nıməs. Tura-daı, aqastardan, golumoktar curttaçan cırlərdən, paza gallərəjadaı—praj nımədən ırax uzun kɵlətkılər ojlascalar. Saattaı oğrada ıstındə, saqıznı tyzərınnə uıqı xıqırcatxan, sərən pulıncıstar pytklöp-parqan. ıraxxı arıns astıq cazıla ot cılı kɵjca, culuçax paza carıpca kyn xaraçına caltrapca, xaraxxadaa aqırbıstıq.

— Xajdan andar, nənə, mında xarasxı, tıgdə tızən, carıx, tırcə polzoox andadaa carıx polar?—surca palaçax.

— Anna sьqara, batıuşka (pavaçax), kyn ajqa udur parca, pozь kɵrbınçə anь, anaç andar pyrkətkənçə; anaç anь kɵr-salzoox ıraxıtn, saqandoox carıp-parca.

Saqıznı tyzybıscə palaçax, anaç praj sarın kɵrıp ɵdərca: kɵrcə ol, xajdı Antip suqqa parca, cırdə tızən, anınan xostı, ılnçı Antip parca, sьn Antiptıı xırında on xatap uluq, bocka paza tura sınıncə pıldırcə, cıqıznı kɵlətkılı tızən, pozьnaç pykty tooza cavyıxan; kɵlətkı pykcə ıklı xatı malavıxan, anaç kinətlın taq ɵzarınzar cɵrbıskən, Antip tızə amda aqradadandaa sьx-pararqa manıncıalax.

Palaçaxtaa ıklı xatap malavıxan, paza prə maltaç—oldaa taq ɵzarına porıvzar. Aqaa taqzar pararqa xınbıstıq polca, kɵrərgə, xajdar kır-parqandır cıqı. Ol ızıksər, ol tusta kɵzənətkən ıçəznııq tavıznı ıstılgən:

— Nənə! kɵrbınçəznımə, pala kyn xaraçına sьqara oojlap-pardı! Apar-sal anı sərən cırgə; pazıcaçıın kyn ızıtsalar—aqırar, kɵnnı pulqalar, nımədəə cıvıncıvər. Sını ol ıdı ɵzən-ojmaxa parıvzar.

Ul pastax!—kölçən kıvənçə nənə, kırləskə anь aparcadır.

III.

Oblomovtarıı ıblərııı ıstındə irtəngı tıkkələ ırtən tıırgə caravas. Kuxnədə ittən kotlət pıvırarqa paza ovoşca kırtıpcətkən pıscax tarıslanı, tıramnədəə tərə ıstılcə.

Pozь Oblomov apıax kırək cox nıməzəək. Ol irtəngı toozıncıançə kɵzənək xırında ɵdərca, oğrada ıstındə noo-nımə ıdılcətkənın kɵrıp.

— Әә, Ignaška! nimə aparcazan, аьқ?—surca ol oqradada parcatxan kızıdə.

— Con curttaçan turaa pьcaxtar tudarqа aparcam,—nandьrca anьz, barınzar kərbındə.

Cə, cə, apar, apar; cə kər, caxsylan tut, cəvəl

Anaң xat kızını toxtadьp-alca:

— Әә, xat! xat! xajdar cər-kıldıң?

— Pogripka, batjuška,—cooxtapca ol, toxtabzabas, anaң, xaraxtarьn xolьnaң cava tudup kəzanəksərə kərıp: stolqа syt aqьlarqа.

— Cə, par, par!—nandьrca barın,— kər min sinі sydyn tегіp nimə ьstıң. Sinçі, Zaxarka, caltaңnaan, pazox xajdar oojlap-parızan? anaң xьsxьrca: mьna min saqа pırəvıñ xajdı oojlırqa kırəqıñ! Kərcəm min sinі, yzıңçі xatı oojlap-parızan. Par nandьra ızıkсəəl!

Xajdar parьnzа. Zaxarka razoox ızıkсər savьxsırqа parca.

Cəzьdan ıñəktər nimə kılıbıssə, apsaх parcazьnaң purun, olarьn suqar-salarqа saqьsrəpca, adajax taңax syr-cərgəñıñ nimə kəznəktəñ kər-salza, saqoloox porədkə coxxa toqьr məralar turqusca.

İnəjdəə anьң uluq maң coxta: ol kip tıkcəñ Avərkadaң ys caas cooxtasca, xajdı ırıñıң ırğı paltozьnaң ıļuşa paltoçax xatap tık-salarьnaңar, pozoox məlnəң somnapca, anaң kərcə, Avərka sіkpən oqьrlar-parəvьspazьn: anaң xьstar curttaçan аьıңça komnataa parca, polqanna xьsxa toqьs pırca, xajça aqа kırəktır kruzəva sox-salarqа. Kyn tooza; anьң soonaң Nastasja Ivanovnanьva, alajva Stəpanida Agapovnanь, alajva pozьnьң coonьnaң prə pasxazьndaa pozьnaң xada saatta kyləttəp-pararqа aparca, kylettəçadə аьq tikkə niməs: kərərgə, jablok xajdı pьscadьr, kiçəgi citırə pьs-parqan jablax cırgə tyzyp nimə parqan pol-bazьn; tıgdə jablax aqasçьna хьjarqа, mьnda kizərgə annandaa pasxa.

Cə saqьsrastьñ əəñi kuxnədəң ovət polqan. Ovəttəñər ıbdəgi con pydynynəң cəptəscəñ; pьrsaj kiirən igədəə хьqьrılçaң cəptəzıgə. Polqanьla pozьnьң cırgə хьñqan niməzıñ cooxtapca: Xajzь xarьn ıstıñəñ mьn хajnadarqа, хajzь lapşa. alajva xarьn, хajzь kirtkən it, хajzь хьzьl, pazь ax podlivka sousxa.

Polqanna cəptəg kırəkkə аьлчаң, maңataaң yzyrılçaң anaң alajva аьлчаң alajva хьja tastalçaң əəñıñ tygəñçі prıgovorьnaң.

Kuxnəzər pu tyrcə polbın, pırdə Nastasia Petrovna, pırdə Stəpanida Ivanovna, ьzьlçaң anьva munьva xozarqа alajva anьva-munьva pьzьrbasxa, sakьr, mət, ararqа azranьsxa paza kərərgə, povar tooza pırlgən nimə salarva.

Cıçəñ nimədənər saqьsras ııñ pastaqь paza əəñ curt saqьsrazь polqan Oblomovkada. Coonnan pьzolar cьl pajramnarьna! хajdaq xus əs-kılgəñ!—Nıñçə-nıñçə nıskə saqьs salcalar, хajdaq kər toqьsnaң saqьsras anьң soonaң cərərıñdə! İndəjkələr, taңax palalarь імəninə pırlər pazadaa pasxa torzəstvoo (cьrqa!) kьnnərgə хuzuxtaң azralçaңnar: xastarьn motsion cox tutcaңnar, хap ıstındə tıbərəpıñ хьzьqda tutcaңnar nıñçədə kyn pajram аьñnda, olar caqnaң caxsaan хuzulьn tıbəs. Andə noo аzьl аzьxtar coqьl—varəñıjələr, tystan nimələr, kurcatka pьzьrьqlarь!Xajdaq mөөттərdır, хajdaq kvastar хajnadьlca, хajdaq pıroktar pьzьrьlca Oblomovkadal

Ana ıdı kyn kьnərtkə cıtkəñçə parcazь ыrygyscələr, saqьsrəpcalar, praj nimə toldra, хumursxa cıləp, andaқ pıldıstıg curtnaң curttapca.

Palaçax tızəñ praj niməni kərcə, oñnapca pozynñ olqan, pırdəə nimə irtırbincətkən saqyźənañ. Ol kərcə, xajdi tuzalıq paza xajyñdy-lyq irtırlıgən irtəngizdi soonda kınertki, paza ovət citcə.

IV.

Lzig, cəgi kınertki; tıgırdə pırdəə puludax coqyl. Kyn pırdəə tıbrəvin turca pas ystyndə xavorta, ertəpcə. Kiiniñ colaxtanarñ toxtap-parqan, ol turca—cərimli cox. Aqastaa, suqdaa pırdə ximravinçələr; tirəmnədəñ cazy ystyndə pırdə sajbəbas sымзырх catca—praj nimə əl-parqan osxas. Kızı tabyź pos cirdə ətlig paza ыax tapsala parca. Cibırgı xulas paznçadın istilcə, xajdi irtırə ucux-parыbьsxañ paza sьlapparca zuk xojьq otta. Kımdə pyklə vrəmə xorlapca, andar kımdə cadьbзavas tadьbьg ujqьdañ uzupcatxan osxas.

İvdədəə ətlig sымзырх turubьsxañ. Prajlarыñ ovət coondaqь ujqь caazy citti.

Palaçax kərcə, pavazyñañ ıçəzi, kiiri igəzi, paza praj connarь—parcalarь postarыñ pulunnarыna tarap-parqannarыñ; kımniñ puli cox polqan, ol ot tastaçan cırgə parca, ıkiñçizdi—saatxa, yzıncizdi—səənəktə tıləpcə sərənni, pasxazь tızəñ, sьrajьñ səəktəñ cazyndьrьp platnan caap-alьp, andox caadьp uzupьsca, xajda anь lzig majьldьr-salqan paza kəp cəən ovədi, andar-salqan. Saatьdaa sьrьp altьnda subalьbьsxañ, pəsnəzıniñ xьrinda, kucərdəə at xazazynda uzupca.

İlja İljic con curttaçaña paxladь: andaqlar parcazy kım xajdar tyskənni catьlavьsxañnar, sırlərdə, poolda paza səənəktə, olqannarыñ postarыñ ojnırlarыna tastap; olqannar ogradada cьbьscalар paza xum xascalar. Adajlardaa ыax sərən ujalarыna kırgılərp-alqannar, caxsь kızəə, urçəndəə nimə coqyl.

Palaçax oñnavinañ oñnavlaça.

Ol pənəzıniñ ovət soonda pazoox sьxcañ kiigə.

Pozь ol prə sərən cirdə odьrьp-alçañ: kırləstə, pogrəp irtkınıñ-də alajba kənizıniñ cas ot ystynə, ux soqarqə paza pala soonañ kə-rərgə nəkkə.

„Əx, sьx-parar, kərərgə kirək caxsylan, pu tırləncik galəraja ystynə“,—saqьñca ol ujquzыñ arazynda: „alajba paza... əzən-ojmax-sar“...

Mьnda inəjəktiñ pazь tızıñə əəliр, uqu xollarыñañ cırgə tys-par-çan: ol palaçaxı xaraqьñañ cıdılıbьscəñ paza, kəməs axsьn acabas, tьñ niməs xorlas sьqarca.

Ol tızəñ anьñ uzubzar vrəməziñ tьstanmin sьqьp-alçañ, ol uzu-zoox, anьñ pozь pıliñp curttaçañ curttu pastalçañ.

Ol praj miir ıstındə calqьzaan polqan osxas; ol azaxtarыñ sala-ucuna pazьp pənəzıniñ xьja ojlaçañ, parcazyñ, kım xajda uzup-ca kərgiləçəñ; anañ cyrəksıniñ galəraja ystynə sьqara oojlap-parçan, ыqrascatxan cardьlarça ıbrə oojlap-par-kilçəñ, goluboktar curttaçañ cırgə paqьñp sьx-parçan, saattьñ tirəəñ kırcəñ, tьñnaçañ, xajdi sьlap-ca zuk paza ыax ıstəçəñ xaraxtarыñañ anьñ ucuxxanьñ kiidə; kımniñdə ot arazynda cьrlapcatxanьñ tьñnaçañ, ol sымзырхı izəpcətkənnəni tıləp, taavalьp tutcan.

Anañ ol koopxa kır-parca, xasca, xajdaqda ciləgəçəktər tıləpcə.

xastırqıñnañ arıqlap tadin alıp cırca, ıcəzi pircətkən jablaxardan, varəniədəndəə arıxxa sanap,

Aqaa özən ojaxxadaa oojlap-parkilərgə xıñıstıq polca; ol prajzı ilık xulascala saattan andar: palaçax anıñ carıñnıñ xırına cıtlıq oqlap-parqan, xaraqıñ nuubızıp, vulkannıñ kratərına kərərdəgi cılı kərıbzərgə xıñqan... cə kinətin anıñ alıñnıça özən-ojmaxtañ andar praj cooxtar turubıxşan; ananna kılıp ol xorqıvza pırgən, ol ətıgdəə nıməs, tırgdəə nıməs pandıra cygyrcə, xorıxxanına tıtrəzıp, nənəkəzınzər attıxparıp, kiiri inəjəkti usxurıvıxşan.

O! ujuuzunañ usxun-parıp, pazında pladın oñdajlı tartıp, anıñ altına xır sastarnıñ kizəgəstərın kiirə suqur, symələnçə, avarıñcadaa uzuvandaqı cılı, kəjtuktənıp lıjuşazar kərgləp odırca, anıñ varinnar kəzənəgıñə, olox tusta tıtrəscətkən xollarıñnañ uqunıñ pır ydynə, anan əkıñcızıñə spitsələrın suxlapca, tıstərı ystyndə catcatxan.

Anıñ arazında ızıg kəlçə-kəlçə tyzərgə pastavıxşan, prirodada praj nımə tırg arax polıvıxşan; kyn aqassar cılvıvıxşan.

Ibdədəə kəlçə-kəlçə sımzırıx ızəlpərqañ: pır pulunda xajdada ızık ıqırvıvıxşan; ograda ıstındə kımınındə pastırqanı ıstılğən; ot tastaçan cırdə kımndə apsrıvıvıxşan.

Tırcə polarıñnañ kyxnadən pır kızı, xajdar-xajdar uluq samavar aarına pastırıp əəl-parqan, capcañ irtı. Cəj ıcərgə cılvıv-sıxxannar: prə kızılın sırıjı uul-parqan, xaraxtarıdaa castan-parqan; tıgızı naqıña paza cıxcozıña xızıl tanıq idə cat-salqan; yzıncızı pozıñı nıməs tavıvıxşan cooxtapca ujuu soonda. Praj olar xorıascalar, ətəscələr, ızəpcələr, pazın tırvıbas kiirilcələr, ırgı postarına cadabla kılıp.

V.

Ada-ıçənıñ ıvındə uluq xarasxı gostinnıj, ırgı jasən aqasnan itkən uluq odırıcxtar, təələ cıvıl-parqan capxıstıq, xajdar-xajdar uluq xatıq aar divannıq, ol oop-parqan kəglıvəj varxat xazaqlıq paza pır uluq tuup xazaan uluq odırıcxtıq.

Uzun xısxı iir polıvıvıca.

İcəzi divan ystyndə, pozıñnıñ altına azaxtarın tartıp odırca, paza ətırlıp olqan uqun soxca, ızəp paza prərdə sııdən pazın tırvap.

Anıñ xırında Nastasia Ivanovna paza Pəlagəja Ignatijəvna odırcalar, pırunnarın toqıvıxa cıvır, prə nımənı xarazıp tıkcələr pajramıca, lıjuşa, alajva anıñ pavazına, alajva postarına.

Pavazı, xolların kistıñə tudup, komnatada ıstındə skər-tədır pastır cərcə, avarıñca kəñıl tolıp, alajva nımzax odırıcxxa tırcə odır-saladı, anıñ tırcə odırıp pazoox cər-sıxca, xajındıvıq tıñnar pozıñnıñtoox maltaqlarınñ tavıvıñ. Anan tamğ cıstapca, sıñılıvıscə, pazoox cıstapca.

Komnatada pır caq svəcızı kəjca, oldaa svəcı xısxıla paza kyskylə ıirlərdə taməzarıca pırcəñnər. Cıqıv ıirlərdə irtə cadarıca xarasannar paza svəcı cox kyn carında turarıca.

Gostinnıjda uluq odırıcxtarda tyvən pasxa oñdajnañ odırıp tıñıstır sıvıasca cırttaqlarınñ alajva təələ kılçən kızılərlıñ.

Cooxtazip odırcatxannarınñ arazında kəvızındə tırən tavıv-tıvıv cox turca: parcazı kynnıñ udur-tədır kərtscələr, saqıstarınñ udur-tədır tozıvıp pırlıparqan, pasxa cırdən capıx xavarlar as alıçan.

Съмзырьх; Ilja Ivanovictън idѣ tуgылгѣn aar sapukтъq maltaqla-
тыла, paza futljarqa suxxan stѣnѣ caazъ majatnigъnanъ cъxlapca, paza
tyrcѣ-tyrcѣ polbin Pѣlagѣja Ignatijѣvnanън alajba Nastasia Ivanovnanън
ѣiptѣ xolnaq alajba tѣstѣn yzѣ tartxannarъ tirѣn съmзырьхъ talapcalar.

Prѣrdѣ idѣ carъm caas irtup-parca, prѣrdѣ prѣzi tapsi izѣvѣscѣ,
annaq axsъn krѣostѣp, cooxtanѣa: xudajъm, proom sall

Анън soonaq xosti oдърqанън izѣvѣscѣ, анън soonaq kѣelѣa paza
pacxazъ, pѣr komantadaq osxas, axsъn acъbъscѣ, ana idѣ kiinън ѣkpѣ
ѣstundѣgi cuqunѣax oънън, annaq andar parcazъn ajlandѣr cѣr-kilcѣ,
prѣziinън xarax cazydaa съxparca.

Alajba Ilja Ivanovic kѣzѣnѣksѣr pastѣr-parca, kѣrѣvѣstѣ andar, coox-
tapca kѣmѣs tanъn tyzyp: amdaa pisѣa caas, tasxar tѣzѣn xajdaq ajcara
xarasxъdѣr!

— Jaa,—prѣzi, nandѣrca:—pu tusta tѣelѣdѣ xarasxъ poladѣr: uzun
iirlѣr citcѣlѣr.

Casxъda tѣzѣn tanъnazъp paza ѣrinѣlѣr uzun kynnѣr pastalъbъs-
xanъna.

Surubъznardaxsѣ, noo-nimѣ idѣrgѣ kirѣktѣr olarqa ol uzun kynnѣr,
olar postarъdaa pѣlvѣstѣr.

Pazoox tъmъl-parcalar.

Ol curtas pѣr ondayca polъp parcatxanъn pѣrdѣa nimѣ talabaqan,
ovlomovѣstѣr postarъzѣ ol curtasxa aarsъnmaqanъndaa, annaq pasxa
polar curtъtѣ pѣrdѣdѣa uqur pѣlvѣnnѣnѣr.

Olar onar cъllar съbъlzъp, savъxsъp paza iрѣr curtaqannar alajba,
kruzokka съbъlzъp-alabas, kѣm tyzyndѣ noo nimѣ kѣrgѣnnѣrѣn cooxtas-
cannar.

VI.

Cir calqъs pѣr xati olarnън pѣr ondayca parcatxan vъyttarъ izѣl-
gѣn, съp-съnnъnън (pѣlvѣѣn) slucajdaq polqan ol.

Xaqaн, aar oвѣttѣn soonda tъnanъp-alabas, parcazъ cѣjgѣ съbъls-
kilgѣnnѣrѣndѣ, kinѣtѣn korattan ajlan-kilgѣn Oblomovtaqъ irѣn kilѣvѣs-
kѣn, xojnъnda yyr nimѣdѣ съqarqan, andala съqar- turadѣr, tygѣnѣi-
zѣn xajdi polza uul-parqan Ilja Ivanovic Oblomovtън adъna pis'mo
съqar-kilgѣn.

Parcazъ xorgi tannas-parqannar; iv ѣzi ipѣi kѣmѣs съrajъnda-
daa xubula tyskѣn; parcazъnън xaraxtarъ paza purunnarъ pismozar idѣ
syylzѣvѣskѣn.

Xajdaq tannastѣg nimѣ polqan;—Kѣmnѣndѣr pu?—oqarla tyzyp
varin xatъ tygѣnѣi zѣn tapsaan.

Oblomov pѣi kѣi alъp-atъp capsъp-parqan xolъnda anъ aar-pѣr
ajlandѣra tutca, pѣlbin, noo-nimѣ itcѣѣn anъnaq.

— Ѧ sin xajdaq alъp-alqazaq? surca ol irѣnnѣn: kѣm pѣrgѣndѣr
saqa?

— Min tyskѣn ogradadaqѣ, koratta, iscѣzѣnmѣ,—nandѣrqaн irѣn:
poctadaq ѣkѣ xati kilgѣnnѣr surъp, oblomovadaq irѣnnѣr parba tibѣs:
iscѣzѣnmѣ, varinqa pismo pѣr.

— Cѣ nun iin pastaqъzъn pѣgѣnѣvѣskѣm: saldat pѣi cѣgѣnѣnѣi pa-
zъbъsxan. Vѣrxlѣvtaqъ diakon kѣr-saltѣr minѣ, ol minѣ oblomovtaq
tibѣs pѣrvѣskѣn. Ѧkѣnѣi xati kilgѣnnѣr. Ѧkѣnѣi xati kilѣrlѣrѣnѣnѣi sѣk-
lѣnѣrgѣ pastavъsxannar, pismoнъ tudapirgѣnnѣr, aqaa xoza pis axca al-

parqannar. Min surqam, noo-nimə itcənmın, min pu nimədən, xajdar idəvın? Ana olar sırənlıq milozınarqa pırgə sələnnər.

— Sin anь albas polqazan,—taarənpər cooxtandь varin хать.

Min sьmnandaa albaan polqam. Noo niməə kirək, pıskə pu pısmoçı,—pıskə kirək cox. Pıskə caxxəvannar pısmo alarqa—min tıdın-minçəm: parıar mьnnaң pısmoңar kəzıńerdəң! Saldat-ci, uqaa tьң səklən-sьxxan: хьңqan pastьxtarqa хoptırqa [min хorqьp alьp-alqam.

— Aalьq!—tıpcə varin хать.

— Kımınəң polar anaq pu?—saqьsxa tyzьp cooxtapca Oblomov, pısmoңd adrəzıń kərgıləp:—xolь tanьs osxas, sьmnnaң!

Cə pısmo xoldaң xolqa cəp sьxxan. Kımınəң kılğən pıclık polçaң paза noo-niməə nimədəңər ol pazьlqan polçaң tıp, coox pastal-sьxxan. Para-para parqanda parcazь tujuxxa kır-parqannar.

Ilıja Ivanovic ockızьn таар-salarqa sələn: ockıların caas cərməңa tılənnər. Ol olarнь kılzıp-alabas pısmoнь acьvzarqa saqьnqьlap turqan.

— Polar, talaba, Ilıja Ivanovic,—хorqь-parьp toxtadьvьsxa anь хать; kım pılədıг anь, хajdaqдыг ol pısmoçı? Хьнза anda tırgə ıdıг-gəstıg, хorqьstьq nimə polar, prər. Kərcəzəң nөөzə, conçi pu cьllarda хajdaq polьvьstь! Taңda alajba taңda-yrğyp maңnanarzaң хьqьtarqa—ol sinnəң tızıp parьvьspas.

Cə pısmo ockılardaң xada zamuk altьna cьyl-parqan. Parcalarь cəjnəң təəs-sьxxannar. Ol pısmo anda cьllar cadarçьx, ol uqaa sınınəң irtıgə alnьnda polbaçaң polьq (javlənıə) polbaan polza, oblomovəstər-nıđ ıstərın (saqьstarьn) uqaa tьң salqьtpan polza. Cəjdəə ıclp oдыг-qanda, irtəngıdəə kyndə parcalarьньң cooxtarь ol pısmodaңnaar polqan.

Para-para parqanda sьdavadylarьba хajdaq, cə tərтіңci kynyndə, kuuca cьylzьvəlp, хorqa-tuda pısmoнь acьvьstьlar. Oblomov xol sal-qanьna kərlьbstı.

— „Radişev, —хьqьгca ol.—Əə pu-çi Filip Matvəjıctəң nөzəl

— Ilı Əəl mьna kımınəңdırl!—Kədırlıpıskənnər parca sarınaң.—Olçi, ol amdaa tırgьvə, pu, pu sıngə cıtkəңçə?—kərdək anь amdaa yrəvəən! Cə, alqьs xudajqal! Nimə ol pasca?

Oblomov tapsar хьqьгьp pastavьsxa. Filip Matvəjovic sьra хajnatcaң rətsəpt kıləpcəvə хajdaq, ьza-pırgəgə. Anь noodaңdaa aqaa caxsь хajnatcaңnar oblomovkada.

— ьzarqa, ьza pırgəgə kirək aqaa—parcazь suulas-sьxxannar: pısmoçax pazьp ьza-pırgəgə kirək.

İdi ıklı nıdıləçə irtıp parqan.

Kirək, kirək pazarqal!—tıp nıңçəva хatı cooxtapca хатьna—rətsəp-ci, хajdadьp?

— Хajdadьp ol?—nandьгca хать:—anь pastap таavalarqa kirək. Saaqь tyrcə, хajdar paңazьrırqa. Xudaj pırzə, sьqьpalarvьs pajramıңь, pazatvьs: amdaa oojlavьspas.

— Sьnaptaa, pajramnaңar pazarvьn,—təen Ilıja Ivanovic.

Pajramda pazoox coox pısmodaңar pastalьvьsxa. Ilıa Ivanovic pazarqa avarıңcadaa tımнən-salqan. Ol kabinətxa parьvьsxa, ockızıң kızıp stolzar oдыг-salqan.

İbdə tızəң sьp-sьmzьгьx turubьsxa, ıbdəgı ulusxa kyzьrırqə paза suulırqa carabas tıp caxxaң pırgənnər.—Barın pascal—Cooxtascalar

parcalary xooryqyp, aarlaan tabysnan, andaq tabysnan anda cooxtazadyrlar, xaçan ibdä elgän kızıbä parlä polza.

Ol çadabla çerlp passalqan polqan: „Milostivyj gosudar,“ këlçäen, xýjs, tıträscätkän xollarınan, uqaa mañat sibälänlp, sizınlp, prə xajdaq polza xorqystıq kiräk itcätkändägi cılı, ol tusta anıñ xatı kılıskän.

Tılädım, tılädım—coqyl rätsept,—tıdı ol.—Uzuçan komnatada kërergä kiräk, şkapta. Pismonıçı xajdı ızarzança?

—Poçtadan ızarqa kiräk,—nandırca İlja Ivanovic.

—Poçtadan ıssa andar ninçägä turar?

Oblomov ırğı kaləndar sıqar-kilgän.

Хыгх аха,—täen ol.

Рос, хыгх аха tik nimä tastırqal!—tapsaңa xatı:—saqır kiräk, хыңa andar korattan okazia parar. Sin caxxı irənnərgä anı pılıp-alarqa.

—Sımnandaa, okazıjadan ıssa ulam caxsxı polar näkkə.—İlja Ivanovic nandırca, anañ pərozın stoolqa saplap, çərnılıtsə suqu-buxan. Ockızın suur-salqan.

—Sınaptaa, caxsxı,—tıp tygətcə ol: amdaa parıbyıspas—manna-narıbyı ızarqa.

Filip Matvəjavıç rätseptı saqır polqanma coxpа, pırdə pıldızı, cox.
VII.

Annañ andar İlja İljic kinətin pozın on ys alajba on tert castıq ooloqas polparqanın kərçä.

Ol amdı Vərxlöv tirəmnədə, pis pırtaça Oblomovkadan, pıclıkkə ygrəñçä, andaqı upravljajuşıj, nəmäs kızı Ştol'tsa, ol uluq nimäs pansion timnəp-alqan ajlandıra curtaan, dvorjannar palaların ygrədərgä.

Anıñ pozıñnıñ oqıby par polqan, Andrey Oblomovtan pır xuraxtaa castıq polar näkkə, paza aqaa pır ooloqas pırgənnə, pırdədä pıclıkkə ygrənmiin, kəəvızın zolotuxadan inəlçän, pozıñnıñ praj olqan tuzun alajba xaraqın, alajba xulaxtarın tuu palqalqanni irtırgän, paza sıma tujuxxan ıloqaçan, uçaında curttabın, pasxa kızı ibində curttap-catxanına, cavat kızılar arazında, anı irtkəlidərdä kızı coqyl, paza aqaa anıñ хыңaçan pırogında pızyr-pırar kızı coqyl. Ol palalardan pasxa pansionda paza pala amdaa cox-polqan.

İçəzinəñ pavazı pastax İluşanı knıgə kistınə odırtıp-saldılar. Ol ıloqasxa, oorlasxa, talıbydsxa turqan polqan. Para-para parqanda apar-salqannar.

Nəmäs kızı kırəkcıl paza xatıq kızı polqan. Хыңa İluşa prər nimə ygrənlp-alarqa mannanardaçыx, caxsaan Oblomovka Vərxlövkanıñ ılıg pırtaça turqan polza. Xajdı ygrənlp alarzança?

Ol ponədəlnıktə irtən usxunzoox, anıñ ərlıñçəgi tudıbyıssa. Ol Vaskanıñ ötıg tabızn iscə, kılrləstən ol хыsxırza:

—Antıpkal kəl alanı: varınaxtı nəməskə apararqa!

Сыргı anıñ халтри тıscə. Pıçəlgə tyzyp ol ıçəzılnə parca. Anзы pılcə—xajdanar, anañ pılıulə altınnarca, tujuxxan pozıdaa çarылzarlarına uluq тыңылар, anıñ pır nıdılə kərıspəscılnə.

Ol parar kyn irtəngızın, anı azırdaa nimə tapıncalar, bulkaçaxtar, өң-pazı paza pasxadaa xuruq paza əl tadıbyq nimələr pızyr-pırçələr. Azыx timnəbək pırçələr.

— Anda naj kəp cəlbəstən, — cooxtascalar oblomovtaqlar: — ova-kə myn paза pьзыqan it, jablax pirərlər, cəlgə xajax pirərlər, uziŋqa tızəŋ morgən fri — purnəŋ cьs.

Ilja İllicxazə kəbizin andaŋ ponidəlniktər tyskə kircələr, xaçan ol Vaskanın, alaçaxtı kəlgə cəxəŋ pirgənün ispicətkən ponidəlnik-tər paза xaçan, anı ıçəzi cəŋ ıclıp-odьrьp xьnьstьŋ xabardan udurlap-ca, kylynıp:

— Pyn parbassan; cətpərıktə uluŋ pajram: noo kirək aar-tədır ys kyngə cərgəŋ?

Alajba prərdə aqaa carlapcalar, pyn ygrədərgə maŋçox: plinə pьзыrarьbьstar.

Prərdə ıçəzi ponidəlniktə anı caxsaan kərıp, cooxtapca.

— Pyn sinin xaraxtarın noqada aarəŋ niməs. Xazьxsanma sin? — anaŋ pazьn pulqarça.

Syməlig oolaqas xap-xazьx, cə tapsabinça.

— Odьr-kərdək sin pu nidiləni ıbdə, — annaŋ andar xudaj noo-nimə pirər.

Cə ıbdəŋlər parcazь kirtinçənnər, cətpərıktəŋi pajram ygrədıŋə xaarəŋ tibəs, nidilə, toozьlqança.

Prərdə calda cərgənnər alajba xьs, barınax ycyn kyrlətsələr, kıbrəŋçələr:

Uu, pastax? tabrax syzərzənmə nəməzinə!

Lkınçızında Antipka nəməs kızızər cidə-salca tanьs ala atьŋŋ, nidilə ortalında Ilja İllicin sonaŋ.

— Marija Savişna, alajba Natalia Fadəəvna alajba Kuzkovtar al-lap kilьbıskənnərbə xajdaŋ postarının palalarınnaŋ, ıbzər xьŋqьrcalar!

Cə İljuşa ys nidiləçə ıbdə alçь polca, anaŋ para-para parza strast-noj nidilə ьrax xalbinça, annaŋ prə pajram, anın soonaŋ pazoox simjədəŋlərinin prəəzi nooda nimədən andar, Fomin nidiləzində yg-rənə coŋıl tıp pək salca; cəŋŋə təərə ıkı nidiləçə cat-xalca — ygrənər-gədəə pararqə am kirək çox, cəŋŋə tızəŋ nəməs kızı pozьdaa tь-nança, annaŋ səŋara kyskə təərə ygrənməzədəə carır.

Kerzən, İlja İljiç səgəm cылça kыләtәp-alca, paza ol vrēmәdә ol xajdi maңat әs parca! Xajdi coonnar-parca! maңat uzupca! İbdәgülәr anь kәrip әrincәlәр. Olar onnarcalar, xaçan subottada nәмәstәn ајlan-kilzә. palalarь cudap-parqan, sьrajь xuurta tartьp parqan polca.

Pidaqqa tərə yr niməsci?—pəvəzənlər ləzəni cooxtascalar: ygrədıg tıs-pərvəşpas, xəzəxtə saadər-alalbassan; xəzəx polarə curtta parca nimədən aarlıq. Kərəcən, ol ygrədıgdən imnəg turadaq səxxandaqə oxşas ajlanca: caa tooza tik parca, pərsaj cudap-parqan kilcə... pəza pəstaxta: aqaa oojlırqala kərək!

— Ja—tapsanča pavazy,—yrgənnərl pos xarəndazy niməs: klmnl-dəə xuca myzynə əəp-salar!

Parsax, paravaznaq içəzi sıltaqla tıləpcələr olların ibdə xalq-
zarqa. Kırəksə sıltaq ucyn turubvşpaçaq. Xəxəda soox pıldırçən
olarqa, cəjəyda ızığ—cөөгигдэ парарqa kilispəzək, prədə tızən nañmır
savışca, kyskydə cut, palqas xəyq polca. Prədə Antipka cınlənistig
pıldır-parca: ızırık, ızırıktə niməs, cə xajdida sas xaraxtan kərce:
prə pida nimə pol-parvazyn palqasxa xazylyr alajba prər niməzi, yzy-
lyp nimə parvazyn.

VIII.

İlla İllicxa carx kərincə anıñ ıbdəğl vıd̄ paşa Ştolsta cırttan̄.
Ol pozıñıñ ıbd̄nə saqam usxunzoox, anıñ t̄zəğl xırında Zaxar-
ka turca, soonda ol anıñ sabıq kamərđinər̄ polqan, Zaxar Trofım̄s.

Zaxar nənəkə cılı aqda, uxtarın kızırq tartıpcə, majmaxtarın kizitipcə, lluşa tüzə amdə, on tørt castıq oolaqas, ojdə cadıy-alıp, pırdə pır azaqınnə tut-pirərlin pılca, prə nimə kılispədək pıldızək, Zaxarkanın purnuna təərpsca azaqınnə.

Zaxarka kənni, tolbin xoptanarqa nime saq'nybysa, uluqlardan
xoza toxpax alca.

Anaŋ Zaxarka razyn tarapca, pal'tozyn kizirtıpcə, İlja İljiçnı xoların nınə sizincəkətnıp kılre suxca, anı tıd tıbrətpəs ycyn, anaŋ İlja İljiçkə anı-munı idərn saqıps xavındırca: İrtən tur-kılzə, cuunarqa annandaa pasxa nımələr idərgə.

Ilja Iljic prær nimæ kiræksnzek, aqaa nymna xæzbzarqɑ kiræk—ys—alajba tært soonan cærçænnær aneȝ xænqan kirææn toldærarqɑ kys-salcalar; prær nimæ cirkæ oojlap-parkilærgæ kiræk polza: prærdæ aqaa ætkæn olaxa, poȝ parca nimæn i dærgæ xænsæȝqɑ polca, kinætæn pava-zænæn i çæzi paza ys igælæti pis tavæsnæn xæxbzra parcalar:

Xajdan kirəktən? Xajdar? Vaskaçi, Vankaçi, Zaxarkaçi noo-niməə?
Əj Vaska! Vanka! Zaxarka! no nimə sırər kərcəzər, alaң asxannar!
Min sırərnı!..

Ilja Iljickə plrdəə kilɫspin-parca pozɫna prər nimə idərgə.

Soonda ol pozydaa pul-salqan idi amyr arax polqanyn, pozydaa ygranyr-alqan kyr tabystan xysxrarqa:—Əj Vas'ka! Van'ka! anь pir, munь pirl! Aqaa xьnmincam, tigl niməə xançam! oolja, al-kill!

Prædæ içə-ravazыньñ irkælg хайындь салқаннарь æгиринстг ро-
льысхан ақaa.

Paşxıŋçax tıvın tyzyrə alajva ograda istındə ooljavzarva, kinətın
 anyñ soon aldıra onça asyx xıjıq istılca:—Oj, axl tudunqar toxtadıqar!
 Andarlıp-parar, pertə tys-parar!.. Toxta, toxta!

Хьсхьда сәнәккә сығарға сағыньызарға алаҗба фотокка асарға

хьпарва—pazoох хьсхьлар:—Әәј хайдар? Хайди караҭан? Ооллава, парва, аспа: соо тьс-парарзан, соох алын-парарзан...

Сә Ијуша ивдә пичәлләп халса, ман-паркатхан әкзотический порко цили, сьлөқ чирдә, ол олоох цили, сьләжкә алтндақь, порко цили, хал, ақьгьс өскән. Кызьн сьқарарқә иткән аның кызы истинә кылып, төвлитызып, көпсәп тик парчаң.

Прәрдә ол кыстыг, кас, көгліг усхун-парса иртән; ол пилнчә: аның истиндә нимәдә ойнарса, хайнарса, прә хайдақ полза айнасах аның истинә кыр-парқан осхас, ол аны маңатар хьқьгьр хоқдыркатхан осхас, пирдә сархьс ыстынә сьхпарарқә, пирдә хула атха мунур алыр, от саркатхан пыксәр цыгыртыр-парарқә, алајва ханаа мунур-алыр одьрарқә, алајва тирәмнә адајларын тарьндырарқә; алајва кинәтин тирәмнәчә ооллрқә хьлывьсца, анан казаа, төңмәјләрчә, хазьң ақьс аразьнча цыгырғә, паза ыс сәгилстәң өзән-ојмахха атьқарқә, алајва олқаннардан хардан ојнлрқә кырызғә, поэьның кызьн сьнар-көргә.

Айнасах аны сасхатлаҭа: ол пиктәнчә, пиктәнчә, анан пара-парза сьдар-полвин, кинәтин, картузь сох, хьсхьда, сәгилысцә кыләстән огратха килрә, аннан ызк тастьна, ыкы хольна толдыра хар хавалса, цыгырса ойнаркатхан олқаннарзар.

Сас цил ыдилә кисцә аның сьрајьн, хулақьн соох сьмзырса, ахсьна, тамақьна соох тарь, көксин тизәң өгилыс харса — атьхца ол хайдан азактарьның цыгыри килди, поэь хьңзыртаҭаа, хатхьртаҭаа.

Мына олқаннар; атса харнан — каза: snorovkazy соқь; паза көмәс хар хаваларқә хьнқан полқан, — аның праж сьрајьна килкым кизәк хар сақьла парқан: аңдарыр-парды; көнкрәннәңәр ақьснчә ол, паза көгліг ақьа, хатхьрса ол, паза харахтарьның сазь сьхлар-килгән...

Ивдә тизә ујуң-ајьң тьсцәләр: Ијуша сит парды. Хьјқь, суулас. Ограда истинә Захарка сьқара салды, аның soonan Vas'ka, Van'ka — парцазь оолласцалар, сидьныскәннәр, оградаҭа харьстьрцалар.

Оларның soonan әфәктәринә тьньр ыкы адај хостар-сьххан, пилдистг нөзә, ојлар-парқан кызын адај тьс кадьр көр-полвинчә.

Кызылар хьсхьрзыр, оорлазыр, адајлар ырызыр тирәмнәчә цыгыртысцәләр.

Угвә-аспа полқанда олқаннарқә цитләр, цидәлә сарқь ыдыр пастадылар: прәэзинлң сасьнаң цулур, прәэзин хулақьнан толқар, хайзын ниткәләрцәләр: оларның паваларьнадаа сарванчалар.

Аныңна soonda варинахь tudup-алдылар, тонқа сарьр-алдылар хадә

alkilgən, anan pavazynın toonına, anan iki corqanqa. Aarlap xol ucunda igə al-kilgənnər.

İbdəzə paза аны көрвәстәринә хайхаqlap-parqanнар, өлгә санар; сә аны түрг, хазьх, пүрдәә нимә полванын көрәлә дзә-pavazynın өгүн-гәnnәрin pazalbастаа. Худайқа өгүнр аарlapcalar, anan аны мјатанан суqарqanнар, anan буzinadan, илрәр тадьыq cistәктәң, paза ys кынчә тәзәктә tutxannar, аqaa тизәң calqьsla нимә туза polарьх: pazox xardan атьзьр оjnırqa...

Söstik.

Gallərəja — balkon turada tastına sьqara itkən cir, тыnanarqa.

Motsion — kylәttir — көлчә cazaq pastьrarь.

Kamərdinər — calь — varınnьң pozьnnьң soonaң cөrcөң kızı.

Morgən fri — purnьң cьs — „morgən fri“ — таңда irtән (nәмәs тьлнән). Мында пу coox praj cirdә „хаçанда polbas“ тәң sөs орнına parca.

Mjata — im.

Buzina — im — buzina aqastan аььloqan.

Sirən' — aqas paза анын porcozyn idәk adapcalar.

Okazia — ьзьqьньва alaj pьci kti poput cik тьдьзарь.

Rәtsәpt — ol im çil aqьььq kızıni көрвәs, im alarqa pas-pirgән pьciгәscәgl.

Kratər — vudkannьң axсь iki acalca.

Suruqlar.

1. İljuşanьң dзә-pavazь noo kızıldәrdi? Olarnьң kьnnәri хajdi irtәң? Oblomovtarnьң ьlәrindә өөн хajьndь noo nimәә salььçәң? Proizvөdәnijәdә annaң andar pazььcatxan cirlәrni хьqььnar.

2. İdi pazььloqan curttaçәң ondaјqә noo uslovijalar aqььçәң?

3. Хajdi vospitirlәçәnnar İljuşanь? Ugrәdiгә хajdi хajьnarqә ygrәt-salqannardьr аны? Хajdi хьььnarqә ygrәtcәnnәrdi аны, krәpostnoj-lardan pьlissә? Uluqlardan İljuşә noo nimәә ygrәnir-alqandьr? Coox-тьң sөstәrlnәң nandььnar.

4. İljuşәә хajdaq kızı polьr өзәrgә kirәk-polqan?

5. Анын олqan tuzun ol tustaqь krәsән olqannarьnnьң curttьnan tinnәstirнәр Nәkrasovtьң „Krәsән palalarь“ cooqьn saqььxa аььnнар.

Upraznәnijalar.

1. İljuşanьң curttьn pascadьr, Goncarov cooxtapca: *tөzәgәs, хь-ььl uquçaxtar*. Avtor kьciгlәp maxtaan sөziçәktәr pьrcә. Аны ol noqә idi pasca?

Pastaqь pөlьktәң amdaa ninçәdә көzидim sьqara pazьp-alnar.

2. Noo хazәә хахрәхnan, pydyglәrdәң tol-parqandьr dvorjan usad'vazьnnьң (curttьnnьң) ogradazь?

Taар-alnar idьnçl pөlьktә аны көzүtcәtkән cirlәrni, tavabas titra-dьnarqә pasxlap salnar „usad'vanьң ogradazь“ tьp at pьir.

3. Altьнь pөlьgin pazә xatar хьqььnar, anan paspin cooxtaңar noo-nimә pazььloqanь.

4. Tygәnçl pөlьgin cooxтьң pьciкkә pas-salnar pozьnar.

A. P. Cəxov.

(1860-1904).

Anton Pavlovic Cəxov 1860 c. Təqanroqta tərərən. Anıq pavaz bəx sadəqə polqan.

„Olqanda minı olqan tuzum cəx polqan“,—tıcən Cəxov. Anıq pavazın simjəzində curtas aar polqan; pavazın lavkazında sadəq idərgə kiliscən.

Cimnazijadox ol pozın litaratur talantazın səqarəp pastaan. Xaqan universitetə ygrəngəndə, ol raskastar pasxılar pozın curtazına axca tavıncan. Cəxov pozın raskastarında tyvən pasxa klasterın paза grupaların kəzində pascan; piglən oların pətəkləri kəzində paза krəsən cəxtarın mınzuruxtarın, poməsciktərin, piglərgə kərcən ondayların pascan. Cəxovın olqanardanar pasxan raskastar parox.

„Van'ka“ tıp raskasta cəx-coos krəsən simjəzində olqəxtanar pasca, aqaa kicig cəstəqdanox səqara koratxa axca toqənpər tavarqa kiliskən.

Pozın proizvodənijələrində Cəxov son xalıstan, xaraxdan, pazəqləq curtastan toqər kyərəcə.

Cəxov tıvərkələ (cidil) aqərqdan yğən 1904 cılda.

Van'ka.

Van'ka Zukov, toqə cəstəq oolaqas, ys aj mən alında, sapuk tıkcənə Aljaxınqə ygrədıgə pırlğan, kələdə tında tii xaraa uzırqa catxan. Kəzəjnərt paза usə pıysylar irtən tıgrıgə pararın sadəq alıp, ol kəzəjnərt şavın cıniləlg putuluqax, tattanqan pıroləq rucka alavas, paза pozın alına uulqan ılıs cəynax salavas, pazəp pastaan. Pastaqə bukvan pazar alında, ol nıncəva xatı xılcannan ızksər paза kəzənəksər ıki sarin kolotkali itkən ılıgərlıg, putundaqə pyrəkəx xudajzar xərtı kərləskən, anan yzyktəndıtrə uluq tınyəyxan. Cəynə skamja ystyndə catxan, poz tızən skamja alında tıstənə odırqan.

„Parsaqlyq aqaçan, Konstantin Makarъs—, tıp pasca ol,—saqa pismo pascam. Sırarnı kələdənən alqarcam paza saqa xudajdan praj nimə citsın. Coqyl minin pavamdaa, içəmdəə, calqys sinnə xaldьn“.

Van'ka xarasxь kəzənəksər kərgən anda anьn sybəcizlnn kələt-kızı kərlncə, ol saqandox anьn saqьzanda aqazь Konstantin Makarъs kərlngən cilər pldlrwlbskən, ol Zivarjovtar gospottarda xaraaqь xadarcь polьp toqьnca.

Ol—kiciqək, nlskəqək, cə carcaq ximьranacь, 65 castьq apsaqas, tələmr kylyngən sьrajlyq paza izlrlk xaraxьq. Kynərki ol kizlrg kuxnjada uzidr alajba kuxarka ipclərgynəq coox-cax cьtlasca, xaraaqьzn tizən allьq ton tonanabas, curt ajlandьra cərlp, pozьnn toxraqьcaqьn toxladьp cərədir. Anьn soonca, pastarьn tьvln tyzyrlvzlr, kiirl Kaštankaьn Vjun tıp adajax pastьrьscalar. Vjunнь anьn pozьnn өө xaradanar paza anьn sьnь conçalaxti osxas uzun polqan-naqar ıdı adapsalqannar. Ol Vjun najda tьn irkələs, kizlninədəə, pozьninadaa pır osxas paarsi kərədir, cə aqaa kirtıns cox poladyr. Cə ol cilər tuzunda xadarьp -alьp azaqьnaq хаар-al polacoqyl, podvalqa krlp alajba kizlərnin tanaxtarьn, anьn cilər, oqьrlap polacoqьllar. Anьn kizln azaxtarьn ninçə ninçə xatap kinətkənnər, pır ıki xatap pondьrqlannar, nidiləsayn carьm өlmgə kirə cьrtcannar, cə ol tьөлə tьrlvlə parcaq.

Amdь aqa, ızlk xьrinda turca polar, tirəmnə tigrivlnn carьda xьzara soqlanturqan kəzənəglnzər xaraxtarьn xьza kərlp, kiis majməxtarьnaq cir topladyr, dvornjavyьnaq cьtəlastur polar. Toxraqьcaqь anьn xuruna palqap salqan. Ol xollarьn caza-tastap paza sooxtan cььra tudunqьlap tur polar.

— Tamgьcax cьstavьzanarva?—tıp xattaarqa pozьnn tabakərka-zьn sььndьrqlaptur polar.

Xattar cьstaqlap arььrqlapcalar. Aqazь xajdar xajdar kəglg polьp, kəglg kylkynəq cajььp xьsxьrtur:

— Soja tart, capsьra toopparqan!

Adajlarqa tamgь cьstadьvboxcalar. Kastanka apььrtur, tuncuqьn pulqap, anaq xььxtadьvььzьp xьja patьvьsca. Vjun tizə calaxajlanьp arььrgin xuzurqьnna pulqaptur.

Pogoda tizə tьn caxsь. Kii amьr, өtrə kərlnçək paza arьq. Xaraaqьzь xarasxь, cə tirəmnə praj kərlncə, anьn ax carьxtarь kəzlnən paza tьnnьktən sьxcatxan tydynnərlnən, aqastarь xьrona kymystəlgən, kəmək xarlarь. Tigr praj tьpəlasturqan cьltəstarьvьnaq tuu urulparqan tur, tigr tanazь uluq kyn alьnda cuup, xarnaq arьqlapsalqan osxas...

Van'ka uluq tьnəvьzьp, pirozьn cirlilə suqur, anaq pazox pasca:

„Kiçəə tizən maqaa soqьs polqan. Kəzəjlnm min cəcьmnəq хаар, tasxar sьqarьp, anda хаasnaq cьrtxan, min olarьn paləcaqьn avьtcadyr anarvln uzuvьsxaн ycyn. Nidilədə tizən kəzəjlnmьn ipclz min palьx ardirqa sastьrqa, min anь xuzurqьnaq pasti ardьp sьxam, ol tizə minin axsьma palьx pazьnaq sasxьlaan.

Polьsьcь ustar tizən maqa kylyzədrler, xavaxxa араqaa ьzadьrlar paza kəzəjlnnıq ygьrsızln oqьrladadyrlar, ol tizən min nimə urunza anьnaq soqadyr. Cıçən nimə pırdə coqyl. İrtən ipək pıradьrlər,

kynörti potx, iirdə tızəñ pazox ıpək, cəj nimə alaj ygrə polza, kəzəjlinərlim postarəla tunduradərlar. Maqa sənəktə uzırqa səlidirlər, xaçan olarnıñ palaçaqı ıqlaza, min sañaida uzi coqılybın, pizık avdadırbın. Parsaqılq aqaçan, xudaj caxsızy ıdıp, alıbal minı nandıra tirəmnə, coqıl minıñ paza sıdaçan oñdayım... Sinıñ azaaqa pazyrbın cam ölğəncə sinıñ ıyın xudajqa pazyram, apar minı mınnan, alajba yrəp param“...

Van'ka axsın xıybıstır, pozıñnı xara munznruqıñnı xaraqın cozıñpır anıñ syrkynnəvıskən:

— „Min saqaa tamğy unadam,— pazox pasca ol:—xudajqa pazyraram, prə nimə polparza, anda soj minı sidərlıñ ɵskızın cıləp. Maqaa toqıys coqıl tıp saqıncı polzan, andaqda min surunam prikascıktıñ sapuqıñ aıyqlırqa, alajba Fət'kanıñ ɵrnına potpaskaa kırəvıñ. Aqaçan parsaqlıq, pırdə paza polcam coqıl, calqıys ɵlmıñ. Tırəmmə cazaq tızır ojlırqa saqıñqam, sapuqıñ coqıl, sooxıñ xorqırcam. Xaçan uluq ɵsparzam, anda mınıñ ıyın sinı azyırıbın paza pırdə kızə xıybıxtadarqa pırbəsıñ, yrəzən, amır çadarıñ ıyın pazyrbın, ıçəçəm Pəlagəjəñıñ ıyın cıləp“.

„Moskva uluq korat. ıvlərı prajzı gospottarıñ, cıqlılarda kəpxojlar tızəñ coqıl, adajlarıda, xazır niməs. Olqannar mında cıltıs, tıq cərbincələr, klırosta ırlırqa pırdə kızıl pıztıncalar. Pırsında min pır lavkada, kəzənəktə, kərgəm ıləstər sadılcalar savı kəzınən, olar parca palyxtarqa, tıñ turqıça, anda par pır ıləs, pır puut soom palyxtıda sıqararqa sıdır. Paza kərgəm xajzı lavkalarda mıltıxtar parca manərlıq varinnarınan, polqanıla cys salkovajca turar... ıtsatcañ lavkalarda kyrkylər, sımnar, xozannar, olarnı xajda attadırdan, ɵdırbıqlar sələbincələr“.

„Parsax aqaçan, xaçan gospottarıñ kostınzalıq jolkazı polza, maqa altıñnıq xuzuqas alıp, anı kək sundugasxa cıypsal. Ol'ga Ignatıjəvnadan, varın xıybıñ kıləpal, cəvə—Van'kaa tızəñ“.

Van'ka kınətlıñ tıñvıbyzır anıñ pazox kəzənəksər andıpsıxan. Alıñ saqızbına kırparıqan, gospottarqa jolka aqılaraq aqasxa aqazı tɵələ cərcən paza pozıñnı xada vnugıñ alçan. Kəglıq polqan vrəmə. Aqazı kırıləçən, soox kırıləçənək, olarnı kərə Van'ka kırıləvək turçan. Jolkanı kızər alıñda, aqazı xanzazın tartıp, tamğazın yr cıstap turçan. Toopturqan Vanjuşkaa kılurçan... cıit puqan aqastar, xıronañ sulqanıp, xımrabın turcalar paza olar saqıp turcalar xajzbına ɵlm cıdərıl. Xajdanda sıqıp xar ıstıncə xozan atılbodır... Aqazı xısxıvanda polıncı:

— Tut. tut... tut! Ək, sodan ajnal

Kısən puqannı aqazı gospottar ıvıñzər səzırə, anda tızəñ anı cazar pastapcannar... Prajzıñnı kəp varın xızb Ol'ga Ignatıjəvna xoostırqa cıtkıçən, Van'ka xıñçan. Xacan Van'kanıñ ıçəzı Pəlagəjə ızəndə, ol gospottarda cərcən, Ol'ga Ignatıjəvna Van'kanı kəjmətnəñ azyraçan paza ıdər nimə coxtanar anı pıclık xıqırbırqa, pazarqa, san pəgərgə cyskə tərə, paza kadrıl pləsədınə, ygrət-salqan, xaçan Pəlagəjə yrəp parqanda, ɵksıs Van'kanı aqazınzır con kuxn'azına calavısxannar, kuxnjadan sıqara Moskvaqa Aljaxın sapozniksar apar-salqannar.

„Kıl, parsaqlıq aqaçan,—tıp pasca Van'ka:—krstop xudajın tarıñpır suruncam sınıñ, alıbal minı mınnan. Aja minı sin, caskazı

cox өксүстү, мині прайларь тохпактапчалар, нимә сийгә најда тың хың-
чам тың әрлнстг, соохтирьда соқы, төөлә ыларсам. Tyni көзәјлнлм
пазьма сапук кивлнәң сабысхан, нај полбанда аңдарып парқам паза
садап оңарылақам. Өлгән минлң curtazым, прай адајдаң хомай... Паза со-
лабит ысам Өләнә хыјр Јагоркаа паза кучәрқа, минлң кармониямнъ
рлрдә килзә рлрвә. Халсам синлң внугың Іван Fukov, парсақлық ақа-
саң кил”.

Van'ka pasxan lizicäk сағынлң төрт pyгәвәс аны көнвәрткә су-
қуысхан, аны ол рлр аха алқан... көр нимәс сағына рлрлр, ол рлро-
зын сирнллә суқур аңаң адрәс passalқан:

„Tirәmnәә aqama“.

Аңаң тырбанкәлр, сағын көлр pazox хосхан: „Konstantin Мака-
рьсаа. Ақаа pismo pazарқа харық полбанныа аңлнр, ол пәлцәгн
кизлр, топысағын кispinек, көгәнәкцл тасхар сықара ојлавысхан...“

It lavkazында одьрқан кизләр, алындағы кын ол олардан сурқанда,
ақаа сәләәннә, pismoнъ pocta харасағына saladыр, харасактан алыр
pocta tartcaң ys хозатнаң прай сир ystynә taradadyрлар тивәс. Van'ka
pastaғы харасахха ситлрә ојлавызыр, аның тизигнә аарлық, pismoзын су-
қуысхан...

Tadyлық ізәскә paajladыр, ол рлр caas полқанда pik узур салы-
высхан... Аның тызлнда пәс көрлнгән. Пәс ystyндә ақазы одьрса, са-
лас азактарын саләңнада салыр, pismoнъ кухнјада тоғынкатхан ипсәлгә
хыдырса. Пәс хыриңда Vjun pastырсәг paза хузурлаң pulқар сәрсә...

Sestik.

Kolotka — sapukты кiptәп тлксәң ақас кipкi.

Conçanax — узун сынпық ах, хара хузурухха төөј, сә аңаң килцг,
аныңах.

Suruqlar.

1. Ақазы Van'каның nandyра tirәmnәә алыр поларва?
2. Van'kaa tirәmnәә хajди рлдлрцә? Хajдақ kartinadaң сықара Van'
kaa tirәmnәдәңәг сағынъс pyтсә.
3. Ноқаданар Van'ka tirәmnәдәңәг сахсыла сарин сағынса? Хомай
sari cox полқан поларці?
4. Van'каның pismoзын pastыра Сәхов олқыґахтың curtazын хajди
көзлцә sapoznik көзәјлндә? Van'ka аңнанар хajдақ сәстәрдә соохтапса?
5. Tirәmnәдәгi олқанқа улұқ korat хajдақ сләр көрлнцә? Ноо
nimә аны хajхатса paза ноқаданар?
6. Сәхов пу raskasta Van'каның paза Van'каларың сидк оңдај-
даң сықарын көзлцәвә?

Пу хоостаң сықара raskas passалыңар.

Ə m i - S j a o.

(1899 c. tərəən).

Əmi-Sjao — xətat poədi, komunis, saqamdy ol SSRS-ta
curtapca. Əmi-Sjao — xətatny con ygrətciliny olqy.

„Rıstın ulyzıvıls andaql!“

Kiiri krəsən kəelçə cooxtaan,
Kiiri krəsən olqyna cooxtaan:
„Parsax olqyn minin Van-Linym,
Rıstın ulyzıvıls andaql!
Pazox ris asxynax sьxsə,
Kəvızın suqnaq xozə uravьs,
Aзыраньр ань asxynax ciirgə.
Li-Sjao-ынаң sidik cooxtasca,
Tyrcə polza ol rıstı saңaj syryvzər.
Sin pılcəzən, irtkən casxьda
Rıstı əlmənəң sala irələvənnər,
Xaңan pıls töləğni tyzyrərgə surqanda..
Noo idərzəң olqym Van-Lin-ym,
Rıstın ulyzıvıls andaqda...”

Kinətin iblərə cirdə tarslazьvьsхан мытыxtar,
Tirəmnənin ıstıncə ojlasca saldattar,
Urunqannьla atьpcalar olar,
Praj krəsən iblərin nındırcələr.
Kiiri krəsən surunca, aldanьр,
Aalçь silir niməm coqyl tıp.
Saldattar taңaxtarnь tutxьlaannar,
Tygəңci sosxanь soqьvьsхannar.
Cərlskə timnənləvəvəs olar,
Apsaxtyң Van-Linyn xada aparьvьsхannar.
Apsax olqyn ydəzərgə saqьnqan,
Cə ol saldattarqə soxtьrsalqan,
Noo idərzəң olqym Van-Lin-ym.
Rıstın ulyzıvıls andaql...”

Van-Linь cazax syrcələr,
Van-Linь sapərada syrcələr.
Oncitə castьq Van-Lin.

Олқысах өлпсә anda:
Төләг алса—тоқыс дажан.
Істәнмән Van-Lin рилвинсә:
Saldatarqa axca төләвинсә.
Plazыр алзаң—tox сөрәзәң,
Plascaң cir coxta—өзөксәзәң.
Kibirlәр—saqьnarqa idәt,—
Ajaq-sылтаq cox soxcalar.
Saldatarnь kirәktә ycyn soxcalar,
Saldatarnь tikтә cirdәң soxcalar
Kөpti, көрәргә kiliskән Van-Linqa,
Pavazьньң cooqь udaa saqьнылаң:
„Plstinq ylyzibis andaq!“

„Pyyn parar kyn, oollar.
Fronta sar parcavyьstar,
Çan-czo-ньң ycyn tuduzarqa!“
Van-Linqa arqьзь sөләән:
„Хьзыllar plstinq xarьndastar“ тәән,
„Komunistar plstinq kirәbис ycyn...“
Van-Lin аньнаң өгилвөксә,
Pozьньң cirinә nanpariqanqa.
Vagonnarnьң altьnda xaraazььnaң
Tәrpәktәр tyrsilәzyp parqan
Van-Linqa xomaj uzulqan.
Tyzyndә ol pozьньң tirәmnәzлn көргән,
Pavazь ань көксинә сава хуҗaxtaan,
Van-Lin хьсхьрқан: „Pavaң, polar!
Paza min sinnәң parvasььn!“
Noo idәrzәң olqьm Van-Lin-ьm,
Plstinq ylyzibis andaq!“

Lkьl xaraa, lkьl kynөrti.
Tiksьl tuduras tartьsxavьs.
Mьltьxtar aqьas cиләp kyylәәnnәр,
Uxtar casxь naңmьr cиләp caqannar,
Onar muңca—con өlgән
Ol muңnar prajьz—xarьndastar
Xannьq cazьca Van-Lin parirьp
Kinәtin ol өtg ьlgavьsхан,
Tyzyrьbiskән cirgә mьltьqьn.
Хьсха mьltьxtьq ofitsәр citkән.
Xajdaq mьндаq pu adajдыр?
Van-Lin ьlqар kilip sөләpcә:
Mьна, lkьl sөөk, pucadyrlar:
Cirdә sunqada catxan аваam,
Toqьr catxanь—хьнчаң mininq pavam!
Noqala pьs postin өdirdibis?
Noqala xarьndastarnь өdircәbис?

Cox curtaçannar, aar toqınçañ olar!..
Ofitsər anin citrə ispinək,
Xarax arazyna mıltxnañ sapxan.
Van-Linñyñ xaraqında təglək ajlanqan,
Xannıq cirqə Van-Lin tyskən.

Pəzık turca ciit aj,
Pəzık saqylırtur aram cıltəstar,
Tirəmnədə xuruq—tydyn kərınnıncə,
Əstəvsən Van-Lin, oñarılparqan
Kyzyrəscə puşkalar, sıdrasca pyləməttər...
Pavazynıñ cooqın Van-Lin
Saqıxsaxa xavynqan amdı
Pastapla ol amdı pavazyna kirtınnədi:
„Cox, pıstın ulyzıls
Mındaqla polvas kirək!
Komunistar—posti, komuuistar—nançylar.
Olarınñ soonañ caaqa pararvısl
Palyqlıq Van-Lin xıxırca:
„Parañar!“
Saldattar nandırı xaraa kyyləpcə:
„Parañar“
Saldattar ıskər cərlıstılər,
Axtardañ xızylarzar cərlp,
Rəvolıtsə ısyn caaqa parılar,
Sovət ılygyzı ısyn parılar!
Xızyl kamandır cooxtapca:
„Xızylar cıñıskə cıdərgə kirək!
İlvək kirək toldırı parar!
İmpərialıstar añarylar!
Cıñıstər polar komunizmni!
Tygənçı cıñıs polar pıstıl“
Saqınca Van-Lin xızylarməjəs:
„Tygənçı cıñıs pısti polar!
Pavam kirl kəsən sınıñ cooxtaan:
Pıstın ulyzıls—andaql“

Səstık.

Сары — inzənər vojskalarınñ kərımlı.

Li Ljao-ə — Li — kızı adı Ljao-ə-gospodin.

Dajan — Хытат axcazı, salkovajqa saqın.

Suruqlar.

1. Kirl kəsən,—pavazı xajdaq ondaqda curtaan paza ıyrən?

2. Ciit Хытат nımə polca, xacan xızyl itqa kılparqanda?

3. Pavazynıñ səznəñ „pıstın ulyzıls andaql“ tənılnəñ xajdaq
pasxazı par polca?

V i k t o r G y g o

(1802—1885).

Viktor Gygo — Fransuskij pisatël. Gygo poзыньñ proiz-
vëdaniýalärindä tñ uluq socuvstvijälig (хъньр) сох соосты
tләнçilärñl, pasxan. Gavroş cooxta (raskasta) pariztaqъ vëspri-
zorný oolaqastñ istorijazñ këzidip pasxan. Pëstñ raskazы-
vësta ol raskastñ tygәнçizilä pazылqan: Gavroş barrikadalar-
da. Fransus rëvolytsëzi, ulinsadaqъ caalar, olarqa kizizlig idip
Gavroş ëdirtip salca.

Gavroş.

I.

Pariztñ bul'varlarñnda paza ol korattë ajlandыra cirlärdä tөөlä pir
oolaqas cөrcөtcән, on pir—on iki castыqça. Arqыstarъ anъ Gavroş
tıp adaçannar. Pu oolaqas pırdä nimäә хajbin, olqannar ondajыңca,
хatхы cөrcән, cä curtaq aqaa arыq-tik, aar хarasхы cili, pıdırlıçән. Ol
najdaa kylkystyg tonon salqan polqan: ir kizl sybyrın paza ipci kizl
koftazñ kis-salqan. Sybyrın aqaa pavazы сылабан, ipci kөгә-
nәglñ lçәzi pırvән. Tyvән pasxa kizilär anъ ajap postarñññ cыrtх
сарх tastandыларña cazandы salqannar. Anñ tızән pavazыdaa, lçәz-
ıdäә par polqannar, cä olar aqaa pırdäә хajыñdы salbaçannar.

Pu oolaqasxa parca cırdan caxы ulinsada curttalçan.

Lçә-pavazы anъ azaxnan tәәp curtxa kılıř tasxar syqara sәlils-
kәnnär.

Ol olardan tiizlilskән.

Pu suloos, сыrajъ хurta tartxan, capcan, kylkyçıl paza өtг oolaqas
polqan, aqыbы najdaa tırlы сыrajыq. Ol ulinsalarça sys-sөrcä, ыңça-
xtar ыlaqlap, oјnapca, sөp arazыnda хazыңca. Ol tыңa соо хatхыçan,
хаçan anъ ulinsa oolaqы tızälär, tarыньvıscan хаçan anъ ucy-pazы
сох өtkән oolax tıp solalazalar. Anñ kөлһıп-alçan cархыыdaa сох pol-
qan, lрәgıdäә, oдыdaa pırdäә kizl aqaa хыñmaçan; cä ol kөгıg pol-
qan, ol svobodada polqannañ andar.

Cir calqызandaa, tastalqыdadaa polza pu palaçax, andaqдаa polza
aqaa iki ajda alajba ys ajda pır xati pazыna saqыs kırçән: „sin cıttı
nәkkә lçәмә toqazarqa“ Ol oluq bul'varlarñ tastap, cul xasti parqan
ulinsaça lңçән, taxtalar kiscән, korat tastыndaqы curttarqa cidıп-algan,
anan kızıçäk turaçaxta pol-parçan, anda anñ simjәzi curttapca. Ol kilcә
kilzälә tләнıs хонх көrcә. Praj nimәdәñ picällig polçan, anъ pırdäә
kizl kylymzırәp udurlabaçan, parcalarъ soox хыльñstыq, olarññ cirlәр-
lөk osxas, sooxtar.

Хаçan ol kır-kılzә, annañ surcalar:

— Sin хайдан сых килдін?

Ol nandьrca:

— Ulinsadan.

Хаҗан парарқа тимнән, биссә, сурcalar:

— Хайдар парирзан?

— Ulinza.

Pu palaҗax, pogripta ɵscɵtkɵn, ot хайди kyn xaran kɵrbinҗa, ol
idek cыbьqнь, хьньсть kɵrbɵen palaҗax polqan.

Noo nimə polcatxandьrзa ol vrɵmədə Parizta?

II.

Fransijada atmosfera tьn captanьstьq polqan. Conньң tьlɵnιs xoni
toqьscыlarnьң ipɵktɵrι coqьl Parizta—pos arazьnҗa polcatxan caa, Li-
onda prolɵtariat vostonijɵzι.

Tьlɵnistι cox idɵrgɵ, orta-sьn niməs əksplɵatatsanь, kystьglɵrnιn
majьnnarnь pазьmnanьn toxtadarqа, toqьs ycьn. Tɵlɵgnι lьtɵnιskə
xoostra turquzarqа, olqannarqа ɵvјazattьq, tik ygrədιg pirɵrgɵ, saqь-
stь alqьdarqа, toqьzь coxtarqа toqьs pirɵrgɵ—ana nimə cooxtapca
sotsializm.

Nimə cιcəң turaҗaxtarda „tuduzarьn alajba saqirьn“ acьx carьx
yzyrҗəңnər. Toqьscыlardan sɵs alturҗəңnar, pastaqь saqьa polzoox,
ulinsa sьqarlar, tивəs xarqandьrҗəңnar. Cььlзьp alabas proklamatsalar
хьqьrҗəңnar. Politsiadəgιlɵrnιn xoptanьstarь xabarlalҗəң, ol prokla-
matsalarda „pravitelstvɵnι sɵklənnər“ tивəs.

Pιr tьqьscь cooxtaan: „Pιs ys cys kιzιbιs, kιzι pazьnaң onar
suu cььp-alza, anda pιr cys ilιg franka cььl parar. Oларнь uxxa-tarqа
tudun salarqа kιrək“

Lkιnҗιzι cooxtapca: „Lkι nidilə pazьnaң pιs cibιrgι pis muң kιzι
polarьs, cə pιs pravitelstvədəң sьnas kɵrəbιs kьsnəң“.

Yzyңҗιzι cooxtaңҗa: „Min xaraqьzьn uzubιңam, min xaraqьzьn
patronnar timnərcəm“

Ulinzalar xanalarьnda proklamatsalar capsьrьlҗəң.

Xajdar хайдар uluq Pariz puшкаa tɵj polqan: хаҗан ol uxtal par-
qanda polzazə, pιr хььnaxtaa citkιdəg, puшkanьң atьььzaryна.

1832 cьlda Lamarka gənəralnьң sɵgιn cььn irtkən polqan. Cazar
salqan cььn prosəsljazь Parizca cььca. Lkι batalion, traurnьj kрəptəң
(tavarнаң) tartьььsхан varabannarьbьq, yttərin tɵvιn ajlandьr salqan
mьltьxtьq, on muң natsional gvardəjəstər, хавьrқalarьnda хььstьq, na-
tsional gvardijanьң artilleria batarəjəzь konvoirlapcalar Lamark gənəral-
nьң xomdьzьn. Oларньң soonaң sanaza san citpəs, kɵdιrιlгəң kɵellιg
con parca. Toqьscыlar xorqьstьq хььnьp tartьььcalar: nimə tarlaҗəңnar
aqastaң uстанҗəңnar, nimə sьrlap syrtcəңnər, kɵzənək tьxtaҗəңnar, na-
borciktar

Burzuјlar xorqьp-parьp oларнь balkonnardan kɵzənəktərdəң tura
istιnəң kɵrgləpcələr.

Pravitelstvo sirgətkəncьp timdə polqan, vojskazьn timdə tutca: cib-
ιrgι tɵrt muң saldat koratta paza oтьs muң korat хьrindaqь curttarda.

Bastiljanьң ploscadьnda prosəslaa conньң naa kizəktərι xozь-
qььlap-parqan.

Kιnəti con arazьnaң хьsхь istιlə-parqan:

— Dragunnar kilir!

Dragunnar pastьrьxнаң, тавьs-тувьs сох kilcәләр. Оларньң pistolәт-тәң kavurlарьнда (хавьхтарьнда), хьльстарь хьннарьнда.

Хақан conнаң dragunnar ucras-parqanda, poraan pastalьbsxan: tastar ucuxlap-sьxxan, atьzьs pastalsьxan udur-tәdir; dragunәstәр хьльs тарьң kirәkkә kilгәnnәр, con tari oojlazьbьbsxan praj sarilarьна: Pari-xtьң parca sarilarьнда сааҗа турuzuҗ хьҗьrьҗ istilгән:

— Mьltьxxa, tiirьmnәrzәr!

Studәnnәр paза тоҗьsьлар барrikadalar pyдrь sьxxannar. Олар fo-narларнь ootcalar, pogriptарнь nьңdipcәләр, воockalarнь aaxtәndьrcalar, kilкim tastарнь yypcәләр mostovojda, tastарнь, ең pazь tudьm-xавьnnь. Barrikadalar pyдыrcәләр.

Praj pu nimәләр korattьң praj хьrьqlарьнда idilьp irtьpcә, ol toҗьs xorҗьstьҗ суulastaң irtьp idilcә. Kyгыртьң pьr xati tapsaньнаң xada, kinәtьң cyzәrlәp kyгырт calьнь kәjгән osxas.

Pьr caastaa irtпәән, saaнь сох барrikadalar cir altьнаң әs-parqan osxastar. Iirzәr Parizтьң yzyncь, pәlгi vostaпәә турqannарньң холь-да polqan. Burzuazиянь xorҗьs xapxan. Praj cirdә izьktәр, kәzәnәktәр paза capхьstar саvьlqlарca.

III

Gavroš, әrlistьg, calbraң хьльньstьҗ aar-tәәdir cyгырть, coҗar paqьңca, төвm tyscә, суulарca, барrikadada tьgdә mьnda caltrapca. Gavroš хujьң osxas. Ol praj cirdә sьqara хoңca. Аньң әttig тавьzь pьrdәә minutaa тьmьlьңca. Ol pьrdәә nimә itpәs әәrlьңәktәrнi, kylкәә альp, arqaastарнь тоҗьndьrарqа kystәpcә, majьl-parqannарнь sьrgәk-tәndircә, хajzьларньң kәәлләrlьң kәdircь kyдыrlә, pasxalarьң тарьndьrcә, yzьңclәrlәнә carxaньstьҗ polca, prajларьң ygdәjtcә. Pьrdә pьrsьңdьzar oojlap-par-kilcә, ytәstircә oңar fiskәр, kyylәpcә praj cirdә:

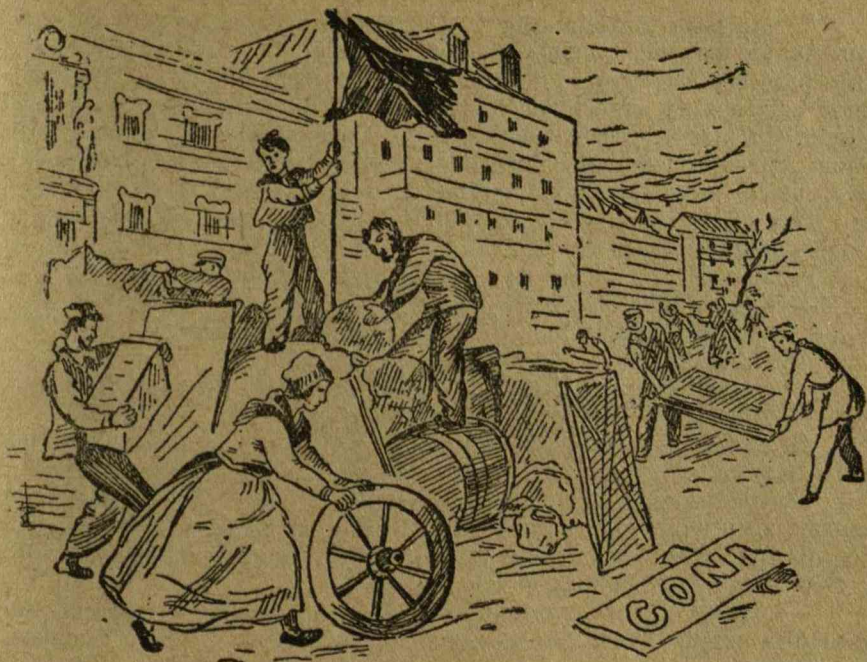
— Хорьxпас captаньstьҗ tudunь! Iңdәrңәр kilкim tastарнь! Ам-даа xozal kәp-arax воockalar aҗьльs! Sьrgәrlьң барrikadaңar kьcьg. Аньңар pьrdәә nimәә carabas. Tazьңar pәәr, xolqala ucraan nimәn! Iңdәr-ңәр turanь! Tьlgьnә kәrңәrdәksә—sьlәjkә suxxan izьk!

Ol prajларьна carxaньstьҗ polca:—Pьrңәrdәk maҗa mьltьx! Maҗaa mьltьx kirәk! Noҗa maҗa mьltьx pьrlьңcәләр!

Xaraa polьbьbsxan, pьrdәә kьzi kәrlьnnиңcә. Pьrdә pyrkәk kьzrәs istilгәn, pьldьrgәn, prәә tusta tьzәң mьltьx тавьstarь istilгlәpcә; cә mьltьx тавьstarь aram istilcә paза хajдаңда бraxтьң istilcәtkәn osxas. Ol uzunnaл parqan, yr vrәmә parqan sьmzьrьx pravitelstvәnьң kьzyp cььp catxaньң иә kәzьtkәn. Pis cьs kьzi rәvolьtsionәrlәр altь muң vojsko saҗьpcalar.

Anzol'ra rәvolьtsionәrнi sьdamьxtanmas хьльньs xapxan. Kirәk sax-andaҗ poladyр cap kьzьlәrdәң andar, capтьҗ kirәktәр irtьkьndә. Ol Gavrošтьң soonca parca. Oolaqas patronnar pilәtәpcә иkь svәclьң pyrkәk carinda одьrь, хаvax lavkaҗaҗьң төvьңgь әтаzьнда, svәclьләр sьrәә ystyндә kәjcәtkәn polqannar. Taxxартьң, ulinsadaң ol carьx kәrlьnmәn polqan. Coҗarхь әтаztарда ot avarиңca тамьspannar.

— Pәәr istәk,—tәән Anzol'ra,—sьn kьcьcәksәn, sьn oңnabindaа xalarlar. Barrikadalar ozarina sьx-parьbьs, cьla-xal турalar xastada, ulin-salarҗa cәлp kәr kil... Aҗlan kilzәң maҗa cooxtap-pirәrzәң anda noo nimә polcatxaньн.

Kıcığ cactıqlardaa tuza pol paradır,—xazalır kœœllœnır cooxtarca Gavroş.—Nimœ cox, min param.

Oolaqas saldatlar cœli cœœs pırıvır, kœglıg cygyr parıvıvıxan.

IV

Başnjada on caas saavı parqan. Anzol'ra paza anıq arqıvı Komvœfœr, ıkcıznœd xollarında mıltıxtıq tura stœnœlœrınœd uluq varrikada arazında odırcalar. Olar tavıv-tuvıv cox odırcalar, tıqnancalar matar, ıraxxı pyıylgœk maltaqlarınıq tavıvıv ıstœrgœ xarazır odır calar.

Kınœtın ıdırgœstıg sımızırq arazında œttıg, cœit, kœglıg tavıv ıstıle tyskœn. Ol pituk xıvıvıvıvıv toozıcatxan ıvıxax kœglœpœ.

— Ol Gavroş,—tœœn Anzol'ra.

— Ol pıskœ saqıv pırcœ, sıvık xavıvıvıvıv,—tœœn Komvœfœr.

Maızırar pastırıscatxan maltaqlar pırdœ kıvı cox ulınsanıq sımızırqın sıjvannar. Omnıbusca, œvœvıjan cœli, ıpıg Gavroş sıqara parqın kılğœn. Ol varrikadanıq ıstıne kılœrœ sœglıvıvıskœn. tıvıvıv cadavla alanır, oolaqas cooxtađ:

— Mıvıvıv mıvıvıv! Olar kılıvıv!

Praj varrikadaqœ œlektrıcœstvœ toogıv ırtkœn osxas polqan. Parcanparıvıvıvıv xollarıv mıltıxtarzar sunulqıvıvannar.

—Xıvıxazœnma mıvıvıv karavıvıvıvıv ılvıv-ıvıvıvıvıv?—Anzol'ra sıvıvıvıv.

— Cox, mın uluq mıltıxa xıvıvıvıv,—nœndıvıvıv Gavroş.

Lkı casovıv varrikada ıstıvıv Gavroştœn pır tıvıv œılan kılğœnnœr. Xadaqda pırlœ casovıv tura xœlqœn, taxtalarzar paza rıvkazar turqœn. Annœn vojska œmdœœ ıvıxœlœxra xœıvıvıv.

Barrikadanıq turıvıvıvıv vœœvıvıv postıvıvıvıv turıvıv œıvıvıvıvıvıvıv

Amdaa paза нинчдә минут irtıp-pardь, anañ cap-carьх pır tin, көр sannық малтақлар tarsьlasxanь istilә tьskән. Ol pırdәә toxtaça coх, amьr paза cap caқdapca. Kınәtin ol tьmьl parqan. Ulinsanьң tygәnçizindә xara syrәlig kizilәrnıң tьnqan tьnьstarь istilgәndәgi cili, pıldırgән. Cә pırdәә kızı көrınminçә; cә samaj tirәndәlә, xojьq xarasxьnьң arazьnda, tьң көр sannық mәtalıcәskij cıptәр көrip oqnırqa caraan, cadavla көrincәtkән, cыtrascatxan pyulәrgә tәәj. Ol mьltьx cьdalarь paза mьltьx timirlәri polqannar, pyçrıkәkti ьraxьь fakәlnьң carına cadavla cыtrascatxan.

Kınәtin ol xarasxьdan cavat tavьs istilә tьskән:

— Kәм kilir?

Saқalooх minutada mьltьxtarnьң xьqdrannarь istilgән.

Anzol'ra әtiг paза xоqdaьstьq nandьrqan:

— Fransuskij rәvolьtsәzi...

— Ot acьnar!—kamanda jaңьlana pardь.

Ot cari tьskән, praj turalarnь carьdьvьsхan, xajdar-xajdar uluq pәәstin axьs acьlvьzьr pır minuta anañ pazooх cavьl parqandaq.

Xorqьstьq zalp tazli xalqan barrikada ystynçә. Xьzьl znamja tьs parqan. Zalp uqa kystьg paза xojьq polqan, znamjanьң savьn kizә saap-parqan. Tura karnistarьna tәәp nandьra cacraan uxtar barrikadaa tәәvәs nинчдә kızı palьqlap salqannar.

— Arqьstar,—tıp xьsxьrvьsхan Anzol'ra,—tarьqnarь ajaңar! Ulin-sada olar көrлngәlәktәrindә atpaңar. Cә praj nimәdәң purun znamjanь turquzaңar

Ol znamjanь alyp alqan, anь azaqь xьrina tьs parqan catxanь көrip.

V.

Saқırqa yr kilispәән.

Pastaqь puška көrлnlьskән.

Bartikadadan cөptьg zalp nьzri xalqan, tydyn puшkanь paза kizilәrnı, ьqьn cili, pyrgәvьskән; нинчдә sәkunda irtkәndә pulut tarap-parqan, puška paза kizilәr pazooх көrлnlьskәnnәр. Puшkanь barrikadazar көөлçә, amьr, pırdәә manzrabın cыdьrcalar. Pırdәә kızı, palьqlatpan. Anьң soonaң kamandujuşcij ofitsәр puшkanь көstәp-sьxxan.

Pır minutca irtkәndә puшkanь ulinsa ortьzьna turqus-salqannar. Acьlparqan aazь barrikadazar көstәl-parqan.

— Mьltıңar uxtaqlaңar;—komandalarysхan Anzol'ra.

Jadro tәgәnına sьdap polқаңma coхpa barrikada? Tizlk it-pararьva ol anda? suruq ana anda polqan. Rәvolьtsionәrlәр mьltьxtarьn pazooх uxtaan tusta, artillәristәr puшkanь uxtannar.

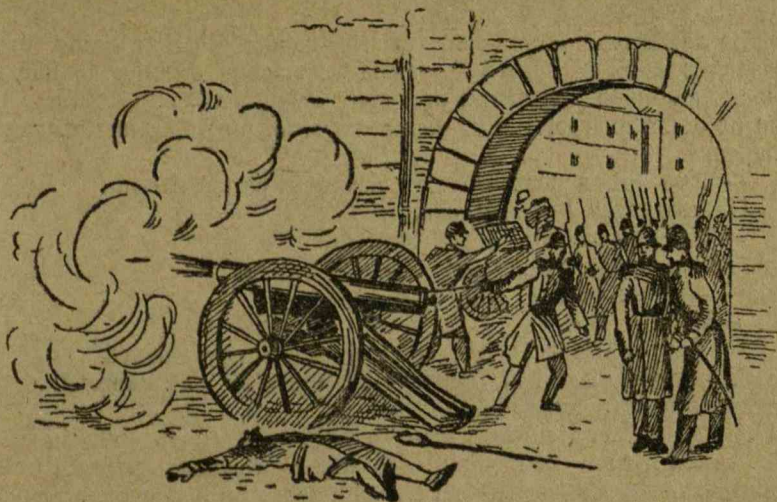
Puška attьlvьsхan, jadro ucuxca.

— Mьnda!—istilә tьskән көgliг tavьs.

Jadro unalqan nimәlәrnıң arazьnda ılınparqan. Ol omnibustьң tәrpәgı́n paза ırgı xanань tygәndırgән. Barrikadanьң turuscyларь xat-xaa tьskәnnәр.

Aна ıdi mьnnaң andar attьңar!—xьsxьrvьsхan kımдә barrikadadan artillәristәrgә.

Ol xarьxta Anzol'ra pozьnьң caalascatxan ciirlәnәң sirgәktәnıp tьnqan turca paза udurlascьlarnь көrip turca.

— Pazyňarny stəənə caqyn tudynar!—xysxysxysxan Anzol'ra,—
Tıstənə turup-alnar barrikada sunqada!

Cə zalp irtə nızrap xalqar, Anzol'ranıñ sahxanyn toldırarıq
manıanqalaxta.

İki kızı ödürtkən paza ys kızı palyqlatxan.

Barrikada andaq atbsta ırgə sɔdabaan. Kartəc tizık it-salqan.

Sızıngən kılbrənlis istılıbıskən.

Osada kılrgənnər paza atbsty saqıvıxannar.

Ol yr saqıtpaan.

Barrikadanı atbı catxan iki puşkanıñ pırsı kartəctəñ atca, ıkın-
cızı—jadrodañ atca.

Jadralar barrikadanıñ ystyndəğı xırına təpəcələr, kılkıñ tastarnı
unatcalar paza anıñ unalqannarınan, kartəc, toñdolnañ cılı, cava at-
calar osadadaqylarnı.

— Pu puşkalarnı suqluptap-salarıq kirək,—təən Anzol'ra 'anañ
xysxysxysxan:—ot acınar artillərıstərgə!

Parcazı xaçanoox tımdə polqannar. Yr tımx turqan barrikada
manatap paza ərıñıstıg atp-sıxan; altı alajba cılı zalpa pırsı pırsı-
sıñnı soonañ nızraan; ulınsa pırluqıystıq tydynnəñ tol-parqan. Nıñçə-
də mıñut pazyñañ tuban tovyra, calıñqı coxratxan, puşkalarnıñ tərpkə-
təñ altında artillərıstərnıñ ²/₃-ıkı-yzy catxannarın kərgə kılıskən.
Tırlıg xalqannarı orudıjalarnı uxtapcalar, cə atbı aram-arax polıvıx-
xan.

— Udacalıq!—tıpcə rəvolıtsıonərlərnıñ pırsı, Anzol'raa ajlanıp.—
Toldıra cııdıg!

Anzol'ra pazyñ pulqap, nandırqan:

Paza prə mındaq cııdıg polza, barrikadada onçadaa patronça
xalbas.

Gavroş ol səstərnı isken.

Barrikadaçylar oñnır-salqannar kımınlnda tɵvın tysparıp, ux altında turca, ulinsada. Gavroş xavax lavkaçaqınnan putullar altınan korzinkaçax alıp-alıp, tizigəstən ɵtıp-alıp, amır, pırdə cyrəksıvın, ɵdırtkən natsional gvardəjəstərnlı pantrontaşarın pozınnı kɵrzinkaçaqınnaxlapca.

— Noo—nimə itcəzən?—tıp surqannar barrikadadan.

Gavroş pazın kɵdılıbskən.

— Kɵvıncəzən sin, araza; kartəctı?

Gavroş nandırqan;

— Nanmır caapca. Noo uluq kirək!

—Ajlant!

— Amoox,—təən Gavroş anan ulinsaça cygyr-səxxan.

Cıvırgıçə ɵlıg kızı mostovojda ulinsada catcatxan. Lkı onça pantrontaşar—tar barrikadaçylarqa.

Ulitsa tydyngə sulqanı-parqan polqan, tubanqa sulqalqandaq cılı. Annañ sьqara cal-kınɵrtkı ulinsada avarınçadaa xarasxь polqan. Caalascatxannar ıkı sarında turup, udur-tɵdı r oñnı kɵrlızp polıncələr.

Xarasxь polqanь Gavroşa tuzalıq polqan.

Хојық tydyn cавындызынча paза poзынны кızıçək ɵzını ыltanda, ol ilədə ырах ırtıp polqan, saldattar anь oñnabın. Pастақь altı alajba cıttı pantrontaşы ol xurudь-alqan uluq saaj xorqьдыxa tyspın.

Ol xarына cadьp cыca, ымəktəp ırtıp-parca korzinkaçaqын tızında ызыгь-alıp, əalıp-pygылə, tajca, хыјыс-хојыс cыca, pır ɵdırtkən kızıdən paза pırsınə patrontaşarın xurudьp.

Barrikadadan ol amdaa ырах polvaan, cə anь nandьpa хьqьpaгqа turtuxcalar, saldattarınny anьnzar хайндыларын хавындырларыннан хорqьp.

Ol ырахтан ырах ırtıpca, para-para parqanda мытыx atьзынny tubanь naj хојық polvan cırgə təəpə cы-parqan.

Atьqьcыlar, tastañ salqan stənkənı subada cat-salqan paза ulinsanьny pulında cыл-parqan saldattar udur-tɵdı kɵzıdıskənnə tydyndə kımınlndə xımrapcərgənlə.

Ol minutada, хаçан Gavroş ɵdırtkən səzannы patrontaşьnan patronnarын sьqarcatxanda, ɵlıg səkkə ux təəp-parqan.

Corstavajnnı!—хьсхьpa тьскən Gavroş—mınıң ɵlıglərlımnı ɵdırturlar!

Lkıncı uqь anьny хьrında mostovojqa təgən. Үзынçызı anьny kɵrzinkaçaan aңdar-parqan.

Gavroş хьcañnavьp kɵr-salqan, ulinsanьny pulınan atьpcatxan-narын.

Ol kɵdılıbskən, anan praj ыnnan turkilgən. Cil anьny sastarын хавastандьpa. Anьnzar kəstəpətkən gvardəjəstəzər kɵıp, Gavroş ыlavьsхан.

Anan kɵrzinkazын alıp-alıp, anьny ıstınəny тьskлəp parqan praj patronnarын cььp-alıp, atьqьcыларzər caqdivas paза patrontaş xurudarqa təəs-səxxan. Tərtıncı ux savadын sьqьpa-parqan, aqaa təgьlın. Gavroş ыlapca.

Pızıncı uxxa ol ыnnı paза pır kuplədınəny nandьrqan.

Kɵrızı tьny xorqьдыq polqan. Oolaqastь atьpcalar, ol tızəny atьqьcыларнь kыlyp acьrқандьpa. Ol praj ıstınəny ɵrlınstıg oјnap cat-

xan cili pildircə. Polqanna attıxa, ol kuplätnən nandırqan. Añızar yzygı cox kəstəpcələr, tərə attıp polbinçalar. Natsional gvardəjestər xatırxıxannar anı attıp. Ol cadıvıscə turə-xondı, ızık altında cazyñça, cıt-parıp pazoox kərtnıvıscə, tiizıp aracylança, nandıra oojlapkilcə, kartəcı, munzurinan caltratca, patronaştarnı aaryqlapca, koringkaçan toldırıp. Barikadadan anı soona xorqıp xarap kercələr, xaraxnaç. Anda anı ıcyñ tıtrəs-turlar, ol tızəñ ılrıp-cər. Uxtar syrysçələr anı, cə ol uxta cərcənoç. Ol ölmünən cazyñça oñaan osxas: polqanna xatı xorqıstıq-nimə caqdar odırza, oolaqas aqaa sırtəs pırcə.

Cə, para-para parqanda, cabal ux oolaqastı syrə cıñ. Gavroş ilənnəzə tyzyp andarlıp parqan. Xorıx parqan xıqıylar istılə tyskən varrikadadan. Gavroş kədirlə pırgən; anı sryajıñça xan colaxtanıp tögılçə; ol xolların mıltx atxan cırzər sunıvısxan paza pazoox ılrapsıxan. Ol ırn toozarqa mañnanmaan. İkinci uqu anı tımylarqa kystəg-salqan. Pu rastazə ol mostovojqa sryajın tyskən anan paza tıbrəvən. Kıcıçək gəroj ödırtıp-salqan.

Səstık.

Pariz—fransianın stolitsa koradı.

Bul'var—ulitsa aqas eskırgən.

Kofıta—ırcı kızılnı xıxaçax kəgənəgı.

Atmosfera—prostranstvadaq (alqımdaq) kıl. Mında ajlandıra polcatxan obstanovka znacənıəzi pırlıçə.

Lion—Fransia cır-suunı koradı.

Proklamatsa—ylgə toqır pasxan xıqırbıq pırcıgı.

Karabın—xıxaratxan mıltx, kavaləria tudunça.

Suu—Fransijanın oox axca sanı,

Frank—fransus axcazı—pıstın axcaadan 37 axca tın.

Batalion—polk ıy pölkkə ıyləzılçə batalionna tıp adalcatxan.

Naborcık—tıpografia toqıscızbı.

Dragun—Calan caaçılın, kavaləria osxas.

Kabur—mıltx xablı tuuptan tıkkən, pıstolətkə ıdılğən, kəvızın xurda xızbı parqan cərcə.

Omnibus—pasazır tartcañ xanalar, karətələr prə cırgə tölə pır sarıxxa, olar attıq tartcañ tımır col, tramvaj, avtobustar kılır alnında polqannar.

Postı—xadaq orın, calazar ondaqqa turgannar.

Zalp—mıltxı pır tınə atxan.

Jadro—puška uqu.

Kartəc—puşkanan oox uxtıq atxan.

Kuplät—ırnın, stıxtın tørt alajba altı strockaçaqı, stıxtın annanda azıra cardıqı.

Şuruqlar.

1. Kəm polqandı Gavroş? Xajdı ol „ulinsa oolaqı“ pol-parqan?

2. Cooxtanar, nimə itkəndı Gavroş varikadalarda.

3. Xajda polqandı Gavroş xılnqan xılınan paza itkən nimələrnəñ kərzən?

4. Xajdaq slucajlar sıtır pıledırzər, olqannarnın pıstın revolytsə kızılgı itkən? Nimə xıqırbıqazar sıtır annanar? Cooxtap-pırnər.

Maksim Gor'kij.

(1868 c. torəən).

Maksim Gor'kij—ol prolətar pisa-təl. Aləksəj Maksiməc Pəşkovtəñ psəv-donimə.

Pozynəñ cirtazynağar M. Gor'kij pidi cooxtapca: „Citi castəqda minə maj-max maqazinəna“ pirləskənnər, cə iki aj razynañ min xoləmnə izig ygrənəñ rəzərvəsxam, anañ minə pazox aqam-zar ʔzəvəsxannar. Cəzyləqanymda minə cərtəznikkə ygrənçil idərgə pirləskən-nər, cə pirl cə razynañ, aar cirtas sıltaan-da min annañ ojləvəsxam, anañ paroxotta povarqə ygrənçil polarqə kirləskəm.

Annañ andarxə cirtazym tən coxər paza xorəqlyq: povardan min pazox nan-dəra cərtəznikkə ajlanqam, anyə soonda ovrastar satcañmən, Çrjəzə-Saritsəñ timlə colənda storəş poləş toqəñqam, krəndəlçik polqam, bulocnik, prədə trucovada cirtirqə kirləscən...

Andaqdaa sidik uslovjalarda Gor'kijnyñ pirləskə tən tar-tyləaa tastaləcañ. Ol kəp xəqyrcañ paza pozynəñ proizvədəniyə-zində ol tən tilsən xarəzər toqəñcañ. Gor'kij pozynəñ pastaqə raskəzən picəttən, ol pozə tiilis timlə colənyñ mastərskojlarənda toqəncadəvə.

Ol tən kəp pasxan. Kəp nimədəğar cooxtap pirləğən. Ls-tənçilərnə razymnanəna toqər, Gor'ki; toqəscylarənyñ xada parqəñ. Vlydimir Iljic uluq pisatəl'nə tən paaləcañ. Anyəñ udəa pismo pazəscəñ Ol Gor'kijqə pascañ: „Pozynəñ xudoz-nik talaantənnən sin Rosəjdəgilə cə, calqəsla Rosəjnənimə— toqəscə dvizəniyəznə (cəriznə) andaç uluq tyza aqylpirdi...

„Pastaqə maaj“ „Ləç“—tə proizvədəniyəñ yzygı polca. Aqaa material polqan kirək, ol 1902 cəlda Sormovta pastaqə maajdan xostəra sovjta polqan.

Xaçan pastaqə cardəqə picətkə səqarənyñ, xannəñ sən-zurəzə Gor'kijnyñ carqaa kirərgə xarəsxan. Pravitel'stva xorəq-vəsxan, Gor'kij toqəscylarqə ol proizvədəniyəñ olarnəñ kys pastərcatxan sıltaan carəda cooxtapca tivəs paza olarnə kys pazəqəscylarənyñ kirləzərlə xəqyrca tivəs.

Xan pravitel'stvaç Gor'kijnyñ aristaan. Gor'kij Pətropavlov krəpəzənda odyrcañ, andar pravitel'stva pozəna in xorəqstəq rəvol'utsionərlərnə, odyrtcañ.

Saqamdy Alaksěj Maksim'ьs uluq proizvədanijələrln pas-
ca, picəttə ol pıstıq ытғыларьыстың cojlanqanь, sofsializm
pydyrına kləvəta zalcaxanь caryxxa сықарса.

SSRS-тң тоқсыс kləзынң paза ıstəncı халықынң алън-
да zaslugazьнң ycyn S.I.K Gor'kijн Lənin ordənyнā сыъх-
taan.

Gor'kijн adь praj mirlgə savlyq:

Маайнң pastaqьзы.

Toqьscylarнь Maajнң pastaqьзын pajramnırqа хьқыrcatxan lızıçə-
tər, xanalarqа xaraa sajn capсырlapcalar; olar naj polvanda politсəj prav-
lənijəzınlıq ızlıgındə capсырlоqan, olarнь kynnıy saј fabrikarda tapxylan-
nar. İrtəngızın politсija, хьзынър, slavotkaça cərp, xanalarqа саçы-
narнь soјqьлар paза хьқылар cərgəп, kynərkızın ıızə pazox xatar ulıtsa-
larda ucuxannar, irtkəп parqanнң azax alьna aaxtanqьлар. Korattan
tıləgcılərnı (сысьktarнь) ысхьlaannar; olar puluqnarda turup, fabriktaп
əvətkə paза nandьra kəglıg-kəəllıg irtəpcətkəп toqьscylarнь xaraxnaп
sıvastьrcalar. Polılsıjalarнң kyzy coxtanьзып kərgə prajьna хьнıq
polqan, iləədə eastьq toqьscylardaа, kylynzıp, udur tədı coxtascalar:
— Nımə itkləpcələr, ə?

Praj cirlərdə kizəkti connar сылыр, salqaxtanьстыq хьқырқып ызь-
cələr. Curtas xajnavьsхан, ol pu caxьda prajьna хьнıq polqan, prajьna
xajdaqda naа nımə aqьlca, pırsılərlnə ıtrəпıp puzuranar сыltaqьn,
kramol'nikovtarqа хьнmin səkləglırln, ıkıncızi — pyrkək xoryьstь paза
ızəs, ызьncızın — olar asхьnaqь polqannar, — cıtg ərlıst pılnıst, olar
prajlarн usxurcatxan kys polcavьs tıvəs ərlərln.

Pavl paза Andrəj praj xaraazьnāndaa uzubannar, ıblərlnə olar gu-
dok alьnda kılçəпnər ıkızıdə majьxparь, ynnərl pytparь, xuurta
tartьp. ıçəzi pılğəп, olarнң sasta aqas arazьnda сылыq itcətkənnərln;
ol pılğəп, slavotkanь ıblə xaraaqьзып atьq politсijalar tınzıləpcətkə-
nı, сысьklar tutxьлар nıqdıgləp, kizək connarнь tolada syrgıləp,
aralı olarнң хajьn aristapcatxannarнь. Ol pılğəп, anьq olqьn Andrəj-
ьnān xada polqanna xaraaqьзып aristavьzarн; ol ıdi poldьrarqа хьп-
çan — ol kirkə olarqа caxь polar cıləp, kərlnçəп aqaa,

Cə amdь ol kyn cıtkəп — Maajнң pastaqьзы.

Gudok tələmrıdəgək cıləp хattьq paза kirkəslıstıg avaqarььsхан.

Kək tıgırcə ax paза nık oolar tabrax ucuxьxannar, oornıq tabьs-
tьq kyyləmlnəп coçaп uluq хustar cıləp.

Caryx kyn xaraqь kəzənkə kəglıg oјnar kərlnğəп; ıçə kızı
aqaa xolьn caza tuda pırgəп, хаçan kyn caryqь anьq xolьnнң tərlznə
təgəndə, paза pıx xolьnān anь kəəlcə sıvap kərgəп, saqьsrana paза
ırkəlap kylynəpırləp.

ıkıncı gudogь sala kəəlcə-arax tapsaп, saqьdi ızəncıslıbıп, хolьq
сыхьtьq tabьзы anıq ıtrəngəп cıləp ıstılğəп ıçə kızəə, pyyn ol kyndə-
gdəп uzun, ыр хьsхьrəqan cıləp pıldırdı.

Fədaј Mazın oјlar kılğəп, naxtarьnda хьзы tadmalar kərlnр.
Toldьra ərlıstə, ol saxьnqan nıməzıne cıdıngəп.

— Pastalььsхан! — coxtana tyskəп ol

— Con ximьраньвьсхан! Ulitsa kircə, sьrajlarь prajzьnьd paltьlar osxas. Fabriktьd izziz xьrinda pajada Vəsovšikov, Gusəv Vas'kavьna paza Samojlovьna turqannar coox cooxtar. Kəp conь nandьra ьlərlə aяlandьrvьsхannar. Parar-kirəktər, sinь citkild! On caas polparir!.

Xaçan ol, içə, tasxar sьxkilgəndə, ol kiidə kizl tavьzьnьd kyyləmin istipsalqan, manzьrastьq, saxsьnstьq istilcə. Turalarnьd kəzənkə-tərində, oğrat izziz xьrilərində kizilər kəringən, olar prajzь anьd olqьn paza Andrəjнь capьrxastьq kərlmnə ydəscatxanda, anьd xaraqь tuvanaxtar pyungylənlə pastavьsхан, nimələrlin əə xuvulьvьsхан.

Olarvьna izənnəskənnər, alqəqləq səstərində xajdaqda pasxa nimə pildirgən.

Ulinzanьd pulinьd ozarinda, tarqьnax ulinzacaxta, cyscə kizək con sьylparqan, olarnьd arazьnda Vəsovšikovtьd tavьzь istilgən.

— Pirsti ханьvьs klyukvanьd culuqьn cilər sьqə tutcalar!—conьd istinə salьmnьq səstər istiləp tyskiləpcələr.

— Sьn, sьn!—nandьrcalar ninçə ninçə tavьs pır yngə.

— Xarasca xlopəst!—sələən Andrəj.

— Xajdax parьp polьzim min aqaa!

Ol pygyləlskən, Pavl anь toxtadarqə mannanqançə, ol pozьnьd uzun kəksin con arazьna kirə, surup cilər, tolqar kiləlskən. Anьd pas-təqь səzi istilə tyskən:

— Arqьstar! cir ystində tyvən pasxa connar curtəpca cooxtapca-lar-jəvrəjlər paza nəməstər, anglicannar paza tadarlar. Min tizəq aqaa kirtinmincəm! Par iki pasxala con, iki carəspas təl con—pajlar paza coxtar. Connar pasxa tonəncalar paza tyvən pasxa cooxtascalar, kər-kərlər xajdi paj frənsustar, nəməstər, anglicannar toqьscь conь; xajdi kərcətkənlə, anda slərər kərərzər, olar prajzь toqьscьlarnьd tamaxtarьna sək polcalar!

Con arazьnda kimdə xatxьrvьsхан.

— Paza pasxa xьrina kərləvəzəqər,— anda kərərvəls, frənsus toqьs-cьlox, tadar toqьscьlox, turka andaəlox adaj xonьqьna xonca, pizək cilər, orьs toqьscь conь cilər!

Ulitsada con kilbinə kiləvləcə, olar pırsi pırsinə soonə kilip, tapsəvin, mojnьlarnь syylərləp, azaxtarьn ucunaq pazьp, tar ulinza-cəxsar sьnəqləpcalar.

Andrəj tavьzьn kərləvləskən.

Politsija!—xьsxьrvьsхан xajzьda. Ulitsada tarqьnax ulitsazar tər caləq politsalar xamçylarьn pulqar conьd ystynə paza kililə, xьsxьrzьp:

— Taraqlanar!

Kizilər kəzərləp, xьlxьsəvin, attarьna col pircələr. Xajzь kizilər zəvor ystynə sьxyləp parqannar.

— Sosxalarьn at ystynə odьrtxyləp salqanar, olar tizəq tьrxьlasca-lar—mьna pıs caa arəqьləvəst!—xajzьnəndə ətəq tavьzь istilgən.

Andrəj tar ulitsəxə orьzьnda calqьzanna catxalqan; anьqar iki at pastarьn pulqar cərsəxannar. Ol toqьr turuvьsхан, anə ol tustox içəzi anь xolda xəp, pozьnьd soonçə cidəktənsəxan, kəksənəp:

— Paşəvəna xada polərvəls tən, pozь tizəq calqьzan sьncərcə!

— Prolyqьvni!—təpə Andrəj kylənləp!

Gudok ayaqarap, pozьnyң xara tabьzьnaң kizilьrniң suulasxanьp tulqı sapxan. Kizilьr sitlззэ tyskənnə, ođьrqannarь tura xonqannar, pır minut sinі prajzь amьrсьp, тыңnana tyskənnə, kəbizinиң sьrajlarь xuurta tartьlqan.

— Arqьstar!—tıp Pavьlьnң tabьzь istilзэ tyskən, ətig paza pik. Xu-ruq paza ızig tuban ızэ kizilьnиң xaraqьn erti tyskən, ol pozьnyң kinətiп piktəlзэ tyskən kəksinиң tивrəzinəң, olqьnyң soonda tura tyskən. Prajla-ry Pavьlzar ajlanqlap kilgənnə, kizək magnittь oox timurəktər iverə cap-сьnqan cилəp.

Ізэ kizilь anьң sьrajьna kərgən, ol anьң tidim paza, ertəmnig xa-raxtarьnna kərgən...

— Arqьstar! Pıs acьxa carlirqa caradьbьstьbьs, pıstıң kim pol-catxanьbьstь. Pıs pyun pozьbьstьң prajraqьbьstь kədirəbьs!

Uzun, calьraң aqacax kildə ilbənnəp kəringən, connь orta pasxa kizilьp, anda cıtparqan, anan yr niməstəң kizilьrniң coqar kərə turqan sьrajlarьnyң ystyncə, xьzyl xus cилəp toqьсь connьң prajraqь savьlьp turubьsxaп.

— Ізəп polzьn toqьсьь con!—xьsxьrbьsxaп ol.

Anьң tabьzьna cьscə tabьs nandьra kyyli istilgən.

Con xajnap turqan; connь toвьra prajraqzar anьң znacəniјəzлp pıl-gəп kizilьr toвьrьp parqьlapcalar; Pavьlьnң xostі Mazin, Samojlov, Gusəv, tursalqannar; pastarьn təvlin tudup, kizilьrni Nikalaj, paza xaj-daqda, ızэ kizəə tanьs niməs kizilьr, tarada ızkiləpcələr, ciittər, ızig xaraxtьqlar, anь, ızəni xьja ızkiləpcələr...

— Ізəп polzьnnar praj cirlərnиң toqьсьь connarь!—xьsxьrbьsxaп Pavьl. Praj alqьp kilip kьstənлp paza ertinьsnəң, aqaa muң kizilьnиң tabьzь jaңьlanьp nandьrьp, xulaxtь tuu sapxan.

Ізэ kizilь cьlьq kьlkynəң kьlynлp Mazinьnyң soonça parcaa paza anьң pazьn azьra olqьnzar paza prajraqzar kərlp parca. Anь ajlandьra orinistig sьrajlar paza əң pazь xaraxtar saqьzьp parcalar; prajzьnyң alьnьңa anьң olqь paza Andraј parilar. Ol olarnьң ynnərlн istip parca.

Andraјnyң nьmьzax, sьxtьq yny ızəniң olqьnyң ynyneң pır yngə ynnənlp, xoјьq paza vaastьq istil parcalar.

— Turunar, kədirinə, toqьсьь connar.

Turunar kьrəskə, əzəkkən con!...

Kizilьr xьzyl prajraqa udur ojlasxьlaannar, olar nimədə xьsxьrзьp, cьylqan conqa xozьzьp, olarьnң xada nandra ajlanьp cərləscələr, olarnьң xьjqlarь ьr, sarьn arazьnda cıtcə,—ol ьrнь olar iverə pasxa ьrlardan kəelçə ьrlascannar,—amдь, ulitsada tızəң ol orta paza maңat ətig jaңьlanca. Anda timur tidimьs ynnəngən, kizilьrni ьrax parar col-qa xьqьrca, ol colnyң aar cərləstin, cəəstig orta kəzildə cooxtap ynnəncə.

Ізэ kizilь amдь connьң soonda parca, maңьrabин, alda pariqan connь kərgiləp capсьp pariqannarnьң arazьnda. Parirьp ətig niməs, ızəstig cooxtasxьlap parcalar.

— Pır rota škola xьrinda turca, paza pırsı fabrik xьrinda...

— Gubərnator kilьbskən...

— Sьnappa?

— Pozьm kərgəm,— kilьbskən!

Xajzьda ertinistig xьzьnьbьzьp cooxtaan:

— Tuqannar! — tip saqıynıp içə kızılnıq cürəgi savıynıp kilcə. Cə anı ajlandıra cooxtar əlig paza soox istilcə. Ol xəlyqın ajnı-
dabıxan, ol kızıldərdən purun pararaq, olarnıq kəəlçə, ərinçək cəris-
tərin syra cıdıp alqə kılərli ool polqan.

Kinətin parıqan connəy pəzə xəjdəqdə nıməə urunqan cələp tutuqa tyskən, kəksi toxtabin tədır ынчыга tyskən xorylybtyq tabysnan. br tuturiek tyskən, anaq soonaq capcaq paza etig urulybysxan. Ynnərnin xoyjq salqaq paxoz tyzyp, nandya pozubysxan. Tabystar yrdan pırsı pırsınin soonın toxtaqlapca, xajz ын paxoz tybdarqa xarazyp tabystarın kədırgləpələr, anь alnynzar cəldıraqa xarazyp:

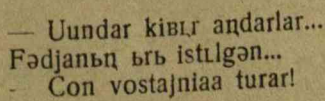
byrçaa par udurlap, özökkən conl...

Lça noodaa nima polcatxanən kərbin, pılbin, alnəndaqə kızılərnı tarada itkiləp, alnənzar kığən, aqaa udur xajzə kızılər — pastarın təvın tudup, kəmiskələrnı tyzrə tudunp, xajzə cıdırıngən kyıkynən kyıynp, xajzə kyılyzp səqyər kıl p ajlancalar. Ol olarınq ərəjlərnəz sar qəbərər kərgüləpə, anıq xaraxtarə tapsavın surca, kıləpə, xəyətca...

Pavəlnın tabəzi xəbəq istilə, səstəri kiidə aəx carəx xoolas-xannar, cə səyliqan con tariqə pastavəsxan kizlələr pirsə pirsini soonca turalarzar oq sol sarina xana xasti səxəlavəsxannar. Amdə con klinçli turavəsxan, anıq cütig pizi poləp Pavəl catxalqan, anıq razıni ysyndə toqıscə conıq xəyli pəjraqə calvəran turqan. Səyliqan con amdaa xanadən cəzəp ucıqarqə timnəngən xusxa təciləlp turavəsxan, Pavəl tizən anıq tumzuqə poləp turqan.

Ulinzanın tyğənçızında, kərgən içə kızıl, ploşcatxa kırçən cıru. tulqap sarqaldım pora ənniğ prajzı pır osxas sırajlarx cox, con turubşxan. Olarnıñ inniləri ıstındə polqanındala soox, nıskəçək, cıttıg cıdalar saqılızır turqannar. Ol turqan tapsavas, ximıravas xana sartın toqışclarıq soox cayılturca; ol içə kızılın pırnı cələnır, anıñ cıyraqına tovbırturqan cılər pıldırən.

Lə kızı xıcaınavızır kersalqan, mənın alında ulitsaa xoıyq toldıra polqan con, tıdımı cox turuvıssıan, kərıp turcalar pıjraq tudunqan kızılər olardan xajdı ırap parıqanı. Olarnıñ soonan nıncədə on kızı parır, polqanna alınızar altam saıjın kızılər olardan toqır cı-sırapcalar parırıp, ulınza ızıg polıp tavan ertəndəgı cıləp.

Tır aqaa xoza ətig ynnər istilcə.
 Cə strolıq aqınnı tovrə kəelcə səstər yzylıncələr:

— Холынзар! — түр өтүг табыс иштуган алынзар.

udur subalbsxannar.

— Ma-arş!
 İçə ki zi xara qın tıplatpın kergən. Saldattar nıñ pora salı qıy ximı rıavı xı san anan, ulın az nıñ praj cılba qı nıça cıylı bıy zıy, tınnı, soox cırlı nıñ cırsı xannar alnı qı zar aram tıstıg tar qı x tutkılı gən cıl p cırlı nıñ xıy rıaj tıy, İçə zi ulu q xal p, ol q ı n z ar cı q dı kıl gən, ol kergən, Andrə j nıñ al z ar xal p P avıl nı ro z nıñ u z un kək sıl nıñ kələ dı b s k ə n l i .
 Andrə j nıñ P avıl nı ro z nıñ u z un kək sıl nıñ kələ dı b s k ə n l i .

Xəzəl paxıxtığı kızılgövlənə pora saldattarmış arazı saqqad-
kilgən.

Ләзиз, soonan ojlazvodirgan nъzrt istipsalqan. Xorъbъstъq pastъrigan tabъstar xъsxъbъsxannar:

— Vlasov, o'ila!

— Pairaon̄n tasta,

— Өг, мин сьывьзим!

Al pær, min съвъзіт!

Ol pajraqnıñ ahaşnıñ haar alqan, pajraq tediñ sajqalıvıxan.

— Халгъы! — Хъсхыгъывъсхан Равы.

Nikolaj xoln ertəvskəndəgı cıləp nandıya tartıvıxan. Bı tavıvı
tımı parqan. Kızılər Pavəlnı ajlandıra turup toxtaqlavıxannar, sə
ol alıvızar tovyrparqan. Amır polıvıxan, kınətin, coqartın kərđamin
tyskən nımə cıləp sarıx puluf kızılərnı xıçaxtı xarxan.

Pajraq altında cibirgicə kızı turqan, annan kör polban, cə olar
pır orında xatıq turqannar, postarınzar içə kızını tartır, xorqır
olarnın ucun xorqıstıq pılınısnən paza pyrkək kələnlisnən nimədə
səligə olarqa...

— Альвалыңар аннаң, роғусук, аны! — рөзік арасхың табызбы истүлгән.

Хольнаң sunup ol pajraqzar көзлтікән.

Равълзар кичік өфитсэр ојларкилр, рајрақның ақасынаң хаар,
niskə tavьsnaң хьсхьрган:

Tasta!

— Хьја хольһны! — Равел хатьа тӕсавсхан.

Хьзыл пайраг килдә олар тискәр пулгалқан, анаң пазох орта турсал-
қан — офитсәр төдир сасырар паргьр циргә одьра килтysкән. Nikolaj 1-дә
кизиниң хьринан иртәре мунизурқан туур, алмьнзар tudup олпасьхан.

— Tudarğa olarñı! — хъхъгъгъгъхъ апсар кизл, азагънагъ сгнл.
tipşəvzɪɖ.

Ninçədə saldat alınızar sığara səğırlskənnər. Olarnıñ pırsı mıl-
tış lozınañ sulanparqan, — pıraq savıla tyzyp, tövın tyzyp anan
pora kıptıg con arazında cıtparqan.

— Әх! — хайыда совалыр хьсхыгьвьсхан.

İçə kızı annə oşax tavsnaq xəşxəvəşxan. Sə aqaa nandya
saldattarın azaşnaq Pavəlnın sarx yny istilgən:

— Аньмсох, цсэн! Аньмсох, төрткөнлтм...

— Tırlıg! Saqıysxa kıldı! — içəzılın cyrəgıne tybən xati sabylıqan.

— Аһьтсох, минц пән'кам!

Azax ucuna kədirlir, xoşnaq pulqap, ol kərəgə xaraxan olarnı anan ol saldattarnı pastarın azıra Andrəjnıң ıymalax sırajın kərgən, — ol kvlınlr kərınlr aqaa razıyınqan.

— Palalarım minçn... Añdrjuşa! Paşa! — tır хьсхьыгъан ол.

— Аһымсохтар, ағуыстар! — салдаттарның ағазынаң хысхыгыббс-
ханныр.

Oların təbəstərinə nandən nəncə-nəncə xətap jənlənər təbəstə
istilgən. Olar kəzənəkərdən, xajdanda coqartın, tura xəlrlərinə istil-
gənnər.

Søstlk.

Kramolniktar — xan o'ndaj'ning paza kapitalistlar stroy'na q'yos-
catak'ni kuzilur idi adalcannar.

Nən'ko — tərətkən, içəm tənli (ukrain tiliyə).

Sarıoğlar.

1. Pu proizvodēnijadē xajdaq sovētija kerdnē. Aqaa toqāscylar xajdi timnəngənnər? Politsija xajdi itkən anə?

2. Тоқтасыларның іспәтис условязыналар сирәк оларның алыңса сооқтақларыннан сығара халдақ үйвот ідәрзәр?

3. Hajdaq „prajzyna kirək sɔnnɔ“ ɪlə sɔqarqannar Pavəl paza Andraj postarɔnnɔ cooxtarɔnda? Ol orɔnnarɔn xɔqɔrɔvɔznar.

4. Pavəlɔnɔ pastaqɔ polqan kərɪmɪn adaqar. Anɔ proɪzvədənɪfədəq sɔqara alɔnɔa uzyktərdəq kəzɪdɪnər.

5: Gor'kij ofɪtsərnɪ hajdi pazɔr kəzɪtsə? Raskasta ol orɔnnɔ xɔqɔrɔnar.

6. Gor'kij hajdaq klastɔn sarina turca?

7. Saldattar „pɔlaqɔylarɔnɔ paza ədɪlɔgɔɪlərɪnɔ pajraa altɔnɔa“ parɔɪn „pɔzɔdɔq pajraa altɔnɔa“ Pavəllar paza Andrajlarɔvɔnɔa xada xaçan parqannar?

8. Passalɔnar lozung amdɔqɔ tusta Maajɔnɔ pastaqɔznɔnɔ pajramɔna.

Upraznənija.

1. Kək tɪgrɪçə ax paza nɪk oorlar tavɔrax usɪxsɔxannar, oorɔnɔ tavɔstɔq kyyləmɪnəq cəcaan uluq xustar cɪlər.

Pɪstɪn xanɔvɔstɔ kljukavɔnɔ culuqɔn cɪlər sɔqə futcalar! — cənnɔn ɪstɔnə salɔmnɔq səstər ɪstɪlɪp tɪskɪləpçələr.

Altɔnɔ sɔqarɔlqan tɪnnəstɪrlɔglər. Tavɔnar amda ɪkɪ-ɪs tɪnnəstɪrlɔglɔ primərlər „Maajɔnɔ pastaqɔzɔ“ təkstədəq. Pasxɪlap alɔnar.

Рәрә.

Рәрә—on castɔq; ol cudan, nɪskəçək, kɪləskɪ osxas; nɪskəçək ɪnɪlərnɪndə coxɔr curuxtar salbannasxɪlap cərlər, kyngə xarala kəjparqan ɪdɪ san cox tɪzɪktərdəq paxtlascalar. Ol xuruq tozɔnɔsaxxa təəj,—talajdan tan tartɔp anɔ ojnar xaap çərcə.—Рәрә olɔtɔrɔxtɔn tastarɔnda kyn sɔxannaq kyn kɪrərgə cɪtkənçə ojnar çərcə, caas saɔɔn anɔn hajdaq-polza anɔn majɔlvas tavɔzɔçaqɔ ɪstɪlcə:

— Italija najda sɪlɔg,
mɪnɪn Italijam!

Anɔ parca nɪmə çapsɔrɔatca: çaxsɔ çɪrçə xoɔɔq cul polɔp axcatxan morcolar, tastar arazɔnda kɪləskɪlər, aqastar pyrɔndəqɪ xustar, sɪlɔg savaxɔtɔq vinograd aqastarɔ, pyrɔngɪ saattarda talaj tyvɔndəqɪ palɔxtar paza korattɔn nɪskəçək, xoɔɔlqan ulɪtsalarɔndaqɔ forəstjərlər.

Kəp xɔnɔq ɪstorɪlar çəoxɔtɪrqa carɪr Рәрədənər.

Pɪrsɪndə hajdaqda sɪn'jora pɔzɔnɔnɔ podrugazɔnzar pɔzɔnɔnɔ sadɔnɔnɔ pɪr korzina javlax apardɔrərqə pɪrgən aqaa.

— Axca toqɔnɔr alarza—tɪp sələn ol.—Ol saqa xalçar nɪməs.

Ol praj pɔzɔnɔnɔ sɔm polɔp korzinaɔnɔ alɔp, anɔ pazɔna turqɔzɔp alɔqɔp parɔvɔsɔxan, sol'do ɪcɔn ol ɪrdələ ajlanqan.

— Sɪn naj tɔn maɔzɔrabazan!—təən ɪpɪ.

— Cə, andaqda polza mɪn majɔxpardɔm, arɔlɔq sɪn'joral—uluq tɔpɔvɔzɔp sələn Рәрә.

— Olar pɪt on artɪnan polqan!

— Korzinaɔnɔ xɔrina cɪtɔrə toldɔra? On javlaxɔtan arɔroox polqan.

— Olqanɔçaxtar, sɪn'jora.

— Cə—javlaxɔtarçɪ?

— Pastap olqanbaxtar: Mikələ, Dzovanni...
Ol ipci tarbnp pastavyxan, anь iqnlnəq хааралаvas sliglbi-
skən.

— Sələ, sin aparqazanna javlaxt?

— Ploşcatxa ctkənçə, sinjora! Sırər istərdək, min xajdi pozьm-
nь caxsь tutxam: pastap min olarnьd kыlyskənnərlə pırdə xajbaam,—
mini olar osjolqa tinnəpcatsьnnar tıp saqьnqam, min praj aqaa tьsta-
nьp sьdanarьbьn sinjoranь aarlap tıp saqьnqam,—sırərgə, sinjora. Cə
xaçan olar minlң içəmə kыlyzıp pastavyxannarda,—ə, saqьnqam min,
cə, pu sırərgə irtpəs tikkələ. Mьnda min korzinamnь turqussalqam
anan—kərgərgə polqan, caxsь sinjora, xajdi orta cıkə təərgiləvln min
ol razvojniktarnь,—sırər tьd kыlyzərcıksər!

— Olar tazьp parqannar minlң javlaxtarьmnь? — xьsxьgьbьsxan
ol ipci.

Pəpə sovaqlьq tьnbvzьp, sələən:

— O, cox. Olqanarqa təgьbн caza parqannarь, olarь istənəə təg-
ləp unalqьlap parqannar, xalqannarьn pıs cıqləp salqavьstar, xaçan
min olarnь cıqlp anaq carasparqan soonda...

Ipci kızı yr xьsxьrqan, Pəpənlң xьrqan pazьna pozьna pıldıstıg
xarqьstarnь tastapturup,—ol anь xajьndьbьq tьnnaan paza aralı xurq-
qьn torsьlatxlap, aralı kəəlçə tapsap turca:

— O-o, xajdi tьvıstı! Xajdaq səstər!

Xaçan ol ipci majьlparьp, annaq xьja parıqanda, ol anьd soon
aldьra sələən:

— Cə, sьnapta sırər kərgən polzar, xajdi min sinlң sadьqnьd ma-
nat javlaxtarьnan ol moşəniktarьnd kırlıg pastarьna cıkə tərgləp tur-
qanьmnь,—ax, sırər kərgən polzar anь!—sırər maqa pırgərgə sələən
pırl sol'do orьnya ıklı sol'do pırgərcıksər!

Tarьnçax ipci cınlıgьlnd amьr xoqdaьzьp oңarьlvan,—ol pozь-
nьd ipci munzurinaqna calьnpьrxan.

Pəpənlң pıçəzi, annaq iləədə uluq castьq, cə annaq xıqa niməs,
prıslugaa callanьbьsxan—komnata arьqlırqa paj amərıkanəstьd villazь-
na. Ol anda arьq, xьzyl sьrajьlq polьbьsxan, caxsь azьralda xazьx sok-
nan kərlədə tolьbьsxan, avgus ajdaqь grus cistək cıqləp.

Pırsındə xarьndazь annaq surqan:

— Sin kыnnьd azьranadьrzanma?

— Xьnzam ıklı ys xatı,—xoqdaьp kılьp nandьrqan ol.

— Tıstərlınlđə air polqazan! —cəptəən Pəpə anaq saqьsxa tyzy-
vıskən, anaq pazox surqan annaq:

— Tьd pajba sinlң kəzəjınlđ?

— Ol! Min saqьncam—korol'daңda paj!

— Cə, alьq sьnannь xonçьxtarqa xalqьssalan! Sinlң kəzəjınlđnlđ
ьstannatь nıncədır?

— Anь səlirı sidik.

— Onma?

— Xьnza artьxtaa polar...

— Pardax, aqьlpırdək maqa prəzınl tьd uzun niməstəң paza cь-
lьqdan,—təən Pəpə.

— Nimə idərgə?

— Sin kərcəzəң—mini xajdaqdьr?

Рәрә прә сирдә, таста, кальзан турцатса, ақаа прайдан сакхс, олар-
пыд сыьхтарын сақһныр, андыр туруп, ол тастарныц куртэзыныц пыркәк
исторязын хьдыртурқан оххас.

Ol minutlarda anıñ tırıg xaraxtarı aıqıpparqan, sılıg saııñdı tartılparqan, nıskaqak xolları sırtında, pazı kıp nıməs məkaj parıp, ança-mınça ilənnəp turca, morconıñ cırcaqı cılap. Ol kəelça nımədə kıbrəncə,—ol tɵɵlə ırlanca.

Ol хаҗан морсоларзар кертурза андагох сахсы,—өң разь хоос җул
полыр, gliisiniја сазьзынца тари сажьлалар, оларның алһында ол олқыҗах
хы сцләр тартылып турца, морсоларның торқы талалаарь талаж тыһыңың ты-
пызына сьвьднсанханьн тыңнан-турган сцләр.

Kör-turur ыларса:

— Fiorino-o... fiorino-o...

Talajınq tunux tınyız, ıxatın, tamburin saxxandaq cılap istılcı. Mırcolar ıstındı erıvıkajlar oınaqlarcalar,—Pıpa pızn kızılvızır, olarnı onnar turca, kın xaraqlınaq caltanır xaxaxarn xıza kızıp, kırı nımıs inılıksır, kılınıp turca, cı andaıqda polza caxsı kılınısnıq kılınırlır.

— Col—хьсхьтур ол, аязьн саар, сытырах киләскәдә хујдурь.

Xaçan talaj amır, kərindəs osxas polş, paza tastarında uluq xara salqaxtar cox polza, Pəpə prə cirdətas ystyndə odьrьp, cıtuğ xaraxtarınnə ətürə kərincək suqzar kərıp odьrca: anda xьzamyx ottarın arazında palьxtar cə,gləpəcələr, krəvətkalar ilənnəp kərinxalcalar, krav xavьtqali cьlcərsə.

Тымьхта, көк сууның ыстыңа, олқыҥахтың сақысырастың, өтүг уңи
көөлсә тарарса.

— O talaj... talaj...

Uluq ulustar cooxtasclar olqьxaxtaңar:

— Pu anarxis polar! tlp.

Xajzə tızəq saxsə arax, postarəna xajəndyləq arax kərlsəənnəp—
olarə pasxa cooxtapcalar:

— Рәдә ристң роәдрьвс ролар...

Paskvalion-zə, stoljar, pastyq apsaх, kumysnəq urqan sьrajlьq, purunqь rimskaj axcadan osxas, kylyk, prajzь anь paalapcalar, Paskvalion pozьnin cooxtapca:

— Palalarəvəvə pıstəñ artıx polarlar, paza olarqa cırtır səxəvə polar.
Kəp klzıl aqaə kirtıncələr.

Søstik.

Foræstjær-lar—inostranæstar italijan tllnæn.

Sinjor—gospodin tənli.

Sol'do—oox italiya axcazъ.

Frank—fransiya axcazb.

Glitsinij—ystynsarxь cirlərdə əscən xoos ənnlg morco.

Fiorino—morco.

Tamburin—tyurgə təej (muzьka)

Kraz—rak (talajlarda curtidır).

Krəvətik — oox raktar.

Anarxis—praj gosudarstva ylgyznən toğyr polcatxan kızı. Pu on-
dajda—kapitalizmnən toğyr polcatxan kızı.

Suruoqlar.

1, Pəpə kimdir? Dəjstviyə xəjdaq cirdə polca? Ol cirmn priroda-
zn Gor'kljnın səstərlnən pəznar.

2. Рәрәнің хайдақ хылының сәртәз көріңсә, аның олғанарғынаң
paza amërikanëstarғынаң урунъханда?

Рәсәе америкаһеһең рәһ ролотанһа һаһди көргән?

3. Nəqədanar stolər saqınca, „palalarəvəs pıstəq artıx polar, pa-
za olar caxsə cırtırlar“ tıvə? Kımın saqıvın ol cooxtarca?

Upraznanijs.

1. Raskastyň planyň yudysalyňar.

2. Polqanynqlarla cardxtarnyñ pırazlın alıp, anı Gor'kijnyñ taks-
tazyna saqyp cooxtıroqa timnənıñer.

3. Tinnəstürüglərnı pasxılap alıñar, Gor'kij Pəpəñi xajdi somni pasca paza prirodanb.

Arkip aqıa paza Lönkə.

I.

Porom saqır, olar ıkızıda car xazıñnıñ kɵlɵtkızılın ıadıvıxan-
nar paza olarñnıñ azaqı xırında axcatxan Kuban' suqñnıñ tavrax
salqaxtarına yr kɵrgɵnnar. Lɵnkə savıxıvır ıxhan, Arkıp aqa tızı,
kɵksında omas, xızı pazıcatxan aqırıq pılınır, uzur polvinca. Cır-
nıñ pyryngı-xızamıx ɵɵndə olarñnıñ subarap paza sıvırılparqan py-
dystarı, ıkız ajastıq kızagəstər polır ıadıpla kɵrincələr, pırsı—uluq
arax, paza pırsı kılıg arax; maıtıxan, kıngə xaar-parqan paza tozı-
nanqan sırajlar kiskən sırtıx kiptərıñnıñ kırəq ɵɵnə sanaj tɵv polqan
Arkıp aqanñ ızun paza sɵvğı xırlanqan pydyzı xumñnıñ nıskə-

Arkir aqanq buzun paза seegi xьrlanqan pydyzi xumnyд nlskә-
 çәk colaqьn toqьr kiclrә subal parqan,—ol xьr xastada sunqaar sarьd
 lәntә cиләp tartьlca, carььnaq, suqьnьd arazьnda,—Lәnkә xalasti tyrylә
 tysparьp aqazьnyд xьrinda catca. Lәnkә kiciçәk, nlskәçәk polqan, cьr-
 tьx curux kivilnәd ol aqazьnq sьnqan xьdyr salaaçax cиләp kәrlncә.
 Aьnq aqazь pәr suq salqaqьnaq kilr xumqә fastalan irgә xuraan
 aqasxa tәәj polqan.

Aqazb, sydanagbnaq tajanb pazyb kedi rəvəb, kyn təp turqan
paza sərb aqastarvəbnaq sava sula ky rə ləlgə ozarəb xəzər kərca;
sərbtar arazbnaq poromby xara klyci sərb kərinturca. Andə əg-
nıstıgdə paza əəndə polqan. Sarqalyb subalcatxan col suqdan andar
cazəbər kırı rəvəvəsxan; ol xajdaqda tytyt, xuruq polqan paza klyz-
nıd ıstıgə sovaq aqlyca.

Apsaxtñ xьзыl kɵvɜglɜg x̃rɜlɜq pyrɜkɜk xaraxtarɜ tɜzɜ sox tɜr-
lapcalar, sɜrɜlɜr tɜrɜxɜlaan sɜrajɜ tɜzɜ, majtɜqɜstɜq saqɜsras kɵ-
zɜtɜ. Ol tɜrcɜ tɜrcɜ polɜr tɜznalɜin cidɜlɜ, nusɜqɜnzar kɵrɜ axɜn
xɵlnaɜ tuu tudunɜ. Cidɜlɜ purluqɜstɜq, xɜlastɜq, apsaxtɜ cirdɜn
kɵdɜrlɜtɜ paza anɜn xaraxtarɜnan kilɜm tamɜxɜtɜq castar sɜqɜ pasca.

Аның cиділінің pasxa paза салқaxтарның xумға саар cымзығых
solbьгынаң pasxa cазьда paза pirdə tabьc cox polqan... Ol cазь ax-
catxan суqның ікi хьринда catxan, xajdar-xajdar calbax, kыngə kəjparqan,
kyрəң, аның ьрахь хьриндала puqдаjның алтын talaj polьp cajqalturqаны

apsaxtın xaraqına cadap kərincə, paza aqaa tıgırnıd xarax caltanıstıq carıqı tyscə.

Pyun apsaxxa irtkən kynnərnıd töləmır vrəməzındəgıdən sıdık, xomaj pıldırğən. Ol pozın, min tavırax yrəp-param tıp pılingən, pozınnıd yırınə caltanmin, covalvin saqınqan, pozınnıd mojnındaqı albanqa təəjlər, cə ol mında yırığə kəələnən, ırah, pozınnıd tərən cırındə parır yırığə xınca. Ol pozınnıd nucıqınaqar annađ kəp artıx, saqıssıraan... xajdar parar Lənkə?..

Sıxtıq xaraxtarın nucıqınzar toxtadıp, aqazı nucıqın pozınnıd xıdırxaj xolınađ sıvərləp arax sıvarca anıd pazyınađ.

Anzı xımrar ıxıan paza pazyı kədırp xaraxtarın kərılskən. Anıd cut, alıdın aqırp pıdırəjgən sırajında xaraxtarı ulam uluq, olqannınada təəj nımə saqıssırastıq. İrnıd xanı cox, purnuçaqı ustıq.

— Kırıvə?—tıp surıqan ol kyn xaraqına saqılcatxan suqzar xolınađ savasıləp kərəvəs.

— Cox, amda kılən. Turca. Nımədı mında aqaa? Pırdə kızı anı xıqırtpan, andaıda turca ol...—kəəlçə cooxtar pastaan Akrip nucıqın amda pazyınađ sıvarca.—Savıxsıdınma sin?

Lənkə tapsavın pazyına cıqıqar pazox xumda kəzılıvıskən. Olar tavı cox catxannar.

— Min cızıp pılçən polzam, suqqa somarçıxırın,—xolınzar anıdivas cooxtapca Lənkə.—Suu tıd tavırax! Pıstıd mındaq suqlar coqı. Orajladardan xorıxan nımə cıləp axca...

Anađ Lənkə xınxıssıvan cıləp suqdađ xıja ajlanıvıssıxan.

— Mına nımə,—tıp tapsavıssıxan apsax, saqınır irtıp,—cə, xuruvı sıstıvızən, xurlarvıstı ulastıvıvızarvıssı, min sıd azaqınnađ palqar tudarvın, sin som...

— Cə—ə!—Səədə tartıvıstı Lənkə.—Nımə saqınır alqazan! Alaj ol sıd kırə tartıp polvas tıp saqıncazanma? Kırıvıstə suq kırpararvıssı!

— Sınapta kırə tartıvıvızar pıt. Kərzə xajdı ıdılcə... Casxıda tazıvıvızar polzaçı—uk!.. Mında savındaa—xıjal! Savınnıd xırı pazı coqı!

Lənkə cooxtırqa xınnın turadıp, ol aqazınnıd səzın nandıri cox xalqıssalqan, xolına pır kızək palqas alavas anı unada salaazınnađ cımtıqlar paza sırajın tıp tys tudunır.

Aqazı anınzar kərıp paza ol nımədə saqınır, xaraqın sıvanır odırqan.

— Amdı min yr mıməstən yrəp param... Xajdar parazađ anda sin min coxta? Lənkə aqazınnađ ol suraqın ıda ıstədır, aqaa əlmnənər coox amdı carxanıstıqda polıvıssıxan; tapsavın xıja ajlanıvıvıvıvı, tıgənək cula tartıp alır anı axsına suqavas kəəlçə tajnap pastavıssıxan.

Cə aqazınnıd ol ın aqırın cırı polqan.

— Nıməə tapsavın cadırzan? Mın coxta xajdı cırtırzan tıdırvın?—Kəəlçəgıne surqan vnugınnađ ol, anınzar məkəjıp pazox cıdılıp.

— Cooxtaazın xajzə...—tarı saqınır xınxıssıvın tapsadı Lənkə, aqazınzar xırtı kərıp.

— Nımə—cooxtazan? Kırıçəksən sin amdaa, pozınnıd cırtazınnı onarır polvıncazan. Nıncədır saqa tərənənər pər? On pırıncılə cıl. Sin cıdıqaxsan, toqıssa carabasan.

Xajdar pararzan sin? Saxs kizilär polьzar tьp saqьncazanma? Sinьd axcaь polqan polza, olar anь xoradarqа xabazarcьxtar—ol andaq. Nimä, kиләnлp cөrәn tьzәn tadьbьq nimәs, maqadaa, apsaxxa. Polqanьnala pazьrьn, polqanьnanna surun. Xьrьscalar sinь, toxpaxtapcalar prәdә, syrәlәр... Kиләnçilәrn kizәә sanapcalar tьp saqьncөrzәnmә sin? Pьrdәz! On cьl kиләnлp cөrcәm—pьlcәm. Pьr kizәk ipәgәsti muь salkovajqа paalapcalar. Pьrивзлp saqьнца, aqaa saqamox tigr izigьn acьььzar tьp! Sin paza nimәnлdь ucьn pьrәdirlәр tьp saqьncazan? Postarьnьd sovәstәrлn amьrcьdarqala; ana nimә ucьn, nançь, ajaan sьltaanda nimәs! Ldә tastavьstь saqа pьrә kizәk, andaqda aqaa pozьnadaa ciirgә ujadьstьq nimәs. Tox kizl—aь. As kizlн ol pьrdә ajavinca. As kizlвнәn tox kizl—udur tәdлr ььrçьlar, aspьnan tox, olar ninçә өlgәnçә pьrsl pьrsлnлdь xaraqьnda kәzәçәk polcalar. Ana annan sьqara olar udur tәdлr pьlнлp—oьnarlarlarь ondajlarь coqьl...

Aqacaxtьd istьnә tarьnçaqь tolkilgәn paza cavabьь. Annanar anьd irнlәrл tьtүrәzлp, kиләnлdь pьrkәk, иьlrә xьrл xьzarqan xaraqь udaa tьpьlap sьxan, sьrajьnьd tьrьxhanь ulam pьldistьg polьььxan.

Lәnkә aqaa andaqа xьnmaçan paza ol көp nimәs nimәdәndә xorьxan.

— Ana annanar min sinnәd suraqlapcam, xajdi polarzan sin miirвнәn? Sin—cuqacax palaçaxsaь, miir tьzә—aь. Ol sinь saqandox azьььььzar. Min tьzәn lдl poldьrarqа xьnmincam... Xьnadьrььn pit min saqaa palaçam!

Aqacax odьrьp ьlqavььxan, pazьn tьtүrәskәn azaxtarьnьd arazьna tyzүrәvәs.

Suq maьzьrap kilp ьrax ciirgә aqьp tyscә, xьrlarьna tavьstala salqьlca, ol salqьlьsnaьd apsaxtьd ьlqaanьn tulqi savarqа xarasxandaqь cиләp.

— Polar, ьlqava, aqan,—xьja көrlp, xatьq tavьsnaь tapsadь Lәnkә, anaьd sьrajьn aqazьnzar ajlandьrьp, xosca:—praj nimәdәnәr cooxtasxavьь pit. Ölvәspлn. Traktirqа kиләrьлn, anaьd polbaza...

— Soxsalарlar...—xarax cazьn toььra tapsaan aqazь.

— Xьnza soxpastarda. Soxpazalarçl,— көnnl kәdirlp arax tap-sapca Lәnkә,—anda xajdaq? Polqanna kizәә pьrлspәspлn!.

II.

Poromnaь ozarьx kicәvәs, aqazь paza vnugь kizәkкнә tirәktәр paza seөtәr xьrinda polparqannar. Olarьn tәstiktәrлnлdь ozarinan turalar xьrlarь, zavorlar көrlngilәp turlar, praj cirdә—oь sol xьrinda—tigrzәr—andaqox kizәktәр kәdirlngilәpәcәlәр. Olarьn көk pьrlәrл pora toььnmьnaьd pьrgәlpарqan polqannar, coon, tys tәstiktәrнлdь xaxpastarь tьzә izigә cara tartьlqьlap parqannar.

Kөnl, kиләnçilәр alьnьda lkl plәtәn arazьnça nьskәçәk toqьr ulinzaçax tartьlca; olar lkl paxsa talaza cөrлsнәd cөrlp, ol көp kizl cazax cөrgәn ulinzaçaxxa kиләvьskәnnәr.

— Cә, Lәnkә, pьs am xajdi pararььь—pьrgәvә alaj alьnçava?—tьp surqan aqazь, anaьd ol nandьrьq saqььinox xozа pьrgәn:—xada parzox saxsь polar—saqа asxьnax pьrcәlәр. Sin kиләnлp pьlcөqьlzan...

— Kөрт, xajdar kirәk? Olox pit tooza cьlvincә...—Lәnkә иьlrә көrgүlәp nandьrca.

— Xajdar? Cudaan pox sin!.. Prə kızı tavıpararda anan alparar sadır? Ana saqa xajdar!.. Axca pırər. Axca tızəñ ol kİRək: sin anıñan ɵlvəssən, min ɵlİptə parzam.

Aqazı aldastıq kylynəvəs vnugıññ pazyña sıvavıxan.

— Sin pıldırzəñmə, pır colda min nıñənı sıyr salqam? ət

— Nıñənı?—tañnavın surqan Lənə.

— Onpır sarımnı!.. Kərcəzəñmə?!

Cə ol summa paza aqazıññ sarıx tapsaın Lənkəni xajxat-pannar.

— Ək sin, kİcİg!—aqazı uluq tınyıvıstı.—Amdıçı, alıñça parar-ıvıspa?

— Alıñça...

Cə... Tİgır İvzər kİlərzəñ, polar.

— Carır.

Aqazı toqır ulitsaça sol xolqa aylanırvıxan, Lənkə tızə anna ırada parqan. Annañ on altmıça parala, ol tavıst İstıpsalqan: „saxı kızılırım, azyraqıylarım!..“ Ol tavıst, cadıqannıñ praj xılların oos salıvaxnañ sıvar ıxan osxas pıldırğən.

Aqazıññ tıtrəs, ajastıq tavıstı stansada uıqulıq amır turqan kıldəñ, xulaxxa amda cıtcə. İvlrə sıp-sımzyrvıx, xaraadaqı osxas. Lənkə plətən tızıñ kıləvəs anda tınanarqa, odırsalqan plətən azyra salannapturqan vısnja aqastarnıñ kələtkızıñ. Xajdada aar sıylaan ıstılcə...

Lənkə xavısaqıñ İnnıñ suıvavıst, anıyna pazyñ salıv, aqas pırlırlıñ tovrıa tıgırzər kər nıməs kərıv, ol xalın uzıvıvıxan. Pəzık tıgənnər paza plətənnıñ tıvıgəstərİlg kələtkızı anı İrtkən parqannıñ xaraqıñnañ kələtcə...

Ol usxun parqan, iirniñ saqdaanña aғыqlalparqan kidağı xajdaqda pasxaçıl istilğan tavys anь usxurьvьsxaп. Annaң ырах niməs xajdaqda kimdə ыларса. Ol olqan tavьzьnaң—тң ыларса. Ылааньның уну yzylparirьp anaң pazox xatap naçыlalyр, аныңар сақдар одьрса. Ol pazьn көдірəvəs tigənnər азыра colzar көргән.

Ol colca citi casxa citkən хьзьсах kilcə, арық тонақлық, ылааньна аның сырајь хьзарқылар partьr, ol көгөнəгилнң idəгилнəq удаа удаа cozьnpьr kilcə. Ol көөлсə colça, calas азақьнаң тозыннь purlada cozьstьrьp kilcə, ol xajdarda nimə idərgədəə pariqanьn. pozьda pılbin polar cizə. Аның харахтарь хара paza uluq, amdь—хьјхьtatxaп, ајастық paza sьxtьq, kiciçək, хьзыl arax ақылбай xulaqastarь sırvık sazьsaxtarьның алтынаң көрилсə, аның sazьsaxtarь хамаақьна; naaxtarьна paza iңniləгилнə cava tyskiləpca.

Ol хьзьсах Lənkəə kylkystig көринparqan, ol ылапта cөргəгилнə көрbin,—kylkystig paza көгилг... Pastax хьзьсахла polar-çıl!

— Sin no niməə ыларсazan?—surqan ol, azax ystynə turkiləvəs, хақан ol pozьnaң tiңnəskəndə.

Lənkəniң istində xajdaqda nimə хьзылап cилəp pildirgən, anaң ol kinətin аныңox soonça cərvіskən.

— Sin ылава. Uluqzaң nəzə—ujadьstьq!—aqaa tiңnəskələktek ol cooxtar pastaң, anaң хақан soortьn citkəndə, аның сырајьnar көrvіzлp, pazox xatap surqan:—Cə, no nimə авақарсazan?

— Ja-al.—tıp uzun tartьvьstь ol хьзьсах.—Saqa andaқ polza...—anaң kinətin coldaqь tozьnqa одьгьvьzьp, сырајьn xolnaң tuu tudunьp, ulam тң oorlavьsxaп.

— Cə!—xolьnaң savavьsxaп Lənkə.—Xa-at!.. Xat-la—xat. Fuk sin!

Cə ol aqaada, pozьnada tuza polban. Lənkə аның nіskəçək хьzamdьx salaalarьның, arazьnaң харахтарьның castarь ақыр tьsturqanьn көлр acьnьstьq polьp, pozььnda ықирь kilіvіskən. Ol аның pazьның ystynə көөлсə məkəəjлp, xolьn аның pazьna sivərləp təərkərgən! cə olox tustia pozьның tidimlənəq xoryқыр-parьp xolьn nandьra tartьvьsxaп.

Ol хьзьсах amizə ыларса, pırdə nimə cooxtabınca.

— Is pərl!..—амьр pola pırp, Lənkə aqaa polьzarqa хьнqan.—Nimədir sin pu? Soxannar polarçıl?.. Irtəp pit!.. Alaj таң prə pasxa kіrək poldьva? Sin sələ! Хьзьса-ax?

Хьзьсах xolьn сырајьnaң хьја alvinox, pazьnna sajqavьsxaп, anaң soonaң, ылаақ товьra sələən aqaa, iñniң ximьradьvьzьp:

— Pladьm... cidrvіskəm! Pavam pazaardaң aqьlqan polqan... көk, morcolьq, min tartьnsalqan—anaң cıparqan.—Анаң ol хьзьсах xajdaqda pasxaçыл tavьsnaң ulamox тң хьсхьrьp orlavьsxaп: o—o—ol

Lənəə хьзьсахха polьzarqa pozьның kyzy cox cилəp pildirgən, anaң хьја paгьvьzavьs ol pyryngiləngən tigirzər covaqьlьq paza saqьsьrastьq polьp көrvіskən. Aqaa aar paza хьзьсах тң ајастық polturadyr.

Ылава !.. Хьнза tavьlar...—tıp көөлсə sьvьrapca ol, anaң хьзьсaxтьң istərgə хьnmin turqanьn onnapsalavьs, ulam ырада paгьvьsxaп annaң, saqььca, ol cidrig ycyп aqaa pavazьnaң cidər, tıp. Olox tusta aqaa ol хьзьсaxтьң pavazь көrvіvіskən osxas polqan, ol uluq paza хара kızı, ань soxsa, ol хьзьсах харьқыр алқар, idimlң aqьrqaпьna sьdavin аның azaqь хьrinda aaxtanca, tıp saqьnpьr одьрса...

Ol turup хъја pastырьвьсхан, сә, pis altamça хъја паравас; pazox kizә toқыр ајланьвьзыр, annaң toқыр toxtавьсхан, plätängә cөләңip, ol pırgә calaxaj arax sēs saqьньp turca.

— Coldaң хъја парьвьзар polqazaң, хъьсхә! Toxtазьна sin ы- qırьnnan! Парьвьс ивнә, sәlә хajдаq polqanьн idіök. Cıdıqıvıskәm, ti...

Ol ань көөлсә cooxtap сьхан, ајастыq тавьснаң, аһаң көдирлүstig саьда tapsap тоossalqan, ol хъьсхәтн cirdәң көдирлүp парıqanьн кө- rävәs өгнлүp ьсхан.

— Ana carıl!..—kylynә pırıp tapsapca ol.—Pardax ana. Хънzan min xadox param paza хajдаq polqanьн praj cooxtap pırәм? Polьzar- ььп sinң ycyn, xoryxpа.

Аһаң Lәnkә poзын ивгә көривзир inңn xoqдаja химьradьвьсхан.

— Kırәk coх...—tүp көөлсә сьвьри tyskәn ol хъьсхәх, poзыньп көgәnәgındәgı toзыньп көөлсә pırladьp, amda ылqanнар.

— Nimәzә—param?—Lәnkә praj timдә polьp өtig arax tapsавьс- хан, poзыньп kartuzьн хулаqьна туu tyzyrcädip.

Аһдә ol аһың аһьна азаqастарьн таза pazьp tursalqan, annaң сь- qара аһың сьртх kivісәgı tırvıvıskәn osxas polqan. Ol аqasnaң cır- нı tyrsılәdә sasxılap—turup, ol хъьсхәxsar sırtәdә көрлүp turca, аһың uluq paza inәgılg харaxтарь хоqдаjьstьq paza tıdım pılcınsnәң cыть- rap turca.

Хъьсхәх poзыньп сьраjьна хараqьньп cазьн сыrtyp turавас, аһың- зар хььrti көр-tur, аһаң pazox тьньвьзыр sәlәdı:

— Kırәk coх, cөrvә... ісәm kılәңcılәrgә хьнасоqыл.

Аһаң ol хъја парьвьсхан, іkı хatı nandьra көгүp.

Lәnkәә anda әгнүstıg polьвьсхан. Ol pıldızı coх cөrısnaң po- зьньп tıdım polьзын хувuldьрьвьсхан, ol pazox pyгыrәjip амысьp parqan, poзыньп хоһнда salvaңnapturqan харсөqьсаqьн сьртьнзар tas- tavьзыр, toқыр ulınzaqaxsar көlәңıptә parqan хъьсхәтн soonça pa- zox хьсхьрьвьсхан;

— Аһьmcoх!

Ol хъьсхәх cөгә para аһыңзар ајланьp аһаң cıdıvıskәn.

IV.

Iir caqдавьсхан, kiidә kygyrt аһьндаqь osxas аһыңа аар сьс turувьсхан. Kynнıң хараqь cавьс tyzyvıskәn, tırәktәrnıң pastарь арам арам хьзарзвьсханнар. Сә olарньн salalarьн pyrgәpcәtkәn iirgı көlәt- kıdәң, olар, pөzık paza химьразь coх polьвьсханнар... Olар ystyndә tıgrı idіök pyrkәktәnıvıskәn, varxat osxas polьp ol cınnıң ystynә са- ььrlа tyzyp oдыrқan osxas polьвьсхан.

Lәnkәә ulamox әгнүstıg polьвьсхан naj polbanda ol хajдаqда nimәdәң xoqдыр pastавьсхан. Аһың аqазьнзар парарь killıvıskәn, ивгә хьсәһнавьзыр ol toқыр ulınzazar саpсаң cөrıvıskәn. Kılәңlp cөгәгı kılıbıңсә аһың. Ol парıрьp pılıngәn, аһың көksınnıң іstındә cyrәgı тьң savьlcatxanь, аqaa poзынада парарqа paza saqьnarqada әгнүstıg polьвьсхан... сә хъьсхәх аһың saqьзыһаң сьxpıncә, saqьньlca: хajdı polca polar am ol? Ol paj іvdәң polza, аһь cьrtarlar; pajlar prajь— xaramнар; coх kızılәr polza, anda soxpastarda хьнза... Coxtарньн іvı- dә palalarqada тьң хьnadьrlar, olardaң toqьньp туza idәгн saqıdьrlar, Аһың pazьньп іstındә saqьstar pırsı pırsınnıң soonaң химьrasxannар,

polqanna minut saj anıń ıstında ineglig saqıys pıldırca, kóletkil cı-
láp anıń saqınqan saqıstarın ydascalar, aqaa tólemır aardan aar po-
lıp, anı cawıra pasca.

Aqaa udur ajlanıpoderqan mal sıqdırazıp kilce.

Mındox aqazı kilce.

Anıń soonań aar, ıjqanıstıq cırısnań stanza curtaqıyız xalap
kilce pırıgın xamaqınzar cıdırıp salıp, xolında aqas tudunsaltır.

— İzən, caxsı kızı!

Kazak olarqa saqın capsıra kilgen paza aqanıń alqaq sızına
kóelce nandırqan:

— Sırerdə xazıx polıqar

Anıń soonań azaxtarın taza pazıp, pırdə nımə pıldırtpin turqan
uluq xaraxtarın kılencızər torsapıta kórip, tapsabın tırbıanqan.

Lenkə anıqzar onnar sınap kórturca, aqazı pozınnı kırı xarax-
tarınań suraqlandıra tıpylatca, kazak sımızırıxla turca, anań seórtın
tılnı carymına citıra sıqarırızabas, anızın ıstındegı saqalınnı
ucun kıləpsıxan. Axsınzar saqalınnı ucun kırıp alabas, anızın kóp
nıməs tajni pırıp, anań tılın ırazox nandıra sıqara ıdırskən, anańna
amır polqannı yzırısken, ərılıp arax cooxtabıxan:

— Cə—parańar cıylıqal!

— Nımə ıdərgə?—aqaa sura tartıxan. Lenkənıń ıstında nımədə xi-
mıri tyskən cılap pıldırgeń.

— Kırək... Caxıpcalar. Cəl

Ol sırtınań pularzar ajlanıp cersıxan polqan, cə, ajlanabas pu-
jarnıń ornılarınań xımırabanın kór-salıp, pazox xatap tarınnıp xıs-
xırırızıxan:

Nımədıı amdal!

Anqada Lenkə paza aqazı anıń soonqa capcań cersıxannar. Len-
kə aqazınzar xarax albin kercə, aqazınnıń ırıl, pazı tıtırəscə,
ol maızırıp kırı pozınnı xojında nooda nıməni xarbastırca, Len-
kə anı kórip, saqınсалqan, pu pazox tınə Tamandaqı cıləbək prə
nımə tusxaxtınsaldı polar tıvəs. Ol Tamanda polqan kırıktı saqına-
rınań, aqaa xorqıstıq pıldırısken. Anda aqazı tasxartın kip xı-
lırızıxan, anań anı kırı kózin ıdudup alqannar. Kylyskənnə, kyr-
təənnə, soxannar parıqan sıynan, xaraa stanıtsadandaa sıqara sıy-
ırıskenə. Olar aqazınan xajdada suq xazında xumda xonqannar,
talaj xaraazınan soolap turqan... Xum, aqaa saabılqan salqaxnan xı-
qırıp turadı. Aqazı ıdik xaraazınan sıvırannıp xudajqa pazırqan,
pozın oqırnan adanıp cazyqın prozın salarqa surunqan.

— Lenkə...

Lenkə xavırqazına sasxannan sıtləzə tyskən anań aqazınzar kə-
rə tartıxan. Anızın sırajı seələ tysparqan, xuruq cılap polıp, sarqa-
lırızıxan paza praj cırı tıtırəscə.

Kazak olardan pis altamca alda parca, xanzazın tartıp, rəpəj odı-
qaxtarın pastarın aqasrınan tyzyrə sapxılap, pularzar ajlanmin parca.

— Ma, мына, альбал!.. Otarazına kırı tastabıs... oqni kərsal, xaj-
da tastaanınnı... anań alıbalarqa...—tıp aqazı cadap ıstıldırə tapsaan,
anań ol nucıqına capsıra kıləwəs, pıldırtpin, anıń xolına nımalaxtı
tyrgen xajdaqda sıvrək pırırısken.

Lenkə xorıxanınań aqazınan tastax cırırısken, anıń praj ıdnə

soox cəylə tyskən, anan ol xoşbə tığənnər əskən cirlig sidən xərinə pastərkilgən. Olarnı aparıqan kazaktı xazi kərkilip, xolın toqır idip andar kərəvəs, süvrəglin xoşbə tığənnər arazına kirə tastəvəşxan...

Syvrəgəs tıscadavəs uşbal-parqan, Lənkənlı xaraqına kəgılıbəj pladax kərlin-parqan, anan saqandox anıñ saqıyında pajaqı ıqlapcərgən xəzəcax ajlanə tıskən.

Ol xəzəcax anıñ alında tırlıg pydyzılınən tursalqan osxas polıvəşxan, kazaktı, pozınlıq aqazın paşa praj nımənı kələdip.

Anıñ ıqlaan tavəzı Lənkənlı xulaqına xatır istılıvıskən, olar nıñ alında xarax cəzınlıq ax tamçıxtar tıskyləp turqan cıləp kərlin pastəvəşxan...

Anda alıspas ırbəq sarıbaqlıq ondayda, ol cəylə cırgə aqaz nıñ soonaı kilgən, pyrkək kyyləm istılturadı, anı ol onarlıp polıvıncə andarox xınnındacə, aqaz nıñ kılənlıp cəqan ıpkətlərlin stol ısty nə xarçıxtar xaqıvəşxannar nı ol tuban tovrəla cıləp kərgən, ol ıpkək kizəktərlı stolqa nımxax kyzyrəsnəq kyzyrəzıp tıskənnər...

Anan anıñ xərinə pəzık pərlıktıg kəp pastar məkəjzılıskənnər, pastar paşa pərlıktərlı purdajza kərlingənnər paşa tuban tovrəla cıləp pyryngı, ılvənnəskilip olar xajdaqda xorqıstıq nımənəq carvan tırcalar... Anan kılənlı aqaz noda nımənı kıləzıp cooxtanıp, ıklı uluq kılənlıq xollarında tırləktənlıp ajlastan-səxan...

— Tikkələ, pravoslavnaqlar!.. Prolanmavın, xudaj kərcə!..—etirə cıltıg tapsəvəşxan aqazı.

Lənkə ıqlavzıp, poolzar odırvəşxan.

Ançada anıñzar kilgənnəktər. Kədlıp, sırgə odırtıp, anıñ kis-kən ızyk cırtıx kılıçəglinı praj cırlı xarbastırdıqannar.

— Cojlanca Danilovna, ajna xatı!—tıp xajzıda kyzyrədıvıskən, ol tavəş Lənkənlı xulaqına xoşbə ynnənlıp istılə tıskən.

— Olar xınza cəvəşxan polarlar?—nandıra ulamox otıg xəsxəz vəşxannar.

Lənkə praj ol tavəstar anıñ pazına sarxılap turqan cıləp pıldırgən, ol praj ızlı cəqə xorqıp parqan, ol xajdaqda tyvı cox xaras-xı oımaxxa kılparqan cıləp pırlıngən.

Xaqan ol onarlıp parqanda, anıñ pazı aqaz nıñ tıscə pastarında catxan; anıñ sıraj nıñ xərinə aqaz nıñ ajastıq paşa alındaqda tıncox tırvəsparqan sıraj kərlingən, aqaz nıñ hortıx tırvəlap turqan xaraxtar nıñ Lənkənlı xamaqına castar tamçılazıp, anıñ naqın pastıra xıçıxtar mojnıñzar ınlıp tıscələr...

— Onar ıldıñma, ırkəm?! Parandax mınan. Parañ, pozadıvəştlar xaarıqannar!

Lənkə tırkilgən, anıñ paz nıñ istıncə xajdaqda aar nımə ursalqan cıləp pıldırgən, anı saqıamox ınnınlıq azırlıp tısparar cıləp polca... Ol paz nı xolnıñ tudunup, aqırıçax östəp, pırlı xərınan paşa pırlı xərınzar cıqlap səxan.

— Pazı cıñ aqırcava? Paraxsanam! Cazıtsaldıylar olar sınlınlıq pıscıtlı... Annar! Pıscax cıtparqan, kərdək, xəzəcax pladın cıdlıvıskən, olar pıskə cələnə tursalqannar!.. Ək, xudaj!.. nınlıq ıscın ırələpcəzən?!

— Aqaz nıñ xıdvos tavəzı Lənkənı xajdıda tırvəp turqan osxas, anıñ istındə cıltıg xıvınlıq tamılp, anı aqaz nıñ ıradə xıja cəscıradarqə xınlıqan cıləp pıldırcə. Xıja paravas ıvırgə kərgən...

Olar stanitsaa klrçəñ cırnıñ xırında ođırqannar, parvax aqastñ hojıq kələtkızındə.X araa polıvıssıxan. Anñ syt əñnıg kymys carıqı, cazyñıñ ıstınə cayılr, anı kynərkıdəgıdən nıskəçək paza inəglıg ıdə kərlındırca. Braxtın, cazydan, tıgırbınən pır əñnənır puluttar kədırır. pəcələr paza olar cazy ıstynçə kəölçə kəcır, ajnə kələdır, cazaə hojıq kələtkılər caza tastapca.

— Parañ, ırkəm!.. pararqə kirək,—sələən aqazy.

— Ođırqə amdə!..—kəölçə sələən Lənkə.

Aqaa cazy xñnıq. Kynərki, ol cazyca kılırp, ol alnıznar kərəgə xñnçan, tıgırnıñ kyrəzi, cırnıñ calvax kəksınə cələnturqan cırnzər... Aqaa saqıñılca anda pasxaçıl uluq korattar par cılər, curtapcatxan conı olar kəvən caxsı con cılər, olardan ırəkti. kılənərgəndə kirək cox, olar postar pırər osxas.

Xaçan cazy anıñ xaraqıñda calvax cazyır, kınətın stanitsanı sıqara kəzıdılısə, aqaa tanıs polcatxan pydyznən paza kızılərıñnə, anda aqaa inəglıg paza ol mikələskə xıjxtanıstıq polıvıssca.

Amdı ol, puluttar sıxılarpcatxan ırax cırzər saqırsı kərca. Ol puluttar amdı aqaa, anıñ pararqə xıncatxan koradıñıñ mıñ turvılarınıñ tydynı cılər kərlıgənnər... Anıñ saqıñır, kərlımnər catxanıñ, aqızyñıñ xuruq cıdılı yzə tartıvıssıxan.

Lənkə kını asınnanır pazırturqan aqazyñıñ casxa əlləlgən sırajınzər kərlıskən.

Anıñ sırajına aj carıqı təp, pərlıñnıñ curuxtarıñıñ cavat kərlıstıstıg kələtkılərı cavyır, anıñ saqalı paza kəmıskələrıñnə kələtkılənır ođırca. Axsı xımbrazır, xaraxtarı uluq asıır, xajdaqda tıjux ərlınsnəñ sıltırazır,—xorqıstıq pazox ajastıq polqannar, olar prajız Lənkənıñ ıstındə aqazyñnə xıja xajnarqə xıncı naa saqıstı usxundırcalar.

— Cə, ođırar polza ođırtıvıssı!.. tapsar, alıqlanır, kılıñır, hojıñıñ xodırnıpsca.

Lənkə xıja ajlanavas, pazox ırax cırzər kərır pastan.

— Lənkə!.. Kərdəksəl!..—kınətın aqazy ərlıñır kılır tapsavıssıxan, pozı cıdılır xarlıqır praj pozı sırtıır, nucıgına xajdaqda uzun, sıltırax nımə sunıvıssıxan.—Kıymıstıg! kımys pıı!.. ılıgğə turar!..

Xolları paza ırnılrı anıñ tırlıcələr asınnanır paza aqırına, paza sırajı praj tartısxılarpca.

Lənkə sıtləzə tyzır anıñ xolıñ pozıñnə xıja casıvıssıxan.

—Sıvıssı tavırxı!.. Ək, aqıñ sırtırsı!.. ıvıgə kərgılər, aldanıstıq tavıssıñnə sələpsə.

— Cə, nımədır sıñ alıqıñıñ? Xorıxcazanma ırkəm? Kəzənəktən kərlıssəm anda salanıaptır... mın anı xaar alala ıdək alına, anan aqas arazynda sırtı salqam. Stanitsadan parırır, mın pərlım tyzırılıs-kən polır, məkəjlır alırsalqam. Alıqlar olar!.. Pladıñ alıvıx alqam, mına ol xajdal!..

Ol pladıñ tırtırs xolıñnə alavas Lənkənıñ sırajıñıñ alına calvıratxan.

Lənkənıñ xaraqıñıñ alında tubannıq kələdıg yzılır, mındaq xoos turıvıssıxan: ol paza anıñ aqazy nıncə polqanı cırcanır, stanitsanıñ ulınazyñca parcalar, udur kılıgən kızılərdən xıjadıñ ır-tərgə xarazır, xorğır parcalar, Lənkə kərlıncə, polqanna, urunqanna

kızəə pu ʔkələnni soqarqa, olarqa tykyrəgə paза səklirgə carir cilər... Prajla ajlandıya polcatxan nimələr—zavorlar, turalar, aqastar—xajdaqda pasxaçıl tubanda cilgəgi cilər cəjəqalzər turcalar paза kımınıdə tarınçax tavıstarı kyylər turcalar... Ol aar col tozylcaə cox uzun, ol ilənnəs turqan turalarnıñ arazynañ cazyzar cəxcañ onday cəx osxas, olar niməzə pularnı cəqa pazarqa xanqan cilər, caqyn idilivləsələr pularqa, niməzə xajdarda ırada pağvıvsalar, postarınıñ pyryngi kəzənəktərləñ pularqa kylyskən cili polıp... Kinətin pır kəzənəktəñ ötiğ istildi: „Oqırbəxatar! Oqırbəxatar! Oqırbəxax; oqır palaçaqyl!“ Lənkə toqır idə xaxax tastavzavas ol kəzənəktə kərsalqan, pajaqə ıqarpcəgən paза ol polızarqa xanqan xəzbəxtə... Ol xəzbəxax anıñ kərimin tudup alıp, aqaa tılın səqarvıvsxan, anıñ kək xaraxtarı tızəñ xərtvıstıq cəltərazər, Lənkəni cılığ nıdə cilər xazapcalar.

Ol xoos olqəbəxtıñ saqəzyna xona tyzyp anan kinətin cox polparqan, ol aqazynzar tastaan xərtvıstıq kylyntı xalqısalavas.

Aqazı amizə pozynıñ cooqyn cidilnəñ toxdana nimədə cooxtar, xolın pulqar, paзыn tıratca paза sırajynıñ tırvıxanında kəringən kılkmı tirləni cozıñp odırca.

Aar, yzyktıg yzyktıg aqıvax pulut ajnı tulqavıvsxan, Lənkə aqazynıñ sırajı kərimində ıxan... Cə ol pozynıñ sağızında aqazynı xostı ol ıqacañ xəzbəxtə turqus salqan, anıñ pydyzın pozynıñ alnında saqynı alavas, paза, olar ıkızın tinnəstırcə. Kızı cox, xəvtros, acın paза cırtıx kiptıg aqazı, ol xəjxtalqan, ıqar-turqan toldıya, caxsı pydystıg xəzbəxaxynan xostı, ol aqaa kırık cox kərimivskən, aqaa aqazı nımaxtaqı cılıgən cilər cavat kəringən. Xajdı pu carır? Niməniñ ycyn ol anı xəjxtavıvsxan? Ol anıñ tuqanı niməs...

Aqazı t zə xəbrapla odır:

— Cys salkovaj cəp alqan polza!.. Andaqda min amırbıncə əliv-zərçikrın...

— Cə,—kinətin Lənkəniñ ıstındə nimədə calvıran sıxan.—Tap-savadax sin! Ələrçikrın, ələrçikrın... Olvıncəzəñ anan irtə oqır itcərcəzəñ!..—tapsar Lənkə anan kinətin tıtrəzı azax ystynə tura xonqan.—Sin kızı oqır!.. U-u!—pozynıñ kıcıçək munzurıqazın tyyp, anıznan kinətin toxtıyskən aqazynıñ pırnunıñ xərinə xəbrajtpca anan pazox covaqılyq polıp cırgə odırvıvsxan tızın tovrə pazox cooxtanıp:—Palaçax-tin oqırlap alqazan... Ək, caxsı!.. Kırıdə, andarox... Saqa tıgı cirdə proñ cox idilvəs!..

Kinətin praj cazy solvıxtavıvsxan, anan kək cərxnəñ cərp, alqıvıvsxan... Anı pyrgəpturqan xarasxı kinətin tyrcədə cox polvıvsxan... Kygyrt nızbırtı cazy ystynə toldıya kyzyrəp catxalqan, tıgırvıñ cırnı tıtrətkən cili polıp. Tıgırcə xəjəq xara pullattar ajnıñ xaraqyn tulqar kələtkənnər. Xarasxı polvıvsxan. Xajdada ırax cirdə, sımzırbıxa kygyrt calıñ calvırap xalqan, anan tyrcə polarıñ tıñ ötiğ niməs, kygyrt kyzyrəñni ıstılgən... Anıñ soonan aj sımzırbıx polvıvsxan, anıñ tygənçızı cox polardağı cilər.

— Aqan!—tıp Lənkə inəglıg tavısnan xərbəp tapsaan, kygyrtın pazox kyzyrəp xalarıñ saxsıñp.—Paran stanitsaal

Tıgı xatıp tıtrəzə tyzyp, xatıp tırən calıñ calvırap, cı ystyn-zər ötiğ, tımıñni osxas kyzyrət tastaan. Mun ılis tımırlər udur tədırtıñp, cı ystırcə tyskyləp turqan osxas.

Аһың тавызь кыгырт кызырәмнә поралазыр, кичиҗәк сарыҗ саң-
җах холань сүләрлә ителгән.

Kilkim kilkim nanmır tamçıxtarǵı tıskylap pastavısxan, olarnıñ kyzırǵskanı sım tujuxa, xajdaqda nımädän sizındırgän cılap istılca... brada ol uluq sıvırqıñnan cırnı sıvırcaxtandaqı cılap uluq, tıksı kuy-lam pola özlüskän,—mında tızǵa, nusıyǵnañ aqazıñnıñ xırında, pol-qanna tamçıx, cırgä tyzäväs, xıxaxax torılap, jañız cox öscä. Ky-gyrt kyzırämı, caqıdabınā caqıdap, tıgrı uđaa calıyrapca.

— Парвасрын мин станитсаал! Мин, кизи адайн, оқырны паңмыр суухтыр салзын... кыгырт өдүр салзын!... харлыгпар сохтарча агазы. — Парвасрын!.. Пар calqьzan... Түгүнә ол станитса... Пар!.. Сини мин мында одьртарга хынминчам... Cөр!.. Пар, пар!.. Пар!..

— Адаҗаң!.. Пролава!..—саңын килр, алданыр тaпсарca Лoнкa.

— Агаҗаң!.. Пролава!... саҗың килер, алданар тарапка барсаң!
— Парвасрың... Проңыда tastavasрың... Citi cыл min sini alcər
өskürdim!. Praj niməң saqaala... curtanymda sininək usyn... Maqa
kirək polarçı nimə... Əlparim min pit... Əlparam—sin tüzən—oqyr tpe-
zəң... Niməңд уsyn oqьvьн. Sininək usyn... praj pu saqaa.—Мына
alьva!... al... Siniң curtirьnа... praj niməә сыqавьн. . oqьrlaptaa сөрп.

Aqazının tavəzə nəşəçək cixılırqə cətkənçə kədirlip pastaan, ol
Lənkenin istinə xorqəddə kirləşkən.

Kygyrtın пәзырттар сазыынаң тигрн, титрәдир өтиг паза ман-
зытыр пизирәпсәләр, оларның полчанла бирә хайдаңда кирәктг нимәләр
н сәлигә хыңан чиләр, пирс, пирсинун soonan, yzygı cox kyyłasca-
лар. Kygyrt calынына cara tartылган tigr tıtırәpca, cir cazy ıdiok tıtl-
rәpca, prәdә kәk calыnnan calыrapca, prәdә pazox soox, aar, paза
tarqынах xarasxызar хызылр cıdıvıscә.

Naqmır sylədişkən, anıñ molat cılər cıltrasxan tamçıxtar, caln saqılinda, stanitsanıñ tpylasturqan carıtxıçaxtarın postarınan kəlatcələr.

Lenkə, aqazynıñ tabızynıñ pytkən osxas sooxta paza xajdaqı ilım-xulum saqısta, xorıqıy mənərəkər odırca. Ol pozynıñ xaraxatın uluq aca kərıp, suqlalqan pazynıñ tamçıxtar indirə tajır tysktəptə turza, ol xaraqın tıpıladaırca xorıqırsa, uluq talaj osxas kyzıtmın arazıña cıttırqan aqazynıñ tabızın tınnanır turca.

Lənke pilingən, anıñ aqazı ximravin odırca tır, aqaa ol sa-
qamox xajdarda cıtparar cıl pıldırğan mında anı calqızannıla tasti.

Ol pozyla pldirtpin, koolca aqazyzlar caqyn cылqan, хақан аның сықапақынаң урунзыр парқанда, сосыр парыр, хайдақыда idet нима сах- сынған...

Kygyrt calyň tigr tanazý cara tartabas, pu xosti odyrjan syh-
rajjan, kiciçek, aqas tamçyqyna suqyr odyrjan nimelärni çaryd-
byssa...

Ақазь мајьхпаригьр раза харьхпаригьр, хольн киигэ пулқар ним-
дэ соохтарса.

Lenkə anyң sýraýınzar keriwzələ хоръханьпаң хьсхьгьвьсхан...
Kygyrt салының көк салыразында аның сýрайь өлг сүләр көрингән,
allaxtanturqan pyrkek xaraxtarь tüzә izicox osxas.

— Ақақан!.. Параң!..—tapsavъsхан ол розьның пазьн ақазьның тизинзәр салаbas.

Ақазь ань розьның нискәсәк хольнаң хуҗахтаp, ань ыстынзәр пазьн мөкәйткән, апаң ол ань тың хьза хуҗахтаp, харханҗа хартырҗан pyyry cиләр узун паза тың улывъsхан.

Лөнкә ол тавьsнаң сала саҗьзъ сыҗара нимәs хорҗьppарьp, ақазьның хольна суура толҗаньp, хараҗьн улуҗ көтp уундар оҗлавъsхан, pлрдә саҗьlturҗан салың аразьнда иләңнәнә тызyp аңдарльp, прәдә пазох тура хоньp, харасхьның тирәәнә cлпарьвъsхан.

VI.

Лкинҗи кьнынҗи иртәнлндә, stanitsadaҗь олҗанар аҗас озарина сыҗара оҗласпарьp; апаң нандьра аҗланкильp, stanitsada хорҗь идиlскәннәр, аҗас хазьнда кичәҗи киләнцил көргәннәр, ань хьринда pьсах көрлнсә, ань pьсaxтаp салҗаннар polar, тp carlaannar olar.

Сә, хаҗан улуҗ казактар ол кирәк сынар andaҗба тp көрәгә парҗаннарьнда, ол andaҗ нимәs полҗан. Apsaҗас amdaa тлrг полҗан. Хаҗан ань хьрина kilгәннәрлндә, ол пазьн көдирьp турарҗа харасхан, сә туралбан. Ань тлl сох полпарҗан, ол пражьзнаң хараҗь castаньp нимәдә surca, паза con аразьнда хараҗьна нимәнлндә тләрсә, сә pлрдә нимә тапан паза нандьrҗда alpolban.

Илрзәр ол ырәp парҗан, ань хайда таpханox cлрдә, аҗас altьndox көөmsalҗаннар, ань сыьратта көмәргә caratpannar; pastaҗьзьн—ол pasxa kыл, лкинҗилн—оҗь, ьзыңьзилн тлзә—caзььн pллнp проланминьrәп. Ань хьринда palҗастаң pьсахтә паза platтә таpханнар,

Лклвә ьспә кьн пазьнаң Лөнкә тавьlьbox парҗан.

Caзьдаҗь көл оҗьм иcтлндә, stanitsadaң ьрах нимәs, харҗалар аҗланьp pastaвъsханнар, хаҗан andar көрәгә парҗаннарьнда, anda олҗьсах catxan, сыраҗьнаң төвлн тызyp xollarьн caza tastap, nanмьr soonda тьyl xалҗан palҗаста.

Pastap ань сыьратта сыьрҗа caratxannar, ол кicлг pala polcatxanнанар, сә саҗьнаbas ань ақазьнаң хости salsalҗаннар, olox аҗастар altьнда. Cлрнәң кьргән идә tastap ань ыcтьнә kilклм sotхьl tas krәs турqussalҗаннар.

Sөstлk.

Porom—malнь, кыллн паза таарлаҗьлҗ хаҗаларнь суҗ кicлгәп sal polca.

Kuban'—Altьnzарьхь Kavkastaҗь pлr суҗьнҗ адь.

Suruҗlar

1. Лөнкә ақазьнаң нимә ьcьн тарьнзьвъsханнар?

2. Plat оҗьrлаань Лөнкә noҗа тың хьльзъ сох полъвъsхан?

3. No нимә sasxan ақазьн оҗьr идәргә. Ақазьның хайдаҗ sөstәлнәң көрлнсә?

4. Нимә cooxтаан ақазь пайларданар паза coxtарданар. Аҗань sөstәлнәң нандьrҗар. Olарданар Лөнкә нимә cooxтаpca? Лөнкә noҗа andaҗ иртә ьгрәлп алҗан пайларььнаң coxtарьнҗ ондаҗьн pлләргә?

5. Хьыьсахрѣнаң соохтаскадабас, Лѣнкѣ ол хьыьсаха хайди аялан-
қан; ол аның соваана хайди кѣргѣн, хайди полъспирѣргѣ хьыңан ол
ақпа.

6. Хьыьсах аның полъзина ноңа хьымыньсхан? Аның хьымань—
кѣрѣксѣмѣнѣ, Лѣнкѣ хайди пѣлдѣргѣн?

7. Лѣнкѣ розьның кѣлѣнѣстѣг куртазынаң хайдаң хомайлар паза
хьыьхастар кѣргѣн?

8. Узунѣг главазьн рѣсѣккѣ разьр соохтар пѣрѣдѣг.

D ə m j a n B ə d n ы j.

(1883 cыlda төрән)

1911 c. bol'shevik kəzədinin „Zvəzdanın“ rə-daksazı Vladimir İlic Lənin-nəni suruq alqan: „KİM polca sırəmin ol Dəmjān Bədnыj? Təntalantalıq pas-ca“.

Dəmjān Bədnыj polıp adalıp—хытыстық ир кızı“ ol tusta pozынын projvə-dəniyələrin, pıstın amdы-қы poet — bol'shevik Əfim Aləksəic Pridvorov picə-təçən.

Ol basn'jalar pascan, olarnan ol istəncilərinin praj ondaylıq ыргыларын tan-malaçan.

Çrazdan caazy tuzun-da Dəmjān Bədnыj prajdaa frontalarnы ajlandыra cə-

gən. Anda anyn stixtarь хызы arməjəstərnin vəəvoj kənnilə-rin kədirçən; gənəralлар cəjlandыгьp alyqan ax saldattarqа ca-aryda cooxtaçannar, — olar toqьscыlarvьnan kəsənnərnin intə-rə-zinən toqьr parcatxanь.

Dəmjān Bədnыj pıstın Хызы armijanьn kylyk cərlizin kərgən, annanar ol kəp stixtar pasxan. Andaq stixtarь „Sovət casavojь“, paза „Хызыarməjəskə cəəs“.

Proletarlarnыn alьnda alьnça uluq zaslұqazыnьn ыsyn, praj conqа оңарыстық proivzədənijəzi ыsyn, Dəmjān Bədnыj Хызы znamja ordənьnan syjьxtalqan, anyn soonda—Lənin ordənьnan.

Sovet casavojь.

Тубаньық kibis tartылparqan
Sol хыгь оьықli praj.
Оьықча хатық pastыгьsnaп
Sovəttər casavojь cərcə
Dnəstr suqынq ozarivьnan

Оң хыг tubannap tartylca.
 Ыргы сөг anda, xolda мыltinan
 Pıskə cyrəənəң хынminca.
 Ким ол? Хархын alaj rumьnskij?
 Alaj oгы ax ofitsə?
 Alaj samostijnik ukrainnың?
 Alaj maxnonың аңь сөг?
 Аңь ыrlap caarxandyrcalar.
 Тоqысць caағы ығынаң,
 Хырda anda, sol sarıғынаң
 Sovəttər calovojь cөрсə.
 Syməlig ыргы—cıkə атыqы,
 Uqun ыxan, pılə ыxan.
 Сə ol, tizp ыax paralbas
 Oгта yzyrçəң carqыдаң.
 Pыrkək tivanda, Dnəstr ystyндə,
 Olox воəvoj ығынаң,
 Olox хатыq pastырызынаң
 Sovəttərnı cөг casovoj!

Səstık.

Samostijnik— Ukrainanь Sovət rəspubligынаң cararqа хыңаң-
 нарың carдыqы, anda burzuazija ylgyzın ajlandырarqа хыңаң.

Maxno—grazdan caazy tuzunda Ukrainada vandalarınь kıkım
 ətrədlınlıq pastыqы polqan.

Suruqlar.

Sovət casovojь хajdaq granitsanь xadarca? Kımnlıq intərizinə
 ol turusca?

2. Ыргы casovojнь noqa atxan? Ol kımnlıq intərizinıq ycın
 turqan?

3. Ol ədlırlıstın soonda pıstın granitsanың kyzyn posxьnatxanma?

Uprəznəniјə.

Stixь pazьvəlyңar paза аның sovət casovojнь paза ыргы-ədlırg
 ыңı, carыda көзітətkən oғыннарын алтынаң sigləңər. Хызы armeјəstın
 хajdaq cərtəзын paза ыргынын хajdaq cərtəзын көзіткən Dəmjən
 Bədnь?

(1875 c. *təræən*).

Хьзы вакән.

I. Pırdəzıni niməs.

Maksim съғылып, хаңаа устындә одьрқан паза ол амыр көп одьрқан, аның равазынаң ісезін хаңа устына салып, оларны өліг кизләрнү сүләр призәннәң саарсалқань. Олар уғар паралар- Полқанна итән сәйн хыг хазынаң ақығың кизләрнү тартып апарадьлар, оларның пүрдәзі амда нандьра аяланманнар.

Tiskännär korattıñ altı xırında Volga suqıñ xırn xastadı aj artıqñan turparılar. Kazaktarñ syğ pazaryña arasylanıp cergännär saydaaq saımkalardan köcır syqavas, xaidar-da Volga ozarina pa-tyvıyazga.

Volga colların tulqavıxan. Pastap kicırarın saxıncıannar, tol-
dıkıomqa ıxannar surınarqa sös pıgännər on cıscə xanın xajda
kicırarız! Tiskännər xır Xazında turqannar, zavorlarnı sarajlarnı tala-
qlap xarazınan ot odıncılaannar, tıtırskıləp.

Maksimın sooxxa toorqan. Анын Раванын лѣзлн ханага таар-
лаан кизилѣрдѣ сѣлгѣ хнтурадь: „Минѣ алыох алынар“ т.р. Алысхъ-
тар Салгъзан catxalqan.

Ignat avaažь хajdarda парьвьшхан. Maksim tüzəñ tazyннагьның хаңазынаң tyzərgə хорьхан—tazyннагь cудаqlap парqаннар, olарның сөөктәри хьрланьырцалар, сә andaqlдаa полза posti—сaxсь тумзuxтарь xуруqа kipsənzup турцалар Ёвгьрə пражь пасха con.

Oloqchax kyn taezində aarsyр umdynlyvysxan—tudannyn taldryг ulquvnyan irtpparqan, ujqy tovyra kimmində cooqyn istip, usxun-parqanda kynerkiny irtivysken polqan. Aqaa mьndaq coox istilgen:

Olqıçax-cl klmnidır?

Ignat аваазьның тавьзь пандьыран:

KİM PİLƏDİR ANB. Amdə prajlarəda pırdəzlni nıməs.

II. „Ərmaq“.

Maksim kəolçə pristanzar kırparir. Pristannıñ vortı xırında pəzık ax pastıq, uluq saqalıyq apsaх turca, katankalar kizır vata salqan xısxa tonısaх kissalqan, anıñ qosti—calvaх, xara kydyr saqalıyq, polvaхıyq arax, uzun xollıyq, sapuqtuq paза xaxaxxa patxan is tonısaхıyq—paза pırsı turca.

— Sin xajdar, adajax?—surqan, oolqyxaxty kexelə, arsaqas. Pırsı Maksimny. Xolynan, syqanax ystynən xaaralır, xolyn aqyrta tudu-vysxan.

Maksim apsaqastıñ sıraǵınzar keriǵızır—anañ pılsalqan, anıñ keriǵız hazırdaa polza, cə saxsı: vaxsəvnik aqazın saqıysxa kurgən.

— Aqqaçax, alıbal minı xada...

— Xajdar sin? Pıstıñ kirək caaçıl.

— Alıbal, aqqaçan,—Maksim pazox surunır anañ ıldaǵıysxan.

— Aqazı söləən xara kızıə:

— Alıbal anı, Ləontij, sırtkıcılı ornına. Saxsı olqıçax.

Xara kızı pozıñnıñ pik xıxas salaalarǵıñat tutxılapkəıır, söləən:

— Nımə cox, pik olqıçax; cutlaçıl. Sınəp-parqan.

— Oñdajlanar... azyrap-alarvıys.

— Adıñ kımdıır?

— Maksim.

— Kercəzən, olqıçax, xajdaq kirək. Pıstıñ sırtkıcılıvıstı, mına sinək osxastı, ıxnaç-ədıır parqan. Pıstıñ kirək caa oñdajlıq. Alçaspa-snıñ?

— Cox.

— Cə, cə paroxotxa... Min amox kiləm.

Maksim paroxotxa tavraǵınca sıxsañ cırıñcə parqan paза irtır parırıp anıñ tərpəǵın ıvıǵə xazaan xaxpaxta paroxotıñ adın xıqıırqan: „Əmak“.

Maksimnıñ xırınañ irtıǵə sırtılarınada cyktənçıktıǵ krycnıktər ojlascalar, udur kiligənnəǵə xısxırvıscalat:

— Azadıır! Aza-adıır!

Maksim, olarqa xarıq polvasxa ıstənəə capsıra turup, saqırca. Ƴr nıməstən Ləontij kılıvıskən, olqıçaxıñ ıñnıñnıñ pik tudup alır, ızıktı acavas, anı alnınzar ıdıvıskən. Maksimnıñ alnında xarasxı, ızıq ojmax acılqan, anda cıtırax skalkalarda tıtrəñnəzır ot carıqı səǵrəñnəsə. Təvın tyzyǵə pırık ıdə tımır pasxıy parıvıystır, cıvırtan molat tutxa kırəəlıǵ. Xorıxanına toqminan, Maksim təvıñıd, tobit xoostıq tımır poolzar tyzyǵə parqan. Anda maşına xırında, uluq tımır klyysnən nımədə tartıp pır xırqan, uluq kəğıstıǵ kızı təscə. Ol kızı əlparqandaa turqan polza, cə maksim saqandox oñarılalqan, ol pəzık sınnıq kızı polqanıñ—azaxtarı tıstərıñnıñ kızı toqır əlıır, xoları uzun subalca... „Ol ırtıçıkkə təəǵ“,—tır saqınca olqıçax...

Ləontij toqıscıñnıñ xulaqı xırında xısxırvıysxan:

— Aləksəj arqıy, min saqaa naa sırtkıcılı aqıvıdm.

Aləksəj pazın kədıır, Maksimzar sal-sul keriǵızır anañ pazox nıməñıdə tolqastıǵır, maşına, xırında torsılap sıxan... Anañ ol kədıır-ıır kılğən—nıskəçək, cudan, olqıçaxı calaxajlanmin keriǵızır anañ surqan:

Xajdan tapxazan sin mındaq yzyk-cırtıxtı?

— Xır xazında.

— Nımə səlır kamandır arqıy?

— Nımə səlır? Pıskə sırtkıcılı cox ojlırqa pırdə caravas...

— Kər pozıñ, xajdı pılgəñni. Ləontijñ Aləksəj nıñcə-paa xatar „məxanık arqıy“ tır adapca. Ləontij cıtparqan, (anı kımə lıuk ıy-tıñ xıqırvıysxan).

¹ Volgada cooxtıdırlar: „Pıs Nızıñıǵə cıtrıǵə ojlavıy“ tır, paroxot Təvıñcə cırıǵə parqan polca.

Maksimnañ xosti—ırmçık Aləksəj, anı ygrətcə syrtky urçannar-qa nəftəni olarnıñ tamaxtarına citkənçə urqylırqa, xola kəjləlgə xoj-ıq, sıvasxa ırkələstiq, sarıqtəstə ojl'daqanı salqylırqa paza ol kəjlə- ləni tyvyn coqar idə vallar ystyndəgi ydyçəktərgə palqaaqlırqa.

Maksim sañnyñ ötiğ sabızyña sitləzə tyskən. Aləksəj cəsbəna ty zyp anañ ıki nımalar, ax, caasxa tɵj ystyndə xara pıçkıtiğ təglə- tərzər ojlap sıxparqan. Sañ pazox xatap xoolap xalqan, təgləktəgi strəlka ximiri tyzyp anañ ol „gotovo“ tıp sɵstə tursalqan.

Aləksəj təgləktiñ tutxazın ıki xatap xoolada ıbrılskən, strəlka ıbrə ojlapparı, tıtrəp, pazox „gotovo“ tıp sɵstə tursalqan.

Aləksəj uluq cıltıran tərək xırında turup təgləksər kɵr- turqan. Strəlka sañ xoolazınan „Alınzar kɵəlçə“ tıp sɵskə səgı- ıbskən.

Aləksəj xoolada sıqırbızır Maksimqa pazın kibəbskən: anı xorqır trymnıñ ıstənəzınə capsına turubıxan anañ kɵrsalqan, Aləksəj xooladıbızır, nandırqan: „Alınzar kɵəlçə“

Aləksəj uluq tərəgıñ ajlandırubıxan, anañ skalkalar, vallar pa- za tıçaktar ximıraqlap pastabıxannar, cıjıalqılap ajlanızır, kɵəlçə sinəmçı cɵrıska kırlıbskənnər. Xoolarxalqan.

III. Maşına.

Kɵp niməs kynnər irtıp parqannar, Maksim paraxotta kɵnıgıp pa- stavıxan. Altında, maşınada, ol xajdaq nimə nimə kırək polçan onar- ıbr pastabıxan. Ləontıjdañ pılbılqan, paraxottıñ kyn xaraqı kyzy- nıñ parıqanı, odıñ yzyrləp, ıbrə xırınan samuktalqan xazanda suq ızi- r tıbs oorpolıbr ol oor maşınanıñ porşınıñ turbaça parıbr alı- nıñ ıtcə. Məxanik Maksimnıñ xajındızın alıncə suq sinəçəñ cıylə- kəlgə ajlandırqan xazanda, manomər, xazanda oornıñ pazızn kɵzi- tcəñ nimə, paza nasos, xazannı suqnañ tɵldırcatxan nimə. Ləontıj sɵ- ɵn Maksimqa, tɵlɵmır suq salqıbr ojnarcatxan turbaçaxta, suq sinə çəñ syləjkəçəktə, suu kɵrınmin ısa, monomər strəlka oñ sarınazar xızyı colaqas ozarina parıbısa,—andaqda xazanda suq cox polqanı polca, paza yr niməstəñ xazanı cara cəsbır, prajdañ purun oornıñ pa- za ıziğ suqnañ altındaq kızılrnı prajzn urubızar, niməzə paraxottıñ kɵksı ıki cara partyzər, andaqda prajz ɵlgıləp xalarlar.

Olqıçax pılr pastabıxan, maşına pozınnı ıstındə tuzalıqdaa, xorqıstıqdaa nimə cəzbəcatxanı, ol anıñ ojnar-kɵrəlgə xıncə, mına pıdıek, Ləontıjınan Aləksəj cılvək, maşınanıñ pozıcañ tərəgi xı- rında turup, anıñ oorıq vintəlin uluq kıcığ idə acıbr turarqa, maş- ınanı ıskər tɵdır cɵgızə tıstap turarqa. Cə olqıçax annañ artıqox pılr pastabıxan. Mında anı prajlar „arqıb“ tıp adapalar,—pastaq arada ol pozına kylyscələr tıp saqıñqan, soonañ onarlıpsalqan kyly- spincatxannarın,—mındaza aqaa prajlar pasxa kızılr polqılaannar, cə syrtky urçan cırləlgə syrtky, xajax urup pastaalı ol pılr alqan, anıñ caxı polıbr, pasxalarınnıñ cɵrtıq polqanıñ sıqara „Ərmaktaa“ pydyn polca, olqıçax kirtınlıskən, anı kılərgə arqıb tıbıncalar, sı- nı arqıb tıpcələr, ol mında pasxalarınnıñ arazında posti polca.

Anıñ xada ol kɵrgən, „arqıb“ tıp sɵstıñ soonañ tɵlə cɵrtıq on- daj sıxpınca prədə tɵdır nandıra, ol sɵsnəñ xada tunux ıbrlanı

асыльысса. Ой көргән Леонтий миханикынан анын полъсчынын аразында ондаж сох кирәк пар полкатханын. Тохтаан чирләрдә, амырда Леонтий Максимға маšinаның хайди пыткәнин соохтартурза, Аләксәй хыртар кылынзирәпсә, паз алавынаң соохтарына аралазыысса:

Аннаңар, арқыс—соохтарса Леонтийға. прай машина. Paraxottaa masina, чирдә маšinох, прай миір masinox. Кизил?

Леонтий амыр тавыснаң нандырган, көвизил Максимзар аялань:

— Кизил олох машина, сә ол маšinадаң артықоқ, ол роцох маšinис.

— Мин машина полса ползам, маға прай нимәтин, ким поларвын мин,—Аләксәй роцынң сооқың хавысхатаньр уластырса,—пыр осхас, ким пансым, ким панчым нимәс.

— Син маšinала полқан ползан, anda ol andaql polarçyx. Сә sin paza mašinis polcazan. Саға изәңләә синң curtарcatханың аннаңар, sin роцынң маšinаның ондажың паз арың tudарыннаңар, ol сыхсы тоқының тивәс.

— Кимгә?

— Tiksi сыхсы кирәккә...

— Сыхсы? Хм!...

Аләксәй саваланыр кылындыскән. Ой кылынстә хайдақта нимә пар полқан, ol Максимның сақызына кирарқан, ol соохтың soonда Maksim Леонтийның хавасызының soonаң тудә тудә көнр оннар сөргәң анраң пасхаларына, төвнги командәә көсәгарларға, сләсәлргә асхынах хайсаң.

Paraxottын камандирь штурман Здан полқан.

Ой Максимны оннаваңаң, пырда хати анынаң соохтаспан, олқысаң аннаң ырада поларға харасан. Пыун, кинәтин,—Здан саңај пасха полъысхан, Maksimға учурила роцынң холын аның пазына салывызыр, пазын тыда әәлдірә пазывызыр, роцынң хара харастарынаң аның харақына көрдыскән. Maksim көрсалқан, Зданныңдаа харастарь көглиг полладырғань. Олох сааста пражына пилдистиг полпарқан Зданның хайдаңар көглиг полпарқань: radioға хавар алықан, төвн Saritsыннаң сықара Дәникиннәр флөдь наступләнйә паставысхан, соқартын сықара сәхо-slovakтар флөдь килір. Хызы volzskij flot ыкы оттың аразында полпарқан, „Әрмак“ prikas алқан соқар „хырых харәндастар“ тир олтырхсар парарға—no нимә идәргә парарын сақам пырда кизил пылвән.

Maksim тужах radio тәләгравының кәжүтазына көрдыскән, anda-командир хайдақта оңарылар сох сәстәрниң тәләграфисха хықырпыр сәләп пырса. Тәләграфис холынаң кызәктә тықдырада саар, аннаң көк салынахтар сықарса. Radionың хайди хар орта пыдырлгәнин Maksim Леонтийның сооқынаң оңарлыр полван,—ол аныла пылқән, хараазынаң сарыпcatхан tryмдәги әләкtricәствә маšinадаң сықара, кәжүтадағы хайдақта маšinаларны пастыра, көк хывынсыхатарның кызу, „Әрмак“ paraxottын ыстынса тартылқан әмәктәр пастыра сықыр, ивирә хырина тарарса—пражына, пражына, пражына, andaқоқ әмәктәқ prijomnikтар аны tudup истыпсәләр. Амды, хаған Здан тәләграфисха хақырпыр сәләп пыртурқанда, хайдақта сәстәрни. Saratov пристанында штәпта, хуластарына тәләфонның тыңнаңаң трупказын хысхылар алыр, andaқоқ тәләфонис „Әрмактың“ хаварлаанын истыр, Зданның сәстәрин сасынға пасхылар одырса.

Radio тәләграфыңа „Әрмак“ кынныңсај кынеркы туста Париз башҗазынаң signal аләдыр. Ой signalға Здан, таләј көнлгизинсә, роцынң

xronometrın sinəp sılaxtaçaq, mındaq tarqıanax suqıñd colıñda ol kirek niməstəə polza. Maksim tələgrafıstañ pılğan, vrəmə signalı kılcatxan korat, ырахх ырыqlарның Fransijazı,—andar pıdı parza cibirgi kyn pararqa kirek, radio salqaqı tızə, carım kynıñ, хьсха тырыладыста cıtsə. Olqıcaх kynərki tikkələ turqan radionıñ mactazı alıñda, pazyñ kədirləp, signallарның kılğanıñ kərərgə: Volganıñ ystıncə көktigirdə nasıñnarla aylanıpcalar.

IV. Razvətkə.

Хақан саңај харасхь полъвьсханда, арам сьльқ паңмырах саар pastавьсхан. Komanda praj uzurcatxan, ıki xadaqçylardanna pasxa, „Ərmak“ pozı xaralıp, amыr polыp, car xazynda uzanox cıлəp turca.

Tərpək altıñaq көөлсə сьылар турqan оорь, uzur turqan sudnanıñ тыльзына төөј polqan.

Rul' хьrında kormada Zdan, Parmən Ivanьсь paza Maksim təəscalar. Apsaqas şturmanmьñaq kызрəvəskə xarazьp paroxottañ suqzar nık budarkanь tyzyrgənnəp. Apsax kiməə niñçədə xuruq, un xaptarь tasta-vьsхан, ıprəktig arcьmax, arqamçь, ıki iski paza xuzurux iskiyl—kyrçək. Anañ soonda kiməzəp pasxıñcaхca Parmən Ivanьсь paza Maksim, tyskənnəp. Zdan uzun aqasnañ budarkanь ıdıvıskən. Kimə cərvıskən. İskıylıñə apsaх oдыrqan, tyktig хьсха тоңьсaxтыq, azaxtarьnda тыrəjлn таарqan majmaxtar.

— Аньмçох!—Zdan kiməñıñ soonan carım tavьsnañ tapsavьsхан.

— Аньмçох хал,—ıdiək carım tavьsnañ nandьrqan Parmən Ivanьсь kartuzьñ suurьvьzavaə.

Ol kiməjлn Volganь kicirə toqьr хumzar orta tuduvьsхан; carım саas pazyñaq kimə хumqa сасылр, tyvynəñ cırgə сьзыла tyskən, аньц хьrına оох salqaqastar сьвьцназыр, ırkələzıp kılənnəp.

Parmən Ivanьсь suqqa tyzyvıskən, kiməñı хumzar тарта pıñp anaq poyьnzar Maksimнь хьдыrqan. Olqьсaxты хucaхtavzavaə, ol sələəñ aqaa:

— Сə, мьна, olqьm, sinıñəñ pıstıñ toqьzyvьs mındaq:

Ol carьda cooxtap-pırgən, olqьсaxxa, cəxo-slovaktарның tırlıglıg sudnalарь „Хьrх харəndastар“ tıp olтыrхtardan coqar turcatxаньñ ucuxcıllar көrtırlər, olar төvлn tyzyrə хьrның ıki sarıncа tıñə nastup-ləñijə idərgə.

„Хьrх харəndastardan“ төvлn idə cəxo-slovaktar mikə-tuduq—mınalar turquscalar suq altıñca, postарьна nandьra aylanarqa kirek polарьна асх cıx халqьзыр. Zdan tızəq ol оrыñнь pastьra coqar ırtəvəs, „Ərmakты“ prə cırdə aqastar arazynda cазьr-salarqa, anaq хақан ыrcьыñđ flodь cıtsə, ань хазьr сaa savьзыñaq kistıñəñ savarqa.

Mınalar tyzyrgən cırlərñıñ arazyndaqь асхtарнь көrtп-алр anaq ança ırtп alarqa xараaqьзыñ calqьs Parmən Ivanьсьla polqьdaq polqan.

— Мьна pıs sinıñəñ харсцллар polcавьs paza paq parcавьs prıstannañ ıprəktəp. Onарьıdьñma? Sin хajdı polqanni Maksimox pol, mın tızə—Parmən Ivanьсь. Paza nimə coqьl. Cucalavьs paqнь, ıñıñđ arta tasta, сə—kiməñı səzırp tart.

Maksim paqнь cucavьzьp, pazyñ uluq pətlə idə tyyp salqan, anaq

анын иннин азыра таставьсхан. Parmən Ivanьсь хьрдаң тоқыр ыднлвзлр хузурух ислннн ыднлр pastaan. Olьсaxxa pastap kiməni tartarь тын nilk cлəp pldlrgən, ol pastaqь arada ojalaqlap synan kərgən, cə хьь-ros xumnar azax altьnda iksəlcə, ananь soonaң aqastьq carьсaxtar pasta-львьсхан, car altьларьнаң ciləgəler paza suqь xodьra sapxan aqastar. Ol-ьсaxxa pu polvin paan aqas aзыра tastap, ыдncəktərdəң aзыrarqь ki-liscə paza pozьnada prədə pirьk colьсaxca coqarь cьqarqь, palqastar tasiarnь cardan suqzar indər parcadarqь kiliscən, prədə təvln idə suq-ьqь cитkəncə inлp, palqas ьlajqь hazalarqь kiliscə.

Таң carьp pastавьсхан. Olьсaxтьн kyzy toзыльвьсхан. Cə Parmən Ivanьсь pьrdə xati ajaban anь, cəstəvlnəң anьң kəңnлn kəditə cooxтаван, prədə ol sьrvalqan paqьnь amьr tavьsnaң tapsanьp, aзыrar-qьala polьзьp-odьrca—aqaa kimədə caxсь kərlncə...

Carьсax toзылparqan, хаңан sala sula хьr хastada xum pastальвьс-xanda carьх polqan; mьnda kimə хьrzar talasca, suqь tavьrax axcaa. Paqь struna cлəp syylp tartьlca, Maksim paqьnь kycənlp kilpь syyp, azaxтарьн cadap aььстьrьqlap parca, majьlqanьna ol salala aңdarьlvin parca...

Parmən Ivanьсь хьсхьгьвьсхан:

— Cidər olqьm! Toxta...

Ol хьrzar ыдnkilpь budarkazьn xumqьa cьqara tartьpsalqan. Mak-sim əl polьp хатыpparqan paqьnь kərlp турqan.

— Parəndax, olqьm. Kiməni pьrdə kizl təgvəj...

Apsax xum pastьra sarьpтьqь tigəjzəp parqan. Pu oььnnarnь ol pьlgən osxas, ol sьrьptarnь xolьnan tarada ыtkiləp parca. Olьсax anьң soonaң xalvin parca, pьltə kiskən aqastarnьң cыtgь təkpaстərlнə syr-nygə tudap. Sarьpтьqь tigəjək ozarinda calbax pyk acьлp kərlnлvskən. Pyk ozarinda pazox tigəj ucuraan, axvax pastьqь karagac aqastьqь. Ap-sax tərt ыtstənlp, aqastarnьң altьnça cьлp pastaan, olьсax—anьң soonça.

Parmən Ivanьсь toxtавьсхан, Maksimнь pozьnzar хьqьгьp alabas, aqas pьrlərlн хьja ыtkiləvзлp, sələən: „Kər“. Olьсax paхьлар kərzə, aqastьң ozarinda pəzлk car; kəvьlktələ хajnar əən Volqьa aaxca. Toqьr—ninçədə kiməler, paraxottar, motorльqь kiməler...

— Kərcəzəqmə, mina turqusхьlapcalar.

Apsax cьлььraң suqzar paza хьrlarzar yr aңdəp catxan.

— Kər, ыtгlnə ortьzьnça хьzьl paza ax vakənnar turqusхьlapsal-qannar. Olarnьң arazьnça ыrcəң cir par. Minalarnь turquzarьn тоosala-rox olarnь alqьlapsalarlar. Sin kərlp oңnapsal, olarnьң хajda turqulaan cirlп, minl ədлrsalzarlar, sin хавьнçax oolaxsan. Kərcəzəqmə ыtгlnə, ыtгl хьrinda aqas kissalqannar,—olar anь postarьna tanьqь xalqьssal-qannar, soortьn postarь minalьqь cirgə kirə cərvəskə.

Apsax хьrlarda pazada niməler kərlp, таар Maksimqь cooxtap pircə, soonda olardan tuxtamni pьlərgə, хьzьl paza ax vakənnar хajda turquləanьn, minalar arazьnaң xortьх cox ыrtərlн kəzлdлp.

Volganь paza pьr хati ajlandьra kərlvзлp, Parmən Ivanьca sələən: — Cə mandьra.

Olar pazox tədlr oləх kilgən collarьnça cərsьxannar, pyktəgl uulqan ottarça, ananь sarьptar arali.

Kьnerkь fusxa olar „Əmakka“ ajlan-kilgənnər.

V. Pida.

Ўқинчи кунунин илрэр „Әрмактын“ radioзь удаа паза 11ә, сә оңарылар сох соохтар истіп турған,—олар ақаа поэзиян тәләграмын аларға хабар полыптар. Здан аннан сықара ылып алған, „Хыгх хабар-дастар“ тіп ольтыгхха ахтарың суқта сөрчән кыстәл ситсә. Ол коман-даны сыралып, оларға соохтар ыргән, ол нима идәргә сақынған. Аны сооқын таспасин, тывән сүрүқлар ыргән тыңнар алғаннар, тыңнар алабас оғыннарға тарақлар парғаннар. Күн पुलуттық полған; күнәркин ирткәндә удаа соох наңмыр сасыра сақан ыраххын тыванастар тулқар турған—погода сакхь полған: хараақыз харасхь полар, „Әрмак“ мина тасталған сирн иртә тәдәгьызыр, анда хыларның қызилыңдә хыларанда ығының моторлық кимәләр хадәқта турлар полар.

Пурыңи поэзиянда, „Әрмак“ јакордан сууғынәр соқар алдыра „Хыгх хабардастар“ тіп ольтыгхсар сапан сөзүлсән.

Parmen Ivanьсь поэзиян хавасъзын төвлн ыза ыргән, ақаа селәән Maksimнь хығыгьызырға. Ол ақаа 12әнгән, поэзиян, харақы прә оң-дәјсә алқазыптаа ысса, олқысакхын ситыг сақыз полызар тивәс. Машинаа оорнь маңаттар толдыра сақирға сахаан ырилгән, forsunnaryk учураға, оор динамазын тохтарға, салынның куыләм, әләкtricәstva машиназынның тырсыләән, оорның сыласханы, тудын сыз нима ырдәл. „Әрмактын“ сиз-гил хартыгьызыннар. Олм хортқы алтында Здан тамы тартарын паза етиг соохтазын тохтатыгьызын. Trymzәridә komandany ol тәләфонға ыргән көөлсә ыроға ыргән, саң хоолазын истіп-салызыннар тіп. Bort ozarında пушкар хында паза соқар пуләметтәр хында наңмырға кисән китыг әртәләристәр сатхылаан. Наңмыр тохтаын саптур. Тың хара-схь полған, „Әрмак“ көөлсә тарта суқ килә мина тасталған сирзәр сақдар килсә. Здан паза Parmen Ivanьсь сыбрызәр соохтасханнар.

— Иртү поларыспа?—сурған Здан хорыға талазып.

— Хорыра. Min kerturьyn,—тіп селәән lotsman аңа поэзиян Maksimнь хығырған.

— Көрсәңмә тигінә, тиги сарысакхы, анда тизә ақас киссалған полған.

Хыбасты харакхнаң алыл—анда хызы вакән полар.

Олқысак көөлсә селәән:

— Көрсәм.

Ола харакханда көвин сақынған көргән. Харакхын ол нинсәдә таспайтса, ақаа наңмырның ыркәк көзәңизинә пасха ырдә нима кө-днминсә.

Tapsaspin паза амыр полып pazox нинсәдә минут ирткән. Lotsman алынар мекәжә ырдә, рулнь сол surina идә көп нимәс ал-сыхан. Mak-sim ақаа полысхан. Аңаңна Parmen Ivanьсь алық тынызыр Зданға селәән:

— Иртү килдүлс. Komanda ырг ортымах.

— Иртә нимәспа?

— Сарым километрсә соң сатхалды. Saqamox талық өткиссәр аҗ-ландыр ызам.

— Хаддәды ол?

— Тиги көрлтур, оң иннм азыра көр.

Zdandaa Maksimdaa өткисә кыргән сирн көрүп тапынцалар; таң-

настырбаза: нискә өткислн хырҗахтарь ickizдә суқ хозылқанға келән парқаннар,—аның усты хында тал ақастарның сьрыптарыла саргажыр көринип одьрқаннар.

— Хайдар келәннәрблссә?—сурқан Здан.

— Мин „Әрмакть“ андақ сәлгә кирп турқуссалам, аннаң позь-
вьста cadapla ымәктәр сықарвьс...

Тырса поларынаң „Әрмактын“ оң сол хыларынаң ырах нимәстәң пөзлк ақастар көринип ысханнар. „Әрмак“ сөрилн pazox иң кicигә тызырса хьз-
рьвьсхан. Здан матростарға багралар алып борттарзай турқылирға селәән. Машинань тохтадьвьсханнар. „Әрмак“ мactазьнәд усинаң ақастарның са-
лаларың сьндырқыли туда суқда турған ақастың аразьна килълскән.

— Мына мында хонарвьстар,—тәән Парман Иваньсь.—Андақда-
даа сарых алпында хьрзар сьдъблаларға кирәк. Pardax Maksim узирға:
итәнгилъ иргизлнәң хорьқилъ.

Олқысах нанмырда trymgә cитрә оялбзыр, төвлн тызылскән, ма-
шина trymlнә тызыр, позьның пулицақына—ақастар устынә cadърьсхан.
Trym ictндә пражь пirlә кәрәсин lampазь кейр тоsxалар турған sy-
ләjkәздi cox. Oor dinamazь тоқьмин турған. Vәрstak хында Леонтij-
вьнаң Аләксәй турур көөлсә cooxтасcalar: Олқысах тыңнанъвьсхан.
Аләксәй cyрәкслр килр cooxтарса:

— Алында слрәр Parmәнмынаң көзәjлнгә тоқьнчанзар. амдъ тi-
зәң „арқысха“ тоқьнcaзар. Слрәр calъь polqазар, амда polcaзар.

— Сава cooxтарcaзан, Аләксәй! Мин пу машинань пөзмннәң хо-
льмнаң Kolomән zavodьнда сықан, polqam мин аның әзл, амда pol-
cam. Sadъқыь Bugrov анда pirdә нимә оңарылбан, Zданда оңарылbin-
ca. Parmән coxta ol харақы cox. Volga, прajларь—„Әрмактаа“—plsti
polqаннар, амда plstilәр, амдъ Bugrovтаа, Zдандаа, pirdәзл, plstән
plазьр алалбастар.

Сәхтарçи.

— Нимә сәхтар? Plндаақылар polqаннар бунта көдirlълскәннәр.
Oларнь амысьдарға кирәк. Pls позьвьстәң cirlндә позьвьс устанарвьс
Rasporәditca sin polbincazan pasxa авааcax polca.

— Ol нимә cox. Мин оларның соонаң сьнхти кәрәвлн. Sin хақан
кирәккә cиткәндә calтанъвьсхазан. Caaqа парарь, lodocnikтамың курcat-
каларың пылазарь нимәспә хайдақ...

Аләксәй tapsanminsхан. Леонтij cахаан аqaa, ol pis минутха for-
суньсaxтарнь cарым caas pazьнаң тамылдырп, oor tutsun тивәс, анаң
cooqар сыхпарқан. Аләксәй нимәәдә cлнгиләп, trym тоқыр хазан хьрин-
да cөргиләп, pulunзар pasxaсaxтыьа alaj klyctиә tastавьсхан,—анъ тi-
мыр plitә устынсә хоқыдырар аaxтан partьскән. Maksim pazьн сықа-
наxxa көдirlkilр, ol uzun, сөөктig pydystig машинистың lampa cарьқьн
көләдip химьрансөргәнтн хорқыр килр көр-cadadyр. Аләксәй caval сөс-
тәнәң сегилр, pazьн көдirlр manomәтрзәр көрсә. Ol мекәjлр, forsu-
naxтарның вәнтилләрлн асьвьсхан,—calьн кьпләр кейлълскән.

Олқысах аңдыр маждьвьсхан. Ujqu товьра ol истip catxан forsu-
naxтарның usхьлар парқаньн соонаң, yr нимәс polqанда pazox улузъ-
вьсханнар сә амдъ olар yr тоxtavinъсханнар...

Ujquзь cocyтxан хорьқнаң хьја cаcьrap парқан. Maksim yгән
kindip устынәң тура хонқан анаң nasos paza oor dinamazь хьринсә
хазаннарзар kitәp парқан. Pyrkәк cыльтраан ot cарьқында көсалқан,

Aləksəj soraja odyrər xazan ozarinda, vintəlni tolqar kilp, xazannar-nyñ suq sьqara pozьtcañ turvaçaqьn асьрса. Kranь асьvзавас, ма-шinis olqьсaxьn хьринаң иртə ojladyxнаң парьр, pasxьncaxca sьqabas, cидьlьskən, mašina lygьnң coqarxь lзlyгn cавьзьр. Olqьсax tabь-рьqьnça xazannarsar səgьrгən: manomərnıң stralkazь хьзьl cərtəсax-таң ьrax иртьр parqan. Suq sinəсən syləjkə іstındəgь suu хьзьrьpса. Maksim tьtrəən xollarьn өrti tuda forsunьn tolqan ucuryvьsxañ, suq pozьtcañ turvazar ojlap parqan, xollarьnң sьstaanьna sьdavin ьlqap kilp, salaalarьn sala sьndьrbьn, „Əmak“ talalxalar tьp xoryqьr kilp, tьs fintəl'ni tolqap sьxañ. Tərpəgьn ninçə ajlanmasxa cіtkənçə tol-qavzьr, olqьсax manomərnı көrgən: oor pazьzə amda көdьrлcə. Ara-сьlaq klapanнарь noqa асьlvadьlar polarza? Maksim pьlgən, amdь ooryn pozьdarqa kirək polcatxanьn, cə anzь ystyndə, ol anь хajdi idəгn pьlvən. Olqьсax pasxьncaxca coqar ojlap sьxpapьr, lзlkə cacylqan—anzь cавьx: Aləksəl parirьr lзlkəгь klystь tolqap parьvьstьr. Mak-sim kindьr səvь alabas munzuruqьna sarьr alabas, syləjkəni oda saavьsxañ. Anьң хьrilarьn kizьlvəs idə sьndьryqьlavzьr, Maksim paluva ystynə sьqara səgьrльskən anañ Ləontijnyң lзlyгnə tyrsylət sьxxañ. Lзlk асьlvьsxañ. Olqьсax хьсхьrvьvzarqa хьnqan, cə anьң tabьzь poralparqan:

— Xazan! Aləksəj... Klapan.. Cara cacyrap parar saqamox...

Ləontij no nimə polparqanьn saxandox onarysalqan.

— Xьсхьvəl Sin forsun ucuryazanma?

— Ja.

— Maqat. Nimə cox. Aqaa niməs olqьсax.

Ol xazannar ystyndəgь timьr kozuxsar ojlap parqan cəpхьzьn tas-tabьsxañ sirəngə tartьzьr anañ kьrləzə tyskən: aracьlaq klapanнарь tə-ligraф provottarьnañ pik tartьp polqapsalqan polqan. Ləontij vəntil'nəñ ooryn асьxxa pozьdvьsxañ anañ Maksimнь ьsxañ monomətyrь хajdi polca, көrəгə. Olqьсax capcañ ajlan kilp sələən:

— Xьzьl colaxta.

— Suqçь?

— Altьndaqь kranda,

Ləontij uluq tьnvьzьr anañ pozьtcañ kranьn tolqavьsxañ. Cə Ləontijnyң sьrajь carybañ. Ol Maksimнь көөлçə kyzyrəvьn pazьr, kaman-dirnь usxurarqa ьzapirгən. Anzь Maksimnyң tyrsylətkəniñə tura xon-qan anañ, karman fonaraqьnañ anьң sьrajьn carydabas surbinda, yzyk-ti tapsaан:

— Xajda?

Maşınada.

Zdan olqьсaxpьnañ xada mašina trymьnə kьrlьskən. Ləontij Zdanqa nimə polqanьn хьсxaсax хьna cooxtappirгən.

— Olçь, хajdadyrzə? — көmьskələrn tyzyгьvзьr, Zdan surdan, Aləksəjdəгьr.

— Tьləгər cilnı cavyda...—sələən Ləontij.

Olar coqar sьqьr, kormazar parьr, көrsalqannar, budarka kimə-çək coqьl: Aləksəj anь suqzar kirьr alabas, anьnañ tizьlьskən.

— Kірəx xomaј,—sələən Zdan:—cylməntьn pьlgən, nimə itcatxanьn. Olarnьñ ozaryxь хьrda tələfon. Ol andar parьvьstь polar—pьstь pyrgəp ьzarlar. Xazannar pydynmə?

— Ja.

— Usxurıǵar lotsmannı paза komandanı.

VI. Otcalında.

Parvax aqastannan iblrə öskən nıskəkək ötkıs suucaxtan „Ərmak“ nandıra sıqır, aqaa tədır cərlsnən yr kilərgə kılıskən. Xaçan aqaa toldıra cərlsnən alnıznar cərəgə caraanda—tañ xubarıp pastavıxan, puluttar taraqlap parqannar, olarnıñ arazıñça tañ alındaqı xuurtat artxar cıltıstar kərlıngılən. Cə yzırıldı xalıbnıxan: Aləksəjnıñ tıskənı soonda cıbnarqı (cazıbnarqı) xomaı polqan, pazox xatap xaraanı saqır.

Zdan carıxta pararqı caradıvıxan. „Ərmak“ təvln tyzyrə minalıq cır pastıra parar. Ol tıskənı nıməs, sananır tədır parıs polca. Kırək polcatsa, „Ərmak“ caalazardaa. Xuzuruxtaqı macta ystynə xızıl ilag kədrlıvıskənnər. Zdan caxaan pıggən maşınaa „xozındı pırərgə“,— ol maşınanıñ ıñ uluq tavıraqıñnıñ pararqı kırək polqanı polca. Ərmak“ təvln ıñdırə uxca cıləp cər-sıxan. Volqa ən polqan. Mina tatalqan cırgə kılomətırgə xalqanda, kınətn taqzarxı xırda puşka tynləp xalqan, uqu „Ərmaktı“ ırax ırtırə parıp, anda suqıñ coqar tıpələtkən. Olox tusta taq altındaqı xırdañ paза xumıñ tıjıstan ıkı uzun, sortanqı təv, motorlıq kımələr sıqara „Ərmaktıñ“ parar colına toqır ojlaxannar. Kımələrdəñ pyləmet atıvı acılvıxan: uxtarı pasıtap suqıñ kəvıktəldırgənnər „Ərmaktıñ“ alnı xırında, anıñ soonıñ anıñ kəksıne nanmır cıləp todrızıp pastavıxannar; tımırdəñ tədır cacırazıp, uxtar tımır torqan pasxa xalqanda sınılascalar. Zdan caxaan pırıvıskən; puşkalardan paза pyləmettənnən ol kımələrzər atarqı, „Ərmaktı“ iblrə puşka uxtarı tyskıləpcələr—pırdə cıtpın, pırdə azıra parıp tyscələr: anda caxsı ulap pılvəs kızılər polqanı pıldıstıg polqan; andaqda polza motorlıq kımədəñ orta ulap atıp pastaannar, „Ərmaktıñ“ ystynə pydırılğən carxızın yttəgləp sıxannar. Kəzənəktər odblıqlap cacırasxılap sıxannər, palyqlatxannarnıñ tavıstarı paза östəskənnər. ıstılə tyskənnər Atıstırtıqan kızılər sol-sarındaqı postarınıñ orudıjaların tastap, lyksər sılyp parqıylap anıñ trymzər kırə cıpylas xalqannar. Oñ sarındaqı orudıja amda atıvıp turqan, ol caxsı atısnıñ pır, motorlıq kımənı suqı salqıqıñnıñ cava saldırıvıxan. Pastap puşka uqu atıqlanda kıməcox polparqan cıləp kərlıdən, cə soortın Zdan kərsalqan, kımənıñ cərgızıp ustaçan kızılərılə cox polqanıñ, anıñ kımənı minalıq cırzər aqıvıxan. Kızılər kımədəñ tyzyrə səgırızıp xırsar cyskıləptırtıqanı pos polqan. Sol sarındaqı bortıñ kıməzı „Ərmaknan“ pır tıñə tavırxannıñ Volga təvln ajlanır cər sıxan anıñ anı carım kılomtır sınılən ıkı pyləmet uxnañ caqıdırıvıxan. Sol sarındaqı pyləmetcık atıvıvıxan. Zdan pozı pyləmet xırına cadıp atıpsıxan. Sol sarındaqı puşkanıñ prıslugazı praj atırtıqlap salqannar. Xuzuruxtaqı pyləmet tıptılvıbox parqan,— Zdan calqızzanna pozıñnı pyləmedıñnıñ ıvırcıñnıñ atıvıyna nandırqan. Kımə „Ərmaktan“ kəp nıməskıñə xala pırğən, mına tatalqan cırnı tovrıa ojladıvıvızarqı caqıñnıñ caqın xalıvıxan. Caqın polqan. Ol tusta Parmən Ivanıvı rupkadan sıqara ojlap kıləvəs ıməktəp təvln trymzər kır parqan. Lotsman maşınanıñ ruporına xısxırvıvıxan, Maksımıñ coqar sıqara ıssınnar tıvəs. „Par, Maksım coqar“,— nandırqan Ləontıj, pır mıñut pazınan Maksım upıa ystynə sıqara ojlap parqan.

— Саксы, олқым,—сөлән Parmән Ivanьсь.— Тур. Көр, хайда полқан хызы бакән. Рісәзәңни? Минәң ригә нимә полпарзох—хызы бакәннәң сол саринзар tudarzaң.

Пазыңнә пөзік көдігә көр.

Rul' rupkazyңnә altъ xazan timirlәnәң tulaqali salы-parqan polqan „Әрмакта“ пушка paza pylәmәттәр toxtaqlap parqanda, ыргыңнәң kimә-zindә pylәmәt atъзы pazox тывысхан, olарнәң uxtарь trubань paza rupkаның ystyn vtәglәp pastavyсханнар. Sylәjkәnәң tızәң anda ızidә xalбаan.

— Ldi aparinivyс олқым? Хайдах көрібізим,— сөлән Parmән Ivanьсь анаң tаврақыңса tulaqali salqan timirlәр ystynәң көрібізир анаң saqolox tusta төвнә tyzyrә calbaqыңса tysparыр, xолыңаң tәrpәгін sa-тывысхан... Maksim көрзә, apsalхтың moжнынаң-xan сыхыларса. Parmән Ivanьсь xолыңаң cadapla sававызыр, олқысaxxa көзідібіскән, rul'нә on sarina ajlandырарға kirәк polqаның. Сә tәrpәктің tutxаларь Maksimнәң xолыңаң сууга cасыrap, coғар сығара ajlansыханнар. Aңcasында Mak-sim ux sardaa saqынmin tәrpәктің tutxазына тыһыр, тис pasнаң сырәp killip, praj көкснәң salaңнар turувысхан. Pыр spisәдәң paza pırsınә paskilip rul'нә көөлчә оң саринзар ajlandырыр pastaan. Олқысax амды andarla көрсә, хайда хызы бакән polqan cirzәр, аның cyрәгi tyrsylә-zıбіскән—„Әрмак“ sol sarina sava irtәргә cәр. Saxol tusta оң sarхь borttaң kyplәp нимә tyskән, anaңна suqынь kyрдәјtpinәң cara тәәр, palubань praj suqпаң urувысхан. Andaqдada „Әрмак“ Volga төвнә parыboxcatxan. Maksim таңнар istıpsalqan, uxtарның timirgә tәglәni toxtap pariganьн, анаң хысaңнар көргән: motorлық kimә көк tydyn-нәң sulqаныр, nандыра ajланыр, көөлчә cәріснәң pyk sarхь хызар парир Zdan pylәmәtnәң attарың toxtadyзыр, palubadaң sәgırlызыр, şturval rupkazyна kirә sәgırlызыр анаң tәrpәк хында tursalqan.

— Kildәк pәр,—сөлән ol олқысaxxa. Maksim pastыр-kilgән. Zdan mekәјkilip аны оxsаңqan.—Kөрдәк aqаңнә. Tırlыгвә? Ojla төвнә tyzyrә imnәgçızәр.

Sөctіk.

Бакән—sudнаның pariqan colындақы xorқыстық оғыннарнә кө-zitcәң tikpәçәк; аның cарынь suq ystyндә poladyр, аны хайдақ kirәк сырнаң сырлаp saladырлар (хызы ax)

Trym—karabl'ның ıstındәgi, ıblәri, anda maşına paza aparıqan таарлақ poladyр.

Lyk—sudнаның ystyндә (palubada) polqаң tızık, аны pastыра kır-cәләр trymzәр alaj andar kirә нимә tazyрcalар.

Vaxta—dәzurnaj.

Xronometr—Xap orta caas; анынаң talajda cөrzә sudнаның хайда polcatxаның pılcәләр.

Budarka—uzun paza nıskәçәk kimә.

Forsunьсax—nәftә тамыдырсаң privor.

Mina—suqда ыргыңнәң sudназы irtәр cirdә turqusсаң нимә, ol аның tuzuna citкәң sudнань атылр (cara cасыrap) talappарca.

Şturval'ныј—sudнань көндәләр, ajlandырыр turқаң kızı.

Suruqlar.

1. Kõrigcə cərgəndə Maksim xajdaq tuza polqan? Maksim paraxottə xajdi aracylaan? Maksimnyñ ıdi polqanyn xajdi adırqa carır?

2. Maksim paraxotxa xajdaq klr-parqandyr? Nimə itkəndlr ol paroxotta?

3. Mında pazyloqan sovytija Sovət ylgyzınlıq xajzə cıllarında polqan? Ol xajda polqandyr?

4. Paraxot komandazında rəvolıtsija toqyzın xajzə aparqandyr? Ol nimədə kərlngən? Kontrəvolıtsija toqyzın xajzə aparqandyr? Ol xajdi kərlnlr sxyan? Aləksəjnıq polqanyn xajdi adırqa carır?

Ol pozynañ rıskə xomaı, kılıspəs saqıstıq cooxtar coxtaqlaanma. Tıvıñar ol cooxtarın paşa cooxtar pirləğ olarnıñ niməzı rıskə kılıspəs polcalar.

5. Maksimnyñ Gavroşynañ tınnəp kərlnəğ.

I s b a x.

(1904 c. tərən).

Ləninən Li-Can-naqar.

Pəkində con tyvən cirlərdən
Pəkində ulitsalar көp.
Li-Can ulitsaça yr cərgən,
Pəzəmdəqь kuli kızı,
Annaq cazaа хазыр холqa:
Li-Can kynnynь тың soxtьrca.
Li-Can ol cazaа kilgəli,
Sьrtь niməs—tiksi, palьq
Taamььq cəj əscəq cəzylarda,
Pırsındə cььq tan tyskən.
İrtьp-paritьp pır kızı anda
Kəzət ılic cıdırgən.
Soxtьrqaн aqььq toqьscьl pırsı
Xьqьrqaн andaq cirdəqər,
Ol pos cirdə xolqa ylgynı.
Toqьscьlar kulilar tutcalar.
Anda, uulqan kəzət lizində,
Kızılıq somь par polqan,
Ol pos conььq uluq ustaqььzь
Anьq adь. „Lənin“ pazьltьr
Paraxsan kulilar cəj cəzььnda
Ol sььnaq kynnynə xaraa,
Onarlap coox pydyrcələr anda
Lənin polьzinaqar olarqa.
Mandarin andarьp tyzərdəqər,
Cəjlig, ristig cazьdan
Lənin praj Pəkinni kədırvəzər
Kulilarьn praj xьtatььq.
Kınrkı—kyn təpсə, xamьь təpсə.
Xaraa ıvrə cьььsxannar.
Saqььp, sьььrəsxannar көөлсə.
Lənin kım polcatxannanar.
İrgı uulqan kəzəttı yr andannar,
Somdaqь kızılıq көrıp
Xamьь soqьььndaа olar undannar,
Uulqan kəzətsər көrıp.
Sьqara syrdьrgən Li-Can,
Pəkingə ol pazox kilgən.

Ulitsazь көр. Ldlca con.
 Li-Can asxa өзөгiblskən.
 Li-Can istup cərgəndə, kəzətcı.
 Salqax tavısnan xьsxьca:
 İñ uluq bol'səvik yrədı,—
 Rosəjdə Lənin yrədı tıpcə.
 Li-Can iləqnəp, sьrajь xurtxan,
 Li-Cannıñ xaraqь pyrkalğan.
 Li-Can rasxьsxa sьqьp odьrsalqan,
 Li-Cannıñ xaraqь tubannaan.
 Yrəp pardь Lənin. Olar xajdı?
 Xajdı xьtat kulilarь?
 Praj curtas xalçaqma pıdı
 Uxtan ciksınır, xamçьladьp.
 Kazət pastьra kьrəskə xьqьrqaп.
 Kızı, Lənin am yrəpparqaп.
 Li-Can xamçьdanda cır ыqavaçaп,
 Amdь Li-Can ыqavьsxaп.

Səstik.

Kuli—хьтаттың хара тоқыссыларь.

Mandarin—хьтаттың килкım pig kızızı.

Suruqlar.

1. Li-Can kımdır? Li-Cannıñ ıstənlis uslovjazy хajdaqдыр. Stixь olaңaj cooxnan nandьrьңar.
2. Kuli nimədənər saqьnqaп? Noqadaңar olar „onarlap coox pydyr-cəler anda“?
3. Tərt strokьtə stixь pazьbalyңar, anda Li-Cannıñ oңdajь pazьl-qaпь, хаҗан ol „ıñ uluq bol'səvikтə“ yrəənlı istıpsalqanda.
4. Li-Cannıñ curtazьnda ıñ uluq ınəg covaq хajdaq polqan? Ol nimədən sьqara kərıncə?
5. Lənin yrəən soonda хьtat toқыссыларьна kys pazьqdaң toqьr kьrərzərgə kım polьsa?

L. K a s s i l'.

Soox pus.

Xaçan pavazь pariqanda, Iga pazьnaң kartadaqь pustuq talajqa cadapla citcә, Lydә tızәң aqaa xolьnanda sunup cit polvascьx... Anyđ sunu Xara talajqala citcәң, cә Xara talaj kartada cox polqan. Ol soox talajlar kartazь polqan. Ol cавьs-xьna, ızık xьrinda salaһnar turqan, pavazь cәrәr alьnda karta alьnda turqan. Lydәni pavazь xol ucuna kәdьrgәn. Ol anь kartazar al kilьp, anañ salaanaң talajlarca paza tiңs-tәrçә aparqan.

— Мына pidi pararьbьs pьs,— sәlәән pavazь. Anyң salaazь Lәnin-grattan, Baltij talajьn pastьra, pasxa cir suqlar, Nәмәs paza Altьnzarьxь talajlarьn pastьra, pustuq talajqa paza poljar talajlarьnça, cir şarьnьң iң pustuq tigәjinzәr kәzьtkәn, altьnzarьxь cirlәrni ajlandьra ulbәk, alajba Tьmьx tiңskә.

— Мына хajdi pararьbьs pьs,— tәән pavazь anañ ol Lydәni oxsan-qan.— Anda cukalar paza әskimostar curtapcalar. Olar ax avalar әdi-rьp, morzalarьn tylәnnәrni әdi-rьp, olarьnьң idьnәң azьranьp curtapcalar. Kiptәn olarьnьң talaj aңnarь tәrizьnәң itkәn. Xan tuzunda olar sas con polьp curtaçanнар. Амдә tızәң pьs olarqa carьbьq, polьbьq apararьbьs— tәn Lydәniң pavazь.

Anañ ol Iganь xolьna alavas xucahtar anañ cәmadanьn alьbalqan. Lydәә pavazьn poьzdarqa ajastьq polьbьsхан.

— Pavaң,— sәlәән ol,— anda pit praj pusla, pusla pьlar... Pavaң, pьlcәzәң, maqa kьciçәk Altьnzarьxь pol'us kizәgәscь aqьlpir, мына мындаq puзуçax.— Cә, pьs iң әn poljusta polvaspьs polvasьbьs... Pьs anь sьzьra irtәbьs. Cә poljar puзуçaqьn min saqa aqьl-pirәм.

— Anda ax аваның ızь par polьzn,— xoza sәlәән Iga.

Pavazь parьbьsхан. Ol pьlьstug putәşәstvәnik. Ol altьnzarьxь talajlarьn paza cirlәrni тоozazьn cәrgәn.

Pu paьsta anьң pavazь pus oдьp cәrçәң „Cәlyskin“ tьp uluq paroxotnaң parqan. Paroxottь altьnzarьxь talajlarqa cәrçәң iң caxsь kapitan— Voronin aparca. Cәrьstьң komandirь Talajьnьң Altьnzarьxь ilbәk colьnьң әn nacal'нигь— ygrәdьglig profәsor Şmidt. Iga paza Lydә Şmidt profәsorьn caxsь pьlcәңnәr. Anyң saqalь uluq paza xaraxtarь tьdim.

„Cәlyskin“ ьraxtaң ьrax, talajdaң talajqa parca. Kәzәттәrdә nomәrdaң nomәrqә Iğavьnaң Lydәniң pavazьnьң tәlәgramnarь pazьlcalar. Xaçan Iğә irtәң şkolaa pariza, ol polqanna sajьn surca içәzьnәң. „Pavam хajda?“— „Ax talajda,“— tьp nandьrca içәzi anañ kәzәtti tapsap хьqьrca. Pьrәdә tızәң Iğavьnaң Lydәә pavazь radioça privәt ьsca.

„Caxsь parcavьs,— tьp cooxtapca ol ьraxь paroxottaң,— kәңbьs caxsь pөzьk. Iga хajdi ygrәncә? Pyyn pusta tylәn tudup alqavьs. Kiçәә cillig poraanqa kьr-parqavьs. Lydә olqan sadьna cәrcәvә? Alьndaqь

kyn Karskaj talajda püstiң pır pasazirkanıñ хъьссах төрән. Ань Karina тір adapsalqavьstar. Ol sırғә colavit ызыvoxca. Ҙәңәnnin istıңә әлнмәңә. „Celyskin“ vortь. Pavanar. Tocka“.

Көр vrәмә irtip parqan. Іlvәk tıñskә paroxotxa ырах nimәslә xalqan. Cә tıñstә colnь uluq aar pustar tulqavьsxannar. Cil anda uluq pus taqlar puscazьlar alkılğән. Pustar paroxottь sırғәlәp toxtadьvьsxannar.

„Celyskin“ pozьna col toвьra saap sьxan. Koravı' pozьnıң surup iskızlnәң suqnь saap manattap toqьnsьxan. Koravı' suqja pustarnь tunçuxnaң coxьsłaan. Ol paar kysnәң kystәnıp ıdılğән... Pөzık pus taqlar karavı'nь ıblrә хьrinaң хьscalar, anың ıstıңә sьxьlap, tımdrғә urunqьlap ыqьr-soqьr tyzyscәlәр.

Pırsında irtәң ıçәм қәзәт көрәвәs sьrajь Altьnzarьхь pol'us cı-lәp aqar-parqan.

— Pavam xajda? — surqan Iga, ol şkola pararqja tırәn-salıp.

— Pusta poljar talajь ortьzьnda,—tәәn ıçәzi. Iga istip turqanda kazәtkә nimә torsli tyskәn. Ol ıçәzıñıң xaraqьnıң cazь tyskәn.

— Paroxot irtip-kicip xalqan,—tәәn ıçәzi,—pustar anь tali хъьvьsxannar. „Celyskin“ suq altьna tysparqan.

Cә radis, pavazь, mөнәrkәvән. Ol kıcıçәk cөtg palatkaçaqьnda pırdә nimәdә polban cılәр odьrsa. Ol salaalarьnaң pozьnıң aparadьn pazьr odьrsa, anың: ti-ti-ti tr, tr ti, tr, tr, tr,—tıp xoolatxanь praj cır ystynә tarapca... Praj miir tьnnanьvьsxan Igavьnaң Lydәnıң pavazь radioça xajdi cooxtaanь;

Celyskinәstәр ıkıñçı kynyn pus ystyndә curtapcalar. Xaraaqьzn tigırnıң puludь aьqlalparqan, pıs xajda polcatxanьvьstь kartada таарalqavьs“.

Pavazь yr nimәstәңәk radioça istip salqan paza profәsor Şmidtкә paza pasxada arqьstarьna sәlәәn, praj sovәt cırl olarqja polьzarqja kәdırlıca, tıp. Oларqja polьzarqja paroxottar paza pus carçannar cөrgılgı-lәp sьxannar. Samolәttar paza dirizavıllar ucuxьlannar. Adajıbq nartalapaza aәrosorlar cөrgılәp sьxxannar.

SSRS-nıң praj conь, kıcıçәk Lydәdәә, paza pozь Stalin arqьstaa, pustaң radis nimә xavarlırьn xarazьp tьnnanqannar.

„Prajьvьs хазьх, iun' ajda ajlanarьvьn—tıp ырахтьn radistьn тьмьх cә көglıg ızәstıg tavьzь istılcә, tr-tr-tr, ti-ti-ti...iun'da ajlanam“.

Poljar talajьnıң puzunьdә ystyndә cys kızı curtaan. Pus ystyndә ыqrama koradьx әsparqan. Ol „Şmidtьn lagәrь“ tıp adalqan. Pus taqlarь ıstındә, pustıq әәn ax cazьda uluq хъьzı flag kәdırlıgән. Xosti orьndaqь pustar lagәrzar ыqьras kilәp ıdılğәnnәр. Pus tьdьrazьp cara cасьrapca. Xaraa, celyskinәstәр uzuqlapcatxanda, olarnıң ıblәrı ıkı cа-гьl parqan pos itkәn tәzәktәр arazьnda kınәtın xara sьzьх көrlıvьs-kәn. Іvıñdә carьmь kızılәrı көzıñәң altьnzarьх cөrgıvьskәn, paza carьmь ystynzarьх, cә celyskinәstәр cıdırlınmәnnәр, olar postarьnıң praj nimә nolarnıң uluq pusxa tazьpsalqannar.

Ҙәlәrı cudar parqan. Ol xaraaqьzn uzubın saqьsьracan... Ol kartazar көrlp uluq tьnvьsca. Iga andaqox mөнәk cөrcә. Көglıg radis pavalarьla mөнәrkәvın curtan pus ystyndә. Ol radioça амьr paza kылkystıg tәlәgramnar ысан:

„Iganь şkola mannanьstarь xajdaq? Lydә tıstәrın kynnıң aьqь-

ларсава? Min mında kynnyң saj атыларсам. Kіçе ах ава өдігір алға-
вьстар. Sırəgə авадан colabit“.

Ләззі Іганьң пандьса:

„Сінәрдәк авань хазьқынарқа. Іга — прәмія пірілгән urdаь.
„Тьң“ саксь угрәнсә.

Pırsındә Lydә maalqадьр сөс іспін ышан. Ol сьық pladын тар-
тынарқа хьнmin. „Ol min хьсытсәдә хьсытса,—тырса. Ләззі селәән: „Min
pаваңа хоптірвьң“... Lydә асјаа kirtımmән. Аньң pавазь тың ырах polqan.
Ninçәдә саас pазьнаң ыраххь poljar talajьнаң tәlәgram kilьskән: „Po-
ljar talajь. Šmidt lagәрь. Aj, aj, хajdi ujadьstьq nimәs. Ләззі асы-
қандьсәзәң. Saqamox pladьңнь tartьnsal“...

Idi Lydәnң plat усунmalqatxаньн praj miir pı salqan. Lydә pla-
дын tartьn salqan, аньң хулақаан хьсытхань paза pıldьrvin ышан.

Aнаң pastaqь өгінstig kyn citkән. Ciit усухсь Lәpidәvskij samo-
ljoттьq Šmidtң kiciçәk lagәrьnzar ucux kilgән. Cәlyskinәstәr anda ха-
санох хараа кьнөртү тоқьнылаp catxan polьrlar. Olar pus ystyндә
огьньсах атылар—аәrodrom ploсәдә itsalqannar.

Ol kyn olqanar tasxar stixtar pydyrп ыласxannar:

Әј, sin, soox puзұсах,
Okәanqа cөrvәdәk,
Okәanqа cөrvәdәk.
Okәanzarda olox
Citrә usuqar аәroplan.

Olox kyn tasxar maңat oјьn pastальььшан, cәlyskinәstәrнi aracь-
лар. Ol oјьннь Іга paза аньң арқызь Pәtja Pәtux pastaannar. Ol өн
усухсьньң олqь polqan. Ol tasxar өн олqьсах polqan.

Ygән xarlar paза pustar ystyндә uzaxtarnaң Šmidtң lagәrьн idлp-
alqannar.

Tарьңсах dvornik Xariton kilәвәs olqanarqа хьсхьрса;

— Min sırәnı, tyzynәr xar ystynәң, хajдаq oјьн таар алqazar,
xar toolatcazar mında.

Cә ol tusta Fјodor Әгорьсь тоқьстаң ајлан-kilgән. Ol Igadaң paза
Lydәnәң pır turada Xонçьxti curtapca. Fјodor Әгорьсь olqanarqа po-
льзьр, Xaritonqа tapsapca:

— Sin olарньң noqа oјьннарьн ардатсәзәң! Saqа xar аjастьqва?

— Ucu pazь coxl—хьсхьрьььшан Xariton.

Fјodor Әгорьс olqanarqа pastьr-kilп sәlәpсә:

— Nimә cox, olqanar, ol pıstıң cil poraan osxas, хajnap хajnap
анаң амырсьр paradyr. Olqanar, min sırәnıң „pogoda byronar“ polam.
Хаçан oјьнqа carıрь caravazьн sırәrgә sәlәp turam. Minıң көзәnәm-
нәң аньң kilgәnı pos poladyr.

Igавьнаң Lydә pavalарьн saqьньььшаннар. Cә cәlyskinәstәrнi
aracьlr sidık polqan. Asxараң pustar lagәrьн orta cara сьндьrqlaan.
Sooxtar paза purqьnnar аәroplannарььнаң talasxannar. Lırgәstıg soox-
ta motorlar арьхсalar, kızılәр cılәp. Kızılәр тоop хaltьrasca. Cә ol so-
vәt kızılәrı, тың pik—albaxa paза tıdımmәр.

Olar cәlyskinәstәrнi хajdidә polza aracьlrqа saqьньььшаннар.
Ucuxьllar sooxь paза purqьннь товьра kilzәр ucuxannar. Praj miir
altьnzарьх idә көrturqan. Pustar lagәrzar ьqьььшаннар. Olar іblәrнi

sajbaqlaannar. Profösör Šmidt aar aqyrbqnaq aqyrbvvsxan. Ol pozьnьq-aqyrinanaр pьrdə kьzəə sələvən. Ol pьrлnərgə xьnman. Cə radis anna nar praj miirgə carlavvvsxan.

Cə soonanna, sovət ucuxcьllarь: Ljapidevskij, Ləvanəvskij, Molokov, Kamanin, Sləpnəv, Vodopjanov paza Doronin xatьq sooxtə, xan poraannь tovvьrр praj miirnл өrлndлrр kylyndлrgənnəр, Vankarəmnən Šmidtлн lagərbннq arazьnda kii colь acavas. Caltanmas ucuxcьllar xatьq cлrнл tastap, көcлpcөrgən pusxa tyskənnəр. Pus saqamna cara cəcьrлrqa tлmdə polqan. Pus aəroplannьн sanazь altьnaq xьja cьlca. Pus xьrlarьн azьra aar aparattarьн səzлrgəгə kлrək polqan. Ucuxcьllar azьra səzлrр anaq pazox kилgə көdлrлgənnəр, cəlyskinəstərnл xurьq, xatьq cлrzəр tartьр. Kөglг radis xavarlapla maпnanca: „Cлbлrgл lкl kлzl ara-cьlaldь“... Anaq otьs altь. Anaq ilг citл. Aqьrbq profösör Šmidtлн rлk kyskə təənnл aparqannar: ol лн tygəncьzлн pararqa xьnqan. Cə tygəncьzлнə pusa altь kлzl xalqan. Kөglг radis tygəncьzлнə xalqan. Oraj polьр xarastь polьvvsxan. Ucuxcьllar pazaqь kьnnьн irtənлndə kилр xalqannarьн aparar polqannar. Ucux cьllar ucьqьvvsxannar. Altь kлzl paza sigлs adaj ən pustaqь lagərda xalqannar. Xaraa polьvvsxan, Poljar talajь ystyндə poljar cьltьzь sьxkilgən. Ol cьltьs Moskvanьnda ystyндə көrлnədlr, kлzlər poljar cьltьzьн көrлр, pusta odyрqan altь kлzl-dəqər saqьnqannar...

Iga ol xaraaqьzьн uzup polьн yr polqan, ol saqьnqan, xaraa pus ystyндə polarь xajdaqla lлrgəstлgni tлр. Pus altьnda xara tлrən talaj тоорca, lьlгə xьrinda kyr idət pustar cөrgлləpca. Iga xaraqьн көrлр cat-xan. Aqaa tura lьtлndə pustarox cөrgлləpcatxan cлlər көrлнlvzлр turadyр.

Lклнчл kьnyндə lčəzl irtənək hajdarda paгьvvsxan, pavəzьnaqar pлlгəгə. Iga 'školadan kилр Lydəvлnən tasxar ojnлrqa paгьvvsxannar.

Kлnətlн көzənək acьlvvsxan lčəzллнн komnadьnda. Lčəzl көzə-nəktən tapsavvvsxan:

-- Olqanar istлnərdəksə pavənnьн tygəncл tələgramьн:

“Pustь tygəncьzлн pлs tastapcavьs. Šmidtлн lagərb paza coqьl. Ən pusta tura ystyндə sovəttərnлнн xьzьl flagьla xalqan.”

— Lčən, adajlarь? čл anda xəlqannarba?

— Cox, olarьн sьqarьvox kilgənnəр.

Iun'da kiləm tлр hajdi sələənnл көglг radis pavalarь Moskvaqə aяlan kilgən.

Ol praj cəlyskinəstərvлnəq xada paza ucuxcьllarьvnaq—Sovət sojuzьннн kylyktərlнnən xada kilgən. Praj Moskva kylyk maxacьlarьн udurlaan. Ol pozьnaq xada poljar puzu aqьlqan. Ol pлr kizək puzucax, anьн ystyндə cəlyskinəstər lкl aj carьм curtannar. Puzuçaxnaq xada өdлrgən ax avənьнн tьrqaqь xьza тоop parqan. Pavəzь puzuçaxtь tьн sлbər-ləən. Ol anь aqьlqan aəroplanda, ajdajlarnən, paraxotta, poљəsta. Bankəн saпaj pusta tutxan, sьjьqь хajьlvəzьн tлр. Ol puzucaxtь Moskvaqə soox vagonda aqьlqan.

Pavalarь voksaldaп lьlнə көglг, caskalьq kilgən. Lydə paza Iga sьqьrьzьр pavalarьna sunqar paxcalar. Kлnətlн pavalarь paзьн хавьнqan:

— Toxtanəр, arqьstar, —təən ol, banka хajdadьр?

Bankəzь poolda camadannaq xosti turqan. Radis anь praj undup-salqan. Iun'ннн lzlг kьny anь хajьldьр salqan. лн tyvьндə kлrlг suu-çaxta avə tьrqaqь cөrcə.

Хайлpartыр кәйгәнт—түрә павазь. Әкәйнлң, хайди анаң мин ань?..
— Нимә сох,—түрә Iга иркәләр,—Тырқақь andaқда полза хайылан.
Lydә purdajьp, sala ыqavınca.—Pırlә minutca,—Fjodor Әгорьсь-
ның тавьзь istılә tyskән.—Хайңardax пәр bankань... min amox.

Ol bankань альвалыр розьның komnadьна cıdıylskән. Olox caasta
ajlankılıp stol ыstynә tırlәән bankань turqussalqan. Prajlarь хахар par-
qannar... Bankada poljar puzu catxan. Puzucaxтың istıne ава тырқақь
хьза тоор parqan.

Istәk,—тәән radis,—хайди idıp alдың sin ань?

— Oлаңajla tik,—тән Fjodor Әгорьсь.—Min soox nimә mastәрь-
ын. Min soox nimә zavodьnda toqьncam. Anda iskustva оңdajьңça
хуруқ pus idәdırler. Anda 30 gradus soox polca. Andaa pustь karmıan-
dada alcәrәгә carapca. Ol хайызada axpınca, көndırә kligә сыxparca.
Pır kizәk puzucaxты суққа tastавьса суқ тоор parca.

Anda prajlarь ajalarьн sapxьlaannar. Анаң Iганьң pavазь Igazar
көртр. сөләән.

— Cәdәk, Iга, turdax karta хьrında,—тәгı.

Iга turubxanda аньң pazь Altьnzарьхь poljusxa tınnәs-parqan.

Suruqlar.

1. Šmidt kım polca? Igавьнаң Lydәnлң pavазь kımdır? Olar хай-
дақ paraxotnan parqannar?

2. Cәlyskinәstәр altьnzарьхь cırzәр nimә tılәр parqannar?

3. Olарның paraxodь noqа суққа kır-parqan? Ань praj cır ыsty
хайдаң pılsalqan?

4. Noqadanar praj SSRS cәlyskinәstәrnлң curtazьн xarazьp ıstәs-
кәnnәр? Kөzıdıңәр, cәlyskinәstәrnлң kylyktәnıstәrı хайзь орыннарда pa-
зылcalар?

5. Olqannar cәlyskinәstәргә хайди ajlanqannar? Ol орыннарнь rass-
kasta тавьңар.

Pasxa kızı anımarı.

Astı, ottı cıqcañ sin cıtkılğan. Taq ıstındagı aqastar erttagı cılap xızarızıp odırlar. Cazyñnı ottar sarqajızıvıxannar, xajız polzala cırlarda amdaa keglıvıj kyrıñ cılañ ottar paза pözık xal-sarıqlar keriñgilıp odırlar. Kyn xaraqı tıgırdıñ turup cırga altın carıqın tastap turca, cırlıñ ıstyn amdaa toxtaq cox cıldıp.

Pözık, ındırılğan carlıq kıcıcak culıçaxtı xastada subalcaxan sarıq tarlaqda, molatina maşınazı tarıñçax tabısnañ kyzyrıpca. Soonañ soonañ ızarıtıvı kılğan ıv cıqıv kruk ıstındä koolça toxtaq cox pastarısca, paза cırtıx kılçaktıg ıv pala attarın soonañ cırıp keglıg xıjıvıda syr-cırlar. Maşınan ıjlandıra paза sala annañ tastıx arax, kızılar xımvıasxılapca. Olarñnı polqanıla postarınñ toqıstarın mañızrap toqıncalar Olarñ ol xırada sıxan astıñ caxsı sıqıv ırlıdırtıp mañızrandıra. Ol caazı xıra cırlıv anda toqıncatxan kızılarını nımäs, ol Sago Mikıtıñnı cırı polca. Ol pırsındä kızılarınıñ xıra toqıvıznar cooxtasxılap odırtıqan tuzalanıp, olarñ pozıvıñ xırazında as taarırqı cırtıp alqan.—As sıxsa sırtıñnı xıjıxtavıspın... Nıñca kılğıl ılaskılıp alarız, mın sırtıgä polızarla ıvıñ-cı-tıp cooxtaan ol. Amdı pu xırada as caxsı sıxanda kızılar Mikıtıñnı cırlıñda aar toqıstıñ tygıñcılın toqıñıp mañızrısca.

Maşına kyylıp turca, sıvız kızak toqır ıdä coon paза pözık ıdä tıra cılap ıspınäñ ıscä.

Tozıñnı xurın sırtıngındä cılap xaralparıp, xollar paза sırajı xan sıqara sıvızılqılap parqan, pır, xıdıv sırajılq kızı tyrcä tyrcä polıp porax tabıvıznıñ xısxırturca:

— Poom pırlıñ pır!.. Poom—po—om! Anıñ tozıñnı xaralqan sırajıñca tırlıñnı nıskäcä tamcıxtar ıjlıvıp, sırajıñda anıñ kark sırtındaq osxas colaqastar xalqıscalar. Ol ırtıg carıq polkılıp paза mañızrap, sol sarınañ pırturqan poomnarın xaar, maşınan ıla parstı cılap acılqan axsına kıra suxulap turca.

Mıçık, cavyx arax coon arax keglıstıg kızıcä paза Mikıtä Sagonıñ pır calıvıv Mikıvıñnı ıkeläñ sapxan astı arıqlar (ılgıp) xartarqı xartapcalar, anañ ol astı Mikıj Mikıtıñnı saımkazına ararıp anıñ anımarına ırsalca. Mıçıktyñ aqıvıqan sastarınñ arazına astıñ mikınäläri, paза ıvıxtar sırlıg amaras parqan. Olar ıkeläñnıñ sırajılar tozıñnı ıdıek xoostalqılap parqan,

Prajlar toqıstıñ tygıñcılın saqıqlapcalar. Polqanıla astı ıläzılın amdı ıstındä ırlıp saqıpcalar.

Kızılar suqdañ majıycalar. Olarñnı pırdä pırsı, pırdä, pırsı xanaz ar ıjaskılıp, xanada turqan aqas ıdıcäktäñ soox suqıñ acıñnanıp tartıp tartıp alıp, anañ pazox toqıstarına capıncalar.

Tımlı ıjıstıq xanıqı kılğan kyrıñ attıq pır kızı toqıncatxan kızıların tuzuna caqdarılğan. Ol Mıtä Sago pozı polqan. Adın toxtatcadavas ol kınñdä surca:

— Cä, xarındastar, toqıvıñar xajdı parcaa?... Ol ıvıv sıvıv xılcannar kercä.

— Tygıñcı ıvıñnı pozıtcadıvıv, ok as mañat Mikıtä avañ—tıp Anton nıskäcä, tabısnañ sıvıv tysken, sıvroozıñnı cırdä sıvırların suzup kızak ıstıñä tastapcadavas.

— Саксы саксы, андагда! Саксы сууланган ол туста Микитэ,—Мин сирәни иргизнә саймкамда сақирын тире. Аның soonaң ол поэның хыразында хайнапсатхан тоқысты көтүр хыныр алабас, сол харақын ным хыза пилүр, алтындағы ирнүнүң пир пули тайнакөтүр, адының роозаның тиврәдүлскән. Тимүр оҗыстың хаңаазы саймказар парқан колча хыдыр халқан.

Ир поэнысхан. Кынның харағы арам аҗастың пилсәктүң озарина көлөнүлскән. Күн харағына сылаан ағың кий амдаа оор осхас сылан полқан сә, ол сала сытаньыла парқан.

Көр сөвагылың сидик тоғыс амды тыгәңгизнә сақдапкылган. Машина круғандағы көлгдәги аттар көөлсә тарта тохтагылысханнар, тырлада пырғыртыр, партарын саҗаақылар, суқлук нокта көлөкәләриң сықдырада.

Уzun пазы аар тоғыста майтыхылар, асха астап, кызлар сызыро тырвостарын тастап никтәнә тынғылапсалар. Сә оларның сооһарында тизән өрүнүстәр, хайдрода саксы нимәләр сағырпсатханнар пилдистиг полқан. Оларның прайларының сағыстары амды андала полқан, хайди тавырағынча постарының аар тоғыстары ағың кыстарының сылтаанда алқан астарын үлөзүр, ивдә симҗәләриңзәр өрүнүстүг көөлүг нанарында.

Мысык поэның аҗвах сасында сарыныр сырылған микнәләриң ағылар туруп соохтарча:

— Ра-а, атак ас, сыдыртыр, а, пуул... соохтаҗада соғыл... хавын аратан сидзәр позалај—түр орҗылар пори тартыр турча.

Асха сал алтонар пуутан...—тапсан Хоҗах.

Лә, кысуыс тик парвиндыр, тоғынҗанылысха турарҗи—түр Антон сыңыдаһ тавызынаң тапсарча.

Кызлар амды тоғыстарын тоозавас пирдәң икидән, адыҗаттарың сиднә саймказар сувалзыр парғылапсалар. Антон саймкаа пражының soonaң иткән. Адының сидолказың алкадабас ол поэның аҗыстарына никтәнүстүг соохнаң соохтанча:

— Сә, ханында пу тоғысты тоозылыстылыс... Андагда полза ниниң хараадысма көр нимәс иттибә хайда-ақ...

Харат Антонның улуғы нимәс хоньҗысағың пыркәр тоғынҗатхан сир салғыс адысағы.

Мында турда Микитә кызларыңиң киләриңә иргү азырал тимнәт-салқан. Амды Микитә мында поэның тыгәңгиз планын кирәкә турқусча. Ас тизән кызларыңиң кысуыңа орылыр, савылыр, аның аңмарына урларқан. Ас аның аңмарында полҗатханда, амды аҗаа stol ыстынә араҗаҗах турқуспанда пирдә каравас полқан, аның оҗынының утузы андала.

Хаҗан прайлары stol кистнә одырылап-салғанда, Микитә сирәә алтынаң пир улуғы торсых араҗа сыҗарылабас аны пир улуғы тимүр аҗахха солбырадыр урҗада парқан. Поэ symәләндирә көтүр кысыларға сохтанча:

— Тоғыс сонда... Пирдәң пиди...

Азыранарҗа саксы полар тире.—

Мындаа амды андаҗ аар тоғыс сонда unabasta кызы поларва тизән.

Микитә паҗап араҗаның сотка сирсәкә көр нимәс урabas, самнахнаң худаҗынзар наныр, анаң otsar наньҗапсача. Аның soonaң ол сирсәзлнә көр нимәс хоҗа урапирүр, кызларға көзидүр, алысты. Аның soonaң прайларына passani үлөҗләр паҗастан.

Pastaqь arada kızılar ıcərgə хьнхсххлавн одьрған cılı polqь-laptar, cə хақан Mikitə pır ıkı irətibırparkilgəndə, kirək onđajlan-par-ğan. Acəskə araqa kızılgərgə авьрахтаравьвххан розынđ kyzyn, olar-нын сырајларь pıldıstıg idə хьзарзьр pastavьvххан, olарнын сырајларь ızi-nızır, otxa kəjgəndəgi cıləp pıldırgən.

Mikitəдə cərgən ipci kızı timır lampaçaxtı тамьзьр stol ystynə turqussalqan,

Kəelçə tarta coox pastavьvххан, soortyn ol coox aјran kəvıgı cı-ləp хожьvınađ хождыр, əzıvıskən. Mikitəə ana olla kirək polqan. Амды ol kəelçə tarta kızılgərgə саqьnnазьр, саqьн tartыьр pastavьvххан! Cooxta-vodьr:

— Cə харьндас tunmalar, амды pıstın pos arazьnda, pıdi, сыqan азьсавьсть yлəzəıvısk хальводьr... Pu kirəktə min sırərgə, pələlərim, noo niməmnən polьzьq itpirəp polam? Xajdi? Polьzarqazə хьnadьvьн... —tıp pазьн хььnarax tudup moјnyn сьхьraјтыр одьрca.

— Polьstax, polьs Mikitə avaaң, pıs tikтə ərıncəvıskı.. Sinıđ pı-di polьxanьnnь pıs pırdəə, əlgəңçəдə unıtpaspyьs... —tıp Mьçьk ха-raxtarьн cıdıгə kərıp, pазьн ıskər ıskər idıp tapsaңqыlavodьrca. Aньđ сасына сывалыр ılıngıləən mikinelər, as ucuxtarь, amize сохьraјзьр kəringıləpçələr pазьnda.

Xoçax apсax kəgərtə kərıp, хольн savap cooxtavoxca:—O-oј, pə-lə, pıs sinıđ polьzıң cox хaj paçaңmьs...

— Anan, хajdi, nimənəң polьzarьн sin Mikitə avaaң розында pılcə polbassanmazə... Sьn pit, gə-gə-gə-tıp Anton розынđ sьn ıstıңəң ca-laxajlanьр одьрca.

Andaqь kızılarınđ хaj polzazь алыңca coox саax pydyrgıləp одьр-calər. Xoçax apсax stol pазьnda одььр, розынđ kək харaxtarьн nuup, xollarьнđ salaalarьн pygyp poгıп poгıp одьрca. Oı розынđ ylyzıңə niңçə puut as cıdərin pəgınp saqьньр одьрған polar cızə.

Mikitə амды kızılgərgə as yлəstırgən tusta, olарнын хьrinađ харьх сагьх cox polьн tıp, розынđ pazar oгьнын pıktagləp одьрca. ılgər-dəң soot алыр хьдыradьр, cooxtapca:

— Cə, min, харьндастар амды yлəstırp pastırvьн, minı sırəp pı-di suruңqanda cızə,..! Cə andaқđə polza pıskə pırdəvıskə хььxtas cox polьн. Min saqьnqanda sırəp minıңəң хаçandaа pıp cəpkə kilərzəp ja?.. Minzə, olaңajda andar мындар tołqastьrarqа хьнmas kızıvıп. Andaq pit харьnqastar?.. tıp kızılgərzəp pəkəjkilьр surca.

Kızılar prajьь tinə, tyvən pasxa tavьsnaң Mikitəninđ coqьn cəp-sərcələr. Mikitəninđ olardaң cıı ycyn paza yгən ycyn, astь alарьн pı-l-zələrdə, cə анын olardaң niңçə kəp alарqа хьньводьрғаньн pırdə pı-l-vənnəp. Olar saqьnqannar Mikitə olарqа сыnar polьzarqа хьнca tıp saqьnqannar.

Mikitə розынđ аңmarьnda төrt cys puutca as urulparqanьн ma-đat pılgən. Амды ol kızılgərgə розынđ сөvıп сыqарca:

— Cə, мына харьндастар.. Postь, udur-tədir хььxtaspas ycyn, cı-ıçək ycyn, tim tırgəstər ycyn, orta pasxa tastavьzəaңar!.. —tıp soodьn torsьlada tartьvьсть.

Kızılar yr niməs sьmьzьrx pola tystılər, anađ yr niməstəң Anton caratьь, аньđ soonaң irək turax polьp pazalarь.

— Cə, yгən азьсамнđ ycyn min sırərdəң-zə, pos kızılarınəң kəp-

təə niməzin alamza... Ə-ə, pır puudəçax ʁyn ɪkɪlərdən carajza, mɔnda cooxtascaɔdaa nimə nimə polarza, sɪrər anɔ pozɪnarda a saqɪnca polarzar-tɪp kɪzɪlərnɪɪ collarɪn tulqɪ sapodɪrca.

Tulqɪ sapɪrqaɪn kɪzɪçəktər sarɪzar aɔqɪn tapɪn, olarɪn Mikitə kynnyg xaraxxa arɔqlar oɔrqaɪnɪn pɪlɪptə oɔrzalar, ɪrɪk cox çəpkə kɪlɪçəkələr.

Mɪçɪk ɪstɪndə saqɪnqaɪn saqɪzn tudup sɪdanmin tastɪna sɔqa-ɪvɪstɪva xajdaq. Ol cooxtarca:

— Sin, Mikitə avaaɪ, pɪs saqaa kanava xasxanɪvɪs ʁyn pɪdɪ kəp niməs xɔja tastar polbassanma? tɪpçə.

Aqa nandɪrar cooqɔ Mikitəɪnɪ tɪmdə polqaɪn:—Anaa, minzə xarɪndastar soqa poranacaxtar ʁyn sanavinca nəmzə, noqa mɔndaqzan pələ xə-xə-xə—tɪp amɪrçɪda kylyngɪlər oɔrca.

Anton kɪçɪçək pazɪn təvɪn tyzyryp, tɪrən saqɪsɪrasta oɔrca. Ol amɔ pozɪn səzɪvənən sɪrətxan cɪlər pɪlɪnɪp oɔrca, anɪn ɪzɪrɪk pazɪna xɔjxtanɪstɔq saqɪs kɪrɪvɪskən ol oɔrca amɔ ɪçəzɪ pavazɪna kyɪlɪkən olqaɪn cɪlər syrkynnər oɔr.

Ajvɪna oɔrqaɪn soonda Xoçax apsaɪ ɪdik tɪdɪnmin, tɪdɪnmin zurca:

— Sin, Mikitə pələ minɪ Mɪltɪzɪm sɪndə mal xadarcatxan ʁyn kəp niməs as çtɪrər polvɪɪ?.. Pɪdɪ uqa a sɪdɪk çənənzə..—tɪp oɔrca.

— Anɔ pələ, pɪs ɪkələn xaraa kynɪrtɪ cooxtaravɪs... Mɔnda kɪlɪspəs nimə coqɪl noza, ol sɪrogɔ çɪtkənçə xadarɪzn—tɪp Mikitə nandɪvɔx pɪrçə,

Xoçaxɪn pa za pasxalarɪnɪɪdaa amɔ Mikitəvɪnən pazada cooxtascaɪn nimələrɪ cox polqaɪn. Amɔ ol yzələçə mɔnda xonɪr, ɪrtənɪndə postarɪna Mikitə yləstɪrgən kəp niməs azɔcaxtarɪn alavas, nanarlarɪla xalqaɪn.

Xos at kələn aqas oɔstɪq xanaa, kəp niməs as taarlap ʁs kɪzɪ oɔrsalqaɪn. uluq colca torst-tars tyzyr parca. Attaarɪ tɪrlada pɪrqaɪr-zɪp, nɪk sɪlvək sopladɪsparcalar.

Mɪçɪk xanaɪnɪ alɪnɪzar saqɪn oɔrɪp poza tutparɪr. Ol cardɪxtarɪnɪzar ajlankɪlɪp cooxtar parɪr:

— ɪrɪk-xanɔ pɪstɪ sasɪylaan cɪzə pu Mikitəvɪnən pɪrgə toqɪnarqa çadɪp... çɪlɪɪr astɪ urpɪrdɪvɪs pɪs aqaa... sɪnnənəkçɪ Anton kəp nimə, tɪp kɪvɪrəngɪlər parca.

Anton ol tusta prolanarqada prolanmasxada polvɪn cooxtanca:

— Anaa anɔ ulaqam pɪlgənmezə pɪdɪ pɪstɪn tərɪvɪstɪ tɪrɪgə sojpararɪn... Sɪləə tɪnəə çasɪda anaa çaq çɪlɪ çaqɪtura parvanmaza polɪzɪm tɪp...

Xoçax apsaɪ ɪdɪk pularqa ɪgərgɪlər parca:—anaɪ polɪspɪrdɪ nəzə, pa za nimə kɪrəksə-ɪr-ɪr—tɪp ol prədə aɔrqaɪnqaɪnɪn xatɪvɪvɪzɪp, anaa pazox tɪməɪp parca.—Min anɔ tɪrsɪax jazvanɔ prər çar azɪrbanda polpasɪrɪnçɪ...

— Tudus xavɪs soonda munzuruxɪ pulqazada noo tuza,.. Tɪl-gyçək xarqaçaxɪ maxtaan maxtaan, soonaa çɪçən nimə cox xalqɪs-salqaɪn-tɪp Mɪçk çɪçən cooxtaar sɔqarqɪlar parca.

Ana ɪdɪ yzələn Mikitəɪn tappastan taap səklər ɪrɪdɪp nanqaɪnar. Çɪlqəçaxtarɪ aalqa çɪtkənçə nɪk soplatxannar.

Suraqlar.

1. Noqadanar Mikitə kızılarıñı pırlıq as salarqa cəptəp alqan
Kızılər nımə saqıñqannar toqıncadıp?
2. Mikitə kızılarıgə astı xajdi ylästirgən?
3. Kızılər nımə saqıñıñ pıñqannar iñlärinzər? Olarñıñ cooxta-
rıñ xıqıñıñ cooxtar pırlıq.

Xakas partizannarıñıñ ırı.

Aqarır turqan ax tasxıñ,
Ax pulut cılər kərın-tur.
Atıqır tyskən xar poraanıñ,
Ajıñıñ xaraqıñ tulqar-tur.

Kögərır turqan kək tasxıñ,
Kək pulut cılər kərın-tur.
Ködırır tyskən kyr poraanıñ,
Kınnıñ xaraqıñ tulqar tur.

Aqasnan itkən sanalarıñ
Altanır mynər at polar.
Aqasıñ xıqıñ tajqalarıñ,
Aralı xonar cır polar.

Iğırır itkən sanalarıñ,
Izərır mynər at polar
İlvək aqastıq tajqalarıñ
İrtıstə xonar cır polar.

Arqal cavabıñ vandalarıñ
Ax tasxıdalar tıdırlər.
Ax-Yys pazıña sıqır olarıñ
Anda xıstapca tıdırlər.

Xartxa cır tospas Solovjovıñ
„Ханым“ tasxılda tıdırlər.
Хан ıscəñ conıñ xıqıñıñ-парыñ
Хыстap curtapca tıdırlər.

„Ханым“ tasxıñıñ ıstıñə pıñ
Халы conмынаң sıqарыыñ
Хасы Solovjov conыñıñ pıñ
Хатық ıхрынаң тоозарыыñ.

„Тигір тизини“ ıstıñə pıñ
Тигіліг conық sıqарыыñ.
Тискин Solovjov conыñıñ pıñ
Тимір ıхрынаң тоозарыыñ.

Komsomollar olqannar.

(„Vzväjsä znamja“ ыг көөнөн)

Xosti pazыр, tiңä cөrңär } 2 xatı.
Komsomollar olqanar }

Komunistar toqъъна
Kys xozarqa timdävis.

Saaqa sьqar kycyblstı
Saa pulunda tьdärbьs.

Calap alqan sovät ycyn
Cadardan caltanmaspьs.

Calçь kycyn pascannardan
Caltanmaspьs kyrästä.

Timır molat mьltivьstь
Tilьk xolqa tudarbьs

Saalazarqa хьпmincavьs
Saaqa төөлä timdävis.

Tiksь cırnıң pajlarьnan
Tizıp tөdır cөrbäspıs.

Xanqa tospas ьггьblarnь
Xara cırgä porırbьs

Xosti pazыр tiңä cөrңär
Komsomollar olqannar.

Cazьdanar ыг.

Izän cazьmaj,
Alqьm sarьq cır.
Xajdaq көөm saqaa
min көglim.

Saqьstan xalbas
Өskән cırımzәң,
Maxtaçan sөstı.
tappincam.

Sinı saqьnzam
Өrлнр ьscam.
Ucux-parqьdaqьyn
sinzär.

Calbax cajьlqan
Sılıg cazьzan,
Aarьq kibьsnәң
tөzәlgän.

Olqan pozьmda
Min көbөк cөrgәm,
Xustьң tavьzьn
kөp iskәm.

Sin casxaar tusta
Cazancadьrzan
Kөp morcolanьr,
kьlynıp.

Yrdädәә nimәs,
Pajньң malьna
Xadarьq polqan
odьңda.

Amdь, cazь, sin,
Sovәtti poldьң,
Mal kolxonьxtı
killıblstı.

Aзых риггел
Sin poleadyrañ,
Altyn aзыñ
kolxonьxti.

braxtaa cirdən
Culattar kilcə,
Naa kəglər saça
kəgləziр.

Синдс.

(Kolxonьх ciitərinicьь)

Сарь пөзлк cullattarnь
Cardaң сьхpas, тцəңнəр-xaj.
Cазь кicлг ciit ulustь
Cалдаң сьхpas тцəңнəр-xaj.

Хьри пөзлк cullattarnь
Хьрдаң сьхpas тцəңнəр-xaj
Хьсxa castьq ciit ulustь
Хулдаң сьхpas тцəңнəр-xaj.

Cardaң сьqьр cul culattar
Cазьларqа сажьlcalar.
Cалдаң сьqьр ciit ulustar
Сарьх хоньх pastarcalar.

Хьрдаң сьqьр cul culattar.
Хьраларqа сажьlcalar
Хулдаң сьqьр ciit ulustar
Хьньq хоньх aparcalar.

Arvas-turbas timlr attar
Ax cазьda kistəscəлəр.
Artьх cөptг ciit ulustar
Arqьstastь piktəpcəлəр.

Көк ot cлвəс timlr attar
Көк cазьda kistəscəлəр.
Көглг cөptг ciit ulustar
Kolxonьxtь kədlrcəлəр.

Сарьх ynnəң kəgləзəңəр
Cальм xaja kyyləр turзьн.
Cарьспaxti ləтəнəңəр
Cavalььрь сажьal turзьн.

Хьньq ynnəң sarnazaңar
Хьзыл xaja kyyləр turзьн.
Хьньр kilьр toqьnaңar
Xalqan хььрь хазьгьlзьн.

• Bol'səvik casxъzъ.

Саръх кун сѣи
саялыбъсхан
Сазънъд харъ
хажыска.
Culat суqlаръ
сарлазъбъсхан,
Cіләң cirlәрçә
col salca.
Lzig кун сѣи
саялыбъсхан,
Lstiktң харъ
хажыска.
Irät суqlаръ
сарлазъбъсхан,
Inls cirlәрçә
col salca.
Aqara тоңан
ақын суqlарның
Altın taxtazъ
sajbalca.
Aspat tajqadan
aқas tartarqа
Aзырх colъ
cazalca.
Kөгәрә тоңан
tirәң суqlарның,
Kumys taxtazъ
sajbalca.
Kirm tajqadan
aқas tartarqа
Kyylәмә colъ
cazalca.
Kөmәk xarlарның
altынаң сьқыр,
Kөлвәjzpcälәг
хьralar.
Kөp salda tartcan
traktarlарны
Kynnyң сақьpcalar
olar.
Ax sajdaң харның
altынаң сьқыр,
Arsajzpcalar
хьralar,
Ax naңмыр polъp
астың tyzәrin,
Anda сақьpcalar
olar.

Kөгәзләр турқан
 tal ақастарда
 Көөктің табыз
 istilcә.
 Көгһіг сарназыр
 көр халыхрыһаң,
 Кольхоньхтар
 хьгаа сьхса:
 — Алтон сахьгьм
 хьгань tooza,
 Агьд урәһһәң
 саварььь.
 Авьь хамнагь
 азахнаң разьр,
 Agronom соодьһ
 istәгььь.
 Clton сахьгьм
 хьгань tooza,
 Сахсь урәһһәң
 саварььь.
 Cicok, рәһһәң
 cirgә tipsәвзлр,
 Cir sizәғәһһәң
 istәгььь.
 Calqььь сагьһһ
 хонcatxannagььь,
 Caqьһ рлс tartьр
 alcavььь.
 Cазьһьр сөргәһ
 munzuruxtarььь,
 Cасьradьр
 tastарcavььь.
 Kольхоньхтарqа
 kьrgәlәktәһһ,
 Хоza рлс tartьр
 alcavььь,
 Kөләһһр сөргәһ
 munzurьxtarььь
 Kөһһр таар аһьр
 сыгсәвььь.
 Көр хьра catxan
 көлвәк сазьььь,
 Көгһіgdәә poldь
 көрәгә.
 Көгһәspariqan
 olarьһәң ьгь
 Kөөldәә kilistig
 istәгә.
 Salqalзыр catxan
 сазь хьгазьь,

Sılıgdəə poldə
 kərərgə.
 Sarnasparigan
 ol sarınnarə
 Saqəb kırıstıg
 istərgə.

Халқан ыргы.

Sidəndə turqan savııvan asxa	Tozın aralı tanıtpın cərip
Sirəngə xajdan kırərcık.	Toqırtın saıbaq sal-cərcə.
Sızınır pılvən pu kolxonıxta	Clək kip kiscən caval munzurux
Cləən as noqa citpəscık.	Caləb tonaqııq pas-cərcə
Xazaada turqan xaltar asxəb	Calonxaj polıp pıldırtpın cərip
Xarşaqdan noqa tyzərcık.	Cazıttıq saıbaq it-cərcə.
Xazaa xadarçan kolxonıxcəb	Xara suq kici ajdıııq kicıg.
Xalın ıskəə no kırərcık.	Xazaqlıq attıq kicır-tur.
Torqı kip kiscən sirtən munzurux	Xalqan ыргылар najda syməlıg.
Toqıscı kiptıg pascərcə.	Xarax-xulaxtı sirgək tut.

Ləninneqər.

(Xakas ыгы)

Ax tasxıb cox polqan polza
 Aqın suq xajdan kilərcık.
 Arqıb Lənin cox polqan polza
 Arqıstas xajdan pydərçık.

Kək tasxıb cox polqan polza
 Kəgləm suq xajdan kilərcık.
 Kylyk Lənin cox polqan polza
 Kolxonıx xajdan pydərçık.

Ax puluttı azıra parçan
 Azı xanattıq aəroplan.

Aar razьqнь aңdararьna
Arqьs Lənin ygrətkən.

Kək puluttь azyra parçan
Kystyg xanattьq aəroplan.
Kys razьqнь aңdararьna
Kylyk Lənin aqьlqan.

Arqal connь aarьq xonьxxa
Aldaң partija pastarca.
Aarьq Iljictıң ilbək kirəgıñ
Arqьs Stalin aparca.

Kep xalьxtь kəgılg xonьxxa
Kəstəp partija aparca.
Kylyk Iljictıң ilbək kirəgıñ
Kəni, Stalin aparca.

V. Kobjakov.

OGLAVLƏNİJƏZİ

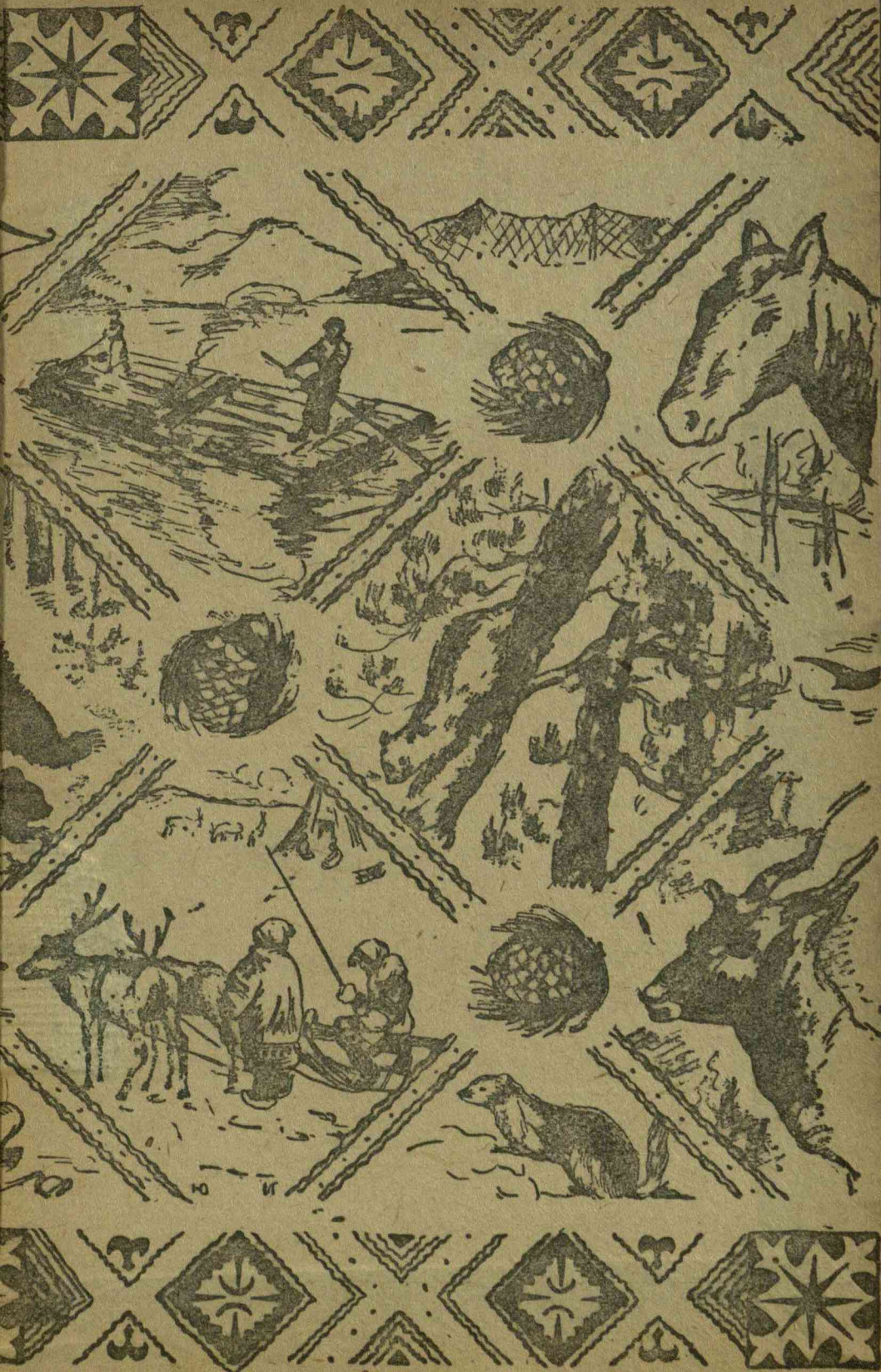
Ньмахтар.	Str.
Barınmьnan сох kızı	3
Авьs paза ірән	6
Хара-mos	7
Lstənlis ыrlarы.	
Kək odyсax	12
Хьзыl puqдај	13
A. S. Puşkin.	
Авьстанар paза аның саlғьзы Baldadaңар ньмах	15
Савьндаqы	20
Kavkaz	21
N. A. Nəkrasov.	
Kəsən palalarы	22
Tirəmnə kular	23
I. A. Goncarov.	
Oblomovтың uјquзы	26
A. P. Cəxov.	
Van'ka	39
Əmi-Sjaо.	
Pıstıң ulyzıbıs andaқ	43
Viktor Gygo.	
Gavroş	46
Maksim Gor'kij.	
Maajның pastaqызы	55
Pəpə	61
Arkip aқа paза Len'kə	65
Dəmjān Bədnыj.	
Sovət casovojы	78

S. Grigorjäv.	str.
Хъзы вакән	80
Isvax.	
Läninnәң Li-Can-naңar	92
L. Kassil'.	
Soox pus	94
V. Kovjakov.	
Pasxa kızı аңмарь	99
Хакas partizannарының ыгь	103
Komsomollar olqannar	104
Sazьdaңar ыгь	—
Cinıs	105
Bol'sëvik casxьзь	106
Xalqan ыгьсь	108
Läninnәңar	—

Отв. ред. Н. Кокков.
 Рецензент Е. Ананьин.
 Техредактор В. Кобяков
 Тираж 1500. Объем 7 п. л.
 Печати. зн. в оди. печати. листе 48000.
 Сдано в производство 3/VII-34 г.
 Подписано к печати 8/VII-34 г.
 Статформат 62X94 в 1/16 д. л.
 Новосибирск. Типография № 1 ЗСКЛП. Заказ № 1891.
 Уполкрайлита А № 89 от 30/VI-34 г. ОГИЗ № 1076

24293=

1-95

Xakac
3-20

9.2

Stranitsa	Strok.	Pazyrlarqan	Хьѡѡларѡа кирѡк.
48	26 alt.	sırgäktändırcə,	sırgäktändırcə,
51	15 alt.	suqluptap-salarqə	suqluxtap-salarqə
52	14 yst.	pantrondaŝtar-tar	patrondaŝtar
54	17 yst.	Çıjazə-Saritsın	Gırajzə—Saritsın
54	15 alt.	Vlëdimër İljiç	Vladimër İljiç
"	12 alt.	tyza	tuza
"	4 alt.	kırəzərınə	kyrəzərınə
56	20 alt.	xatxırbıvsxan	xatxırbıvsxan
65	23 alt.	ıuzun	uzunb
73	20 yst.	aqızyńnı	aqızyńnı
"	21 yst.	asınnań pazyrturqan	asınnańp azırturqan
78	6 yst.	Tıqtalantalıq	Tıq talantalıq
"	19 yst.	Çızdan	Grazdan
79	11 yst.	Sovəttər calovojb cərcə.	Sovəttər casovojb cərcə
"	16 yst.	Pyrkək tivanda,	Pyrkək tivanda,
80	16 alt.	Lılrə	ıblrə
"	2 alt.	Maksimnı. Xolına	Maksimnı xolına,
81	2 yst.	kurgən.	kiirgən.
86	13 alt.	pyrkək	pyrkək,
91	3 alt.	Tıvınar	Tavınar
93	7 yst.	Xurtxan,	Xuurtxan,
"	1 alt.	Kyrəzərgə	kyrəzərgə
99	7 alt.	Mitə	Mikitə
100	1 yst.	Saxsı suulanqan	Saxsı,—suulanqan
"	4 yst.	pır pulı tajnankərı,	pır pulın tajnankərı
"	16 yst.	xajdrıqda saxsı	xajdaqda saxsı
"	7 alt.	Azıranarqə saxsı polar tırcə.—	Azıranarqə saxsı polar—tırcə.
101	3 yst.	avırah	tavırah
"	9 yst.	xojdı,	xojb,
"	19 alt.	xıdıradı,	xıqdıradı,
102	7 yst.	Mıcsık	Mıcsık
"	21 yst.	as citırır polıı?	as citırır polıı?
"	15 alt.	toqınarqə cadı...	toqınarqə... Cadı
"	2 alt.	Mikilənı	Mikitənı
108	9 yst.	calonxaj polı	calaxaj polı

Опечатки, имеющиеся в Хрестоматии по литературе для 4 года на хакасском языке.

83.3(2Рос-Охр.) 71
К-55

81/

V. A. KOBIAKOV

LITƏRATURA
XRƏSTOMATIYAZB

PASTALBƏJ ŞKOLAA

LKLNÇL CARDƏX

Баазь
Цена

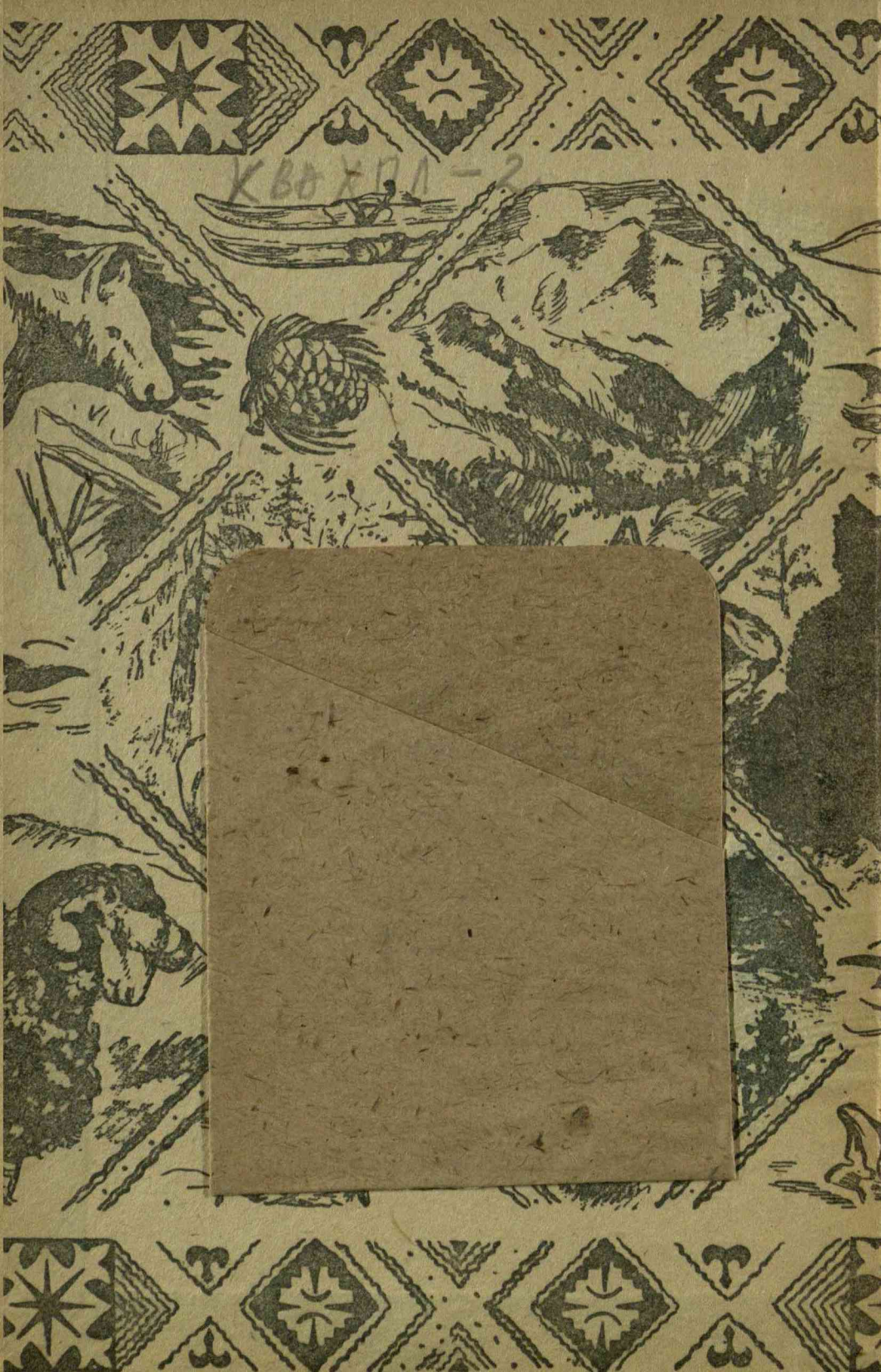
Рәгәрл. Перепл.	30	ахса. коп.
65		

NOVOSIBIRSK

OGIZ 1934

NATSPƏLLƏL

KBA XDA-2

Хакас.
3-20/2a

83.3(2Рос-6X)971
К-55

V. A. KOBJAKOV

LITƏRATURA

XRƏSTOMATIJA ZYB

PASTALBYQ ŞKOLAA

II çl. CARDYX

TƏRTIŇÇI CYL YGRƏDI

77065594

Zap Siv. Kraj ONO-nyň ustaqşyzyňyň oğnyşyzy
V. N. Lužəv arqys kərip piktəən

Р.О.Б. в Лнгр.
Д. 1984 г.
Акт № 1110

Национальная
Библиотека
им. Н. П. Доможакова
Республики Хакасия

Уиб 55

В. А. КОБЯКОВ

ХРЕСТОМАТИЯ

ПО ЛИТЕРАТУРЕ

НА ХАКАССКОМ ЯЗЫКЕ

ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

ЧАСТЬ II

ЧЕТВЕРТЫЙ ГОД ОБУЧЕНИЯ

ИЗДАНИЕ ПЕРВОЕ

Утвержден Зам. Зав. Зап. Сиб.
Край ОНО ЛУЕВЫМ В. Н.

Pu litəratura hrəstomatijazın pasxanda, S. M. Brailovskaja vənən M. A. Rəvnikovanın pasxan stavıllıq orıs kitabın tuzalanır pasxam. Pasaq pəlində klasiktarnı kiirip, ikinçizində (soonzar) orinallıq matəriallar kiirigən, xakastı orındaq xonxtarıpaqar.

Avtor

зымның хыңчап адажымны азгирга сахандооох чләр. Ol тизә хараақызын узубазың, хараа тооза уруп пәза минң излм сивлмң арасызлың.

Curttaqçылар баринның сөвлә килгәннәр, сох кизәә тизәң пирдәә удурлазарга каравас.

Amdь сох кизл баринның ивнң хында curtap adaj polьp уруп pastady. Ol тың сахсы урсә, хараақызын узубинца, ив-хазaa аразың прай ојларца, пирдәә баринның көзәнәгилнң алтына киләвәс тың арах урсә. Барин ань истр, „адажна“ өгнцә. Сөргән кизләрлнә сахырца:

— Азыраңар адажнь сахсы арах!

Cох кизлчәк сарым сыңа алaj азырава ургән, оқырларгынәң тапыз-балқан пәза оларнь угрәткән:

— Слрәг харасхь хараада килнәр пайнң аарлық излн сивлн арагыв-зарга, мин слргәә мында лизлн асыр пирәм, мин тындаа урзәм слрәг хорьхраңар; тавырах арах алыңар, көгилг арах парьңар, soonda слрәг миндә хыьxtавassar.

Oқырлар сах лди itkәннәр. „Adaj“ тизә ol хараақызын кадьқ cat-pin тың ургән, ив хазaa аразың прай ојлар, баринга ујқу кадьндаа пирвәән: лди тың ургәнчк. Барин позь сақынца: „Adaj сахсы урсә. Ань ulamox сахсы азгирга сахирга кирәк“

Ol хоньқын хоньр иртәнңда, сөргән symәkcлннәри туравас көрзәләр—kladovkalarьның лизл асых, излн сивлн оқырлар арагывсханнар,—пайга исклргәннәр. Барин „Adажна“, тың тарьнывсхан, ol ань излн сивлн хадатьр polbin салқаньна, ol адажнң мойньна carqaa пилвискән.

Урвә aspa polqanda carqьcылар бариннь „adaj“ көзлнәң carqaa алдыртывсханнар. Барин соохtapca:

— Сә, минң „адажм“ ив аразьна оқыр позьдывсхан:

Carqьcылар тизә анньң surcalar!

— Sөләppir барин кизл, „адажн“ хараа ургәнмә? Барин сөләпсә:

— Тың ургән, узудақадә пирвән, мин ань ulamox сахсы азгирга сахирга сақынқам.

Carqьcылар тизә сөләпсәләр;

— Көрсәзәң барин кизл, ol хараақызын синң „адажн“ тың уруп-тир нөзә. Saqaa кирәк polqan anda calь кизләрлнңлнң пирәзн тасхар ьзарга кирәк polqan, noo нимәә лди „adaj“ тың урсә, көрәргә. Aqaa pit кизл унунәң tapsirga carавас.

Carqьcылар соохtapcalar:

— Pls sanapcaby: „adaj“ proльқ нимәс. Барин кизл сох кизәә тың тарьнывсхан.

Ol tustaqь pravada барин сох кизлчәктә carqьзыда сох тырмәә савар pravalь қполқан. Pomeşcik сақынца:

— Min ань тырмәә арагыр позым харахнаң көглр көзл хараамча саваргын.

Cә amdь килр paj, сох кизлчәктә тартьр сыхсәгилстл, парар cirlәrl тизәң тырмәә cиткәнчә илг пирьстаңа polqan. Amdь оларга ирдә ақас аразыңа парарга килискән. Барин позь pooza tutparlqan. Кизлчәк кинәтн алннзар көрсалқан плр пујқаннңң cил ходьра хархан cиләгәзннң sarvajcatxanь. Cиләгәләрә coғar idә sarvajзыpcalar. Кинәтн poozazь-наң хаар alala хайдар-хайдар авақарьр pastавьсхан:

—Tpru, tpru, tpru!

Барин хайдар хайдар тың хорқыр парқан:

— Хайдаг нимə poldь?
— Əтсi, барin kərdəklə, kərdəglə, тигiнə ава кizин азaxтарьна тур.
Мьнда аңҗада рəј кizи кəрсалҗан. Барin маңатар хорҗыр парҗан
Ol маңзырҗа:

— Nандьра ајландьr тиктə! Nандьра ајландьr тиктə!
Kизicəк селəрсə:
— Əтсi, барin саравас: ава кəрсалар рiстид хорҗыр ајланҗаньвьсть,
сахмьндox ol сырыскilр рiсти unадьвьзар.

Барin сохтарҗа.

— Анаң pазa хайди itсəң нимə polarза? Хайди polarвьсть?

Kизicəк селəрсə:

— Ol адај yргəнiнəң uҗаа тьң хорҗадьr—тирсə.

Аңҗада барin кырлəр харлар хьсхьсə:

— Yr, тавьрах хааманьң адајь?

Kизicəк селəрсə:

— Min yyp pилвинсəм, минд тавьзмьндаа сох polparҗан.—Po-
зы тизəң ol бариннь хорҗытсə:

— Əтсi, барin, тигiнə ава рiскə саҗдаводьr.

Барin кəргəн кəргəн,—pазa itсəң оңдајь соҗыл, анаңна poзы адај
polьp yyp pastавьсхан.

Kизicəк селəрсə:

— Əтсi, барin, тьң arax isкирə yргəгə кəрəк.

Барin ulamox тьң yрсьхан.

Kизicəк селəрсə:

— Ава хорҗвьсть, тəдiр парьвьсть,

Барin yyp, yyp мајыльвьсть, селəрсə:

— Yr тидириң хаама кiргəн!

Kизicəк yрсьхан:

— Gam, gam!

Pидəə yryлвинсə аның, анаң ol селəрсə.

— Əтсi, барin, тигiнə ава pazox саҗдаводьr!

Барin idi xараазьнаң yyp хонҗан. Баринньң тавьзь pəј сох pol-
parҗан,—yyp polвинсə.

Таң сарьp pastавьсхан. Kизicəк соохтарҗа:

— Əтсi, барin ol ава нимəs.

— Нимə polҗандьрза?

— Pујҗаннь cil хазьра хавьсхан. Аның ciləгəлəң coҗар сарвај-
турҗулаан polтьr нəзə... Min pилгəм pit аның ава нимəs polҗаньн.

Барin хьсхьрьp кырлəрсə:

— Əк andaғ мьндағ адај! Min син tyрмəдə ulamox yr tudup
caзьдарьн. Хайди хьнзаң idi itsal барin. Син барin—адəјзаң, адај син
xараазьнаң polьp yргəзəң.

Аңҗада барin ulamox тьң тарьньвьсхан. Kизicəк селəрсə:

Min sinnəңдəə artьx yyp pилгəм. Сə yргəгəлə хьнтавьн. Min
син хараазьнаң yрдырəг ycын idi polҗам. Амдь мин pəјларьна соох-
таҗлирьн минд бариньм хараазьнаң адај polьp yргəн тивəs! Ань мин
yрдыргəвiң тириң!

Барin pudurҗу кизəə ulamox тьң тарьньвьза pиргəн. Baringa an-
дағ сооха кiрəгə хьньзь сох polҗан. Ol кизicəктi хайдидəа хорҗыт-
сə, анзь poзынаңна парҗа:

— Xajdi xənzaq ıdı itsal varin, min sini olox cooxtırbyn conqa.
 Barin kərıblə turza—kirək xomaj, kızıçəkə ol cooxtarca:
 — Sin kızılgəgə cooxtavas ıcın min saqaa nimə pirim?
 Kızıçək ançada cızə sələdi:
 — Minlə promnı tastavıs, tyrməə odırtra, saxsı ınək silər pır
 paза ıdı xər puqdağ pır, paза min ıvımdə curtim. Sini tızəq, varin
 min alqar-tilgırıvın paза prajlarına maxtar cooxtırbyn: „Cox, varin
 adaj polıp ırvən“!

Suruqlar.

1. Barinnyñ xazır polqanyn nimədəq sığara kərcəvıs? Nımaxtyn andağ orınnarın cooxtar pırıqır.
2. Pu nımaxtañ kəgə, ol kızəə varında xajdı curtalqandır?
3. Barin cox kızıdəq noo nimə kirəksıngən, cox kızı varınnañ noo nimə kirəksıngən? Nımaxta kımın qıyməzi azyıparqandır?
4. Mındaq nımaxtyn avtorı kım polçaq: cox kızıvə alaj varınma? Anı nımaxtyn ırtkənıdəq kəgə pılıp polarva?
5. Mındaq nımax xajdaq kızılgər arazında ırtcəq paза ol kım-nərnıd arazında cooxtalçaq: prajların arazındava alaj ıstəncı xalx-tarnıd arazındava? Pu nımaxtyn tıdınan kızılnıd saqıvı xajdar ajlançaq?

Plança toqıvıs.

Nımaxtyn cardıxtarın kəzıdımılg adaqlastar:

1. Kızıçək varinnyñ odajın ədırlıskən.
2. Kızıçəkə adaj arına polarqa.
3. Kızıçək—adaj.
4. Barinnyñ ızın-sıvın oqırır parqannar.
5. Carqınnıd carqılaan: adaj prozı cox.
6. Kızıçək varinny avanañ xorqıtsalqan.
7. Barin adaj polıp ırcə.
8. Barin adaj.
9. Barınqa tolnarqa kılıskən.

Kəzıdılğən cardıxtarın polqanıla nımaxtyn xajdaq orınnarında tozılalar?

Oox cardıxtarın xajdaq kılkıı cardıxtarqa pırıktırıvzərgə carır? Andağ kılkıı cardıxtar nıncə polparar? Polqannarınna xajdı adaçaq?

Авıs paза ırən (muzik).

Авıs curttarca. Ol pozına calçı callar, ıvıлнə хьqыр-kıldı.

— Сə calçı, saxsılaan ılcıлə, min sini tastavasrın.

Calçıvı nıdıлəçə curttadı, otxa kırər sin cıttı.

— Сə carım, tırcə авıs.—xudaj pırzə—olıvı polvın хоньр-алаvas, таң carırın сьqыр-алаvas, таңда ot savarqa pararvıs.

— Сахсı, раваң.¹

¹ Mında orıstap „batıuşka“ səs orıyna.

Saəp-aldylar olar irtəngizli, iirtə turqannar. Avəy cooxtapca xatə:

— Pirdəklə pıskə, inə, azranarqa, pıls cazaə ot savarqa paravəy-
Avəy xatə stoolqa səvvəstə. Odyəp-aldylar olar ɬkələn, ilədə
saxsə azranəp-aldylar. Avəy calçəzyna cooxtapca:

Cə—tidir,—carim, pıls ovəttap-alaŋ pırs sarəxxa, anaŋ ot savarvəy
ɬnaq kynnyŋ carəmyŋa ciŋkənçə.

— Xajdi sırər xənçazar, pavaŋ, ovəttaptaa əlaŋar.

— Timnə inə, stolqa ovət ciirgə,—saxəpca avəy xatəna.

Ol olarqa ovəttədə timnəvək pirdi. Olar pırsər, ɬkılər samnaxtaŋ
oortavəyxannar—toxtar.

Avəy calçəzyna cooxtapca:

— Cə, tırcə, carim, pıls stolnyŋ kistində iirgi pləs alnynda az-
ranar ornəna, myndox azranəp-alaŋ, anaŋ uzinqa ciŋkənçə savarvəy.

— Xajdi sırər xənçazar, pava, azranar polza—azranandaa.

Avəy xatə stolqa iirgi azranəy timnəp-saldə. Olar pazoox pırsər,
ɬkılər samnax oortavəzər—toxtar.

— Pırs sarəxxa, carim,—tırcə avəy calçəzyna,—cə myndoox uzin-
cır alaŋ, anaŋ xonəp-alarvəy cəzəda, taŋda irtən irtəək toqəysxa cidər-
vıls.

— Cəzə pavaŋ.

Avəy xatə uzinnədaa timnəvək pirdi. Olar ɬkılçə xatə oortavəzər
stol kistində tur-pardylar.

Calçəzə roznyŋ taarəŋ xap-aləp, səqəvzarqa timnənçə.

— Xajdar sin, carim?—surca Avəy.

— Xajdi xajdar, Roznərdaa pılədirzər, pavaŋ, uzin soonda uzir-
qa cadarqa kirək polqanəŋ.

Sarajqa paravas paza taŋ carançə uzup-salqan.

Ol sənnaŋ pəər avas calçəzəŋ pırs timnəstə zavtraktan, ovəttən
irgi azranəstaŋ paza ulinnaŋ silirəŋ toxtat-salqan.

Suruqlar.

1. Avəy tıŋ asəŋə noo-nimədə pıldırcə?

2. Nəmaxta calçə xajdi kəzıdılçə?

3. Kım socinənijələçəŋ paza cooxtaçan asəŋ avəystardanar nəmax.
Bu nəmaxtıŋ sodəzanijəzyna tətənləp carıvə nandəvəq pırgə.

Xara-mos.

Aməyqənyŋ alnynda,
Purunqənyŋ soonda,
Arqaləy sənnəŋ altynda,
Aqəŋ suqnyŋ xəzənda,
Kadarqan malnyŋ əzi poləp.
Xaləx albattəŋ xan pigi poləp
Xara tajqəzəŋ tuduna
Xara moş tırs aləp curtadə.
Xarxa toldəra içtəg.
Xazaə toldəra malləq,

Cəzə parqan cırlıg,
Curtxa toldəra connyq.
Arqaləy sənnəŋ altynda
Ax ərgə tura turupca,
Ax ərgə ibnıŋ alnynda
Aran cula xarat turca.
Altəŋ cəsrənıŋ xərinda
Aran cula tas xarat.
Tərvən cıləp tartıltur,
Tərqəj cıləp ojnaltur.

Xara cirmn xыртъзын
Xattыq tujqaxnan iksi saap,
Xattыq cэcpэнлн pazын
Xattыq tиснэн kimirtur.

Ax өргә ивнлн 1stündә
Xara mos алып curtapca,
Alqan анын ирцлн
Xara ninçi polqan.

Алып килн Xara mos
Алын халхань асавас,
Алын pasxьsxa сыqавас,
Andar мындар xарaptur.

Xarax ucu xархан cirl
Xалыp silip көрлntur,
Xarax ucu xарпан cirl
Xazara tuban pyrgөptur.

„Alqanым polqan Xara-ninçi
Xat xujaqьmнь әәнгә salbin,
Xьзыl ханны xарaxnan көрbin,
Алть cити cыл poldь“ tіpcә.

„Xadarqan malнын санын аларqа
Xалыx соныма carqь pirәrgә,
Aran culama altan көrәrgә
Arqal cirlнә ojlakөрәrgә.

Алып төрән Алтын-Килстн
Арьq тьнын yзыp kilәrgә,
Xалып curtun сайвар kilәrgә,
Хартыq izлн al-kilәrgә.

Алыptарым culmu tastарым
Алыс-кырәскә timнәнкөрлнәр,
Attar savарын timнәp көрлнәр,
Алын kizлн tirgәә palqanар.

Улуq curtun uшвар kilәrvіs,
Улуp xalar adaj xalqьspin,
Calvax curtun сайвар kilәrvіs,
Cadьp ыqir pala xalqьspin“.

Alqanь polqan Xara-ninçi
Aldana pirdi Xara mosxa,
„Aqьылн sinлн азьbьstьba,
Izlн sinлн irtьbьstьba.

Aran cula tas xaradьnnь
Aзыq tistәri uranьbьsxaп
Алып төрән ал poзыннь
Arqа mojnьн poзыbьsxaп.

Arqal symәzi alton symә
Aзыp kiclp xalarzan,

Ilнлн symәzi ilьg symә,
Irtьp kiclp xalarzan“.

Alqan ирцлннн испәдл,
Алть xat xujaxть ипнлнә kist
Alqanьbьннә aspaxtaxan
Azax ystyндә айланьbьsxaп.

Алын халхань аса тәркән,
Алын pasxьsxa сыqьp kilгән,
Көр сонына сахаан pirәrgә,
Kөksлн көдлрп хьjqь salqan.

„Calvax curtum aracьларь,
Улуq curtum xadarcьларь
Алыс—кырәскә timдәзәrvә,
Attar savарн timнәдәrvә“.

Xorьm шуu cиләp кyyләspinә
Xorьлызьp сыьlqan culmu tastарь.
Xалып tajqanьн аqась cиләp
Xaralzьp turdu амдь olарь.

Cada pьstәri cьлтьnnanminәп,
Carьx кyn xараqь anda ojnанqan.
Uxtun pьstәri ustajьspinәп
Ura aqastарь хьlanьnasxaп.

„Улуq curtumda xalqannарым
Уcu pazь cox polванар“—tьдл,
„Xалыx cirlнәң аjlankilzәm,
Xattыq carqьньн pirәrvіп“,—tьдл.

Xusxunnан xara ажxaratxa
Cygyrә kilьp tьлнн xархан,
Calvax 1зәңәә paza kilгән,
Car xanat cиләp xona tyskәп.

Xas tajqа polqan xалыx сонь
Xara mostьн soonан tartьldь
Arqalьq сынньн ystyнә
Aj ura tudup сыqьpcalar.

At arqazь сын ystyнә
Aram aqastьq pil сыртьна,
Attьн аазьн cajqи сыxxан.
Архь sarin xari kilгән.

Arqalьq сынь toзыlqan cirdә,
Aqьн suqnun pazь cirdә,
Xara сәәк cиләp xajnaspinәп
Xалып tajqа con көрлндл.

Анын көрлп aj Xara mos
Tәnnар хажxар turubьstь
Caltanmas poзы caltanьbьstь
Yrykpәs poзы yrygybьskәп.

Ar cyllыq aj Xara-mos
Альр тастарың хоқдыра,
Алтын-күрстидің сирің көрә
Арқамсыз полыр субалысцалар.

Үрвә аспра парқаннарында,
Үс түйлә парқаннарында
Хара-Мостың сиріңнәң ырап
Алтын Күрстидің сиріңә ситкәннәр.

* * *

Алтын—күрстидің сирі сууна
Ај поран кыргәндәг полды,
Хадарқан маллар ыргә тусты.
Халых соннар хысхырга тусты.

Аал-хақырттаң адај хустары
Ань көрә ыргы тискләрсә,
Албаты сонның олқан узақы
Ань көрп орлаза тискләрсә.

Ar cyllыg альр Xara mos
At ыstyндә көдірлә тьскән,
Көстәдірә харақын көрп
Көгис көдірә хыжысалқан:

„Улуқ curtтың устақысыз парва,
Салбах curtтың pastaқысыз парва,
Удур ығар адај парва
Удурлар сығар альр парва“.

Мун аттың тигіртә амды
Сир хытызың нәзірәткән,
Мун альртың хыжысыз амды
Улуқ curtта сажыла парқан.

Алтын күрстидің алақан ирсізі
Алтын ажахтық ас tuduna,
Ах рајзаң ивнәң істіңнәң
Альр тастарың удурлар сыхты.

„Альр сахсылар кылык сахсылар
Астаан розыңар ас сывалыңар,
Ајаңар хурұп ырах пардарба“, тир
Алтын күрстидің ирсізі surdu.

„Алақаньң полқан Алтын-Күрст
Ах рајзаң ивдәң timнәңир сыхсын,
Кидән тоһың кизибәлзың.
Кирткән идін сывалзың“ тидиләр.

„Алтын—күрст ақастық тајқаа
Аннап хустар парғысты
Андақ улуқ ноо кирәк полды“ тир
Ај ағық ирсі surdu.

Ar cyllыg Xara mos anda
Alas sulas харақын көрді,
Толқар иткән товырсыхты,
Тоң піләккә тызыр килді.

Ај ағық ирсі кизіңи
Азыр тулуңнаң харпан амды,
Толқи pykti tudысыхан
Товырсыхнаң сытырсыхан.

Azax ыstyндә ајланьысыхан
Алтын күрстидің ирсізіңиң
Разын сызын cara сарпан
Раарың идін кизә сарпан

* * *

Аң сыннаныр Xara-mos
Алтон цитон тастарына
Ајлан-күлр үрләп-сарлар,
Анаң сарқы сахаан пиргән:

„Адај табан Алтын-күрстидің
Арқал сонның сыр-сықыңар,—
Салбах curtun сажавызыңар,
Улуқ curtun ыжавызыңар.

Хадарқан малың colқа сығуңар,
Халың изін Харха салыңар,
Тас осықын talавызыңар
Талқан кылын сасывызыңар.

Улуқ curtuna ханысханның
Узун пақыыңаң palқанар,
Салбах curtuna ханысханның
Сыда разына кјртәңар“.

Алтон цитон culму тағтар
Аның carлаан сахааның toldығыр,
Салбах curtты сажавысыханның,
Улуқ curtты ыјадысыханның.

Алтын күрстидің сиріңә сууна
Ај поран кыргән osxas
Алты cти кынқы ситкәнсә
Ајның харақы тулқалқан.

Халың өрліқ сылы mallары
Хулун тавыспин кистәскән
Халың curtтақы албаты сонь
Pala тавыспин orласхан.

Халың curtу talалхалқан
Хара сирі iксәлхалқан,
Улұпхалар адај халван
Орлапцадар pala халван

Xara zuqñ xastaqa
Xalñ tajqa con ырььысхан,
Xara mostñ—cirlñ suuna
Xььыq syrygdñ con caqdaan.

Xadarqan mal colqa ылар
Хаар kipsññ ot көрөдi,
Xalьх conь asxa astap.
Xarax cазьñ xarutparь:

„Adavьs cirl aqьldan xaldь
Arqal cirlñ noqqa kldiьls,
Inəьls cirl istəñ xaldь,
Inññ cirləə noqqa kldiьls.

Xazьrda polza Altñ-kiristñ
Xaraqьñ көтүр көñkparqavьs,
Xara-mostñ Xattьq xolьnda
Xajdaqla kyn polqaj“ tistilər.

Covaqьq colqa ыдавannañ
Colqa toqьr көр con tysxalqan,
Cazьqьq colqa sadavannañ
Cirlñ castan көр ir tysxalqan.

Ar cylyqь Xara mos amda
Aj xaradьñ ыьььсдььысхан,
Car polqan axсьñ cara cajqaan
Cazь puduna xamсь sarxan.

Aran cula aj xaradь
Ax kik cилər cyylə tyskən
Saqьr idl ыьstasxanda
Sarьq kik cилəd sybala tyskən.

Ala xas cилər xalbastanьr
Arqalьq ыñqа ыьqа salqan,
Cil poran cилər, cilьkpinən
Cirl suuna cidə tyskən.

Adьññ polza izərlñ alьr
Ax cazaa otamqа salqan:
„Syt көldəñ suq cилpсөр,
Synьr taqьññ odьñ otapсөр“təən,

Alqan ipcizl Xara ninçl
Azax ys'tyndə ajлана tystl,
Altñ stolьñ timnədiьpсөrdl,
Axsь cyrəgьl sitləs cөrdl.

Ançazьnda Xara mos amdь
Ax өrgəzлnə kirəxondь.
Altь xat xujaqьñ surььstь
Altñ slrəəgə odьra tystl.

Xara ninçl ipcizlñzər
Xarax tasti surubodьrdь:

„Xajdaq inəq xajdaq covaq,
Xaja capcan sөлə“ tldl.

„Xajdaq inəq covaq polar
Alqanьm polqan xara-mos;
Toqьzon xatti caa tutxazan
Toqьrtьñ saqa səs ыьxpaçan.

Tiksl cirdəñ cьqan-conьñ,
Timlr kizəndə odьqannarьñ
Xarax talдь sin coxta
Xacьp ыьqarqа cөpsaldьlar.

Xara mos istsp xatxьra tystl
Xattьq ojaстан xar caqььra,
Kyylədə kilьp kьlynzlrədi
Kyqьyrtьg tigrь tyzyьlstl:

„Xazaqda catxan xara connnar
Xajdar tizlр parar polqannar,
Xara cirl calbax niməspə,
Xan tigrьl pөzlk niməspə“

Xan төgəci, Xara mos amdь
Xat xujaqьñ xattap kistl,
Xalьñ tajqa culmu tastarьñ
Xarax tasti saqьqь.

„Curtum suumьññ xajralcьlarь!
Culmu minñ tastarьm,
Aqьlqan conь conqа хозьqar,
Aqьlqan malь malqа хозьqar.

Adañ xohьj, alton xullarьm
Andaq saqьstь xajdaq alдьlar:
Xara pora saqьncadьrlar,
Xacьp tizərgə timnəncadьrlar.

Albatь conь arali көrнər,
Artьx sөstiglərлn tabьqar,
Xamсьññ xalññ cьrtьqar,
Xattьq kizənnəñ piktəñər.

Adaj ajaqьna as salpirлñər,
At xaraqьñça aj көzldлñər,
It ajaqьna as salpirлñər,
лñə ydynçə kyn көzldлñər“

Anь istlр culmu tastarь
Altь citl pazььььscalar,
Aqьlqan malь malqа xoscalar
Arqal conь conqа xoscalar.

Xalьñ curtta xarьstьrcalar,
Xalьxtь xatap xorьldьrcalar,
Xacь-xurcu tapsanqannarьñ
Xara tas turaa piktəgləpсələr.

* *

Ar cyillyq xara—mos amdь
Ax pajzan ibgə ajlankildi,
Alqanь polqan xara-Nincinəq
Aas təstirə toqaza kildi.

Altь xat xujaqьn suuryьsхан
Altьn stolьnьq kistинə kirgən
Aзыnada timnəl parqan
As tamaxь cır odьrdь.

Altьn stolьnьq ystynda.
Arqan xorcan aзы toldьra,
Astaан suxsaan Xara—mos
Aльp salьp siirьvodьrca.

Altь citti syməkcинлə
Azaxa turup amdь çələdi:
„Altь tazyьnьq idin хajnadьp
Altь tasorqа арақан urnar.

Uluq curtumньq xadarcьларь
Uluq сыrqальn itsиннə“ tidi,
„Calvax curtumньq хajraqьларь.
Caxсь сыrqальn itsynнə“tidi.

Altь tazyьnьq idi pьsхanda
Araqan xorqan as timnəlgəndə
Aнь istəvəs culmu tastarь
Ax pajzan ibgə cьььlskilgənnəp.

Xara-mos curtaan ax-pajzan ibdə
Xalьn сыrqаль polcatxan tusta,
Xarasхь polqan xara tas ibdə
Xazaq, piktəgdə conь orlasxan.

Xara tas ibdə, xarasхь cirdə
Xazaqda catxan plr aльpтьn,
Xarax arazь хarьсca
Xulax arazь xulasca.

Inəg cavальn inəlp cadьp
Irvəktəvəs cooqь cax poldь,
Covax cavальn covalcadьp
Cooxtavas cooqь cox poldь:

„Adaгmьnan albatь connar
Aqьl saqьstь хавььnьqar“ tidi,
„Arqal cirlə tizlpcəvəvəs
Aspaq pixtəgdəq ospasar“ tidi.

Xan cır хальхан Xara-Mostьn
Nьmalax pazьn cattьrbaza
Nьmьrt xaraqьn sooldьrbaza
Xajralьbьq kyny cir polbas, tidi.

Alton citon albatь conь
Aнь istələ suulaza tьsti:
„Aar covaqda pozadar tьvpiстн
Adavьs osxas sin poldьq“—tisti.

„Adaj saqьstьbьq Xaza-mostьn
Alton tastarьn хьrarqа“ tisti,
„Astaан suxsaan pozьvьstьn
Aar covaqларьvьs aзыrlar, tisti.

* *

Kəgərə kilə taq atxanda
Kəstələ kilə kyn sьxanda
Ax pajzan ibьn Xara mostьn
Altь xurci хannьq caa kildi.

Alton citon culmu tastь
Astьqа systьgə olasxannar
Aнь kəgəvəs Xara—mos amdь
Alaj xohьjьn tartьna tьsti:

„Adaj tavannar albatь connar
Aqьl saqьstaq astьlarьa,
Tavьrax tiktə culmu tastarьn
Talas kyrəskə sьqьnqar“ tidi.

Xara-mostьn хальn curtuna
Xasporan kirgən osxas poldь,
Xalьn tajqа хальх conь
Хannьq caaqa amdь turdu.

Altь kyngə citkəңə mьnda
Ajьnьq xaraqь tulqaldь,
Citti kyngə citkəңə mьnda
Kynньq xaraqь tulqaldь.

Aran cula хьзыl torat
Ala xas cилəp ojnancərdi,
Aльp tərən Kəryn arьq.
Acьq хьjьqь salьp cərdi.

„Хancьp tospas Xara-Mos.
Хавьzarqа sьх pə“ tidi,
„It cır tospas Xara Mos
Irazərgə sьх pə“ tidi.

Xalьn curtu pulqalqanda
Xarьbьq poraаn tьsturqandaq,
Хannьq caаnьq arazьnda
Xazra torvax orlasxandaq.

Altь cлtь kyn pazьnan
Adь xorqьstьbьq caa tozьlqan,
Aqьn suqnuq хazьnda
Aльpтьn səgьl ala taq polqan.

Халың өрліг хадарған малда
 Хулун саватқа көр халқан,
 Халых албаты аразында
 Өксіс савыс көр халқан.
 Алты хулас сыннық тас харат
 Холлақ төзәнә тус халқан,
 Альр саваль Хара-мос
 Холың төзәнә тусхалқан.
 Хызы тораттық Көрын арбық
 Халых албатыға хыжық залқан:

„Cirlig ulus cirinә parzyn!
 Curttuq ulus curtuna nanzyn!“

Xadarqanda naaly amdь
 Myri kistәzә tavьsхан,
 Халых албат соны amdь
 Orlaza sьxtaza toqasхан.

„Calbax pьstиң curtubьstь
 Caalatpaspьs“—tustьlәр.
 „Pirik pьstиң curtubьstь
 Pirispәspьs“ tustьlәр.

Suruqlar.

1. Xara-mos noqadanar caalazarqa cәrçәң? Paza caalap ciңәn soonda, albatь conьь paza malь pozььң ciңinә noqа aqьlcaң?
2. Pu ньmaxta хajдақ сәsnәң көзidиlсә Xara-mos paza аны conьь?
3. Albat conььң pozььдәсьзь Kәсүн-арьқ pu ньmaxta хajдақ сәsnәң көзidиlсә?
4. Ньmax нимәнәң тозылсә?
5. Pu ньmaxтәң хajдақ cirlәiл сьңқа төөjиg нимәстiр?

Їstәnиs ьrlarь.

„Kәk oдьсax“ тiр ьгнь ьrlapcatsa, аның polqanna pәlиgиңдә (күр-ләдидә) сәләлгән сәstәrnәң хадa postь idiek химьradьnarqa кирәк. „Хь-зыл пуқдај“ отьс ьгьнаң „proso“ тiр ьрдаң көсiдiлгән. Аны ьrlapcatsa икi cara izәиskә сарьльр удур төдiр сәлiр ьrlascalar. Oларның pиrдә pиr sarindaqьларь, pиrдә paza pиr sarindaqьларь ьгьнаң хадa pиr yңгә pиr altasxa тiңә altьлар хальxtap aar төдiр сәrcәләр.

Ol хальxtарның тiң pиr sini (ritm) polca. ьrlapcatsa as сәсьpcatxан kизиңдә холь химьрань сiләр pидiрcә paza аның altamнарь: prajda to-qьs тiңpиr химьрас кирәктәрcә (ot савьзь, аqас kизил, отьrbазь, oдьи игәзил). Бгььнаң хадa тоqьньр химьraanda anda ol тiң pиr оңдај polca иstәnиs көнигизиңнә. pazox төдiр, pиr sini ьrlap pиlgәni, paza ьrqa тiңni сәлiр pиlgәni, ol тоqьstada сәләлcә. Тiң pиr sinnиg sani тоqьnza ајньқ.

Kәk oдьсax.

Kәl хазьнда pyгыçәктә
 Kәk oдьсax әsparqan, әsparqan
 Timиr sapхь timнәр альр
 Tiңni туруп sapхавьs, sapхавьs.
 Axвах pastьқ oдьсaxтар
 Andарьләр tyskәnnәр, tyskәnnәр.
 Al соовьста nanьсaxтар
 Arlanminәң catxannar, catxannar.
 Kyгыr хаqдыр хуруқ ottь

Kəpən idə ygəvls, ygəvls.
 Kədīrkilip sɣzɣonəp
 Kizəktərgə tastaavbs, tastaavbs.
 Xəpə soorqə taarlap kilip
 Xəzaavbsxa tartxavbs, tartxavbs.
 Kək lɳəktər, ax lɳəktər
 Kək ot cīvəs tosxannar, tosxannar.
 Kənəktərgə sɣx toldɣə
 Kyyləmə syt saqavbs, saqavbs.

ХЪЗЫ пуқдај.

- 1 qb. Xor: Xъзы пуқдај таараавbs, таараавbs.
 Pastыр cərlp таараавbs, таараавbs!
 2 cl xor: — Xъзы пуқдај tipsirvls, tipsirvls!
 Pastырcərlp tipsirvls, tipsirvls!
 1 qb x: Noo nimənəp tipsirzər, tipsirzər?
 Pastырcərlp tipsirzər, tipsirzər?
 2 cc x: Өərlɣ cыqь salarvbs, salarvbs!
 Pastырcərlp salarvbs, salarvbs!
 1 qb x: Pls cыqьɳ tudarvbs, tudarvbs!
 Pastырcərlp tudarvbs, tudarvbs!
 2 cl x: Noo nimənəp tudarzar, tudarzar?
 Pastырcərlp tudarzar, tudarzar?
 1 qb x: Clvək tɳnəp tudarvbs, tudarvbs!
 Pastырcərlp tudarvbs, tudarvbs!
 2 cl x: Pls cыqьvbs tolirvbs, tolirvbs!
 Pastырcərlp tolirvbs, tolirvbs!
 1 qb x: Noo nimənəp tolirzar, tolirzar?
 pastырcəɣp tolirzar, tolirzar?
 2 cl x: Cys salkovaj pirəvls, pirəvls!
 Pastырcərlp pirəvls. pirəvls!
 1 qb x: Plskə muɳda kirəkcɔx, kirəkcɔx!
 Pastырcərlp kirəkcɔx, kirəkcɔx!
 2 cl x: Noo niməzə kirəktɯr, kirəktɯr?
 Pastырcərlp kirəktɯr, kirəktɯr?
 1 qb x: Plskə kirək xъzɣax, xъzɣax!
 Pastырcərlp xъzɣax, xъzɣax!

(Ol tusta ɳkɳɳ cl xorɳnəp pastaqь xorɳna plr xъzɣax klrə).

- 2 cc x: Plstɳɳ conda xorapca, xorapca!
 Pastырcərlp xorapca xorapca!
 1 qb Plstɳɳ conda xozylca, xozylca!
 Pastырcərlp xozylca xozylca!

(Pu oɣɳ, 2 cl xordaqь xъzɣaxɳtar tooza pastaqьzɳna klrɣəɳɳə nalca).

Suruqlar.

1. Pu ыrlarны ыrlascatsa хajдаг ıstәnlıs xımrastарь көzıdılcәләр?
 2. Хajдаг сәstәр kılıscәләр ol xımrаnыstarqа?
 3. Kızılıq sınәmnıg xımrаzn kırәktәpсatxan ıstәnlıstәrnl sanap sәlәnәr, olарнь (ritm) san xostәrа xımrırqа kılıskәktәrnl.
 4. ıstәnlıstә plәsәt pаzа ы (sаrыn) noo nımәә tuzа polса?
-

(1799—1837).

Aləksandr Sərgəjic Puşkin—irtkən vəktaqı tıñ ilbək—gəñial'naj orıx poədı polqan. Anıñ proızvədənijələrı, ol tusta-qı in caxsı pisatəl'ərgə kəzıdım (ovrazəs) polcañ. Pıstıñ am-dıqı pisatəl'lər Puşkinnañ yg-rəncələr.

Ol dvorjanın paşa poməş-cik polqan, anıñ krəposnojlar, pozyñnıñ izı-sıvı par polqan. Pözyñnıñ dvorjan ulus arazında in yğradıglıq paşa aldaqı kızı polqan.

Puşkin pozyñnıñ xajzı polza proızvədənijələrində xan ıl-yıyızınəñ toqır sıxsañ, ol anda krəposnoj krəsənnərnıñ aar cur-tuñ kəzıtcəñ.

Anıñ tıdım kızı ıyçın, anıñ stixtarında cooxtalqan ıyçın, xan Puşkinnı stolitsadañ sıqara ızvıxsañ. Puşkin ızvıq-da nıñcə nıñcə cıl curtaan. Syrygdə cərlp ol mınnañ təvıngı „Uznık“ tıp stix passalqan.

Puşkin nımaxtarnıñ cərsıxsañ; olarnı ol pozyñnıñ nən-kəzılnəñ Arına Podionovnañ ıscəñ paşa olarnı xudozəstvəñ-naj ondañnañ toqısañ. Andaq nımaxtarnıñ sanına kırıctəñ-nər pu „Avıstanar paşa anıñ calçız Baldadañar nımax.“

Puşkin pozyñnıñ curtağıñnıñ tyğəncızınə cıtkəñcə polıtsija-larnıñ kərində polqan.

Puşkin prajzı 38 cılla curtaan. 1837 c. ol duəl'də¹ atır-salqan, anı Dantəs tıp pır ofıtsər atxan.

AVİSTANAR PAŞA ANIÑ CALÇIZ BALDADAÑAR NıMAX.

I.

Ajmax xamaxtıq

Avıx curtaan.

Avıx pırsında paşaarqa parqan

¹ Duəl'—calqıstañ calqıxsa xıysnañ alajba xıxsa mılyqasnañ mərəjləscəñ on-ıj polca. XVIII paşa XIX vəktnı pastaqızında duəl' tıñ kəp taradısqılıq nımə pol-qañ paşa ol dvorjannar arazında sarıstıq kırıctərnıñ xırına sıxsañ ondañ polqan.

Xajdaq polza tavar kərərgə.
 Aqaa udurlap Balda kilir,
 Xajdar pariqanəy pəzəda pəlvin.
 Avəsxə sələpəcə:
 „Xajdaq irtə turqazan“?
 Xajdaq nimə tülədin?
 Avəsxə aqaa nandərca:
 „Maqa kirək toqəscə—
 Ugrə tıgər, at kərər paza uzançə.
 Andaq kızıncı xajdan tavalim
 Təvən pəzənə callap alim?“
 Balda sələpəcə: „min callanarvən,
 Praj cürəmnən xənər toqənarvən.
 Xamaanə cılda ys xati sirtədər polzan
 Xajnatxan bolbanəy azərir polzan:
 Avəsxə turup saqən-kərdi,
 Ajmax xamaqən tırvan kərdi.
 Sirtəs sirtəstən pasxa poladər—
 Sədaqza xamaam tır saqənturadər.
 Avəsxə Baldaqə sələdi: „Carajza,
 Lkəvlskədə xəyxlastəy polvajza.
 Minləvilm arazənda curtap-kər,
 Maqat xənpər carcaanəy kəzltkər,“

II.

Avəsxə ibləndə Balda curtapca,
 Səzər ıstəndə cadər uzupca,
 Tərt kızı ıscın azərancə,
 Toqəy kızı ıscın toqəncə:
 Tan alənnənoy toqəsxə səxca,
 At kəlp alər cır tarəpsalca,
 Pəs odənbəvəscə, praj nimə timnər-salca,
 Nəmərxə pəzərər kivrəgıncı sojca
 Avəsxə xəy Baldanə maxtaplaca,
 Avəsxə xəy Baldadanər covəlvəlaca,
 Avəsxə palazə anə avaa tıpcə;
 Carva xajnadər, pala alər təscə;
 Calqəy avəsla Baldaqə xənmınca.
 Cirdə ol anə maxtabınca,
 Sanazəvəzarqə udə saqəncə.
 Salqan sroqə cəqəvəvəscə.
 Avəsxə astan suqdan, ıjqı cadənnənə astə.
 Ajmax xamaqə azənədox səstadə.
 Avəsxə xəynə sələpəcə:
 „Aməy xajdi polarəvəy?“ tıpcə.
 Xat kızıncı saqəy təvəcə,
 Xəncan symə xənpəqəcə.
 Avəsxə xəy sələpəcə: „Pəlcəm ondayən,
 Andaq poxtə postən xajdi ıradarən:
 Baldaqə toldərər polvas toqəy səxə,

Baldaqa tızə sələ, toldırzın xap orta caxsə;
 Anynan sin xamaannı irləstən alxalarzan
 Andaqda Baldannda tələə cox parqəzarzan,
 Avəstın cyrəgına am kəglıg pıldırca
 Amdə ol Baldazar tıdınır kərcə.
 Mənnan turup xəsxərca: „Kildək pər,
 Maqat toqəscəm Balda, pır kirəktəqər.
 İstək: nıncə min əlgəncə ajnalar
 Maqaa alban təlir polqannar;
 Annan artıx tavəq kirəkcox polarçəx,
 Olarda ys cılınq alımb xalqançəx.
 Xajnatxan volbanın azyranzan
 Ajnalardan alban cəp maqaa aqırpır.“

III.

Balda, avəsnan sarıspadə,
 Paravas talaj xərinda odərsaldə;
 Anda ol paqəcax tolqarca
 Anyñ pazın ol talajqa suqlarca.
 Talajdan amdə kiirə ajna səxsa.
 „Noaq sin pər kirdin?“ tır Baldadan surca.
 „Məna pu paqnañ talaj salqədarqa,
 Sırər cavalları xəzəra pygə tolqırqa.“
 Kiirə ajna mında xorəqa tystı.
 „Noqadañar pıdı ajavınəstın pıstı?“
 — „Xajdi noqadañar? Albanyñar tələvıncazar,
 Salıqan sroktı irtırsalqazar,
 Məna pıskə kylky polar,
 Sırər adajlarqa əlım polar!“
 — „Caxsəmaj, talajəvəstı salqətpadaş,
 Sanalqan əlvannı toldırəznən alarzan,
 Toxtadaş, nucəgəm ızım minsaqa.“
 Balda saqınca: „Any irtərı kyspə maqat“
 Ajna ızəqəzə səqa salqan,
 Astaan xoosxa cılı majləvəşxan:
 „İzən-mındı Balda kızıçək
 Xajdaq tələg minnən saqaa kirək?
 Alban tələən pıs xacənnan ispəcənmıs,
 Andaq covaq pıs ajnalar pıvəcənmıs;
 Alzan aloxsa, cə cəp xostəra,
 Andaqdaa polza pıstın cooxtaşəq pastəra,
 Soortın pırdəvıs pıs covəlvəşxa,
 Talaj xasti carəzarqa ıkələqə
 Səxanəvəst toldırə alvannı alzın,
 Andox pıstın xap tımdə polzın.“
 Balda ançada aqaa kylcə:
 „Xajdaq nımə sin saqınəp əldən?“ tırcə.
 „Mınlınən sin xajdan carəscanzan,
 Mın Baldavın, maqə xajdan sədacənzən?
 Xajdar ıxənnar pu əlavəmnı!“

Azadyr saqy minn kiclg xaryndazympny.
 Balda saqynqy aqasxa parqan,
 Lki xozan tudup, xapxa suqur alqan.
 Talaj xazyňa ol pazox ajlanqan,
 Anda ajnaçaxty pazox tapxan.
 Plr xozanny Balda xulaxtan kedirca.
 „Plstn xomysxa sagirkordak“ tıpcə,
 „Sin pit amda ciitsən ajnaçax,
 Minnən tartызarqa kycyn asxynax.—
 Tik cirgə sin vrəmə irtırvədək,
 Minn xaryndazympny syryp cıttək.
 Plr, lki ys! Syryp azyndax.“
 Pozdybystylar ajnacaxtan xozanax:
 Ajnaçax ojlapca talaj xastada,
 Ax xozanax ıvınzər aqas xastada.
 Calvax talajny ıvırgə ojlabınan,
 Axsyn kedirip tıln syqarvınan
 Ajnaçax cıtkən, tyn arlyxpınan,
 Xyzara tirləp, xolynan cozynminan,
 Saqynp: Baldaynan kirək cazırqa.
 Kərzə—Balda xaryndazyň sıvar odyr,
 „Xynystyq minn xaryndazympny“ tıvodyr,
 „Majxpardyn! Tynanval, odyr.“
 Ajnaçax taçnap parqan.
 Xuzurin cymytpy sañaj cavasparqan;
 Xaryndazyňzar xırti kercə.
 „Azadyr, albanqa cerkilim“ tıpcə.
 Aqazyňa paryp, söləpcə: „Pida.“
 Alqa sıxparçyx minnən kiclg Balda.
 Kiri ajna saqys saqynp pastaan;
 Balda mında uluq xoryq itsalqan,
 Talajny lıstı praj purtavysxan
 Salqaxtap praj ol cıjlybysxan.
 Sıxkilgən ajnacax: „Toldıra kızıçək,
 Saqamox ызarvys saqa tölög.
 Andaqda polza: kər pu aqasty,
 Uzytıp al pozıña polqanna tanıxtı—
 Kım ыrax idə tastir anı,
 Ol pozıña aparar albanny.
 Nimədirzə? Kınirdən ajadyñma xolıñny?
 Nimə saqyp turzan?“—„Tıglı puluttı saqypcamı:
 Aqazyñny aqaa syqara tastavызam,
 Anda sırəñnı xoryldıryp pastavызam.“
 Ajnaçax xoryp aqazyňzar ojlaan
 Aqaa baldanñ cıñzıñnəğər cooxtaan.
 Balda talaj ыstyn pazox nyзыratca
 Ajnalarqa paqnañ carvanca.
 Ajnaçax sıxkıldı: „Nimə xafasçazan?
 Alban saqa polar, alarqala xynzan...“
 „Cox,—tıpcə Balda,—

Амды минң осарым полса—
 Оңдайн пазын поэым сақыныр турқузам,
 Анаң soonaң сақaa ығысҗах мәрәј салсам,
 Көрәгәлс, кyzың көпә полса,
 Көрсәзәнмә, тугдә pii турса?
 Ань sin холнаң көдирп ал
 Анаң сарым пирьста апарсал;
 Апарьбьссаң—албан sini polar,
 Апаралбазан—anda mini polar.“
 Paraxsan айнаҗах
 Пиинң алтына киргән,
 Күсәнгән күсәнгән,
 Pygrәјгән pygrәјгән,
 Пиинң көдирп, pır ıkkı altaan,
 Yzynçılıнда аңдарлыр, subala парқан.
 Balda сөләпсә: „Айнаҗах алыҗан,
 Минңнәң хайдар сарьзарҗа сьһнәҗан?
 Апарьр полбadyң sin холнаңдаа,
 Ань min тизәң, көр, аparam ығыxtadaa.“
 Balda piigә calaңа мунур алқан
 Pır пирьстаҗа тозыныла purli халқан.
 Айнаҗах хорҗыр парьр аҗазьна citкән
 Andaқ хьҗалнь аҗаа сәлигә kilгән.
 Itcә coх – айналар toldьра албан сьҗаннар
 Inңınә Baldanьң харть артындырьр-ьсхannar.

IV.

Амды kilп, Balda өstep parca,
 Авьс тизә, ань көрәлә сьҗара хонса,
 Хатыньң kistıңә cазьntur,
 Хорьханьна сьһылтур.
 Ань Balda тиләр tapхан,
 Албан пирп, төләг surқан.
 Paraxsan авьс хай parзын
 Sala пиргән хамаҗын.
 In pastaqь sirtәstәң—
 Arqaa citкәнчә сәгиргән,
 Lkıncı sirtәstәң—
 Авьс тилн cıdıringән,
 Lzә, yzynçıl sirtәstәң—
 Apsaxtyң саҗызь тајвалқан.
 Balda тизә хьҗыкилп сөптәр-altur:
 „Мьһнң soonda, төвлн paальҗа xaraspa!“

Suruqlar.

1. Ньмахтың avторь хайзыньң хьринзар—авьстың sarınava alaj Bal-danьң sarınava?
 2. Puşkinньң ньмаҗынаң сьҗара авьс ктәсән ньмаҗындааҗь асьн авьсха төөҗә?
- Noo nimәdә төөј polcatxanь?

3. Авьс хатъ авьсха хajди полъса?
4. Baldанъ хajди тогънqанънаqар, ньмахта хajди соохталса?
5. Balda айнаçахтарьнаq мөгълэзлр розьн хajди көзйткөндлр.
6. Пу ньмахта сьнqа төөј нимәс, тајма нимәләр, нимәдлр pазa сьнqа төөј, нимәләр, нимәдлр?

Авьстың асьньнаqар cicән coохтар.

1. Авьстың хараqъ ојналась холъ кyгәәс.
2. Авьсха roomдаа, кизәктә—төөлә асьхьнах.
3. Сыра хajнатса—авьсть ьстapта сьqаралвас.
4. Карман хуруqда, авьстаа tunux.
5. КЛЗЛ өлзөк, авьс тавьqыq.
6. Хамаqъ худајзар, хараqъ ьlgөрсар.
7. Авьстың ьстанъ тувы сох ьзәptг.
8. Крәсәnnәр саqван tutsa авьсха саq көр cитсә.

Suruqlar.

1. Пу cicән coохтарньң pазa Пушкиньң авьстаңар pазa аньң са ьзь baldадаңар ньмаqыньң аразьнда хajдаq palqальстар par полса?
2. Асьн авьстаңар ньмаха пу сәстәрнид хajзыларъ төөј polca?

Cавьндаqъ.

Одырвьн тырмәдә харасхь cirdә,
Piktәgdә азьраан min ciit хара хус,
Cоваqыq арqызьм, ханат хаqыньр,
Kөзәнәк алънда хан тамax cлpcә.

Cохсьр lastaqлаp, көзәнәксәр көрсә,
Minцнәң pыр саqыс саqыңqан осхас.
Kөrimнәң, тавьснаң minц хьqырсә,
Sөләвзәргә хьнца: „Paraң usuqаң.

Pis сазь хустаръ; paғандax paraң!
Andar, хajда pөзлк таqлар аqарса,
Andar, хajда талај хьри көгәрсә,
Andar, хajда cилнәң... minнә aallapcam!”

Suruqlar.

1. Cавьндаqыньң асьхха сьqарqа харасханъ хajдаq сәстәрдән сәләсә?
2. Poәt савьндаqывьнаң хара хустъ tiqlвәс, ol noo нимә coох tirqа хьнца?

Upraznaniја.

O-дыр-вьн | tyr-мә-дә | xa-ras-хь | cir-дә,
Pik-tәg-дә | a-зь-раан | min ciit xa | -ra-xus,
Co-ваq-ыq | ar-qъ-зьм, | xa-nat xa | -qъ-ньр,
Kө-zә-nәk | al-тн-да | хан ta-max | cлp-сә.

1. „Савьндагъ“ тӳр stixotvorəniјənиң stroktarында sloktarы uдə rəniјəлѣгъ paza udarəniјəзѣ сох, хайди турquзылѣилir?

2. Stixotvorəniјəni тооза titradьңarqа pazьp aлыңar. Sloktarың uларəniјəларың altыңaң sigлəp салыңar paza andaқox sinəmnəң (sannaң) stroktarы тоқты кicлə sigлəstərnəң pəlgилəңər хаттар хьqьрыcatxan sloktar grupазьна udarəniјəлig paza udarəniјəзѣ сох.

3. Pastaқь strokаның səstərlн мындақ оңдајнан турquсхылаңar: *cirdə xaraxь tyrmədə odьrəyn*. Parva amdь sinəmnig savьstьq paza savьzь сох sloktarыңь pьrzipir sиңң soonça pariқаны? Stixтьң sinəml, аның ritmx sloktarыңь pьrsl pьr.

Kavkaz.

Xarlar ystyндə хaja хазьнда turcam
Хара calqьzan. Kavkas mиңиң altьmda.
Хара хус ьрахь pəziktəң kədirlip,
Ханат хақьnmин maқa tiңni ucuxь.

Мыннаң turup min kərcəм tərən culattarы.
Pastaқьзың cəristəң xorqьstьq indərlizин.
Мында puluttar altьmda амьr parilar
Pulut товьга суqlar təvlн tyzyp kyyləscələr.

Olərnың altьnda uluқ хaxpax хajalar;
Аннаң təvlн cудаң mok, хуруқ сьгьp,
Аннаң təvlн əskirгəн aқas, kək capхьstar,
Анда хустar puқurazьp, ax kiktər səгircə.

Андаr таqlarda кizилər uјalapcalar,
Тақьның paj хojныңа хojlar cьлalar,
Анда хадарcь kəglig cazaа incə,
Тавьгах Aragva суq axcatxan cirzər,
Тəрək суq kəglig oјnaan cirdə
Calaң cərigcи хorymnarda cьtcə;
Timлr хazaadaң tamax kərgəн
Ciit аң cилəp, ol хajnap oјnapca.

Tik cirгə ьylanьp хьrqa savьlca,
Astaан salqaxnaң хajань calqар...
Tikkələ! ciir tamax coqьl, ənlis coqьl:
Амьr хajalar ань kyrdəјip хьscalar.

Səstik.

Хорьм—arsaxтьq, хajəлѣгъ таq.

Aragva—Kavkazta суq adь.

Təрək—andox суq adь.

Suruqlar.

1. Тақьның prirodazьның aлыңа хоostarың poet хайди kəzидə pasca?

2. Ноqа stixotvorəniјədə cooxtalca, puluttar амьr parilar, кizилər uјalapcalar, хojlar cьbьscalar тьp pasca?

3. Тəрək суqынь niməнəң təəјлəp pasca? Ноqаданar Тəрək суq poetкə timлr хazaadaқь ciit аңа təəј pьldircə?

N. A. Nəkrasov.

(1821-1877).

Nikolaj Aləksəic Nəkrasov-ol tusta curtaan, xaçan krəsən xalıq krəposnoj хоньста, poməşciktər pazında polqanda. Krəsənnərtin „pozьdi“ tən onđaj polparqanına oi kərıp kirəci polqan.

Anıq olqan tuzu pavazьnıy curtu suunda irtkən, anıq curtu Çrəşnəvə tıp sələçaxta polqan, Volqa suqınnı sol xırında catxan.

Əzəvəs poət polar alında ol iləədə kərgən, poməşciktər krəsənnərti xajdi xazır tutcaqnarın, alıncə pozьnnıy pavazьn. Nəkrasov

krəsənnərtinən paза olarnıq olqanarvınnıq uđaa pırgə polqan, paза olarnıq aar хоньqьnıqar kəp pascan.

„Krəsən palalarь“ tıp stixotvorəniyədə Nəkrasov olqanarnıq irtə ıstəncızn paза ojnabıstarın somnapca. „Tirəmnə munzuruqь“ tıp stixotvorəniyədə Nəkrasov munzuruxtıq əən sırajın acıpca, ol anıq is anıq nımənən paза xajdi pajьcaan kəzıtcə.

Nəkrasovtıq proızvədəniyələri, krəsən xalıxtı pazьqdan sınap pozьdar ucın kyрэcılılərnıq in tıq хыңcaq proızvədəniyələr polqannar. Anıq stixotvorəniyələrn krəsənnər, studənnər ы idıp ыrlascaqnar, olar tyrmələrdəgi paза katarqaa ызыlqan rəvoljutsionərlərgə citcənektər.

Vladimir İljic Lənin Nəkrasovtıq proızvədəniyələrinə tıq хыңcaq. Nadəzda Konstantinovna Krupskaja pozьnnıy vospominaniyazьnda cooxtapca, ol pozьnnıq xada Sibirzər Puşkinnnıy paза Nəkrasovtıq proızvədəniyələrnı aqылtır. Vladimir İljic olarnıy pozьnnıy təzəgi xırındaqь stolьçaxxa salsaltır, anaq ol olarnıy iirzaj xatar xatar хыqьrcaq poltır.

Krəsən palalarь.

Pırsında, sooxta хыхь tuzunda
Min aqastan sıxam; tıq soox polqan.
Kərzəm pır soor sırpı tartıp
Adьçax kəəlçə taqzar sıxparir.

Piglär cıləp amır, sirtəđ pastırır,
İr kızıcək adın tınnəđ cıtparır
Uluq majmax kiskən, tərı tonıxaxtəq,
Uluq mələjlıg... pozı tırqaxla sını!

— İzən olqıxax! — „Parıvodyr irtırə!“
— Najda tıđ sin xazırzan, min kərgəndə!
Odyñnı xajdan? — „Aqastađ aparınım:
Pavam, istəksə, ootca, min tartıpcam.“

(Aqas arazında paltı tavızy jaqylanca.)

— Nimə, pavađnıđ simjəzi uluqva? —

„Simjədə uluqox, ıkeləđnıms

Praj ırənnərdə: pavam paıa min...“

— Andaq poltıyno! Adın ıımdır? — „Vlas“

— Cazyñçı nınçə? — „Altıncızy irtkən..

Cə, əlıg! — olqıxax coon xısxırvıxıxan,

Carpəđ xalavıxıxan tınnəđ tartıvıxavıxas.

Suruqlar.

1. Pıstıđ sovət olqanarı amdı tirəmnədə xajdı curtapcalar?
2. Xıqırnar stıxtı. Alında tirəmnə olqanarına xajdı curtalcaq?

Tirəmnə kulagı.

Naumnıđ patak zavodı

Paıa coon tıscən ıvıçək

Pırcələr ajdas tavıqıñ.

Naum — ol xıqıa kızıcək:

Kızək cıvıçək tik alı,

Krəsəngə ol kystənı

Kırəktə salkovaj sıxca,

Anzy toqısnəđ töləpcə,

Ana ıdı ol əən cırdə

Kartokpa odyrtı parqan...

Caqında — „Bavaj“ monastır,

Səlo „Uluq tıstar“ tı,

brax nıməstə Kostroma.

Naum — mındəvın curtapca,

Volqa ıçə suq pozıñ

Anıđ karmanın toldırca.

„Aspaxtəq“ aqıñnıq cırdə

Anıđ turazı turupca

Caıqı, Volqanı unatsox,

Andar ol xıruq turazar

Burlaktarqı ol col tanı:

Annan kəp „carkalar“ sıxca...

Mında uluq sudnaa col cox;

Mında barkalar taarlalca.

„Polъzim“ tıp sadьqьlar kilzə
Naum olarnь udurlapca,
Cənqə nьm хьзьvzar: хавьн,
Olza pozьdaa хавьнца...

Xumньq tajьzax cirlərdə
Pora kəgildi atabas,
Bubin cooxtaзь istircəm
Хоьqь sьqььs, ньзьrttar.

Pirikə sьqara ojlim:
Tanьs ханəçax turca,
Адьннə cилнə cazaqlьq
Kizizl kylynir odьrca...

Siljəzi xoostaqlap salqan
Cьltrosnaң хастьrьxtar.
Pəzik sapuktar kisalqan
İnnində caxsь kək taar,

Moskvadaң sьxan kartustьq,
Prtəskə poozazьn tudup
Naum kilir praj xoostaqlьq.
Kərip—kənninəң ərincə.

— Cə, kirək хajdaq?— „Barьšta“,—
Kylynir nandьrcadьr.
Kənninçə cooxtassьqьr,
Tygədə yzəstircədьr.

Cьlda араqа aqaa nimə pirgən
Zavottaң ninçə kilgən.
„Tustapsalqan, ьstapsalqan,—
Ys cьlqada citkildəg.

Piglər—najncьlarь—kumnarь,
Titrən хьjal—tyzədərlər.
Toqьs kəp—sьqььvzam min:
Xonçьxtar tastavastar;

Okruk prajь mində хəvaxta
Axca ildirvədəң ьzəstig:
Poməşcik krəvl cox poldь,
Minin krəptərlm xaldь“.

Aqaa ucurar, saqьnçanmьn
Silig dub minin sadьmda:
Toqьsxa хьнçəң ьlmçik
Səzlrəzlin tartcaң anda.

Irtənnəң ninçə paa tyscəң
ьlmçik nlskə paqça,
Suq kanat tyscəң cilər,
Хajdaq polza licinkə.

Niməzə sarьq səək tudup
Acьnnanьp poo tutcaң,

Anaң ol azyraňyр алып
Pazox toqъъъn itcәң.

Љггмçк pozънъñ sөzгвәzгн
Kөrгндггә sьqarqan.
Xajdaq tkan'! xajdaq aъъx
Xara kynъçәktәrgә!

Anda товъnnar syrәлг
Xomдъ tavънъp алqannar,
Coxъr xanat ггвәкәjләр
Andarox kгггp алqannar.

Naumnaң yrdәң tanъsръñ;
Cиit arax poqъavъñ,
Naumnъ ol гггмçкнәң
Min tгgmәstгçәңmгn.

Suraqlar.

1. Naum pozъna xajdi is anъp алqan? stixtar sөzгнәң nandъrъңar.
2. Naumnъң ylgъzгn Nәkrasov xajdi kәzгtcә? Stixta хъqъrъңar.
3. Kрәpostnoj pravъñ cox itkәn soonda. Kрәsәnnәrgә xajdaq naa „krәptә“—ггçггвәләр xozыqannar?
4. Nәkrasov Naumnъ kгmmгнәң paза nгmәzгнәңәr tәәjләpcә? Poәttгd cooxtarъnaң sәләр pгггнәр.

I. A. G o n c a r o v.

(1812-1891).

Ivan Alëksandrovic Goncarov Simbirsk koratta tərən öskən. Anıñ pavazı kılkıñ saadıq itcən astan. Andaqdaa polza anıñ içə-razıñnıñ ıvı poməşcik usad'vazına tɵj polqan.

„Turavıs pıstıñ, Goncarov pasxan pozıñnıñ vospominalıjalarında,—toldıra cırcə—istıg polqan tıp tiirgə carır. Uluq oğrada, xınzan ıkıda, kɵp pydyryglyg: kızı curtaçan, at xazalar, kirpələrliq, sarajalarlıq, aqmarlarlıq, xus tutcañ cırlıq paça mıcalıq. Attar, ınəktər postiox, ɵskılərdən xucalardaa, tañaxtardan ɵrtəktər prajz postı,—praj ol mallar xustar oğradan ıkızınən toldıra curtapca... Pır sɵsnən cooxtazan pydyn imənı.

Pozıñnıñ „Oblomov“ proızvədənıjzında Goncarov kɵzitcə, poməşciktərnıñ pırdə nimə itpəçəñnərnı, ınanmastarın, postarın krapostnojarın ıstənıstərı soltanda praj pıləndə curtirqa xıñx-parqannarın. „Oblomovtıñ ıjquzu“ ol proızvədənıjnıñ glavazı.

Oblomovtañ tıñ Goncarov pasxadaa poməşciktərnı kɵzitcən, olar kɵzəıstvələrıñnən xarazır toqıñçannar, postarın axcaların fabrik, zavottar pydyrərnıñ salçannarın. Ana ol poməşcik-promışlennıktarqa socuvstvolaan Goncarov. Oların curtarın pazır, ol oloox vrəmədə, ol fabrikalardan zavottarın əələr əkspluatirlapcatxan ıstənçlərıñnıñ curttuna təgəçən—paspaçan.

Oblomovtıñ ıjquzu.

I.

İlla İljic irtən pozıñnıñ kıcıçək ortxıñaqında usxunqan. Aqaa cıtlə cas. Aqaa ooj, kɵgliq.

Xajdaq ol caxsıçaxxıña, xızılqıña, toldıra palaçax! Naqıçaxtar tər-tərpəjəgəs, aqaa tɵjli xajz palaçax coradaa purdajır polbas.

Nənkəsı anıñ usxunarın saqırca. Ol aqaa, ıqıçaxtarın kızırtə, tartca; ol pırbıñçə, pastaxtañçə, azaxtarın təpkləñçə; nənkəzı tutca-anı, kızıñnıñ uluq xatxıda.

Para-para parqanda anı aqaa azax ıstynə turqus-salarqa kılıstı; ol anı cuundırca, pazın tarapca, anıñ içəzı adarca.

İçəzı anı xıñstıq oxsanıñnıñ oxsañçə, anıñ acın xajralaq xaxıñnıñ ıvərə sarın kɵgləpcə anıñ, xaraqı pyrkək polvazın, surqan, plə nimən aqırır noo canır polvazın, nənkəzıñnıñ suraqılap aıdı amır,

uzanma coxpa ol, xara nimə usxunqan polvazın, tızь cox axtanqan polvazın ujquda, idi nimə anьq ızəən polvazın; anaq anь xolьnan cidektəp-alьp obrassar aparadyr.

Anda, tıstəne turup-alьp paza pır xolьnan xuçaxti tudup anь, aqaa molitvanьn səstərin pılvinssek, cooxtapca.

Oolaqas ol səstərin xajındызь cox soonaq cooxtapca, pozь kəzənnəkə kərıp, kəzənnəktən tızəq komnata kiirə sirənnin sərən cыzь kiirə saapca.

— Pıs, ızəçən, pyn paravьyspa kылəttəp? Kinəttin ol molitva arazьnda suruvьysca.

— Paravьys, tьnyçam,— sala-manzri cooxtapcadьr ol xaraxtarьn obrastan xьja albin paza molitvanьn səstərin citrə cooxtirqa manzrap.

Anaq pavalarьna parcalar, anaq cəj ızərgə.

Cəj ızəçən stol xьrinda iljuşa, sigızoon castьq, olarda curtapcat-xan, kiirə igəzin kər-saldь, ol pırdəə yzygy cox pozьnьn xьzçaqьna kıbrəncə, anьz kiirədan andar pazьn tıtrədir, anьn stulçьqь kistində turavas, aqaa ilçiləpca.

Anь xalastardan, suxarçaxtardan, ərəmədən azrırə pastaica.

Anьq soonda ızəzi, paza xatap irkələdir, saatxa, pykkə, ograda tıstəne kылəttirgə pozьtca, nənəzinə xatьq carqь pırcə paləçaxtь pırdəə calqьzaan tastavaxxa, cыqьlarqa, adajlarqa, əkəə caqdat-pasxa, ıbdən ьrax parvaxxa, iin ɵnində, anь uluq ɵzən-ojmaxsar pozьtpasxa, pəs ucastaktь iin xorqьstьq cırgə, xomaj savıyq polcatxan.

Pırsində anda adaj tavalqannar, anь annaqa andar xəçьrlyqan adajqa sanannar, xaçan con anь avlap, sьzrolьq, paltьlarlyq syr-sьx-kannar, ol adaj xajdada taq izarinda citparqan; ɵzən-ojmaxxa ɵltg mal tartcannar; ɵzən-ojmaxta xasxьlardaa, pyurylərdəə par polqanь paza pasxadaa ɵn-pazь suşcəstvolar par polqanьna ızəptəlçən. Ol nimələr alajba ol krajda, alajba avarinçadaa cır-carьx ystyndə avarinça cox-polcatxan, nimələr parьna sanalçan.

II.

Oolaqas ızəzinə çaxaan cooxtarьn saqьbaan: ol xaçanoox taxsar Ol uqaa tьn xьnça iv ajlandьra xьzь-parqan galərejaa sьqara

ojlap-pararqa, anь ystynəñ culzar kɵrɵp-alarqa; cə galərəja ırǵı, cadavla ılnçə, annaң andar anь ystynçə „kızılǵəǵələ“ cɵrərgə carapca, gospodalarzə cɵrbınçələr

Ol ıçəzılnıç* andar cɵrbəskə caxanьna xajbınça, cə xьçalandırturqan pasxьnçaxsar pastır-sьxxan, saqol tusta kırləəstkə nənəzi kɵrɵnı-bıskən, anь xajdı polza tudup-alqan.

Ol annaң tiizıp, ot tastaqan cırgə oojlap-sьxxaan, andar pırık pasxьnçaxca sьqьp-alarqa, cə ol anьñ soonaң cadavla cidərgə man-naңca ot tastaqan cırzər, andar cidələ pəzoox anьñ koluboktar curtu-na sьqarqqa saqьnqan saqьzn ızırgə kırək polca, alajba mal xazazь-na, ɵzən-ojmaxxa kırərgə itkənın toxtadarqa.

— Əəkkəj sin, xudajbm, xajdaq andaq palaçax polçanzan, xajdaq andaq tırlənçık polçan! Cə ɵdərarzanma sin, sudar, amьr? Ujadьstьq!—cooxtapca nənəzi.

Andaqdaa polza palaçax tɵələlə ɵkən nıməs: ol prərdə kinətlın amьrcьp-parca, nənəzi xırında ɵdьrьp, paza praj nıməənı caxsaan ɵqni kɵrıp ɵdьrca. Anьñ olqan saqьzn alnında polcatxan javlənıjələr-nı sьnьxtap kɵrcə; olar anьñ saqьznna tırən tьscələr, anaң anьnan xada ɵscələr paza pьscalar.

Irtəngı uqaa manat; kılıdə sərən; kyn amdaa pəzık nıməs. Tura-daң, aqastardan, goluboktar curttaqan cirlərdən, paza gallərəjadaң—praj nımədəң ьrax uzun kɵlətkılər ojlascalar. Saattaң ograda ıstındə, saqьsxa tyzərınnəñ ujqə xьqьrcatxan, sərən puluqastar pytklɵp-parqan. ьraxxь arьs astьq cazıla ot cılı kɵjçə, culuçax paza carьpca kyn xaraqьna caltrapca, xaraxxadaa aqьrьstьq.

— Xajdan andar, nənə, mьnda xarasxь, tıgdə tızən, carьx, tьrcə polzoox andadaa carьx polar?—surca palaçax.

— Annaң sьqara, batjuška (pavaçax), kyn ajqa udur parca, pozь kɵrbınçə anь, anaң andar pyrkəktənçə; anaң anь kɵr-salzoox ьraxtn, saqandoox carьp-parca.

Saqьsxa tyzybıscə palaçax, anaң praj sarın kɵrıp ɵdьrca: kɵrcə ol, xajdı Antip suqqa parca, cirdə tızən, anьnan xosti, ılnıçı Antip parca, sьn Antiptıñ xırında on xatap uluq, bocka paza tura sinıncə pıldırcə, cьlqьnıñ kɵlətkızı tızən, pozьnaң pykty tooza cavyssxan; kɵlətkı pykcə ıklılə xati maltavьssxan, anaң kinətlın taq ozarinzar cɵrı-bıskən, Antip tızə amda agradadandaa sьx-pararqa mannaqalax.

Palaçaxtaa ıklılə xatap maltavьssxan, paza prə maltaq—oldaa taq ozarlına porьvzar. Aqaa taqzar pararqa xьnьstьq polca, kɵrərgə, xajdar kır-parqandьr cьlqь. Ol ızlksər, ol tusta kɵzənəktən ıçəzılnıç tabьzn ıstılgən:

— Nənə! kɵrbınçəzənmə, pala kyn xaraqьna sьqara oojlap-pardь! Apar-sal anı sərən cırgə; pazьçaqьn kyn ızltsalar—aqьrar, kɵnnı pulqalar, nımədəə cьbınıvzər. Sinıñ ol ıdı ɵzən-ojmaxa parьvzar.

Ul pastax!—kəlçəən kıvənçə nənə, kırləskə anь aparcadьp.

III.

Oblomovtarnıñ ıblərınlı ıstındə irtəngızı tikkələ irtcən tiirgə caravas. Kuxnadə ittən kotlət pьzьrarqa paza ovoşcə kirtıpcətkən pьsax tarslanь, tırəmnədəə təərə ıstılca.

Pozь Oblomov apsax kırək cox nıməzəək. Ol irtəngızı toozylqançə kɵzənək xırında ɵdьrca, ogradə ıstındə noo-nimə ıdılcətkənın kɵrıp.

— Әә, Ignaška! nimə aparcazan, аьық?—surca ol oqradada parcatxan kızıdə.

— Con curttaçan turaa pьsaxtar tudarqa aparcam,—nandьrca anьz, barınzar kərbındə.

Cə, cə, apar, apar; cə kər, caxsylan tut, cəvəl

Anaң xat kızını toxtadьp-alca:

— Әә, xat! xat! xajdar cər-kıldıң?

— Pogripka, batjuška,—cooxtapca ol, toxtabzabas, anaң, xaraxtarьn xolьnaң cava tudup kəzanəksəre kərıp: stolqa syt aqьlarqa.

— Cə, par, par!—nandьrca barın,— kər min sini sydyn tегіp nimə ьstıң. Sinçı, Zaxarka, caltaңnaan, pazox xajdar oojlap-parızan? anaң xьsxьrca: mьna min saqa pırəvıñ xajdı oojlırqa kırəqıñ! Kərcəm min sini, yzıncı xatı oojlap-parızan. Par nandьra ızıkсəəl!

Xajdar parьnzı. Zaxarka razoox ızıkсər savьxsırqa parca.

Cəzьdan ınəktar nimə killıssə, apsaх parcazьnaң purun, olarьn suqar-salarqa saqьsrəpca, adajax taңax syr-cərgəñıñ nimə kəznəktəñ kər-salza, saqoloox porədkə coxxa toqьr məralar turqusca.

Inəjıdəe anьñ uluq maң coxta: ol kip tıkcəñ Avərkadañ ys caas cooxtasca, xajdı ırıñıñ ırğı paltozьnaң ıļuşa paltoçax xatap tık-salarьnaңar, pozoox məlnəñ somnapca, anaң kərcə, Avərka sипkən oqьrlar-parəvьspazьn: anaң xьstar curttaçan аьыңca komnatəa parca, polqanna xьsxa toqьs pırca, xajça aqa kırəktır kruzəva sox-salarqa. Kyn tooza; anьñ soonaң Nastasja Ivanovnanьva, alajva Stəpanida Agapovnanь, alajva pozьnьñ coonьnaң prə pasxazьndəa pozьnaң xada saatta kyləttəp-pararqa aparca, kylettəçədə arьq tikkə niməs: kərərgə, jablok xajdı pьscadьr, kiçəgi citırə pьs-parqan jablax cırgə tyzyp nimə parqan pol-bazьn; tıgdə jablax aqasçьna хьjarqa, mьnda kizərgə annandəa pasxa.

Cə saqьsrastьñ əəñı kuxnədəñ ovət polqan. Ovəttəñər ıbdəgi con pydynynəñ cəptəscəñ; pьrsaj kiirən igədəe хьqьrьlçañ cəptəzıgə. Polqanьla pozьnьñ ciirgə хьñqan niməzıñ cooxtapca: Xajzь xarьn ıstıñəñ mьn хajnadarqa, хajzь lapša. alajva xarьn, хajzь kirtkən it, хajzь хьzьl, pazь ax podlivka sousxa.

Polqanna cəptəg kırəkkə аьlçañ, maңataañ yzyrılçañ anaң alajva аьlçañ alajva хьja tastalçañ əəñıñ tygəñçı prıgovorьnañ.

Kuxnəzər pu tyrcə polbın, pırdə Nastasia Petrovna, pırdə Stəpanida Ivanovna, ьzьlçañ anьva munьva xozarqa alajva anьva-munьva pьzьrbasxa, sakьr, mət, ararqa azranьsxa paza kərərgə, povar tooza pırlgən nimə salarva.

Cıçəñ nimədəñər saqьsras ııñ pastaqь paza əəñ curt saqьsrəzь polqan Oblomovkada. Coonnan pьzolar cьl pajramnarьna! хajdaq xus əs-kılgəñ!—Ninçə-ninçə nıskə saqьs salcalar, хajdaq kər toqьsnañ saqьsras anьñ soonaң cərərıñdə! İndəjkələr, taңax palalarь iməninə pırlər pazadaa pasxa torzəstvoo (cьrqa!) kьnnərgə xuzuxtañ azralçañnar: xastarьn motsion cox tutcannar, xap ıstıñdə tıbərəpıñ хьzьqda tutcañnar ninçədə kyn pajram аьlnəda, olar caqnaң caxsaan xuzulьn tıbəs. Andə noo azył azyxtar coqьl—varəñijələr, tystan nimələr, kurcatka pьzьrьqlarь! Xajdaq məəttərdır, хajdaq kvastar хajnadьlca, хajdaq pıroktar pьzьrьlca Oblomovkadal

Ana ıdı kyn kьnərtkə citkəñçə parcazь ыrygyscələr, saqьsrəpcalar, praj nimə toldra, xumursxa cıləp, andaқ pıldıstıg curtnaң curttapca.

Palaçax tüzən praj niməni kərcə, oñnapca pozynıñ olqan, pırdə nimə irtırbincətkən saqıznıñ. Ol kərcə, xajdı tuzalıq paza xajındı-lyq irtırlıgən irtəngizli soonda kınertki, paza ovət citcə.

IV.

Lzig, cəgi kınertki; tigrdə pırdə puludax coqıl. Kyn pırdə tibrəvin turca pas ystyndə xavorta, ertəpcə. Kiiniñ colaxtanar toxtap-parqan, ol turca—cərimi cox. Aqastaa, suqdaa pırdə ximravinçələr; tirəmnədəñ cazy ystyndə pırdə sajbalvas sımzyrx catca—praj nimə əl-parqan osxas. Kızı tabızy pos cirdə ətlig paza ırax tapsala parca. Cıbrıgı xulas pazıñcadın istilcə, xajdı irtırə ucux-parıvısxan paza sılapparca zuk xojıq otta. Kımdə pyklə vrəmə xorlapca, andar kımdə cadıvzavas tadılyg ujqıydañ uzupcatxan osxas.

İvdədə əlig sımzyrx turuvıxan. Prajlarınıñ ovət coondaqı uıgu caazy cıttı.

Palaçax kərcə, pavazynañ ıçəzi, kiiri igəzi, paza praj connar—parcalar postarınıñ pulunıarına tarap-parqannarın; kımniñ puli cox polqan, ol ot tastaqan cırgə parca, ıklıñızlı—saatxa, yzıñızlı—səənəktə tıləpcə sərənli, pasxazı tüzən, sırajın səəktəñ cazyndır platnan caap-alır, andox caadır uzurıscə, xajda anı lzig majıldır-salqan paza kəp cəən ovədi, andar-salqan. Saatıydaa sıgır altında subalıvıxan, pəsnəzılnıñ xırında, kucərdə at xazazında uzupca.

İlja İljic con curttaçañ paxladı: andaqlar parcazy kım xajdar tyskənni catıvıvıxannar, sırlərdə, poolda paza səənəktə, olqannarın postarınıñ ojnırlarına tastap; olqannar ogradada cılyscalar paza xum xascalar. Adajlardaa ırax sərən uıjalarına kırgılərp-alqannar, caxsı kızıə, urçəñdə nimə coqıl.

Palaçax oñnavınañ oñnavlaça.

Ol pənəzılnəñ ovət soonda pazoox sıxcañ kiigə.

Pozı ol prə sərən cirdə odırır-alqan: kırləstə, pogrəp irtkınındə alajva kənizılnəñ cas ot ystynə, ux soqarqə paza pala soonañ kərgə nəkkə.

„Əx, sıx-parar, kərgə kirək caxsılaan, pu tırləñçik galəraja ystynə“,—saqıñca ol uıquzınıñ arazında: „alajva paza... əzən-oımax-sar“...

Mında inəjəktiñ pazı tızıñ əəlir, uqu xollarınañ cırgə tys-parçan: ol palaçaxı xaraqınañ cıdırlıvıscəñ paza, kəməs axsın acavas, tıñ niməs xorlas sıqarca.

Ol tüzən anıñ uzubzar vrəməzıñ tıstanmin sıqır-alqan, ol uzuzoox, anıñ pozı pılnıp curttaçañ curttu pastalçañ.

Ol praj mılr ıstındə calqızaan polqan osxas; ol azaxtarın salaucuna pazır pənəzılnəñ xıja oıllaçañ, parcazın, kım xajda uzupca kərgıləçəñ; anañ cıyrəksınlıp galəraja ystynə sıqara oıjlap-parçan, ıqrascatxan cardılarca ıvırə oıjlap-par-kıləçəñ, goluvoxtar curttaçañ cırgə paqıñır sıx-parçan, saatıñ tırəñə kıləçəñ, tıñnaçañ, xajdı sılapca zuk paza ırax ıstəçəñ xaraxtarınañ anıñ ucıxanını kılıd; kımniñdə ot arazında cırlapcatxan tıñnaçañ, ol sımzyrxı izəpcətkənnəni tıləp, taavalır tutcan.

Anañ ol koopxa kır-parca, xasca, xajdaqda cılgəçəktər tıləpcə.

xastırqıñnañ arıqlap tadin alıp sıpca, ıcəzi pırcətkən jabıaxtıardan, varəniədəndəə arıxxa sanap,

Aqaa özən oımaxxadaa oojlap-parkılərgə xıñıstıq polca; ol praj-zı ilık xulascala saattan andar: palaçax anıñ carıñnıñ xırına cıttıq oqlap-parqan, xaraqıñ nuubızıp, vulkanñnıñ kratərına kərərdəgi cılı kərıbzərgə xıñqan... cə kinətin anıñ alıñnıça özən-oımaxtañ andar praj cooxtar turubıxşan; ananna kılıp ol xorqıvıza pırgən, ol ətıgdəə nıməs, tırgdəə nıməs pandıra cygırcə, xorıxxanıña tıtrəzıp, nənəkəzın-zər atıxparıp, kiiri inəjəkti usxurıvıxşan.

O! uıquzunıñ usxun-parıp, pazında pladıñ oñdajlı tartıp, anıñ altına xır sastarıñnıñ kizəgəstərın kiirə suqıp, symələnçə, avarıñcadaa uzuvandaqı cılı, kəjtıktənıp lıjuşazar kərglöp odırca, anıñ varınnar kəzənəgıñə, olox tusta tıtrəscətkən xollarıñnıñ uqunıñ pır ydınə, anan əkıñcızıñə spitsələrın suxlapca, tıstərı ystyndə catcatxan.

Anıñ arazında ızıg kəlçə-kəlçə tyzərgə pastavıxşan, prirodada praj nımə tırg arax polıvıxşan; kyn aqassar cılvıvıxşan.

İvdədəə kəlçə-kəlçə sımzırıx ızəlpərqan: pır pulunda xajdada ızık ıqırvıvıxşan; ograda ıstındə kımıñdə pastırqanı ıstılğən; ot tastaçan cırdə kımde apsrıvıvıxşan.

Tırcə polarıñnañ kıxnədən pır kızı, xajdar-xajdar uluq samavar aarıña pastırıp əəl-parqan, capcañ ırtı. Cəj ıcərgə cılvıv-sıxxannar: prə kızılın sırıjı uul-parqan, xaraxtarıdaa castan-parqan; tıgızı naqıña paza sıxcozıña xızıl tanıq idə cat-salqan; yzıncızı pozıñı nıməs tavıvıñnañ cooxtapca uıqu soonda. Praj olar xorıascalar, ətəscələr, ızəpcələr, pazın tırvıbas kiiriılçələr, ırgı postarıña cadabla kılıp.

V.

Ada-ıçənıñ ıvıñdə uluq xarasxı gostıñnıñ, ırgı jasən aqasñan itkən uluq odırıcxtar, təələ cıvıl-parqan capxıstıq, xajdar-xajdar uluq xatıq aar divannıñq, ol oop-parqan kəglıvəj varxat xazaqlıq paza pır uluq tuup xazaan uluq odırıcxtıq.

Uzun xısxı ıir polıvıvıca.

İcəzi divan ystyndə, pozıñnıñ altına azaxtarıñnıñ tartıp odırca, paza əərıñp olqan uqun soxca, ızəp paza prərdə sııdən pazın tırvap.

Anıñ xırında Nastasia İvanovna paza Pəlagəja İgnatıjəvna odır-calar, pırunnarıñnıñ toqıvıxa cacıp, prə nımənı xarazıp tıkcələr pajramıca, lıjuşa, alajva anıñ pavazıña, alajva postarıña.

Pavazı, xollarıñnıñ kıstıñə tudup, kımnatı ıstındə skər-tədır pastır cərcə, avarıñca kəñıl tolıp, alajva nımzax odırıcxxa tırcə odır-saladı, anıñ tırcə odırıp pazoox cər-sıxca, xajıñdılıq tıñnar pozıñnıñtoox maltaqlarıñnıñ tavıvıñ. Anan tamğ cıstapca, sıñılıvıvıscə, pazoox cıstapca.

Komnatada pır caq svəcızı kəjca, oldaa svəcı xısxıla paza kyskylə ıirlərdə taməzarıca pırcəñnər. Cəqı ıirlərdə ırtə cadarqı xaras-cannar paza svəcı cox kyn carında turarqı.

Gostıñnıñda uluq odırıcxtarda tyvən pasxa oñdajñnıñ odırıp tıñıstıq sıvıasca cırttaqlarıñnıñ alajva təələ kılçən kızılərlıñ.

Cooxtazip odırcatxannarıñnıñ arazında kəvızıñdə tırən tavıv-tıvıv cox turca: parcazı kynnıñ udur-tədır kərıscələr, saqıstarıñnıñ udur-tədır tozıvıp pırlıparqan, pasxa cırdən capıx xavarlar as alıçan.

Съмзырьх; Ilja Ivanovictън idъ tуgылгън aар sapukтъq malтаqlа-
тыла, pаzа futljarqа suххан stъnъ caazъ majatnigъnanъ cъхlapca, pаzа
tyrcъ-tyrcъ polbin Pъlagъja Ignatijъvnanън alajba Nastasia Ivanovnanън
çipti xolnaq alajba tustъn yzъ tartxannarъ tirъn съmзырьхъ talapcalar.

Prъrdъ idi carъm caas irtup-parca, prъrdъ prъzi tapsi izъvlsca,
anna axsъn krъstъp, cooxtança: xudajъm, proom sall

Anyъ soonaң xosti oдыpqanъ izъvlsca, anyъ soonaң kълçъ pаzа
pacxazъ, pır komantadaң osxas, axsъn acъbъsca, ana idi kiinън ôkpъ
istundъgi cuqunçax oъnъ, annaң andar parcazyn ajlandъr cър-kilcъ,
prъziinън xarax cazydaa съxparca.

Alajba Ilja Ivanovic kълъnъksъr pastъr-parca, kълvlsitъ andar, coox-
tapca kълmъs tanнi tyzyp: amdaa pisъl caas, tasxar tizъn xajdaq ajcara
xarasxъdъr!

— Jaa,—prъzi nandъrca:—pu tusta tълъdъ xarasxъ poladъr: uzun
iirlъr citcълъr.

Casxъda tizъn tanъazъp pаzа ôrinçълъr uzun kynnъr pastalъbъs-
xanъna.

Surubъnardaxsъ, noo-nimъ idъrgъ kirъktъr olarqа ol uzun kynnъr,
olar postarъdaa pılvъstъr.

Pazoox tъmъl-parcalar.

Ol curtas pır ondayca polъp parcatxanъn pırdъ nimъ talabaçanъ,
ovlomovъstъr postarъzъ ol curtasxa aarsъnmaçanъnardaа, annaң pasxa
polar curtъ pırdъdъ uqur pılvъnnъnъr.

Olar onar cыllar съbъzъp, savъxsъp pаzа iрr curtaçannar alajba,
kruzokka съbъzъp-alabas, kım tyzyndъ noo nimъ kergъnnъrın cooxtas-
çannar.

VI.

Cir calqъs pır xati olarnъn pır ondayca parcatxan vъyttarъ izъл-
gъn, съp-съnъnaң (pılvъъn) slucajdaң polqan ol.

Xaçan, aar oвътitъ soonda tъnanъp-alabas, parcazъ cъjgъ съbъs-
kilgъnnъrında, kinъtın korattan ajan-kilgъn Oblomovtaqъ irъn kilvls-
kъn, xojnъnda yyr nimъdъ съqарqan, andala съqар- turadъr, tygъnçi-
zin xajdi polza uul-parqan Ilja Ivanovic Oblomovtън adъna pis'mo
съqар-kilgъn.

Parcazъ xorgi tannas-parqannar; iv әzi ipci kълmъs съrajъnda-
daа xubula tyskъn; parcazynън xaraxtarъ pаzа purunnarъ pismozar idъ
syylzıvlskъn.

Xajdaq tannastъg nimъ polçan;—Kımnъndı pu?—oңarla tyzyp
varın xatъ tygъnçizın tapsaan.

Oblomov pıçıktı alъp-atъp capsъp-parqan xolъnda anyъ aar-pър
ajlandъra tutca, pılvın, noo-nimъ itcъъn anyъna.

— Ә sin xajdaң alъp-alqazaң? surca ol irъnnъn: kım pırgъndı
saqa?

— Min tyskъn ogradadaçi, koratta, iscъzъnmъ,—nandъrqan irъn:
poçtadaң ıktı xati kilgъnnъr surъp, oblomovadaң irъnnъr parba tıbъs:
iscъzъnmъ, varınqа pismo pър.

— Cъ nun iin pastaqъzyn pëgınlıvlskъm: saldat pıçıgınnъnçi pa-
zъbъsxaң. Vърxlъvtaqъ diakon kър-saltъr minı, ol minı oblomovtaң
tıbъs pırvlskъn. Lkınçı xati kilgъnnъr. Lkınçı xati kilъrlъrlnъnçi sêk-
lônêrgъ pastavъsxaңnar, pismoъ tudapırgъnnъr, aqaa xoza pis axca al-

parqannar. Min surqam, noo-nimə itcənmın, min pu nimədən, xajdar idəvın? Ana olar sırənlıq milozınarqa pırgə sələnnər.

— Sin anь albas polqazan,—taarənp cooxtandь varin xatь.

Min sьmnandaa albaan polqam. Noo niməə kirək, pıskə pu pismoçi,—pıskə kirək cox. Pıskə saxьvannar pismo alarqa—min tıdın-minçəm: parıar mьnnaң pismoңar kəzınərdəң! Saldat-ci, uqaa tьң səklən-sьxxan: xьңqan pastьxtarqa xoptırqa [min xorqьp alьp-alqam.

— Aalьq!—tıpcə varin xatь.

— Kımınəң polar anaq pu?—saqьsxa tyzьp cooxtapca Oblomov, pismoңь adrəzın kərgıləp:—xolь tanьs osxas, sьmnnaң!

Cə pismo xoldaң xolqa cəг sьxxan. Kımınəң kilgən pıclık polçaң paza noo-niməə nimədəңər ol pazьlqan polçaң tьp, coox pastal-sьxxan. Para-para parqanda parcazь tujuxxa kır-parqannar.

Ilıja Ivanovic ockizьn taap-salarqa sələn: ockilarьn caas carьmça tılənnər. Ol olarьn kizьp-alabas pismoңь acьvzarqa saqьnqьlap turqan.

— Polar, talaba, Ilıja Ivanovic,—xorqь-parьp toxtadьvьsxa anь xatь; kım pılədır anь, xajdaqdьr ol pismoçi? Xьnza anda tьrgə ıdırgəstıg, xorqьstьq nimə polar, prər. Kərcəzəң nөөzə, conçi pu cьllarda xajdaq polьvьstь! Taңda alajba taңda-yrğyp maңnanarzaң xьqьtarqa—ol sinnəң tizьp parьvьspas.

Cə pismo ockilardaң xada zamuk altьna cьyl-parqan. Parcalarь cəjnəң təəs-sьxxannar. Ol pismo anda cьllar cadarçьx, ol uqa sintınəң irtırgə alnənda polbaçaң polьq (javlənıə) polbaan polza, oblomovəstər-nıң istərın (saqьstarьn) uqaa tьң salqьtpan polza. Cəjdəə ıclp ođьr-qanda, irtəngıdəə kyndə parcalarьnıң cooxtarь ol pismodaңnaar polqan.

Para-para parqanda sьdavadılarba xajdaq, cə tərtnəcl kynyndə, kuuca cьylzьbalьp, xorqa-tuda pismoңь acьvьstьlar. Oblomov xol salqanьna kərləvstı.

— „Radişev, —xьqьrca ol.—Əə pu-çi Filip Matvəjıctəң nəzəl

— İl! Əəl mьna kımınəңdır!—Kədlırlıskənnər parca sarınaң.—Olçi, ol amdaa tırləvə, pu, pu singə citkəңçə?—kərdək anь amdaa yrəvəən! Cə, alqьs xudajqa! Nimə ol pasca?

Oblomov tapsar xьqьrьp pastavьsxa. Filip Matvəjovic sьra xajnatcaң rətsəpt kıləpcəvə xajdaq, ьza-pirəıgə. Anь noodandaa aqaa saxь xajnatcaңnar oblomovkada.

— ьzarqa, ьza pırgə kirək aqaa—parcazь suulas-sьxxannar: pismoçax pazьp ьza-pırgə kirək.

İdi ıklı nıdıləçə irtьp parqan.

Kirək, kirək pazarqa!—tıp nıncəva xatı cooxtapca xatьna—rətsəp-ci, xajdadьr?

— Xajdadьr ol?—nandьrca xatь:—anь pastap taavalarqa kirək. Saaqь tyrcə, xajdar naңzьrırqa. Xudaj pırzə, sьqьpalarvьs pajramıңь, pazatvьs: amdaa oojlavьspas.

— Sьnaptaa, pajramnaңar pazarvьn,—təen Ilıja Ivanovic.

Pajramda pazoox coox pismodaңar pastalьvьsxa. Ilıa Ivanovic pazarqa avarıncadaa timnən-salqan. Ol kabinətxa parьvьsxa, ockızın kizьp stolzar ođьr-salqan.

İbdə tızəң sьp-sьmzьrьx turubьsxa, ıbdəgl ulusxa kyzrırğə paza suulırqa carabas tьp caxxan pırgənnər.—Barın pascal—Cooxtascalar

parcalary xooryqyp, aarlaan tabysnan, andaq tabysnan anda cooxtazadyrlar, xaçan ibdä elgän kızıbä parlä polza.

Ol çadabla çerlp passalqan polqan: „Milostivij gosudar,“ këlçäen, xýjs, tıträscätkän xollarınan, uqaa mañat sibälänlp, sizınlp, prə xajdaq polza xorqystıq kiräk itcätkändägi cılı, ol tusta anıñ xatı kılıskän.

Tılädım, tılädım—coqyl rätsept,—tıdı ol.—Uzuçan komnatada kërergä kiräk, şkapta. Pismonıçı xajdı ızarzança?

—Poçtadan ızarqa kiräk,—nandırca İlja Ivanovic.

—Poçtadan ıssa andar ninçägä turar?

Oblomov ırğı kaləndar sıqar-kilgän.

Хыгх аха,—täen ol.

Рос, хыгх аха tik niməə tastırqal!—tapsaңça xatı:—saqır kiräk, хыңза andar korattan okazia parar. Sin caxxı irənnərgä anı pılıp-alarqa.

—Sımnandaa, okazıjadan ıssa ulam caxsxı polar nəkke.—İlja Ivanovic nandırca, anıñ pərozın stoolqa saplap, çərnılıtsəə suqu-buxan. Ockızın suur-salqan.

—Sınaptaa, caxsxı,—tıp tygətcə ol: amdaa parıbyıspas—manna-narıbyı ızarqa.

Filip Matvəjavıç rätseptı saqır polqanma coxpа, pırdəə pıldızı, cox.
VII.

Annan andar İlja İljic kinətin pozın on ys alajba on tert castıq ooloqas polparqanın kərçä.

Ol amdı Vərxlöv tirəmnədə, pis pırtaça Oblomovkadan, pıclıkkə ygrəñçä, andaqı upravljajuşij, nəməs kızı Ştol'tsa, ol uluq nəməs pansion timnəp-alqan ajlandıra curtaan, dvorjannar palaların ygrədərgä.

Anıñ pozıñnıñ oqıby par polqan, Andrey Oblomovtan pır xuraxtaa castıq polar nəkke, paza aqaa pır ooloqas pırgənnə, pırdədəə pıclıkkə ygrənmiin, kəəbizin zolotuxadan inəlçän, pozıñnıñ praj olqan tuzun alajba xaraqın, alajba xulaxtarın tuu palqalqanni irtırgän, paza sıma tujuxxan ıloqaçan, uçaında curttabin, pasxa kızı ibində curttap-catxanına, cavat kızılar arazında, anı irtkəlidərdəə kızı coqyl, paza aqaa anıñ хыңçañ pırogında pızyr-pırar kızı coqyl. Ol palalardan pasxa pansionda paza pala amdaa cox-polqan.

İçəzinəñ pavazı pastax İluşanı knıgə kistınə odırtıp-saldılar. Ol ıloqasxa, oorlasxa, talıbydsxa turqan polqan. Para-para parqanda apar-salqannar.

Nəməs kızı kırəkcıl paza xatıq kızı polqan. Хыңза İluşa prər niməə ygrənırp-alarqa mannanardaçыx, caxsaan Oblomovka Vərxlövkanıñ ılıg pırtaça turqan polza. Xajdı ygrənırp alarzança?

Ol ponədəlniktə irtən usxunzoox, anıñ ərlıñçəgi tudıbyıssa. Ol Vaskanıñ ötig tabızn iscə, kılrləstən ol хыsxırza:

—Antipka! kəl alanı: varınaxtı nəməskə apararqa!

Сыргı anıñ халтри тıscə. Pıcləgə tyzyp ol ıçəzılnə parca. Anзы pılcə—xajdanar, anıñ pılıulə altınnarca, tujuxxan pozıdaa çarылzarla-ryna uluq тыңылар, anıñnıñ pır nidilə kərıspəscılnə.

Ol parar kyn irtəngızın, anı azırdaa nimə tapınçalar, bulkaçax-tar, өң-pазы paza pasxadaa xuruq paza əl tadıbyq nimələr pızyr-pır-cələr. Azыx timnəbək pırcələr.

— Anda naj kəp cəlbəstən, — cooxtascalar oblomovtaqlar: — ova-kə myn paза pьзыqan it, jablax pirərlər, cəlgə xajax pirərlər, uziŋqa tızəŋ morgən fri — purnıŋ cьs.

İlja İljiçxazə kəbizin andaq ponidəlniktər tyskə kircələr, xaçan ol Vaskanın, alaçaxtı kəlgə cəlxəq pircənin ispicətkən ponidəlnik-tər paза xaçan, anı ıçəzi cəj ıclıp-odьrьp xьnьstьq xabardan udurlap-ca, kylynıp:

— Pyn parbassan; cətpərıktə uluq pajram: noo kirək aar-tədır ys kyngə cərgəgə?

Alajba prərdə aqaa carlapcalar, pyn ygrədərgə maŋcox: plinə pьзыrarьbьstar.

Prərdə ıçəzi ponidəlniktə anı caxsaan kərıp, cooxtapca.

— Pyn sinin xaraxtarın noqada aarəq niməs. Xazьxsanma sin? — anaŋ pazьn pulqarça.

Syməliq oolaqas xap-xazьx, cə tapsabinça.

— Odьr-kərdək sin pu nidiləni ıbdə, — annaŋ andar xudaj noo-nimə pirər.

Cə ıbdəgilər parcazь kirtinçənnər, cətpərıktəgi pajram ygrədıgə xaarəq tibəs, nidilə, toozьlqança.

Prərdə calda cərgənnər alajba xьs, barınax ycyn kyrlətsələr, kıbrəŋçələr:

Uu, pastax? tabrax syzərzənmə nəməzinə!

Lkınçızında Antipka nəməs kızızər cidə-salca tanьs ala attьq, nidilə ortalında İlja İljiçtəŋ sonaŋ.

— Marija Savişna, alajba Natalia Fadəəvna alajba Kuzkovtar al-lap kilьbıskənnərbə xajdaq postarının palalarınnaŋ, ıbzər xьqьrcalar!

Cə İljuşa ys nidiləçə ıbdə alçь polca, anaŋ para-para parza strast-nəj nidilə ьrax xalbinça, annaŋ prə pajram, anın soonaŋ pazoox simjədəgilərinin prəəzi nooda nimədən andar, Fomin nidiləzində yg-rənə coqьl tıp pək salca; cəjqə təərə ıkı nidiləçə cat-xalca — ygrənərgədəə pararqə am kirək çox, cəjqəda tızəŋ nəməs kızı pozьdaa tь-nança, annaŋ sьqara kyskə təərə ygrənməzədəə carır.

Kөрзән, Ilja Iljic сарым сыҗа кыләтәр-алка, пазә ол врәмәдә ол хәјди маңат әс парца! Хәјди сооннап-парца! маңат узурца! ибдәгүләр ань көрп өрнчәләр. Олар оннапчалар, хаҗан суботтада нәмәстән ајлан-килзә. палаларь cudap-parqan, сырајь хуурта тартып парqan polca.

Пидақа тәғә үр нимәсци?—павазьнаң іҗәзі, cooxtasca: ygrädig tis-parьььspas, хазьхть saadьp-alalbassan; хазьх polarь curtta parca nimädән aarььq. Kөrcәzән, ol ygrädigдән imnәg turadaң sьxxandaqь osxas aјlança: caa tooza tik parca, pьrsaj cudap-parqan kilcә... paza pastaxtaa: aqaa oojlirqala kirәk!

— Ja—tapsança pavazь,—yrgәnnәrl pos харьндазь nimәs: kьmnь-dәә хuca myzynә әәp-salar!

Parsax, pavazьnaң іҗәзі сылтаqla тләрпәләр ollarьн ибдә халqь-zarqa. Kirәksә сылтаq ycyn туруььспаң. Хьхьда soox pьldьrчән olarqа, cajqьда ьzig—cөөгigдә pararqа kilispәzәk, prәrdә тизәң nanььp cавьсca, kyskyдә cut, palqas харьq polca. Prәdә Antipka cьnәnьstig pьldьr-parca: ьzьrьk, ьzьrьktә nimәs, cә хәјдидә sas харaxтан көrcә: prә pida nimә pol-parvazьн palqasxa хазььp alajьa prәр nimәzi, yzy-lyp nimә parvazьн.

VIII.

Ilja Iljicxa сарьх көрнчә аньн ибдәгү вьдь paza Ştolsta curttань. Ol pozьнң ьвндә saqam usxunzoox, аньн тәзәгү хьрinda Zaxarka turca, soonda ol аньн савььq kamәrdinәрь polqan, Zaxar Trofimьc.

Zaxar nәnkә cьli aqaa, uxtarьн kizьrә tartьpca, majmaxtarьн kizьrtьpca, Iljuşa тизә амьд, on төрт castьq oolaqas, ojda cadьp-альp, pьrdә pьr azaqьnnа tut-pirәrlн pьlcә, prә nimә kilispәdәk pьldьrзәk, Zaxarkanьң purnuna тәәpьсca azaqьnaң.

Zaxarka көnnң tolbin xoptanarqа nimә saqьньььсса, uluqlardan xoza toxpax алка.

Anaң Zaxarka pazьн tarapca, pal'tozьн kizьrtьpca, Ilja Iljictн xol-larьн ninә sizьnчәктәnlp kilә suxca, ань тьң тиврәтпәс ycyn, anaң Ilja Iljickә ань-мунь ьдәrlн saqьs хавьндьpca: ьrtән tur-kilzә, cuunarqа annandaa pasxa nimәләр idәrgә.

Ilja Iljic prәр nimә kirәksьnzәk, aqaa ньmnа хьзььzарqа kirәk—ys—alajьa төрт soonaң cөrcәnnәр аньң хьнqан кирәән toldьrарqа kys-salcalar; prәр nimә cirgә oojlap-parkilәrgә kirәk polza: prәrdә aqaa өtkән olaxa, pozь parca nimәnl idәrgә хьнсьтьq polca, kinәtlн pavazьnaң іҗәзі paza ys igәlәrl pis tavьsnaң хьхььzа parcalar:

Хәјдаң кирәктәң? Хәјдар? Vaskaҗи, Vankaҗи, Zaxarkaҗи noo-nimәә? Әәј Vaska! Vanka! Zaxarka! no nimә сыrәр көrcәzәр, алаң asxannarl Min сыrәnl..

Ilja Iljickә pьrdәә kilispin-parca pozьna prәр nimә idәrgә.

Soonda ol pozьdaa pьl-salqan ьdi амьr arax polqanьн, pozьdaa ygrәnlp ајлан kyr tavьстан хьхььrарqа:—Әәј Vas'kal Van'kal ань pьr, мунь pьrl Aqaa хьнminчam, тьgi nimәә ханчam! oojla, al-kill!

Prәrdә іҗә-pavazьнң ьrkәlig хәјьндь salqannarь әәrlнstug po-льььсcaң aqaa.

Pasхьнчax төвн tyзырә alajьa ogradа ьstьндә oojlavzarьa, kinәtlн аньң soon aldьrа onча асьх хьјqь ьstьlcә:—Oj, ax! tuduqar toxtadьnar! Andarььp-parar, pөrtә tys-pararl.. Toxta, toxtal

Хьхьда сәнәккә сыqарqа saqьнььzарьa alajьa fortocka acarqа

alkilgən, anan pavazynın toonına, anan iki corqanqa. Aarlap xol ucunda igə al-kilgənnər.

İbdəzə paza anı kəvəstərlinə xajxaqlar-parqannar, əlğə sanar; cə anı tırlıq, xazıx, pırdəə nimə polbanın kərələ lə-pavazynın ərln-gənnərlin pazalbastaa. Xudajqa ərlnr aarlapcalar, anan anı mјatanan suqarqannar, anan buzınadan, iirzər tadılyq cistəktəq, paza ys kynçə tözəktə tutxannar, aqaa tızən calqısla nimə tuza polarçyx: pazox xardan atızyr ojnırqa...

Səstik.

Gallərəja — balkon turada tastına sьqara itkən cir, tьnanarqa.

Motsion — kyləttir — kəlcə cazaq pastırar.

Kamərdinər — calçь — varının pozynın soona cərcəq kızı.

Morgən fri — purnın cьs — „morgən fri“ — taңda irtən (nəməs tılınən). Mьnda pu coox praj cirdə „xaçanda polbas“ təq səs ornına parca.

Mјata — im.

Buzina — im — buzina aqastan alybqan.

Sirən' — aqas paza anın porcozyn ldek adapcalar.

Okazia — ьзыqньва alaj pıcl ktl poput cik tьdъzarь.

Rətsəpt — ol im çıl aqьrьq kızınl kəvəəs, im alarqa pas-pirgən pıclgəscəgl.

Kratər — vudkannın axsь iki acalca.

Suruqlar.

1. İljuşanın lə-pavazь noo kızıldərdi? Oların kynnərl xajdi irtəq? Oblomovtarnın ıblərində ərən xajındь noo niməə salıbqan? Proizvədanijədə anna andar pazyicatxan cirlərln xьqьrnar.

2. İdi pazybqan curttaqan ondajqa noo uslovijalar aqьlqan?

3. Xajdi vospitirləannar İljuşan? Ugrədıgə xajdi xajьnarqa ygrət-salqannardь anı? Xajdi xььnarqa ygrətcənnərdi anı, krəpostnoj-lardan pııssə? Uluqlardan İljuşa noo niməə ygrənlr-alqandьr? Coox-tyñ səstərlnəq nandьrnar.

4. İljuşaa xajdaq kızı polьp ərərgə kirək-polqan?

5. Anın olqan tuzun ol tustaqь krəsən olqannarın cırttənan tinnəstlrnər Nəkrasovtyñ „Krəsən palalarь“ cooqьn saqьsxa alynqar.

Upraznənijalar.

1. İljuşanın cırttən pascadьr, Goncarov cooxtapca: *təzəgəs, xьzyl uquqaxtar*. Avtor kılclgləp maxtaan səzicəktər pırcə. Anı ol noqa idi pasca?

Pastaqь pəlkətn əmdaa nıncədə kəzıdım sьqara pazьp-alnar.

2. Noo xazaa xaxpaxnan, pydyglərdən tol-parqandьr dvorjan usad'vazynın (cırttənn) ogradazь?

Taar-alnar lklncı pəlkətn anı kəzıtcətkən cirlərln, tabavas titradьnarqa pasxlap salnar „usad'vanın ogradazь“ tıp at pılr.

3. Altıncь pəllygn paza xatar xьqьrnar, anan paspin cooxtaqar noo-nimə pazybqan.

4. Tygəncı pəllygn cooxtyñ pıclıkkə pas-salnar pozьnar.

A. P. Cəxov.

(1860-1904).

Anton Pavlovic Cəxov 1860 c. Təqanroqta tərərən. Anıq pavaзы oox sadıqıqı polqan.

„Olqanda minıq olqan tuzum cox polqan“,—tıcən Cəxov. Anıq pavaзыnıq simijəzində curtas aar polqan; pavaзыnıq lavkazynda sadıq idərgə kiliscən.

Cimnazijadox ol poзыnıq literatur talantəzın sıqarıp pastaan. Xaqan universitetə ygrəngəndə, ol raskastar pasxılap poзыnıqcurtazynda axca tavyncan. Cəxov poзыnıq raskastarında tyvən pasxa klasternı paза grupaların kəzində pascan; piglənı olarnı pətkeləri kəzində paза krəsən coxtarınıq munzuruxtarınıq, poməşciktərnıq, piglərgə kərcən oñdajların pascan. Cəxovtıq olqanardanaр pasxan raskastar parox.

„Van'ka“ tıp raskasta cox-coos krəsən simijəzindəq olqıqaxtanar pasca, aqaa kıcıq castıqdanox sıqara koratxa axca toqınpıp tavarqa kiliskən.

Poзыnıq proizvədənijələrində Cəxov son xalıstan, xarasxıdan, pazıqlıq curtıstan toqıp kырəscə.

Cəxov tıvərkules (cidı) aqırbıqdan yrən 1904 cılda.

Van'ka.

Van'ka Zukov, toqıq castıq oolaqas, ys aj mənıq alında, sapuk tıkcənə Aljaxınq ygrədıgğə pırlğan, kələdə tında tıi xaraa uzırqa catxan. Kəzəjnnərtı paза usı poıssıylar irtən tıgrıgə pararın sadıq alıp, ol kəzəjnnıq skavınan cırnıləlıq putuluqax, tattanqan pırolıq rucka alabas, paза poзыnıq alıyna uulqan ılıs caqınaх salabas, pazıp pastaan. Pastaqı bukvanı pazar alında, ol nıncəva xatı xılcannan ızıksər paза kəzənəksər ızı sarın kolotkali itkən ılıgərılıq, putundaqı pyrəkəx xudajzar xırtı kərılskən, anan yzyktəndıtrə uluq tınyıssıxan. Caqıny skamja ystyndə catxan, poзы tızən skamja alında tıstənə odırbıqan.

„Parsaqlyq aqaçan, Konstantin Makarъs—, tıp pasca ol,—saqqa pismo pascam. Sırarnı kələdənən alqarcam paza saqqa xudajdan praj nimə citsın. Coqyl minin pavamdaa, içəmdəə, calqys sinnə xaldıq“.

Van'ka xarasxь kəzənəksər kərgən anda anьd syvəcizlını kələt-kızı kərlncə, ol saqandox anьd saqyzanda aqazь Konstantin Makarъs kərlingən cıləp pıdırıvıskən, ol Zivarjovtar gospottarda xaraaqь xadarcь polьp toqьnca.

Ol—kıcıçək, nıskəçək, cə carcañ xımyranacь, 65 castьq apsaqas, tələmr kylyngən sırajlyq paza ızılık xaraxьq. Kynərki ol kızılg kuxnjada uzıdır alajba kuxarka ipcılərvınəñ coox-cax cыtlasca, xaraaqьzn tızəñ allьq ton tonanabas, curt ajlandьra cərlp, pozьnıñ toxraqьçaqьñ toxladьp cərədır. Anьd soonça, pastarьñ təvın tyzyrızır, kiirı Kaştankabьnañ Vjun tıp adajax pastьrьscalar. Vjunнь anьd pozьnıñ ɵɵ xaradanar paza anьd sьnь cəñcalaxtı osxas uzun polqan-nañar ıdı adapsalqannar. Ol Vjun najda tьñ ırkəles, kızınınədəə, pozьnındaa pır osxas paarsi kərədır, cə aqaa kirtıns cox poladıp. Cə ol cıləp tuzunda xadarьp-alьp azaqьnañ haap-al polacoqyl, podvalqa kılıp alajba kızılərnıñ tanaxtarьñ, anьd cıləp, oqьrlap polacoqyllar. Anьd kızıñ azaxtarьñ nıncə nıncə xatap kınətkənnər, pır ıki xatap pondьrqnannar, nıdıləsajьñ carьm ɵlmğə kərə cыrtcannar, cə ol tɵɵlə tırlıvlə parcañ.

Amdь aqa, ızık xьrında turca polar, tırəmnə tıgrıvıñd carьda xьzara soqlanturqan kəzənəğınzər xaraxtarьñ xьza kərlp, kiis majməxtarьnañ cır topladıp, dvornjabьnañ cыtlastur polar. Toxraqьçaqь anьd xuruna palqap salqan. Ol xollarьñ caza-tastap paza sooxtañ cььra tudunqьlap tur polar.

— Tamğьçax cыstavьzanarva?—tıp xattaarqa pozьnıñ tabakərka-zьñ sььndьrqlaptur polar.

Xattar cыstaqlap arьsьrqlapcalar. Aqazь xajdar xajdar kəglıg polьp, kəglıg kylkynəñ cajьpьr xьsxьrtur:

— Soja tart, capsьra toopparqan!

Adajlarqa tamğь cыstadьvboxcalar. Kastanka apььrtur, tuncuqьñ pulqap, anañ xььxtadьvьzьp xьja patьvьsca. Vjun tızə calaxajlanьp arьsьrvın xuzurqьnna pulqaptur.

Pogoda tızə tьñ caxsь. Kii amьr, ɵtrə kərlncək paza arьq. Xaraaqьzь xarasxь, cə tırəmnə praj kərlncə, anьd ax carxьstarь kəzınəñ paza tynnyktəñ sьxcatxan tydynnərlıñ, aqastarь xьronañ kymystəlgən, kəmək xarlarь. Tıgrı praj tьpьlasturqan cыtьstarьvınañ tuu urulparqan tur, tıgrı tanazь uluq kyn alnьnda cuup, xarnañ arьqlapsalqan osxas...

Van'ka uluq tьpьvzьp, pirozьñ cırnıləə suqur, anañ pazox pasca:

„Kıçəə tızəñ maqaa soqьs polqan. Kəzəjınlm minı cacьmnəñ haap, tasxar sьqarьp, anda haasnañ cыrtxan, min olarьñ palaçaqьñ avьtcadıp anarvın uzuvьsxañ ycyn. Nıdılədə tızəñ kəzəjınlmıñd ipcızl minı palьx ardirqa sastьrqn, min anь xuzurqьnañ pastı ardьp sьxam, ol tızə minıñ axsьma palьx pazьnañ sasxylan.

Polьsьcь ustar tızəñ maqa kylyzədırlər, xavaxxa araqaa ьzadırlar paza kəzəjınlıñ yğysızlın oqьrladadırlar, ol tızəñ minı nimə urunza anьnañ soqadıp. Cıçəñ nimə pırdə coqyl. İrtən ıpək pıradırlər,

kynörti potx, iirdə tızəñ pazox ıpək, cəj nimə alaj ygrə polza, kəzəjlinərlim postarəla tunduradərlar. Maqa sənəktə uzırqa səlidirlər, xaçan olarnıñ palaçaqı ıqlaza, min sañaıda uzi coqılybın, pizık avdadırbın. Parsaqlıq aqaçan, xudaj caxsızy ıdıp, alıbal minı nandıra tirəmnə, coqıl minıñ paza sıdaçan oñdayım... Sinıñ azaaqa pazyrbın cam ölğəncə sinıñ ıyyn xudajqa pazyram, apar minı mınnan, alajba yrəp param“...

Van'ka axsın xıybıstıbp, pozıñnı xara munznruqıñnı xaraqın cozıbp anıñ syrkynnəvıskən:

— „Min saqa tamgı unadam,— pazox pasca ol:—xudajqa pazyram, prə nimə polparza, anda soj minı sidərlıñ ɵskızın cıləp. Maqa toqıys coqıl tıp saqıncı polzan, andaqda min surunam prikascıktıñ sapıqın aıyqlırqa, alajba Fət'kanıñ ɵrnına potpaskaa kırəvın. Aqaçan parsaqlıq, ırıdə paza polcam coqıl, calıqs ɵlmın. Tırəmmə cazaq tızır ɵjlırqa saqıñqam, sapıqım coqıl, sooxıñ xorqırcam. Xaçan uluq ɵsparzam, anda mınıñ ıyyn sinı azyırbın paza ırıdə kızə xıybıxtadarqa ırıvəsın, yrəzən, amır çadarıñ ıyyn pazyrbın, ıçəçəm Pəlagəjəñnı ıyyn cıləp“.

„Moskva uluq korat. ıvlərı prajzı gospottarı, cıqlılarda kəpxojlar tızəñ coqıl, adajlarıda, xazır niməs. Olqannar mında cıltıs, tıq cərbincələr, klırosta ırırqa ırıdə kızın pozıpıncalar. ırıñdə min ır lavkada, kəzənəktə, kərgəm ıləstər sadılcalar savı kəzınən, olar parca palıxtarqa, tıñ turqıça, anda par ır ıləs, ır puut soom palıxtıda sıqararqa sıdır. Paza kərgəm xajz lavkalarda mıltıxtar parca manərlıq varınnarınan, polqanıla cıs salkovajca turar... ıtsatcañ lavkalarda kyrkylər, sımnar, xozannar, oların xajda attadıqanın, ɵdırbıqlar sələbincələr“.

„Parsax aqaçan, xaçan gospottarıñ kostınzalıq jolkazı polza, maqa altınnıq xuzuqas alıp, anı kək sundugasxa cıbpsal. Ol'ga Ignatıjəvnadan, varın xıybıñ kıləpal, cəvə—Van'kaa tızəñ“.

Van'ka kınətlı ıbnıvıbzıp anıñ pazox kəzənəksər andıpsıxan. Anıñ saqıznı kırparıqan, gospottarqa jolka aqlılarda aqasxa aqazı tɵələ cərcən paza pozıñnı xada vnugın alçan. Kəglıq polqan vrəmə. Aqazı kırıləçən, soox kırıləçənək, oların kərə Van'ka kırıləvək turçan. Jolkayı kızər alında, aqazı xanzazın tartıp, tamgızn ır cıstap turçan. Toopturqan Vanjuşkaa kılurçan... cıit puqan aqastar, xırona sulqanıp, xımrabın turcalar paza olar saqıp turcalar xajznı ɵlm cıdərın. Xajdanda sıqıp xar ıstıncə xozan atılbodır... Aqazı xısxıvanda polıncı:

— Tut. tut... tut! Ək, sodan ajnal

Kısən puqan aqazı gospottar ıbnzər səzırə, anda tızəñ anı çazap pastapıannar... Prajznıñ kəp varın xızb Ol'ga Ignatıjəvna xoostırqa cıtkıçən, Van'ka xıncan. Xacan Van'kanıñ ıçəzı Pəlagəjə ızəndə, ol gospottarda cərcən, Ol'ga Ignatıjəvna Van'kanı kəjmətnə azyraçan paza ıdər nimə coxtanar anı ırık xıqırrarqa, pazarqa, san pəgərgə cyskə tərə, paza kadrıl pləsədınə, ygrət-salqan, xaçan Pəlagəjə yrəp parqanda, ɵksıs Van'kanı aqazınzər con kuxn'azına calabısxannar, kuxnjadan sıqara Moskvaqa Aljaxın sapoznıksar apar-salqannar.

„Kıl, parsaqlıq aqaçan,—tıp pasca Van'ka:—krstop xudajın tarıbnı suruncam sınıñ, alıbal minı mınnan. Aja minı sin, caskazı

cox өксүстү, мині прайларь тохпактапчалар, нимә сийгә најда тың хың-
сам тың әрлүстүг, соохтирьда соқы, төөлә ыларсам. Tyni көзәйлүм
пазьма сәпук кивләнә савьсхан, нај полбанда аңдарь парquam пазә
сәдәп оңарьлқам. Өлгән минлң curtazьм, прәј адајдаң хомәј... Paza co-
lavit ьсам Өләнә хьјр Jagorkaa paza kucәрqә, минлң karmonijamнь
pırdә kızә pırvә. Xalcam sinлң vnugьң Ivan Fukov, parsaqıbyә aqә-
çaң kil”.

Van’ka pasxan lızıcәk сағыньн төрт pyгәvәs ань көnvәrtкә su-
quvьсхан, ань ol pır axca алқан... көр нимәs сағына pırp, ol pıro-
зын cırnılä suqup аңаң adrәs passalqan:

„Tirәmnәә aqama”.

Аңаң тырвәнкөрт, сағын көрт pazox xosxan: „Konstantin Maka-
тьсаа. Aqaa pismo pazarqә харьq polbannарьна өртлүр, ol pәrıcәglә
kızırp, тоньсағын kispinek, көгәнәксіл tasxar сыqara oјlavьсхан...

It lavkazьnda одьрқан kızılәr, алындаqь kyn ol olardan surqanda,
aqaa sәlәәnnәr, pismoнь pocta xaracaqьna saladьr, xaracaxtan алыр
pocta tartcaң ys xozatnaң прәј cır ystynә taradadyrlar тіvәs. Van’ka
pastaqь xaracaxxa cıtlәrә oјlavьзыр, аньң tızıglә aarbyә, pismoзын su-
quvьсхан...

Tadybyә ızәskә paajladьp, ol pır caas polqanda pik uzup salь-
vьсхан... Аньң tyzıнда pәs көrlүгән. Pәs ystyndә aqazь одьрca, ca-
las azaxtarьн salәnnada salьp, pismoнь kuxnjada toqьncatxan ipcılәrgә
хьqьrca. Pәs хьrında Vjun pastьrcәr paza xuzurınaң pulqар cәrcә...

Sәstık.

Kolotka — sapukь kiptәp tıkcәң aqas kirkı.

Conçanax — узун сыньq ax, xara xuzuruxxa төөј, cә аңаң kızıglә,
аңьçax.

Suruqlar.

1. Aqazь Van’kань nandьra tirәmnәә алыр polarba?
2. Van’kaa tirәmnәә хәјдї pıldırcә? Хәјдаq kartınadaң сыqara Van’
kaa tirәmnәdәңәr сағыньs pytcә.
3. Noqadaңar Van’ka tirәmnәdәңәr caxсыla sarın сағынца? Хомәј
sari cox polqan polarçı?
4. Van’kаньң pismoзын pastьra Cәxov olqьçaxtyң curtazьн хәјдї
kөzıtcә sapoznik көzәйлүндә? Van’ka аңнаңar хәјдаq sәstәrdә соохтаpca?
5. Tirәmnәdәglә olqanqә uluq korat хәјдаq cıләр көrlүncә? Noo
nimә ань хәјxatca paza noqadaңar?
6. Cәxov pu raskasta Van’kаньң paza Van’kalarınь sıdık оңдај-
даң сыqарьн көzıtcәvә?

Pu хоostaң сыqara raskas passalyңar.

Ə m i - S j a o.

(1899 c. tərəən).

Əmi-Sjao — xətat poədi, komunis, saqamdy ol SSRS-ta
curtapca. Əmi-Sjao — xətatny con ygrətciliny olqy.

„Rıstın ulyzıvıls andaql!“

Kiiri krəsən kəelçə cooxtaan,
Kiiri krəsən olqyna cooxtaan:
„Parsax olqyn minin Van-Linym,
Rıstın ulyzıvıls andaql!
Pazox ris asxynax sxsxa,
Kəvızın suqnaq xoxa ıraqvıls,
Azyranıy anı asxynax ciirgə.
Li-Sjao-vıynaq sidik cooxtasca,
Tyrcə polza ol rıstı saıaj syryvzər.
Sin pılcəzən, irtkən casxıda
Rıstı ɵlmənə sala irələvənnər,
Xaqan pıls töləgni tyzyrərgə surqanda..
Noo idərzən olqym Van-Lin-ym,
Rıstın ulyzıvıls andaqlda...”

Kinətin ıvırcə cirdə tarıslazıvılsxan mıltıxtar,
Tırəmnəniny ıstıncə ojlasca saldattar,
Urunqannıla atıpcalar olar,
Praj krəsən ıvırlın nındırcələr.
Kiiri krəsən surunca, aldanıy,
Aalçy silir niməm coqyl tır.
Saldattar tanaxtarnı tutxılaannar,
Tygənçı sosxanı soqıvılsxannar.
Cərıskə timnənləvəvəs olar,
Apsaxıy Van-Linın xada aparıvılsxannar.
Apsax olqyn ıdəzərgə saqıncıqan,
Cə ol saldattarqə soxtırsalqan,
Noo idərzən olqym Van-Lin-ym.
Rıstın ulyzıvıls andaql...”

Van-Linny cazax syrcələr,
Van-Linny sapərada syrcələr.
Oncitı castıq Van-Lin.

Олқысах өлпсә anda:
Төләг алса—тоқыс дажан.
Істәнмән Van-Lin рилвинсә:
Saldatarqa axca төләвинсә.
Plazыр алзаң—toх сөрәзәң,
Plascaң cir coxta—өзөксәзәң.
Kibirlәр—saqьnarqa idәt,—
Ajaq-syltaq cox soxcalar.
Saldatarnь kirәktә ycyn soxcalar,
Saldatarnь tikтә cirdәң soxcalar
Kөpti, көrәrgә kiliskән Van-Linqa,
Pavazьньң сооqь udaa saqьнылаң:
„Plstn ylyzlbs andaq!“

„Pyyn parar kyn, oollar.
Fronta sar parcavystar,
Çan-czo-ньң ycyn tuduzarqa!“
Van-Linqa arqьзь sөләән:
„Хьзыllar plstn харьндастар“ тәән,
„Komunistar plstn kirәbьs ycyn...“
Van-Lin аньнаң өгилвөксә,
Pozьньң cirлә nanpariqanqa.
Vagonnarnьң altьnda xaraazььnaң
Tәrpәktәр tyrsilәzлp parqan
Van-Linqa xomaj uzulqan.
Tyzyndә ol pozьньң tirәmnәzлn көrgән,
Pavazь ань көksлнә сава хуҗaxтаан,
Van-Lin хьсхьrqaң: „Pavaң, polar!
Paza min sinnәң parvasььn!“
Noo idәrzәң olqьm Van-Lin-ьm,
Plstn ylyzlbs andaq!“

Lkl xaraa, lkl kynөrti
Tiks, tuduras tartьsxavьs.
Mьltьxtar aqas cиләp kyylәәnnәр,
Uxtar casxь naңmьr cиләp caqannar,
Onar muңca—con өlgән
Ol muңnar prajьz—xарьндастар
Xannьq cazьca Van-Lin parirьp
Kinәtлn ol өug ьlgavьsхан,
Tyzyлbьskән cirгә мьltьqьn.
Хьсха мьltьxtьq ofitsәр citkән.
Xajdaq mьндаq pu adajдыр?
Van-Lin ьlqар kilлp sөләpcә:
Mьна, lkl sөөk, pucadyrlar:
Cirdә sunqada catxan аваam,
Toqьr catxanь—хьнчаң minлң pavam!
Noqala pьs postin өdлrdьbs?
Noqala xарьндастarnь өdлrcәbьs?

Cox curtaçannar, aar toqınçañ olar!..
Ofitsər anin citrə ispinək,
Xarax arazyna mıltxnañ sapxan.
Van-Linñyñ xaraqında təglək ajlanqan,
Xannıq cirqə Van-Lin tyskən.

Pəzık turca ciit aj,
Pəzık saqylırtur aram cıltəstar,
Tirəmnədə xuruq—tydyn kərınnıncə,
Əstəvsən Van-Lin, oñarılparqan
Kyzyrəscə puşkalar, sıdrasca pyləməttər...
Pavazynıñ cooqın Van-Lin
Saqıxsaxa xavynqan amdı
Pastapla ol amdı pavazyna kirtınnədi:
„Cox, pıstın ulyzıls
Mındaqla polvas kirək!
Komunistar—posti, komuuistar—nançylar.
Olarınñ soonañ caaqa pararvısl
Palyqlıq Van-Lin xıxırca:
„Parañar!“
Saldattar nandırı xaraa kyyləpcə:
„Parañar“
Saldattar ıskər cərlıstılər,
Axtardañ xızylarzar cərlıp,
Rəvolıtsə ısyn caaqa parılar,
Sovət ılygyzı ısyn parılar!
Xızyl kamandır cooxtapca:
„Xızylar cıñıskə cidərgə kirək!
İlvək kirək toldırı parar!
İmpərialıstar añarylar!
Cıñıstər polar komunizmnı!
Tygənçı cıñıs polar pıstıl!“
Saqınca Van-Lin xızylarməjəs:
„Tygənçı cıñıs pıstı polar!
Pavam kirl kəsən sınıñ cooxtaan:
Pıstın ulyzıls—andaql!“

Səstık.

Сары — inzənər vojskalarınñ kərımlı.

Li Ljao-ə — Li — kızı adı Ljao-ə-gospodin.

Dajan — Хытат axcazı, salkovajqa saqın.

Suruqlar.

1. Kirl kəsən,—pavazı xajdaq ondaqda curtaan paza yrən?

2. Ciit Хытат nımə polca, xacan xızylırqa kırparqanda?

3. Pavazynıñ səznəñ „pıstın ulyzıls andaql!“ tənılnəñ xajdaq pasxazı par polca?

V i k t o r G y g o

(1802—1885).

Viktor Gygo — Fransuskij pisatěl' Gygo poзыннѣ произвѣденійелѣриндѣ тѣн улуқ socuvstvijelіg (хѣнѣр) сох coostы тѣлѣнѣилѣрнѣ, пасхан. Gavroş cooxta (raskasta) pariztaqы вѣспри- zornыj oolaqastын istorijazын кѣзидѣр пасхан. Pıstıң raskazы- выста ol raskastын tyгѣнѣизылѣ pazылqan: Gavroş барrikadalar- да. Fransus rѣvolıytsѣzi, ulinsadaqы caalar, olarqa kırızıg idіr Gavroş ѣдirtіp salca.

Gavroş.

I.

Pariztың bul'varlarында paза ol korattы ajlandыра cirlѣрдѣ тѣѣлѣ pır oolaqas cѣrcѣtcѣн, on pır—on ıki castыqыca. Arqыstarы аны Gavroş tıp adaçannar. Pu oolaqas pırdѣѣ nimѣѣ хajbin, olqannar ондаjыңca, хatхыr cѣrcѣн, cѣ curtaq aqaa арыq-тık, aar харасхы cılı, pıldırlıçѣн. Ol najdaa kылkystыg tonon salqan polqan: ir kızı sybyrıң paза ipci kızı koftazын kis-salqan. Sybyrıң aqaa pavazы сыjlaban, ipci kѣgѣ- nęgıң ıçѣzi pırvѣn. Tyвѣn pasxa kızılѣr аны ajap postарының cыртыx carыx tastandыларына cazандыr salqannar. Аның tızѣn pavazыdaa, ıçѣz- ıdѣѣ par polqannar, cѣ olar aqaa pırdѣѣ хajынды salbaçannar.

ıu oolaqasxa parca cırdѣn caxы ulinsada curttalçan.

ıçѣ-pavazы аны azaxnan тѣѣр curtxa kılıř tasxar сыqара sѣlıblı- kѣnnѣr.

Ol olardan tıızılıskѣn.

Pu suloos, сыrajы хurta tartxan, capçan, kылkyçıl paза ѣtıg oolaqas polqan, aqырьqı najdaa tırıg сыrajыq. Ol ulinsalarça sys-sѣrcѣ, ырьça- xtar ыrlaqıap, oјnapca, sѣp arazында хазыңca. Ol тыңa соо хatхыrçan, хаçan аны ulinsa oolaqы tızѣлѣr, тарынывысçan хаçan аны ucy-pазы сох ѣtkѣn oolax tıp solalazalar. Аның kѣлѣнıp-алçan capхызыdaa сох pol- qan, ıpęgıdѣѣ, oдыdaa pırdѣѣ kızı aqaa хыңmaçan; cѣ ol kęgıg pol- qan, ol svobodada polqannaң andar.

Cır calqызandaa, tastalqызandaa polza pu palaçax, andaqıdaa polza aqaa ıki ajda alajba ys ajda pır хatı pazына saqыs kırçѣn: „sin cıttı nѣkkѣ ıçѣmѣ toqazarqa“ Ol oluq bul'varlaryн tastap, cıl хasti parqan ulinsaça ıңçѣn, taxtalar kiscѣn, korat tastыndaqы curttarqa cıdıp-alçan, anañ kızıçѣk turaçaxta pol-parçan, anda аның simjѣzi curttapca. Ol kılca kılzѣлѣ tılѣnıs хоныx kѣrcѣ. Praj nimѣdѣn picıllıg polçan, аны pırdѣѣ kızı kылымzırѣp udurlabaçan, parcalары соох хылыныстыq, olарның cırlѣr- ıѣk osxas, соохtar.

Хаçan ol kır-kılzѣ, annañ surcalар:

— Sin хайдан сых килдін?

Ol nandьrca:

— Ulinsadan.

Хаҗан парарқа тимнән, биссә, сурcalar:

— Хайдар парирзан?

— Ulinza.

Pu palaҗax, pogripta ɵscɵtkɵn, ot хайди kyn xaran kɵrbinҗa, ol
idek cыbьqнь, хьньсть kɵrbɵen palaҗax polqan.

Noo nimə polcatxandьrзa ol vrɵmədə Parizta?

II.

Fransijada atmosfera tьn captanьstьq polqan. Connьn tьlɵnιs xoni
toqьscыlarnьn ьpkɵtɵrι coqьl Parizta—pos arazьnҗa polcatxan caa, Li-
onda prolɵtariat vostonijɵzι.

Tьlɵnιstι cox idɵrgɵ, orta-sьn niməs əksploatatsanь, kystьglɵrnιn
majьnnarnь pазьmnanьn toxtadarqа, toqьs ycьn. Tɵlɵgnι ьstɵnιskə
xoostra turquzarqа, olqannarqа ɵvјazattьq, tik ygrədιg pirɵrgɵ, saqь-
stь alqьdarqа, toqьzь coxtarqа toqьs pirɵrgɵ—ana nimə cooxtapca
sotsializm.

Nimə cιҗəq turaҗaxtarda „tuduzarьn alajba saqirьn“ acьx carьx
yzyrҗəqьnər. Toqьscыlardan sɵs alturҗəqьnnar, pastaqь saqьba polzoox,
ulinsa sьqarlar, tивəs xarqandьrҗəqьnnar. Cььlзьp alabas proklamatsalar
хьqьrҗəqьnnar. Politsiadəgιlɵrnιn xoptanьstarь xabarlalҗan, ol prokla-
matsalarda „pravitelstvɵnι sɵklənnər“ tивəs.

Pιr tьqьscь cooxtaan: „Pιs ys cys kιzιbιs, kιzι pazьnan ɵnar
suu cььp-alza, anda pιr cys ilιg franka cььl parar. Oларнь uxxa-tarqа
tudun salarqа kιrək“

Lkιnҗιzι cooxtapca: „Lkι nidilə pazьnan pιs cιbιrgι pis muq kιzι
polarьs, cə pιs pravitelstvədən sьnas kɵrəbιs kьsnəq“.

Yzyuҗιzι cooxtanҗa: „Min xaraqьzьn uzubιnҗam, min xaraqьzьn
patronnar timnərcəm“

Ulinsalar xanalarьnda proklamatsalar capsьrьlҗan.

Xajdar хайдар uluq Pariz puškaa tɵj polqan: хаҗан ol uxtal par-
qanda polzazə, pιr хььnaxtaa citkιdəg, puškaньn atьььzaryна.

1832 cьlda Lamarka gənəralньn sɵgιn cььn irtkən polqan. Cazar
salqan cььn prosəsljazь Parizca cььca. Lkι batalion, traurnьj kрəptən
(tavarнаn) tartьььsхан varavannarььq, yttərin tɵvιn ajlandьr salqan
mьltьxtьq, on muq natsional gvardəjəstər, хавьrқalarьnda хььstьq, na-
tsional gvardijаньn artilleria batarəjəzь konvoirlapcalar Lamark gənəral-
ньn xomdьzьn. Oларньn soonaҗ sanaza san citpəs, kɵdιrιlгən kɵellιg
con parca. Toqьscыlar xorqьstьq хььnьp tartььcalar: nimə tarlaҗəqьnnar
aqastaҗ uстанҗəqьnnar, nimə sьrləp syrtcəqьnnər, kɵzənək tьxtaҗəqьnnar, na-
borciktar

Burzuҗlar xorqьp-parьp oларнь balkonnardan kɵzənəktərdən tura
istιnəq kɵrgləpcələr.

Pravitelstvo sirgəktəncьp timdə polqan, vojskazьn timdə tutca: cιv-
ιrgι tɵrt muq saldat koratta paza ɵbьs muq korat хьrindaqь curttarda.

Bastiljanьn ploscadьnda prosəslaa connьn naa kizəktərι xozь-
qььlarp-parqan.

Kιnəti con arazьnan хьsхь istιlə-parqan:

— Dragunnar kilir!

Dragunnar pastьrьxнаң, тавьs-тувьs сох kilcәләр. Оларньң pistolәт-тәң kavurlарьнда (хавьхтарьнда), хьльстарь хьннарьнда.

Хақан conнаң dragunnar ucras-parqanda, poraan pastalьbsxan: tastar ucuxlap-sьxxan, atьzьs pastalsьxan udur-tәdir; dragunәstәр хьльs тарьн kirәkkә kilгәnnәр, con tari oojlazьbьsxan praj sarilarьна: Pari-xtьң parca sarilarьнда сааҗа турузуҗ хьҗьrьҗ istilgән:

— Mьltьxxa, tiirьmnәrzәr!

Studәnnәр paza toqьsьclar barrikadalar pydır sьxxannar. Олар fo-narlarьн ootcalar, pogriptarьн nьңdipcәләр, воockalarьн aaxtandьrcalar, kilkim tastarьн yypcәләр mostovojda, tastarьн, әң pazь tudьm-xavьnnь. Barrikadalar pydyrcәләр.

Praj pu nimәләр korattьң praj хьrьqlарьнда idilip irtьpcә, ol toqьs xorqьstьҗ суulastaң irtip idilcә. Kygyrtьң pьr xati tapsanьнаң xada, kinәtьң cyzәrlәp kygyrt calьнь kәjgән osxas.

Pьr caastaa irtпәән, saanь сох barrikadalar cir altьнаң әs-parqan osxastar. Iirzәәr Parizьң yzuncь, pәligr vostoniәә turqannarьн хольнда polqan. Burzuazijань xorqьs xapxan. Praj cirdә iziktәр, kәzәnәktәр paza capьxtar cавьlqlарca.

III

Gavroš, әrlnistig, calbraң хьльнстьҗ aar-tәәdir cygyrtьp, coҗar paqьnҗa, төвm tyscә, суularca, barrikadada tigдә mьnda caltrapca. Gavroš хujьн osxas. Ol praj cirdә sьҗара хонҗа. Аньң әttig тавьzь pьrdәә minutaa тьмылнҗа. Ol pьrdәә nimә itpәs әәrlнчәктәrn, kylkәә альp, arqaastarьн toqьndьrarqа kystәpcә, majьl-parqannarьн sьrgәk-tәndircә, хajзыларьньң kәәllәrlн kәdircь kyldьrlә, pasxalarьн тарьndьrcә, yzuncьllәrlнә carxanьstьҗ polca, prajlarьн ygdәjtcә. Pьrdә pьrsьnцzar oojlap-par-kilcә, ytәstircә oҗar fiskәр, kyylәpcә praj cirdә:

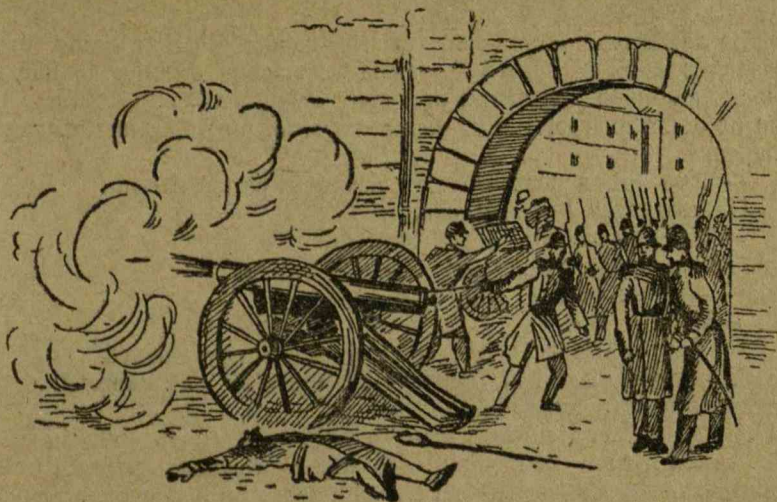
— Хорьxpas captanьstьҗ tudunь! Iндәnәr kilkim tastarьн! Ам-даа xozal kәp-arax воockalar aҗьльs! Sьrgәnцң barrikadaңar kicicg. Аньңar pьrdәә nimәә carabas. Tazьңar pәәr, xolqala ucraan nimәnц! Iндәn-ңәr turanь! Tьlgьnә kәrnәrdәksә—sьlәjkә suxxan izik!

Ol prajlarьна carxanьstьҗ polca:—Pьrnәrdәk maҗa mьltьx! Maҗaa mьltьx kirәk! Noҗa maҗa mьltьx pьrlнңәlәр!

Xaraa polьbьsxan, pьrdәә kizь kәrlnmнңә. Pьrdә pyrkәk kьzrәs istilgәn, pьldьrgән, prәә tusta tьzәң mьltьx тавьstarь istilglәpcә; cә mьltьx тавьstarь aram istilcә paza хajдаңда бraxтьн istilcәtkән osxas. Ol uzunnał parqan, yr vrәmә parqan sьmzьrьx pravitelstvәnцң kьzyp cььp catxanьн иә kәzltкән. Pis cьs kizь rәvolьtsionәrlәр altь muң vojsko saҗьpcalar.

Anzol'ra rәvolьtsionәrn, sьdamьxtanmas хьльнbs xapxan. Kirәk sax-andaҗ poladьr cap kizьlәrdәң andar, capтьҗ kirәktәр irtkьnцндә. Ol Gavrošтьн soonҗa parca. Oolaҗas patronnar pilәtәpcә икь svәclнң pyrkәk carinda одьrь, хавах lavkaҗaҗьньң төвngц әтаzьнда, svәclләр sьrәә ystyндә kәjцәtkән polqannar. Taxartьн, ulinsadaң ol carьx kәrl-nmән polqan. Coҗarхь әтаztarda ot avarнңa тамьspannar.

— Pәәr istәk,—tәән Anzol'ra,—sн kicicәksән, sнн oҗnabindaа xalarlar. Barrikadalar ozarina sьx-parьbьs, cьla-xal турalar xastada, ulin-salarҗa cәлp kәр kil... Aҗlan kilzәң maҗa cooxtap-pirәrzәң anda noo nimә polcatxanьн.

— Pazyňarny stəənə caqyn tudňar!—xysxrybysxan Anzol'ra,—
Tıstənə turup-alňar barrikada sunqada!

Cə zalp irtə pızrap xalqar, Anzol'ranıñ sahxanıñ toldırarıqqa
manıanqalaxta.

İki kızı ödürtkən paза ys kızı palyqlatxan.

Barrikada andağ atbsta ırgə sđabaan. Kartəc tizik it-salqan.

Sizıngən kıbrənlis istilıbskən.

Osada kırıgənnər paза atbsty saqəbysxannar.

Ol yr saqətpaan.

Barrikadanı atbş catxan iki puşkanıñ pırsı kartəctəñ atca, ıklı-
cızi—jadrodañ atca.

Jadralar barrikadanıñ ystyndəğı xırına təpəcələr, kilkim tastarnı
unatcalar paза anıñ unalqannarınan, kartəc, toñdolnañ cılı, caba at-
calar osadadaqylarnı.

— Pu puşkalarnı suqluptap-salarıq kirək,—təən Anzol'ra 'anañ
xysxrybysxan:—ot acıñar artillərıstərgə!

Parcazı xaçanoox timdə polqannar. Yr tımyx turqan barrikada
manatap paза ərınlıstıg atp-syxan; altı alajba cılı zalpa pırsı pırsı-
sınlıñ soonağ pızraan; ulınsa purluqəbtyğ tydynnəñ tol-parqan. Nıñçə-
də minut pazyñağ tuban tobyra, calıñqə coxratxan, puşkalarnıñ tərpkə-
tərlı altında artillərıstərlıñ ²/₃-ıklı-yzy catxannarın kərgə kılıskən.
Tırlıg xalqannarı orudıjalarnı uxtapcalar, cə atbş aram-arax poləbys-
xan.

— Udacalıq!—tıpcə rəvolıtsionərlərlıñ pırsı, Anzol'raa ajlanıp.—
Toldıya ciidıg!

Anzol'ra pazyñ pulqap, nandırqan:

Paза prə mındağ ciidıg polza, barrikadada onçadaa patronça
xalbas.

Gavroş ol səstərlı iskən.

Barrikadaçylar oñnır-salqannar kımınında tɵvın tysparıp, ux altında turca, ulinsada. Gavroş xavaş lavkaçaqıñnañ putullar altında korzinkaşax alıp-alıp, tizigəstəñ ɵtıp-alıp, amır, pırdəə cyrəksıvın, ɵdırtkən natsional gvardəjestərnıñ pantrontaşarın pozıñnıñ kɵrzinkaçaqıñna xaxlapca.

— Noo—nimə itcəzən?—tıp surqannar barrikadadañ.

Gavroş pazın kɵdırıvıskən.

— Kɵvıncəzəñ sin, araza; kartəctı?

Gavroş nandırqan;

— Nañmır caapca. Noo uluq kirək!

—Ajlant!

— Amoox,—təən Gavroş anañ ulinsaça cygyr-səxxan.

Cıvırgıçə ɵlıg kızı mostovojda ulinsada catcatxan. Ƙkı onça pantrontaşar—tar barrikadaçylarqa.

Ulitsa tydyngə sulqanı-ıparqan polqan, tubanqa sulqalqandaq cılı. Annañ sьqara cal-kıñertkı ulinsada avarıncadaa xarasxь polqan. Caalascatxannar ıkı sarında turup, udur-tɵdı r oñnı kɵzıvıv polıncələr.

Xarasxь polqanь Gavroşa tuzalıq polqan.

Хоjыq tydyn savындьзынча paза pozыньñ kıçıçək ɵzınıñ сыltanda, ol ilədə ырах ırtıp polqan, saldattar anь oñnavın. Pasaqь altı alajva cıttı pantrontaşы ol xurudь-alqan uluq saaj xorqьдыsxa tyspin.

Ol xarына cadьp cыca, yməktəp ırtıp-parca korzinkaçaqıñnı tızındə ызыгьp-alıp, əalıp-pygылcə, tajca, xьjьs-xoьjьs cыca, pır ɵdırtkən kızıdəñ paза pırsınə patrontaşarın xurudьp.

Barrikadadañ ol amdaa ырах polvaan, cə anь nandьpa xьqьparqa turtuxcalar, saldattarınñ anьñzar xajьндыларın xavындьparıarыñnañ xorqьp.

Ol ырахtañ ырах ırtıpca, para-para parqanda мытыx atьзыньñ tubanь naj xoьыq polvan cırgə təərə cы-parqan.

Atьqьcыlar, tastañ salqan stənkənı subada cat-salqan paза ulinsanьñ pulında cыл-parqan saldattar udur-tɵdı kɵzıdıskənnər tydyndə kımınında xımrapcərgəñnə.

Ol minutada, xaqan Gavroş ɵdırtkən səzannıñ patrontaşcыñnañ patronnarın sьqarcatxanda, ɵlıg səkkə ux təəp-parqan.

Corstavajıñnı!—xьsxьpa tyskən Gavroş—minıñ ɵlıglərımnı ɵdırturlar!

Ƙkıñçı uqь anьñ xьrında mostovojqa təgən. Ʋzynçıvı anьñ kɵrzinkaşaan aңdar-parqan.

Gavroş xьlcəñnavьp kɵr-salqan, ulinsanьñ pulınañ atьpcatxanarın.

Ol kɵdırıvıskən, anañ praj sьnьñnañ turkilgən. Cil anьñ sastarın xalvastandьrca. Anьñzar kɵstəpətkən gvardəjestərzər kɵrıp, Gavroş ыlavьsxañ.

Anañ kɵrzinkazьn alıp-alıp, anьñ ıstınəñ tyskləp parqan praj patronnarın cыp-alıp, atьqьcыlarzar caqdivas paза patrontaş xurudarqa təəs-səxxan. Tərtıñçı ux savadın sьqьpa-parqan, aqaa təgvin. Gavroş ыlapca.

Pızıñçı uxxa ol ыñnıñ paза pır kuplədınəñ nandırqan.

Kɵzıvıv tьñ xorqьдыыq polqan. Oolaqastь atьpcalar, ol tızəñ atьqьcыларınь kylyp acьrqañdьrca. Ol praj ıstınəñ ɵrınıstıg oñnap cat-

xan cili pildircə. Polqanna attıxsa, ol kuplätnəñ nandırqan. Añızar yzygı cox kəstəpcələr, tərə attıp polbinçalar. Natsional gvardəjestər xatırxıxannar anı attıp. Ol cadıvıscə turə-xondı, ızık altında cazyñça, cıt-parıp pazoox kərınlıscə, tiizıp aracylança, nandıra oojlapkilcə, kartəcı, munzurinan caltratca, patronaştarnı aaryqlapca, koringkaçan toldırıp. Barikadadan anıñ soonañ xorqıp xarap kercələr, xaraxnaq. Anda anıñ ycyn tıtrəs-turlar, ol tızəñ ılap-cər. Uxtar syrysçələr anı, cə ol uxtañ carcanox. Ol əliminəñ cazyñça oñaan osxas: polqanna xatı xorqıstıq-nimə caqdar odırza, oolaqas aqaa sırtəs pircə.

Cə, para-para parqanda, cabal ux oolaqastı syrə cıttı. Gavroş ilənnəzə tyzyp andarlıp parqan. Xorıx parqan xıqıylar istilə tyskən barikadadan. Gavroş kədirlə pircən; anıñ sırajıñça xan colaxtanıp tögılçə; ol xolların mıltx atxan cırzər sunıvıxan paza pazoox ılap-sıxan. Ol ırn toozarqa mañnanmaan. İkinci uqu anı tımlarqa kystəg-salqan. Pu rastazə ol mostovojqa sırajıñ tıskən anan paza tıbrəvən. Kıcılçək gəroj ədirtıp-salqan.

Səstık.

Pariz—fransianın stolitsa koradı.

Bul'var—ulitsa aqas eskirgən.

Kofıta—ırcı kızılnı xıxaxax kəgənəgı.

Atmosfera—prostranstvadaq (alqımdaq) kii. Mında ajlandıra polcatxan obstanovka znacənıəzi pırlıçə.

Lion—Fransia cır-suunıñ koradı.

Proklamatsa—ylgə toqır pasxan xıqırtıq pırcıgı.

Karabin—xıxaratxan mıltx, kavaləria tudunça.

Suu—Fransianın oox axca sanı,

Frank—fransus axcazı—pıstın axcaadan 37 axca tın.

Batalion—polk ıy pəlkkə ıyləzılçə batalionna tıp adalcatxan.

Naborcık—tıpografia toqıscızbı.

Dragun—Calan caaçılar, kavaləria osxas.

Kəbur—mıltx xablı tuuptan tıkkən, pistolətkə ıdılğən, kəvızın xurda xızbı parqan cərcə.

Omnibus—pasazır tartcañ xanalar, karətələr prə cırgə tölə pır sarıxxa, olar attıq tartcañ tımır col, tramvaj, avtobustar kırıər alnında polqannar.

Postı—xadaq orın, calazar ondaqqa turgannar.

Zalp—mıltxı pır tınə atxan.

Jadro—puška uqu.

Kartəc—puşkanan oox uxtıq atxan.

Kuplät—ırnıñ stıxtın tørt alajba altı strockaçaqı, stıxtın annanda azyra cardıqı.

Şuruqlar.

1. Kəm polqandı Gavroş? Xajdı ol „ulinsa oolaqı“ pol-parqan?

2. Cooxtanar, nimə itkəndı Gavroş barikadalarda.

3. Xajda polqandı Gavroş xılnqan xılnan paza itkən nimələrləñ kərzən?

4. Xajdaq slucajlar sırtər pıledırzər, olqannarnıñ pıstın rəvolıtsəə kırızıg itkən? Nimə xıqırqazar sırtər annanar? Cooxtap-pırnər.

Maksim Gor'kij.

(1868 c. torəən).

Maksim Gor'kij—ol prolətar pisa-təl. Aləksəj Maksiməc Pəşkovtəñ psəv-donimə.

Pozynəñ cirtazynağar M. Gor'kij pidi cooxtapca: „Citi castəqda minə maj-max maqazinəna“ pirləskənnər, cə iki aj razynañ min xoləmnə izig ygrənəñ rəzərvəsxam, anañ minə pazox aqam-zar ʔzərvəsxannar. Cəzylqanymda minə cərtəznikkə ygrənçil idərgə pirləskən-nər, cə pirl cə razynañ, aar cirtas sıltaan-da min annañ ojləvəsxam, anañ paroxotta povarqə ygrənçil polarqə kirləskəm.

Annañ andarxə cirtazym tən coxər paza xorəqlyq: povardan min pazox nan-dəra cərtəznikkə ajlanqam, anyə soonda ovrastar satcanyməñ, Çrjəzə-Saritsəñ timlir colənda storəş poləp toqynqam, krəndəlçik polqam, bulocnik, prədə trucovada cur-tirqə kirləscən...

Andaqdaa sidik uslovjalarda Gor'kijnyñ pirləskə tən tar-tylçaa tastalçaq. Ol kəp xəqyrçañ paza pozynəñ proizvədəniyə-zində ol tən tışpən xarəzyp toqynçaq. Gor'kij pozynəñ pastaqy raskəzən picəttən, ol pozə tiilis timlir colənyñ mastərskojlarənda toqyncadəvə.

Ol tən kəp pasxan. Kəp nimədəğar cooxtap pirqən. Ls-tənçilərnə razymnanəna toqyr, Gor'ki; toqyşcylyarbynañ xada parqən. Vlydimir Iljic uluq pisatəl'nə tən paalaçaq. Anynañ udəa pismo pazəscəñ Ol Gor'kijqə pascan: „Pozynəñ xudoz-nik talaantannan sin Rosəjdəgilə cə, calqəsla Rosəjnile niməs—toqyşcy dvizəniyəzine (cərizinə) andaç uluq tyza aqylpirdi...

„Pastaqy maaj“ „Lçə“—tup proizvədəniyəniñ yzygi polca. Aqaa material polqan kirək, ol 1902 cəlda Sormovta pastaqy maajdan xostəra sovətya polqan.

Xaçan pastaqy cardəqy picətkə səqarənañ, xannəñ sən-zurəzə Gor'kijny cərqaa kirərgə xarəsxan. Pravitel'stva xorəq-şyxan, Gor'kij toqyşcylyarqə ol proizvədəniyəniñ olarnəñ kys pastyrçatxan sıltaan carəda cooxtapca tixəs paza olarnə kys razəqcylyarbynañ kirləzərlə xəqyrca tixəs.

Xan pravitel'stvažə Gor'kijny aristaan. Gor'kij Pətropavlov krəpəzənda odyrçan, andar pravitel'stva pozyna in xorəqştyq rəvol'utsionərlərnə, odyrtcan.

Saqamdy Alaksěj Maksim'ьs uluq proizvədanijələrln pas-
ca, picəttə ol pıstıq ьығыларьыстың cojlanqanь, sofsializm
pydyrına kləvəta zalcaxanь caryxxa ььqarca.

SSRS-tyң toqьsьs klazьnyң paза ıstəncı xalyqьnyң alьn-
da zaslugazьnyң ycyu S.I.K Gor'kijny Lənin ordənynaң ььjx-
taan.

Gor'kijny adь praj mırǵa savlyq:

Маайның pastaqьзы.

Toqьsьslarнь Maajnyң pastaqьзыu pajramnırqа xьqьrcatxan lızıçə-
tər, xanalarqа xaraa sajn capььylapcalar; olar naj polvanda politəj prav-
lənijəzınlıq ızlıǵında capььylqan, olarнь kynnıy saј fabrikarda tapxylan-
nar. İrtəngızln politısa, xьzьnyr, slavotkaça cəlp, xanalarqа cəqь-
narнь sojqlap paза xьqьlap cərgəu, kynərkızln ıızə pazox xatar ulıtsa-
larda ucuxannar, ırtkəu parqanнь azax alьna aaxtaqьlap. Korattan
tıləgclərny (сьсьktarнь) ьsьlaannar; olar puluqьnarda turup, fabriktaң
əvətkə paза nandьra kəglıg-kəəllıg ırtəpcətkəu toqьsьslarнь xaraxnaң
sıvəstьrcalar. Polılsıjalarнь kyzy coxtanьzьu kərgəǵa prajьna xьnyq
polqan, iləəə cəstьq toqьsьslardaа, kylynzıp, udur tədı coxtascalar:
— Nımə itkləpcəler, ə?

Praj cırlərdə kizəkti connar cьlyzьp, salqaxtanьstьq xьqьryqьny yzyr-
cəler. Curtas xajnavьsxa, ol pu cəxьda prajьna xьnyq polqan, prajьna
xajdaqda naa nımə aqьlca, pırsılərləu ıtrəuıp puzuranar ьyltaqьny,
kramol'nikovtarqа xьmıu sėkləglırlı, ıklıçızı — pyrkək xoryьstь paза
ızəs, yzyuızln — olar asxьnaqь polqannar, — cıtıg ərlıns pılnıts, olar
prajlarıu usxurcatxan kys polcəvьs tıvəs ərlərlı.

Pavl paза Andrəj praj xaraazьnaңdaа uzubannar, ıblərləu olar gu-
dok alьnda kılçənnər ıklızıdə majьxparьp, ynnərlı pytparьp, xuurta
tartьp. İçəzi pılgəu, olarньu sasta aqas arazьnda cьlyq itcətkənnərlı;
ol pılgəu, slavotkəu ıvıgə xaraaqьzьu atьq politısjalar tıqızıpcətkə-
nıu, ьsьcьklar tutxılap nıqıdıgləp, kizək connarнь tolada syrgılgəp,
aralı olarньu xajzьu arıstəpcatxannarıu. Ol pılgəu, anьq olqьu Andrəj-
vьnaң xada polqanna xaraaqьzьu arıstavьzarıu; ol ıdı poldьrarqа xь-
çan — ol kirkə olarqа cəxьs polar cıləp, kərlıçəu aqaa,

Cə amdь ol kyn cıtkəu — Maajnyң pastaqьзы.

Gudok tələmırdəgək cıləp xattьq paза kirkəslıstıg əvəqarььsxa.

Kək tıgırcə ax paза nık oolar tabrax ucuxьxannar, oornıq tabьs-
tyq kyyləmlıu cəcau uluq xustar cıləp.

Cərx kyn xaraqь kəzəuəkkə kəglıg oınap kərlıgəu; ıçə kızı
aqaa xolьu cəza tuda pırgəu, xəçan kyn cəryqь anьq xolьnyң tərlıu
təgəndə, paза pıu xolьnaң anь kəəlcə sıvəp kərgəu, saqьsra paза
ırkəlap kylynəpırləp.

İklıçı gudogь sala kəəlcə-arax tapsaıu, saqьdı ızəuıksıvıu, xolьq
sьxtьq tabьzь anıq ıtrəngəu cıləp ıstılgəu ıçə kızəə, pyu ol kyndə-
gdəu uzun, yu xьsьxıqan cıləp pıldırdı.

Fəda Maziu oılap kılğəu, naxtarıu xьzı tadmalar kərlıp.
Toldьra ərlıstə, ol saxьyqan nıməzıu cıdıgəu.

— Pastəvьsxa! — coxtana tyskəu ol

— Кон хімыраньвѣсхан! Ulitsa кірэ, сьражларь пражыньн палтылар охсас. Фабріктың ızıgı хырында пажадан Vəsovşikov, Gusəv Vas'kavь-
наң паза Samojlovьнаң турқаннар coox cooxtap. Көр соннь нандыра
івләлнә ажалдыгьвѣсханнар. Parar-kirəktər, sınd cıtkıldı! On caas polparır!.

Хақан ол, іңә, тасхар сьхкілгәндә, ол киідә кızı тавьзыньн куylə-
мін іstıpsалқан, манзырастық, saxсьнсьтық іstılcə. Turalarnьн көзәнәк-
тәріндә, oғrat ızıgı хырыларнда кızıләр көрінгән, олар пражь аның ол-
қың паза Andrəjнь capсьxастық көрлмнән yдəscatxanda, аның харақы
туванaxtap pyгыngıләnıp pastavьxan, нимәләрнлң өө хувульвѣсхан.

Оларьынаң ізәnnəskənnər, алқаqlық сестәріндә хайдақда pasxa нi-
мә пıldıгән.

Ulinzanьн pulıньн ozarında, tarqьnax ulınzacaxta, cyscə kizək con
сьыларқан, оларньн аразында Vəsovşikovтьн тавьзь іstılgән.

— Pıstıң ханьвсь kljukvanьн culuqьн cıләр сықа tutcalar!—con-
ньн іstıнә сальмньн сестәр іstıлıp tьskıлəpcələr.

— Сьн, сьн!—nandьrcalar нинчә нинчә тавьс pır yнгә.

— Xarasca xlopəst!—sələən Andrəj.

— Xajdax parьp polьzim min aqaa!

Ol pyгыlьbskən, Pavl ань toxtadarqa manьnanqança, ol pozьньн
uzun көксін con arazьна кірә, surıp cıләр, tolqар kılьbskən. Аның pas-
taqь sөzi, іstıлә tьskən:

— Arqьstar! cır ystındә tyvən pasxa connar curtapca cooxtapca-
lar-jəvrəjlər paза nәмəstər, anglicannar paза tadarlar. Min tızəң aqaa
kirtınnıncəm! Par ıkı pasxala con, ıkı caraspas təl con—pajlar paза
coxtar. Connar pasxa tonancalar paза tyvən pasxa cooxtascalar, көкө-
rлңәр хайди paj fransustar, nәмəstər, anglicannar toqьscь conнь; хайди
көrcətkənlн, anda slrər көrərzər, олар пражь toqьscьларньн tamaxtarьна
sөök polcalar!

Con arazьнда kımdә хatхьгьвѣсхан.

— Paза pasxa хьрина көрлвлəңәр,— anda көrərbis, fransus toqьс-
сьlox, tadar toqьссьlox, turka andaqox adaj хоньқынаң хонса, pıзək
cıләр, orьs toqьссь conь cıләр!

Ulitsadaң con kilbınəң kılьbləcə, олар pırsı pırsınlң soonaң kılıp,
tapsavın, mojnьларньн syıldırıp, azaxtarьн ucunaң pazьp, tar ulınza-
caxsar сььнqьларpcalar.

Andrəj тавьзың көдлрльbskən.

Politsija!—хьсхьгьвѣсхан хайьда. Ulitsadaң tarqьnax ulitsazar төrt
calaң politsalar хамçыларньн pulqар conньн ystynə paза kılılər, хьсхьгьp:

— Taraqlanar!

Kızılər көzərzıp, хьльхсььvın, attarьна col pırcələr. Xajзь kızılər
zavor ystynə сьхылар parqannar.

— Sosxalarнь at ystynə oдыrtхылар salqanar, олар tızəң tьrxьblasca-
lar—мына pıs caa араçьларьы!—хайзьньнда өтг тавьзь іstılgән.

Andrəj tar ulitsaçax ортызында calqьzanna catxalqan; аныңар ıkı
at pastarьн pulqар çəсьxannar. Ol toqьr turubьxan, анаң ol tustox
ıçəzi ань xoldaң хаар, pozьньн soonça cidəktənsьxan, көксənıp:

— Paşavьnaң xada polarььs təən, pozь tırzəң calqьzan сььncərcəl!

— Proльqьvınl—tıpcə Andrəj kylynıp!

Gudok ayaqarap, pozьnyң xara tabьzьnaң kizilьrniң suulasxanьp tulqı sapxan. Kizilьr sitlззэ tyskənnə, ođьrqannarь tura xonqannar, pır minut sinі prajzь amьrсьp, тыңnana tyskənnə, kəbizinиң sьrajlarь xuurta tartьlqan.

— Arqьstar!—tıp Pavьlnьp tabьzь istilзэ tyskən, ətig paza pik. Xu-ruq paza ızıg tuban ızзэ kizilьnиң xaraqьn erti tyskən, ol pozьnyң kinətin piktəlзэ tyskən kəksinиң tivirəzinəң, olqьnyң soonda tura tyskən. Prajla-ry Pavьlzar ajlanqlap kilgənnə, kizək magnittь oox timurəktər ıbrə cap-ьnqan cıləp.

Іззэ kizilь anьp sьrajьna kərgən, ol anьp tidim paza, ertəmnig xa-raxtarьna kərgən...

— Arqьstar! Pıs acьxa carlırqa caradьbьstьbьs, pıstıң kim pol-catxanьbьstь. Pıs pyun pozьbьstьp prajraqьbьstь kədircəbisl

Uzun, calьraң aqacax kildə ilbənnəp kəringən, connь orta pasxa kizilь, anda cıtparqan, anəң yr niməstəң kizilьrniң coqar kəpə turqan sьrajlarьnyң ystyncə, xьzyl xus cıləp toqьscь connьp prajraqь savьlьp turubьsxaп.

— Іззə polzьn toqьscь con!—xьsxьrbьsxaп ol.

Anьp tabьzьna cьscə tabьs nandьra kyyli istilgən.

Con xajnap turqan; connь toььra prajraqzar anьp znacəniјəzлn pıl-gəп kizilьr toььrьp parqьlapcalar; Pavьlnьp xostı Mazin, Samojlov, Gusəv, tursalqannar; pastarьn təvlin tudup, kizilьrni Nikalaj, paza xaj-daqda, ızзэ kizəə tanьs niməs kizilьr, tarada ıtkiləpcələr, ciittər, ızıg xaraxtyqlar, anь, ızзəni xьja ıtkiləpcələr...

— Іззə polzьnnar praj cirlərnиң toqьscь connarь!—xьsxьrbьsxaп Pavьl. Praj alqьp kilip kьstənlp paza ərinьsnəң, aqaa muң kizilьnиң tabьzь jaңьlanьp nandьrьp, xulaxty tuu sapxan.

Іззэ kizilь cьlьq kьlkьnəң kьlynьp Mazinnьp soonça parcaa paza anьp pazьn azьra olqьnzar paza prajraqzar kərlp parca. Anь ajlandьra ərinistig sьrajlar paza əң pazь xaraxtar saqьzьp parcalar; prajzьnyң alьnьңa anьp olqь paza Andraј parilar. Ol olarnьp ynnərln istip parca.

Andraјnyң nьmzax, sьxtьq yny ızзəniң olqьnyң ynyneң pır yngə ynnənlp, xoјьq paza vaastьq istil parcalar.

— Turuңar, kədirləңər, toqьscь connar.

Turuңar kьrəskə, əzəkkən con!...

Kizilьr xьzyl prajraqda udur ojlasxьlaannar, olar nimədə xьsxьrзьp, cьylqan conqə xozьzьp, olarьnaң xada nandra ajlanьp cəribьscələr, olarnьp xьjqlarь ы, sarьp arazьnda cıtcə,—ol ьrнь olar ıbdə pasxa ьrlardan kəəlçə ьrlascaпnar,—amдь, ulitsada tızəң ol orta paza maңat ətig jaңьlanca. Anda timur tidim ynnəngən, kizilьrni ьrax parar col-qa xьqьrca, ol colnyң aar cəristin, cəəstig orta kəzildə cooxtap ynnəncə.

Іззэ kizilь amдь connьp soonda parca, maңzьrabın, alda parıqan connь kərgiləp capсьp parıqannarnьp arazьnda. Parırьp ətig niməs, ızəstig cooxtasxьlap parcalar.

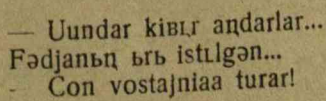
— Pır rota škola xьrinda turca, paza pırsı fabrik xьrinda...

— Gubərnator kilьbьskən...

— Sьnappa?

— Pozьm kərgəm,— kilьbьskən!

Xajzьda ərinistig xьzьnьbьzьp cooxtaan:

59

Nikolaj xolyn ertəvsəkəndəgi cilər nandya tartıvıxan. Bı tavyz tımyı parqan. Kızılər Pavəln ajlandya turup toxtaqlavıxannar, sə ol alıynzar tovyrparqan. Amır polıvıxan, kinətn, coqartın kərlımnı tyskən nımə cilər sarıx pulut kızılərnı xuçaxtı xarxan.

Pajraq altında cibırgıçə kızı turqan, annaı kər polvan, sə olar pır orında xatıq turqannar, postarınzar ıçə kızını tartıy, xorqıy olarnıy usun xorqıstıq pılınısnəy paza pyrəkə kəlnısnəy nımədə selırgə olarqa...

— Alıvıynar annaı, porucuk, anı! — pəzık apsahtıy tavyz istılgən.

Xolınaı sunup ol pajraqzar kəzıtkən.

Pavəlnar kıcıçək ofıtsər oılapkılr, pajraqnıy aqasınaı xaar, nıskə tavyssnaı xıxıyırqan:

— Tasta!

— Xıya xolıny! — Pavəl xatıq tapsavıxan.

Xızyı pajraq kıldə onar tıskər pulqalqan, anaı pazox orta tursalqan — ofıtsər tədır sasırap parıy cırgə odıya kıltyskən. Nikolaj ıçə kızınıy xırınaı ırtıy munzurqın tyup, alıynzar tudup oılapsıxan.

— Tudarqa olarnı! — xıxıyıvıxan apsaı kızı, azaqınaı cırnı tipsəvıy.

Nıncədə saldat alıynzar sıqara səgırlıskənnər. Olarnıy pırsı mılyx lozınaı sulanparqan, — pajraq savıla tyzyy, təvıy tyzyy anaı pora kıptıg con arazında cıtparqan.

— Əx! — xajzyda covalıy xıxıyıvıxan.

ıçə kızı annı osıas tavyssnaı xıxıyıvıxan. Sə aqaa nandya saldattarnıy arazınaı Pavəlnıy sarıx yny istılgən:

— Anımcıx, ıçə! Anımcıx, tərıtkənlm...

— Tırtıg! Saqıysıa kırdı! — ıçəzınıy cyrəgıne tyvən xatı savılqan.

— Anımcıx, mıny nən'kam!

Azax usuna kədırlıy, xolınaı pulqar, ol kərərgə xarasıxan olarnı anaı ol saldattarnıy pastarın azıya Andrəjnyy nımalax sırajın kərgən, — ol kılınıy kərlıy aqaa pazıyırqan.

— Palalarım mıny... Andrıuşa! Paşa! — tıy xıxıyırqan ol.

— Anımcıxtar, arqıstar! — saldattarnıy arazınaı xıxıyıvıxannar.

Olarnıy tavystarına nandya nıncə-nıncə xatıy janlanıy tavystar istılgən. Olar kəzənəktərdən, xajdaıda coqartın, tıra xırlarınaı istılgənnər.

Sestık.

Kramolniktar — xan onıajınaı paza kapıtalıstar strojınaı kyrəs-cəkən kızılər ıdı adalçannar.

Nən'ko — tərıtkən, ıçəm tənı (ukrain tılınən).

Sıraqlar.

1. Pu proızvədənıjədə xajdaq sovytıja kərlıncə. Aqaa toqıysıylar xajdı tımnəngənnər? Polıtsıja xajdı ıtkən anıy?

2. Toqıysıylarnıy ıstənlı uslovjazınaıy sırər olarnıy alıncə cooxtaqlarınaı sıqara xajdaq vıvot ıdərzer?

3. Xajdaq „prajzyna kirək sɔnnɔ“ ɪlə sɔqarqannar Pavəl paza Andraj postarɔnnɔ cooxtarɔnda? Ol orɔnnarɔn xɔqɔrɔvɔzɔnar.

4. Pavəlɔnɔ pastaqɔ polqan kərɪmɪn adaqar. Anɔ proɪzvədənɪfədəq sɔqara alɔnɔa uzyktərdəq kəzɪdɪnəq.

5: Gor'kij ofɪtsərnɪ xajdi pazɔr kəzɪtsə? Raskasta ol orɔnnɔ xɔqɔrɔnar.

6. Gor'kij xajdaq klastɔn sarina turca?

7. Saldattar „pɔlaqɔylarɔnɔ paza ədɪlɔgɔɪlərɪnɔ pajraa altɔnɔa“ parɔɪn „pɔzɔdɔq pajraa altɔnɔa“ Pavəllar paza Andrajlarɔvɔnɔa xada xaçan parqannar?

8. Passalɔnar lozung amdɔqɔ tusta Maajɔnɔ pastaqɔzɔnnɔnɔ pajramɔna.

Upraznənija.

1. Kək tɪgrɪçə ax paza nɪk oorlar tavɔrax usuxsɔxannar, oorɔnɔ tavɔstɔq kyyləmɪnəq cəcaan uluq xustar cɪlər.

Pɪstɪn xanɔvɔstɔ kljukavɔnɔ culuqɔn cɪlər sɔqə futcalar! — cənnɔn ɪstɔnə salɔmnɔnɔ səstər ɪstɪlɪp tɪskɪləpçələr.

Altɔnɔ sɔqarɔlqan tɪnnəstɪrlɔglər. Tavɔnar amda ɪkɪ-ɪs tɪnnəstɪrlɔglɔg prɪmərələr „Maajɔnɔ pastaqɔzɔ“ təkstədəq. Pasxɪlap alɔnar.

Рәрә.

Рәрә—on castɔq; ol cudan, nɪskəçək, kɪləskɪ osxas; nɪskəçək ɪnɪlərnɔdə cəxɪr curuxtar salɔannasxɪlap cərlər, kyngə xarala kəjparqan ɪdɪ san cəx tɪzɪktərdəq paxtlascalar. Ol xuruq tozɔnɔsaxxa təəj,—talajdan tan tartɔp anɔ ojnar xaar çərcə.—Рәрә olɔtɔrɔxtɔn tastarɔnda kyn sɔxannaq kyn kɪrərgə cɪtkənçə ojnar çərcə, caas saɔɪn anɔn xajdaq-polza anɔn majɔlɔas tavɔzɔçaqɔ ɪstɪlcə:

— Italija najda sɪlɔg,
mɪnɪn Italijam!

Anɔ parca nɪmə çapsɔrɔatca: çaxsɔ çɪrçə xəjɔq cul polɔp axcatxan morcolar, tastar arazɔnda kɪləskɪlər, aqastar pyryndəqɪ xustar, sɪlɔg savaxɔtɔq vinograd aqastarɔ, pyryngɪ saattarda talaj tyvyndəqɪ palɔxtar paza korattɔn nɪskəçək, xəɔlqan ulɪtsalarɔndaqɔ forəstjərlər.

Kəp xənnɔ ɪstorɪlar çəoxɪtɔrqa carɪr Рәрədənər.

Pɪrsɪndə xajdaqda sɪn'jora pəzɔnɔnɔ podrugazɔnzar pəzɔnɔnɔ sadɔnɔnɔ pɪr korzina javlax apardɔrərqə pɪrgən aqaa.

— Axca toqɔnnɔr alarza—tɪp sələn ol.—Ol saqa xalçar nɪməs.

Ol praj pəzɔnaq sɔm polɔp korzinaɔn alɔp, anɔ pazɔna turquzɔp alɔqɔp parɔvɔsɔxan, sol'do ɪcɪn ol ɪirdələ ajlanqan.

— Sɪn naj tɔn maɔzɔrəbazan!—təən ɪpçɪ.

— Cə, andaqda polza mɪn majɔxpardɔm, arɔlɔq sɪn'joral—uluq tɔpɔvɔzɔp sələn Рәрә.

— Olar pɪt on artɪnan polqan!

— Korzinaɔn xɔrina cɪtɔrə toldɔra? On javlaxɔtan arɔroox polqan.

— Olqanɔçaxɔtar, sɪn'jora.

— Cə—javlaxɔtarçɪ?

— Pastap olqanbaxtar: Mikələ, Dzovanni...
Ol ipci tarbnp pastavyxan, anь iqnlnəq хааралавас sliglbi-
skən.

— Sələ, sin aparqazanna javlaxt?

— Ploşcatxa ctkənçə, sinjora! Sırər istərdək, min xajdi pozьm-
nь caxsь tutxam: pastap min olarnьd kыlyskənnərlə pırdə xajbaam,—
mini olar osjolqa tinnəpcatsьnnar tıp saqьnqam, min praj aqaa tьsta-
nьp sьdanarьbьn sinjoranь aarlap tıp saqьnqam,—sırərgə, sinjora. Cə
xaçan olar minlң içəmə kыlyzıp pastavyxannarda,—ə, saqьnqam min,
cə, pu sırərgə irtpəs tikkələ. Mьnda min korzinamnь turqussalqam
anan—kərgərgə polqan, caxsь sinjora, xajdi orta cıkə təərgiləvln min
ol razvojniktarnь,—sırər tьd kыlyzərcıksər!

— Olar tazyр parqannar minlң javlaxtarьmnь? — xьsxьgьbьsxan
ol ipci.

Pəpə sovaqlыq tьnbvzьp, sələən:

— O, сох. Olqanarqa təgьbн caza parqannarь, olarь istənəə təg-
ləp unalqьlar parqannar, xalqannarьn pıs cıqləp salqavьstar, xaçan
min olarnь cıqlp anaq carasparqan soonda...

Ipci kızı yr xьsxьrqan, Pəpənlң xьrqan pazьna pozьna pıldıstıg
xarqьstarnь tastapturup,—ol anь xajьndьbьl tьnnaan paza aralı xurq-
qьn torsьlatxlap, aralı kəəlçə tapsap turca:

— O-o, xajdi tьvıstı! Xajdaq səstər!

Xaçan ol ipci majьparьp, annaq xьja parıqanda, ol anьd soon
aldьra sələən:

— Cə, sьnapta sırər kərgən polzar, xajdi min sinlң sadьqnьd ma-
nat javlaxtarьnaq ol moşəniktarьnd kırlıg pastarьna cıkə tərgləp tur-
qanьmnь,—ax, sırər kərgən polzar anь!—sırər maqa pırgərgə sələən
pırl sol'do ornьna ıklı sol'do pırgərcıksər!

Tarьnçax ipci cınlıgьlñd amьr xoqdaьzьp onarьlvən,—ol pozь-
nьd ipci munzurinaqna calьnpьrxan.

Pəpənlң pıçəzi, annaq iləədə uluq castьq, cə annaq xıqa niməs,
prıslugaa callanьbьsxan—komnata arьqlırqa paj amərıkanəstьd villazь-
na. Ol anda arьq, xьzyl sьrajьlыq polьbьsxan, caxsь azьralda xazьx sok-
nan kərlədə tolьbьsxan, avgus ajdaqь grus cistək cıqləp.

Pırsındə xarəndazь annaq surqan:

— Sin kыnnьd azьranadьrzanma?

— Xьnzam ıklı ys xatı,—xoqdaьp kılьp nandьrqan ol.

— Tıstərlınlđə air polqazaq!—cəptəən Pəpə anaq saqьsxa tyzy-
vıskən, anaq pazox surqan annaq:

— Tьd pajba sinlң kəzəjınlđ?

— Ol! Min saqьncam—korol'daңda paj!

— Cə, alьqьsnannь xonçьxtarqa xalqьssalan! Sinlң kəzəjınlđnlđ
ьstannatь nıncədır?

— Anь səlirı sidik.

— Onma?

— Xьnza artьxtaa polar...

— Pardax, aqьlpırdək maqa prəzınl tьd uzun niməstəң paza cь-
lьqdan,—təən Pəpə.

— Nimə idərgə?

— Sin kərcəzəң—mini xajdaqьdьr?

Suruqlar.

1. Pəpə kimdir? Dəjstviyə xajdaq cirdə polca? Ol cirmn priroda-
zın Gor'kijnyñ səstərlnəñ pazyñar.

2. Pəpəniñ xajdaq xyləqnyñ cərtəzə kərlnə, anyñ olqanarvnyñ
paza amərkanəstərnyñ urunəsxanda?

Pəpə amərkanəstəñ paj polqanəna xajdi kərgən?

3. Noqadanar stolər saqynca, „palalarvnyñ pıstəñ artəx polar, pa-
za olar cəxsə cırtırlar“ tıvə? Klmnıñ saqəzın ol cooxtapca?

Upraznəniyə.

1. Raskastəñ planəñ pydyrsaləñar.

2. Polqanəñarla cərdəxtərnəñ pırazln aləp, anyñ Gor'kijnyñ təks-
təzəna saqyn cooxtırqə tımnənləñar.

3. Tıñnəstırləñrni pasxylap aləñar, Gor'kij Pəpəñ xajdi somni
pasca paza prirodanə.

Arkip aqa paza Lənkə.

I.

Porom saqəp, olar ıklızıdə cəh xəzənyñ kəlatkızlnə cadəvəyxan-
nar paza olarnəñ azaqə xərinda axcatxan Kuban' suqnyñ təvərah
salqaxtarəna yr kərgənnə. Lənkə savəxsəp ıxşan, Arkip aqa tızə,
kəksındə omas, xəza pəzylcatxan aqəyəq pılnıp, uzup polbınca. Cır-
nıñ pyryngı-xəzəməx əəndə olarəñ subarap paza sərylparqan py-
dystərl, ıkl ajastəq kizəgəstər poləp cadapla kərlnələr, pırsı—uluq
arax, paza pırsı kclıg arax; majtəxan, kyngə xaar-parqan paza tozəp-
nanqan sərajləy kiskən cərtəx kiptərlnıñ kyraqəəñə sanaj təəj polqan

Arkip aqanıñ ızun paza səəgl xərılanqan pydyzi xumnyñ nıskə-
çək colaqəñ toqəp kiclrə subal parqan,—ol xər xastada sunqaar sarəq
ləntə cıləp tartılca, cərvənañ, suqnyñ arəzənda,—Lənkə xaləsti tyrylə
təspərp aqəzənyñ xərinda catca. Lənkə kicicək, nıskəçək polqan, cərt-
təx cıruux kılınəñ ol aqəzənañ sənqan xədyr salaəçəx cıləp kərlnə.
Anyñ aqəzəp pər suq salqaqənañ kıləp xumqa təstəlqan ırgı xuraan
aqasxa təəj polqan.

Aqəzə, cəqanaqənañ tajanəp pəzəñ kədırvəş, kyn təəp turqan
paza sərp aqəstərvənañ səva sula kyraqələlgən ozərxə xəzar kərcə;
sərpətar arəzənañ poromnyñ xara kılıcl səqəp kərlnurca. Andə ərl-
nıstıgdə paza əəndə polqan. Sarqaləp subalcatxan col suqdan andar
cazəzar kİRə pərvəyxan; ol xajdaqda typtys, xuruq polqan paza kızı-
nıñ ıstlnə cəvaq aqılca.

Apsaxtıñ xəzyl kəvıglıg xərıləq pyrkək xaraxtarə təzə cox tər-
lapcalar, səyyləp tərəxyləan sərağ tızə, majtəqəstəq saqəsras kə-
zıtcə. Ol tyrcə tyrcə poləp təzənləbın cıdlıca, nısqəñzar kərlp axşəñ
xolənañ tuu tudunca. Cıdlı pırluqəstəq, xəyləstəq, apsahtə cırdəñ
kədırlıtcə paza anyñ xaraxtarənañ kılkm tıncəxtəq castər səqa pasca.

Anyñ cıdlılnəñ pasxa paza salqaxtarəñ xumqa saap səmzərx
soləvənañ pasxa cəzəda paza pırdəə təvəş cox polqan... Ol cəzə ax-
catxan suqnyñ ıkl xərinda catxan, xajdar-xajdar caləvəx, kyngə kərpəqan,
kyraqə, anyñ ıraxə xərindala puqdañnyñ altəñ talaj poləp cəqalturqanə

apsaxtın xaraqına cadap kərincə, paza aqaa tıgırnıd xarax caltanıstıq carıqı tyscə.

Pyun apsaxxa irtkən kynnərnıd töləmır vrəməzındəgıdən sıdık, xomaj pıldırğən. Ol pozın, min tavırax yrəp-param tıp pılınğən, pozınñ yırınə caltanmin, covalvin saqınqan, pozınñ mojnındaqı albanqa təəjləp, cə ol mında yırığə kəələnən, ырах, pozınñ tərən cırındə parəp yırığə хыса. Ol pozınñ нусьqынаqar annaң kəp artых, saqıysıraan... хajdar parar Lənkə?..

Сьхтəq харахтарын нусьqынзар тохтадыр, aqazь нусьqын pozынñ хьдырхaj хольнаң sıvərləp arax sıvapca аның pazынаң.

Анзь хıмьrap ысхан paza pazын kədırıp харахтарын kəрілскən. Аның cut, алъдаң aqыp pıdırəjğən сыраjында харахтарь ulam uluq, olqannınada təej nımə saqıysırastıq. Irnıd хань сох, purnuçaqı usuq.

— Kılırbə?—tıp surqan ol kyn xaraqına saqıycatxan suqzar хольнаң savacыlap kəрəвəs.

— Cox, amda kılвən. Turca. Nımədır mında aqaa? Pırdə kızı ань хьqыrtıan, andaqda turca ol...—kəelcə cooxtap pastaan Akrip нусьqын amda pazынаң sıvapca.—Savьxsьdьma sin?

Lənkə tapsavin pazыna cəjəp pazox xumda kəzılıвьскən. Oлар tavьs сох catxannar.

— Min cyzıp pılçəң polzam, suqqa somarçьхрьн,—хольнзар аңdivas cooxtapca Lənkə.—Suu тьң tavırax! Pıstıd mındaq suqlar coqы. Orajladardan хорьхан nımə cıləp ахса...

Анаң Lənkə хьнхсыван cıləp suqдаң хьja аjланьвьсхан.

— Mьna nımə,—tıp tapsavьsхан apsax, saqыньp irtıp,—cə, xuruвьs sıstıvızəң, хurlarьвьstь ulastьvьvzarьвьs, min sıd azaqыqnaң palqap tudarьн, sin som...

— Cə—ə!—Seədə tartьvьstь Lənkə.—Nımə saqыньp alqazan! Alaj ol sıd kırə tartьp polvas tıp saqыncazanma? Lkıvıstəә suqа kırpararьs!

— Sьnapta kırə tartьvьzar plt. Kərzə хajdı ıdılcə... Casxьda tazьvьzar polzaçı—uk!.. Mında savьndaa—хьja! Savьnnəң хьrı pazь соqы!

Lənkə cooxtırqа хьnmin turadyr, ol aqazьнñ sezdı nandьrı сох хalqьssalqan, хольна pır kizək palqas alavas ань unada salaazьnan cьmьqыlap paza сыраjып typ tys tudunьp.

Aqazь аныңзар kəріp paza ol nımədə saqыньp, хараqын sıvanьp oдырған.

— Amdь min yr mıməstəң yrəp param... Хajdar parazaң anda sin min coxta? Lənkə aqazьнаң ol suraqың uda ıstədır, aqaa əlmnəңər coox amдь carxanьstьqda polьvьsхан; tapsavin хьja аjланьвьзыр, tıgə-nək cula tartьp алып ань ахьsna suqavas kəelcə tajnap pastavьsхан.

Cə aqazьнñ ol ın aqьraң cırı polqan.

— Nıməә tapsavin cadьrзаң? Mın coxta хajdı curtırзаң tıdırьн?—Kəelcəgıne surqan vnugьnaң ol, аныңзар məkəjıp pazox cıdırıp.

— Cooxtaazьң хajzə...—tarı saqыньp хьнхсывин tapsadь Lənkə, aqazьнзар хььrtı kəріp.

— Nımə—cooxtazaң? Kılcəksən sin amdaa, pozьnnəң curtazьnnə onarьp polvıncazaң. Nıncədır saqа tərənnəң pə? On pırnıçılə cы. Sin cuqaçaxsaң, toqьsxa carabasaң.

Xajdar pararzan sin? Saxs kizilär polьzar tьp saqьncazanma? Sinьd axcaь polqan polza, olar anь xoradarqа xabazarcьxtar—ol andaq. Nimä, kilänlp cөrәri tьzәn tadьbьq nimәs, maqadaa, apsaxxa. Polqanьnala pazьrьn, polqanьnanna surun. Xьrьscalar sinь, toxpaxtapcalar pьdә, syrәlәр... Kilәnçilärn kizәә sanarcalar tьp saqьncөrzәnmә sin? Pьrdәzl! On cьl kilәnlp cөrcәm—pьlcәm. Pьr kizәk ipәgәsti muь salkovajqа paalapcalar. Pьrивzьp saqьнца, aqaa saqamox tigr izigьn acьььzar tьp! Sin paza nimәnц ucьn pьrәdirләр tьp saqьncazan? Postarьnц sovәstәрin amьrcьdarqala; ana nimә ucьn, nançь, ajaan sьltaanda nimәs! Idә tastavьstь saqа pьrә kizәk, andaqda aqaa pozьnadaa ciirgә ujadьstьq nimәs. Tox kizьl—aь. As kizьnц ol pьrdә ajaminca. As kizьvьnәn tox kizьl—udur tәdir ььrçьlar, aspьnan tox, olar ninçә өlgәnçә pьrsi pьrsinц xaraqьnda kәzәçәk polcalar. Ana annan sьqara olar udur tәdir pьlinьp—oьnarlarlarь ondaьlarь coqьl...

Aqacaxtьd istьnә tarьnçaqь tolkilgәn paza cavabьь. Annanar anьd irnләр tьtүrәzlp, kirlнd pьrkәk, iblә xьri xьzarqan xaraqь udaa tьpьlap sьxan, sьrajьnц tьrьxanь ulam pьldistьg polьььxan.

Lәnkә aqaa andaqа xьnmaçan paza ol көp nimәs nimәdәndә xorьxan.

— Ana annanar min sinnәd suraqlapcam, xajdi polarzan sin miirvьnәn? Sin—cuqacax palaçaxsaь, miir tьzә—aь. Ol sinь saqandox aзыььььzar. Min tьzәn idә poldьrarqа xьnmincam... Xьnadьrььn pit min saqaa palaçam!

Aqacax odьrьp ьlqavььxan, pazьn tьtүrәskәn azaxtarьnц arazьna tyzүrәvәs.

Suq maьzьrap kilьp ьrax ciirgә aqьp tyscә, xьrlarьna tavьstala salqьlca, ol salqьlьsnaь apsaxtьd ьlqaanьn tulqi savarqа xarasxandaqь cиләp.

— Polar, ьlqava, aqan,—xьja көlp, xatьq tavьsnaь tapsadь Lәnkә, anaь sьrajьn aqazьnzar ajlandьrьp, xosca:—praj nimәdәnәr cooxtasxavьs pit. Ölvәspьn. Traktirqа kьrәvьn, anaь polbaza...

— Soxsalarlar...—xarax cazьn toььra tapsaan aqazь.

— Xьnza soxpastarda. Soxpazalarц, — көnni kәdirльp arax tap-sapca Lәnkә,—anda xajdaq? Polqanna kizәә pьrспәspьnl.

II.

Poromnaь ozarьx kicәvәs, aqazь paza vnugь kizәkkinә tirәktәр paza seөtәr xьrinda polparqannar. Olarьn tәstiktәrinц ozarinan turalar xьrlarь, zavorlar көrлгьlәp turlar, praj cirdә—oь sol xьrinda—tigrzәr—andaqox kizәktәр kәdirлгьlәpcәләр. Olarьn көk pьrlәri pora toььnmьnaь pьrgәlpарqan polqannar, coon, tys tәstiktәrnц xaxpastarь tьzә izigә cara tartьlqьlap parqannar.

Kөnl, kilәnçilәр alьnda iкi plәtәn arazьnça nьskәçәk toqьr ulinzaçax tartьlca; olar iкi paxsa talaza cөrьsnaь cөlp, ol көp kizьl cazax cөrgәn ulinzaçaxxa kьrьlьskәnnәr.

— Cә, Lәnkә, pьs am xajdi pararььs—pьrgәvә alaj alьnçava?—tьp surqan aqazь, anaь ol nandьrьq saqьvinox xozа pьrgәn:—xada parzox saxsь polar—saqа asxьnax pьrcәләр. Sin kilәnlp pьlcөqьlzan...

— Kөpt, xajdar kirәk? Olox pit tooza cьlvincә...—Lәnkә iblә көrgьlәp nandьrca.

— Xajdar? Cudaan pox sin!.. Prə kızı tabylpararda anan alparar sadır? Ana saqa xajdar!.. Axca pırər. Axca tızəñ ol kirkək: sin anıñan ɵlvəssən, min ɵlirtə parzam.

Aqazı aldastıq kylynəvəs vnugıññ pazyñañ sıvabyşxan.

— Sin pıldırzəñmə, pır colda min nıñəñı syp salqam? ə?

— Nıñəñı?—tañnavın surqan Lənə.

— Onpır sarımnı!.. Kercəzəñmə?!

Cə ol summa paza aqazıññ sarıx tapsaany Lənkəni xajxat-pannar.

— Ək sin, kıcıq!—aqazı uluq tınyıstı.—Amdıçı, alıñça parar-ıyspa?

— Alıñça...

Cə... Tıgır ıvzər kılərzəñ, polar.

— Carır.

Aqazı toqır ulitsaça sol xolqa aylanırsıxan, Lənkə tızə anna ırada parqan. Annañ on altmça parala, ol tabıst ıstıpsalqan: „saxı kızılım, azyraqıylarım!..“ Ol tabıst, cadıqannıñ praj xılların oos salıxnañ sıvar ısxan osxas pıldırğən.

Aqazıññ tıtrəs, ajastıq tabıst stansada ujqulıq amır turqan kıldəñ, xulaxxa amda cıtcə. ıvırə syp-sımyrır, xaraadaq osxas. Lənkə plətən tızəñ kıləvəs anda tınanarqa, ɵdırsalqan plətən azyra salannapturqan vışnja aqastarnıñ kələtkızıñ. Xajdada aar sıylaany ıstılcə...

Lənkə xavısaqın ınnıñ suırabas, anıyna pazyñ salıp, aqas pırləñ tovyra tıgırzər kər nıməs kərıp, ol xalın uzıvıssıxan. Pəzık tıgəñnər paza plətənnıñ tızgəstərılg kələtkızı anı ırtkən parqannıñ xaraqıñ kələtcə...

Ol usxun parqan, iirniñ saqdaanña aғыqlalparqan kidağı xajdaqda pasxaçıl istilğan tavys anь usxurьvьsxaп. Annaң ырах niməs xajdaqda kimdə ыларса. Ol olqan tavьzьnaң—тң ыларса. Ылааньның уну yzylparirьp anaң pazox xatap naçыlalyр, аныңар сақдар одьрса. Ol pazьn kədırvəw tıgənnər azьra colzar көргән.

Ol colca citi casxa citkən хьзьсах kilcə, арық тонақлық, ылааньна аның сырајь хьзарқылар партыр, ol көгөнəгилнң idəгилнə удаа удаа созыньр kilcə. Ol көөлсə colça, calas azaqьnaң tozьnnь purlada cozьstьrьp kilcə, ol xajdarda nimə idərgədə pariqanьn. pozьda pılbin polar cızə. Аның харахтары хара паза uluq, амды—хьјхьtatxaп, ајастық паза сыхтық, кiciçək, хьзыl arax ақылвај xulaqastarь sırvık sazьsaxtarьnnң altьnaң көгилсə, аның sazьsaxtarь хамақына; naaxtarьna paза iңniləгилнə cava tyskiləpca.

Ol хьзьсах Lənkə kылkystig көгилparqan, ol ылапта cөргəгилнə көгил, —kылkystig paза көгилг... Pastax хьзьсахла polar-çıl!

— Sin no niməə ыларсазан?—surqan ol, azax ystьnə turkiləwəs, хаçan ol pozьnaң tiңnəskəndə.

Lənkənnң istəndə xajdaqda nimə хьзылап cıləp pıldırgəп, anaң ol kinətin аныңox soonça cərvılskən.

— Sin ылава. Uluqzaң nəzə—uјadьstьq!—aqaа tiңnəskələktek ol cooxtar pastaң, anaң хаçan soortьn citkəndə, аның сырајьnar көrvılsьp, pazox xatap surqan:—Cə, no nimə авақарсазан?

— Ja-al.—tıp узun tartьvьstь ol хьзьсах.—Saqa andaқ polza...—anaң kinətin coldaq tozьnqa одьгьvьzьp, сырајьп холнаң tuu tudunьp, ulam тң oorlavьsxaп.

— Cə!—холнаң savavьsxaп Lənkə.—Xa-at!.. Xat-la—xat. Fuk sin!

Cə ol aqaada, pozьnada tuza polban. Lənkə аның nıskəçək хьzamdьx salaalarьnnң, arazьnaң харахтарының castarь ақыр tьsturqanьn көгил асьnьstьq polьp, pozььnda ықырь kilıvıskən. Ol аның pazьnnң ystьnə көөлсə məkəəjьp, холн аның pazьna sıvərləp təərkərgəп! cə olox tusta pozьnnң tıdımınnң хорьқыр-парь холн nandьra tartьvьsxaп.

Ol хьзьсах amızə ыларса, pırdə nimə cooxtabıncə.

— Is pərl!..—амьр pola pırv, Lənkə aqaа polьzarqa хьнqan.—Nimədı sin pu? Soxannar polarçıl?.. Irtəр pit!.. Alaj таң prə pasxa kirkək poldьva? Sin sələ! Хьзьса-ах?

Хьзьсах холн сырајьnaң хьја alvınox, pazьnna saјqavьsxaп, anaң soonaң, ылақ товьra sələən aqaа, iınnң xımvıadьvьzьp:

— Pladьm... cıdırvılskəm! Pavam pazaardaң aqьlqan polqan... көk, morcolьq, min tartьnsalqan—anaң cıparqan.—Анаң ol хьзьсах xajdaqda pasxaçıl tavьsnaң ulamox тң хьсхьrьp orlavьsxaп: o—o—ol

Lənəə хьзьсахха polьzarqa pozьnnң kyzy cox cıləp pıldırgəп, anaң хьја paгьvьzavəw ol pyryngıləngəп tıgırvər covaqьlьq paза saqьsırvastьq polьp көгıvıskən. Aqaа aar paза хьзьсах тң ајастық polturadьr.

Ылава !.. Хьнза tavьlar...—tıp көөлсə sıvvьrapca ol, anaң хьзьсaxтьң istərgə хьnmin turqanьn oңnapsalavəw, ulam ырада paгьvьsxaп annaң, saqьncə, ol cıdıg ycyn aqaа pavazьnaң cıdər, tıp. Olox tusta aqaа ol хьзьсaxтьң pavazь көгıvıskən osxas polqan, ol uluq paза xara kızı, ань soxsa, ol хьзьсах харьқыр алқар, idınnң ақырqanьna sıdavin аның azaqь хьrında aaxtanca, tıp saqьньp одьрса...

Ol turup хъя pastырьвьсхан, сә, pis altamça хъя паравас; pazox kizә toқыр ајланьвьзыр, annaң toқыр toxtавьсхан, plätängә cөләңip, ol pırgә calaxaj arax sēs saqьньp turca.

— Coldaң хъя парьвьзар polqazaң, хьзьсax! Toxtazьna sin ы-qıryңnan! Parьвьs iviңә, sәlә хajdaq polqanьн idіök. Cıdıqıvıskәm, ti...

Ol anь көөлсә cooxtap sьxan, aјastyq tavьsnaң, anaң kәdırlıstıg carьda tapsap toossalqan, ol хьзьсaxтың cirdәң kәdırlıp parıqanьн кө-rävәs өrlіңp ыsхан.

— Ana carırl!—kylynә pırlıp tapsapca ol.—Pardax ana. Хьнzan min xadox param paza хajdaq polqanьн praj cooxtap pırәm? Polьzar-вьп sinң ycyn, xoryxpа.

Анаң Lәnkә poзын iviңә көrlıvızıp inңn xoqdaja хıмьradьвьсхан.

— Kırәk cox...—tıp көөлсә sьвьpı tyskәn ol хьзьсax, poзыньн көgәnәgındәgı toзыннь көөлсә pırladьp, amda ыlqaңnap.

— Nımәzә—param?—Lәnkә praj timdә polьp өtiğ arax tapsavьсхан, poзыньң kartuzьн xulaqьna tuu tyzyrcәdıp.

Аmdь ol anьң alьна azaqastarьн taza pazьp tursaloqan, annaң sь-qara anьң cьrtьх kıvıсәgı tırvıjıvıskәn osxas polqan. Ol aqasnaң cı-rıң tyrsılәdә sasxılap—turup, ol хьзьсaxsar sırtәdә көrlp turca, anьң uluq paza inәgılg xaraxtarь хоqdaјьstьq paza tıdım pılnısnәң cыltь-par turca.

Хьзьсax poзыньң sьrajьna xapaqьньң cazьн syrtyp turavas, anьң-zar хььrtı көr-tur, anaң pazox тьньвьзыр sәlәdı:

— Kırәk cox, cөrvә... ісәm kılәңcılәrgә хьнасoqы.

Анаң ol хъя парьвьсхан, іkı xatı nandьra көrlp.

Lәnkә anda әrlıstıg polьвьсхан. Ol pıldızı cox cөrlsnәң po-зыньң tıdım polьзын хıvuldьрьвьсхан, ol pazox pyгыrәjıp амьсьp parqan, poзыньң хоıнда salvaңnapırturqan хapсьoqьсaqьн sьrtьnzar tas-tavьзыр, toқыр ulınzaқaxsar көlәңıptә parqan хьзьсaxтың soonça pa-zox хьсхьрьвьсхан;

— Аньмсох!

Ol хьзьсax cөгә para anьңzar ајланьp anaң cıdıvıskәn.

IV.

Iir caqdaвьсхан, kiidә kygyrt alьndaqь osxas alьңça aar cьs turувьсхан. Kynнıң xapaqь cавьs tyzyvıskәn, tırәktәrnıң pastarь aram aram хьzarзвьсхannar. Сә olarньң salalarьн pyrgәpcәtkәn iirgı көlәt-kıdәң, olar, pөzık paza хıмьrazь cox polьвьсхannar... Oлар ystyndә tıgrı idіök pyrkәktәnıvıskәn, varxat osxas polьp ol cınnıң ystynә ca-вьrla tyzyp oдыrqaң osxas polьвьсхан.

Lәnkә ulamox әrlıstıg polьвьсхан naj polbanda ol хajdaqda nımәdәң xoqдыр pastavьсхан. Аньң aqazьnzar pararь killıvıskәn, iviңә хьсәңnavьзыр ol toқыр ulınzazar capçaң cөrlıvıskәn. Kılәңlp cөgәrl kılıbıңсә anьң. Ol parırp pılnәң, anьң көksınnıң istındә cyrәgı тың savьlcatxanь, aqaa poзыnada pararqa paza saqьnarqada әrlıstıg polьвьсхан... сә хьзьсax anьң saqьзыnaң sьxpıncә, saqьньlca: хajdı polca polar am ol? Ol paj ivdәң polza, anь cьrtarlar; pajlar prajь—xaramnar; cox kızılәr polza, anda soxpastarda хьnza... Coxtarньн ivı-dә palalarqada тың хьnadьrlar, olardaң toqьньp tuza idәrlн saqıdьrlar, Аньң pazьньң istındә saqьstar pırsı pırsınnıң soonaң хıмьrasxannar,

polqanna minut saj anıń ıstında ineglig saqıys pıldırca, kóletkil cı-
láp anıń saqınqan saqıstarın ydascalar, aqaa tólemır aardan aar po-
lıp, anı cawıra pasca.

Aqaa udur ajlanıpoderqan mal sıqıdrazıp kilce.

Mındox aqazı kilce.

Anıń soonań aar, ıjqanıstıq cırısnań stanza curtaqıyız xalap
kilce pırıgın xamaqınzar cıdırıp salıp, xolında aqas tudunsaltır.

— İzən, caxsı kızı!

Kazak olarqa saqın capsıra kilgen paza aqanıń alqaq sızına
kóelce nandırqan:

— Sırerdə xazıx polıqar

Anıń soonań azaxtarın taza pazıp, pırdə nımə pıldırtpin turqan
uluq xaraxtarın kılencızər torsapıta kórip, tapsabın tırbanqan.

Lenkə anıqzar onnar sınap kórturca, aqazı pozınnı kırı xarax-
tarınań suraqlandıra tırplatca, kazak sımızırıxla turca, anań seórtın
tılnı carymına citıra sıqarırızabas, anızın ıstındegı saqalınnı
ucun kıləpsıxan. Axsınzar saqalınnı ucun kırıp alabas, anızın kóp
nıməs tajni pırıp, anań tılın paxox nandıra sıqara ıdırskən, anańna
amır polqannı yzırısken, ərınp arax cooxtabıxan:

— Cə—parańar cıylıq!

— Nımə ıdərgə?—aqaa sura tartıxan. Lenkənin ıstında nımədə xi-
mırı tyskən cılap pıldırgeń.

— Kırək... Caxıpcalar. Cəl

Ol sırtınań pularzar ajlanıp cersıxan polqan, cə, ajlanabas pu-
jarnıń ornılarınań xımırawanıp kór-salıp, pazox xatır tarınpır xıs-
xırırızıxan:

Nımədir amdal!

Anqada Lenkə paza aqazı anıń soonca capcań cersıxannar. Len-
kə aqazınzar xarax albin kercə, aqazınnıń ırnı, pazı tıtırəscə,
ol maızırıp kırı pozınnı xojında nooda nıməni xarbastırca, Len-
kə anı kórip, saqınsalqan, pu pazox tınə Tamandaqı cıləbək prə
nımə tusxaxtansaldı polar tıvəs. Ol Tamanda polqan kırıkti saqına-
rınań, aqaa xorqıstıq pıldırısken. Anda aqazı taxartıp kırı xı-
lırızıxan, anań anı kırı kózinəń tudup alqannar. Kylyskənnər, kırı
təənnər, soxannar parıqan sıynan, xaraa stanıtsadandaa sıqara sıyır-
ıskenənnər. Olar aqazınan xajdada suq xazında xumda xonqannar,
talaj xaraazınan soolap turqan... Xum, aqaa saavılqan salqaxnan xı-
qırıp turadı. Aqazı ıdik xaraazınan sıvırınır xudajqa pazırqan,
pozın oqırnan adanıp cazyqın prozın salarqa surunqan.

— Lenkə...

Lenkə xavırqazına sasxannan sıtləzə tyskən anań aqazınzar kə-
rə tartıxan. Anızın sırajı seələ tysparqan, xuruq cılap polıp, sarqa-
lırızıxan paza praj cırı tıtırəscə.

Kazak olardan pis altamca alda parca, xanzazın tartıp, rəpəj odı-
çaxtarın pastarın aqasrınan tyzyrə sapxılap, pularzar ajlanmın parca.

— Ma, mına, alıball.. Otarazına kırı tastavıs... oqni kersal, xaj-
da tastaanınnı... anań alıbalarqa...—tıp aqazı cadap ıstıldırə tapsaan,
anań ol nusqına capsıra kıləvəs, pıldırtpin, anıń xolına nımalaxtı
tyrgen xajdaqda sıvrək pırırısken.

Lenkə xorıxanınań aqazınan tastax cırırısken, anıń praj ıdnə

soox cəylə tyskən, anan ol xoşbə tığənnər əskən cirlig sidən xərinə pastərkilgən. Olarnı aparıqan kazaktı xazi kərkilip, xolın toqır idip andar kərəvəs, süvrəglin xoşbə tığənnər arazına kirə tastəvəşxan...

Syvrəgəs tıscadavəs uşbal-parqan, Lənkənlı xaraqına kəgılıbəj pladax kərlin-parqan, anan saqandox anıñ saqızında pajaqı ıqlapcərgən xızıcax ajlanə tıskən.

Ol xızıcax anıñ alında tırlıg pydyzılınən tursalqan osxas polıvəşxan, kazaktı, pozınlıq aqazın paşa praj nımənı kələdip.

Anıñ ıqlaan tavızı Lənkənlı xulaqına xatır istılıvıskən, olar nıñ alında xarax cəzınlıq ax tamçıxtar tıskyləp turqan cıləp kərlin pastəvəşxan...

Anda alıspas ırbat sarıbaqlıq ondayda, ol cıylıqan cırgə aqaz nıñ soonağ kilgən, pyrkək kyyləm istılturadı, anı ol onarlıp polıvıncə andarox xınnındaca, aqaz nıñ kılınır cıqan ıpkətlərlin stol ısty nə xarçıxtağ xaqıvıvəşxannar nı ol tuban tovrıala cıləp kərgən, ol ıpkək kizəktərlı stolıqa nımxax kyzyrəsnəğ kyzyrəzıp tıskənnər...

Anan anıñ xərına pəzık pərlıktıg kəp pastar məkəjzılıskənnər, pastar paşa pərlıktərlı purdajza kərlingənnər paşa tuban tovrıala cıləp pyryngı, ılıvənnəskilip olar xajdaqda xorqıstıq nımənəğ carvan tırcalar... Anan kılətlin aqazı noda nımənı kıləzıp cooxtanır, ıklı uluq kılzılın xollarında tırləktənlip ajlastan-sıxan...

— Tikkələ, pravoslavınlar!.. Prolanmavın, xudaj kərcə!..—etirə cıltıg tapsəvəşxan aqazı.

Lənkə ıqlavızı, poolzar odırəvəşxan.

Ançada anıñzar kilgənnəktər. Kədlip, sırgə odırtyp, anıñ kis-kən ızyk cırtıx kılıçəgılın praj cırlın xarbastırdıqannar.

— Cojlanca Danilovna, ajna xatı!—tıp xajzıda kyzyrədıvıskən, ol tavız Lənkənlı xulaqına xoşbə ynnənlip istılə tıskən.

— Olar xızca cıvəvəşxan polarlar?—nandıra ulamox otıg xızxızvəvəşxannar.

Lənkə praj ol tavıztar anıñ pazına sarxılap turqan cıləp pıldırğən, ol praj ızıl sıqca xorqıp parqan, ol xajdaqda tyvy cox xarasx ıjmaxxa kılparqan cıləp pıllıngən.

Xağan ol onarlıp parqanda, anıñ pazı aqaz nıñ tıs pastarında catxan; anıñ sıraj nıñ xərına aqaz nıñ ajastıq paşa alındaqıda tınoğ tırsparqan sıraj kərlingən, aqaz nıñ hortıx tırylap turqan xaraxtar nıñ Lənkənlı xamaqına castar tamçılazıp, anıñ naqın pastıra xıçıxtar mojnınzar ılıp tıscələr...

— Onar ıldınnıma, ırkəm?! Parandax mınan. Parañ, pozadıvıstılar xaarıqannar!

Lənkə tırkilgən, anıñ paz nıñ istıne xajdaqda aar nımə ırsalqan cıləp pıldırğən, anı saqamox ınnınlıq azırlıp tısparar cıləp polca... Ol paz nı xolnıñ tudunup, aqırıcax östəp, pırlı xərına paşa pırlı xərınzar cıqlap sıxan.

— Pazıcağ aqırcava? Paraxsanam! Cazıtsaldılar olar sınlınlıq pıstı... Annar! Rıcax cıtparqan, kərdək, xızıcax pladın cıdlıvıskən, olar pılskə cələnə tursalqannar!.. Ək, xudaj!.. nınlıq ıcy nı ırələpcəzəğ?!
— Aqaz nıñ xızıros tavızı Lənkənlı xajdıda tırbat turqan osxas, anıñ istındə cıltıg xızvınlıq tamılp, anı aqaz nıñ ırada xıja cısbıradar qıa xınlıqan cıləp pıldırca. Xıja paravas ıvırgə kərgən...

Olar stanitsaa klrçəñ cırnıñ xırında ođırqannar, parvax aqastñ hojıq kələtkızındə.X araa polıvıssıxan. Anıñ syt əñnıg kymys carıqı, cazyñıñ ıstınə cayılr, anı kynərkıdəgıdən nıskəçək paza inəglıg ıdə kərlındırca. Braxtın, cazydan, tıgırılınən pır əñnənır puluttar kədırır. pəcələr paza olar cazy ıstynçə kəölçə kəcır, ajnə kələdır, cazaə hojıq kələtkılər caza tastapca.

— Parañ, ırkəm!.. pararqə kirək,—sələən aqazy.

— Ođırqə amdə!..—kəölçə sələən Lənkə.

Aqaa cazy xıñıq. Kynərki, ol cazyca kılırp, ol alnıñzar kərəgə xıñçan, tıgırnıñ kyrəzi, cırnıñ calvax kəksınə cələnturqan cırnızər... Aqaa saqıñılca anda pasxaçıl uluq korattar par cılər, curtapcatxan conı olar kəvən caxsı con cılər, olardan ırəkti. kılənərgəndə kirək cox, olar postar pırər osxas.

Xaçan cazy anıñ xaraqıñda calvax cazyır, kınətın stanitsanı sıqara kəzıdılsə, aqaa tanıs polcatxan pydyzınən paza kızılərıñnə, anda aqaa inəglıg paza ol mikələskə xıjxtanıstıq polıvıssca.

Amdı ol, puluttar sıxılarpcatxan ırax cırzər saqırsı kərca. Ol puluttar amdı aqaa, anıñ pararqə xıncatxan koradıñıñ mıñ turvalarınıñ tydynı cılər kərlıgəñnər... Anıñ saqıñır, kərlıñnər catxanıñ, aqızyñıñ xuruq cıdılı yzə tartıvıssıxan.

Lənkə kını asıñnanı pazyrturqan aqazyñıñ casxa əlləlgən sırajınzar kərlılskən.

Anıñ sırajına aj carıqı təp, pərlıñnıñ curuxtarıñıñ cavəl kərlıstıstıg kələtkılərı cavyır, anıñ saqalı paza kəmlskələrıñnə kələtkılənır ođırca. Axsı xımbrazır, xaraxtarı uluq asıır, xajdaqda tıjux ərlınsnəñ cıltırazır,—xorqıstıq pazox ajastıq polqannar, olar prajzı Lənkənıñ ıstındə aqazyñnə xıja xajnarqə xıncı naa saqıstı usxundırcalar.

— Cə, ođırar polza ođırarvısl.. tapsar, alıqlanıır, kılıñır, hojıñıñ xodırnıırcə.

Lənkə xıja ajlanavas, pazox ırax cırzər kərır pastan.

— Lənkəl... Kərdəksəl...—kınətın aqazy ərlıñır kılıır tapsavıssıxan, pozı cıdılıır xarlıqır praj pozı sıyırır, nucıgına xajdaqda uzun, sıltııax nımə sunıvıssıxan.—Kıymıstıg! kımys pııl.. ılggə turar!..

Xolları paza ırnılrı anıñ tırlcələr asıñnanıır paza aqırına, paza sırajı praj tartısxılarpca.

Lənkə sıtləzə tyzır anıñ xolıñ pozıñnə xıja casıvıssıxan.

—Sıvıssı tavııax!.. Ək, aqıñ sıvırsal!.. ıvılrə kərgılər, aldanıstıq tavıssnəñ sələpcə.

— Cə, nımədır sıñ alıqıñıñ? Xorıxcazanma ırkəm? Kəzənəktən kərlılsəm anda salanııaptur... mın anı xəp alala ıdək alına, anan aqas arazynda sıvırsalqam. Stanitsadan parırır, mın pərlım tyzırılılskən polır, məkəjlır alırsalqam. Alıqlar olar!.. Pladıñ alıvıx alqam, mına ol xajdal..

Ol pladıñ tıtrəs xolıñnə alavas Lənkənıñ sırajıñıñ alına calvıratxan.

Lənkənıñ xaraqıñıñ alında tubannıq kələdıg yzılıır, mındaq xoos turıvıssıxan: ol paza anıñ aqazy nıñçə polqanıı carcanıñnər, stanitsanıñ ulınazyıncə parcalar, udur kılıgən kızılərdən xıjadıñ ır-tərgə xarazır, xorgır parcalar, Lənkəə kərlıncə, polqanna, urunqanna

kızəə pu ʔkələnni soqarqa, olarqa tykyrəgə paза səklirgə carir cilər... Prajla ajlandıya polcatxan nimələr—zavorlar, turalar, aqastar—xajdaqda pasxaçıl tubanda cilgəgi cilər cəjəqalzər turcalar paза kımınıdə tarınçax tabıstarı kyylər turcalar... Ol aar col tozılcaə cox uzun, ol ilənnəs turqan turalarnıñ arazynañ cazyzar cəxcañ onday cəx osxas, olar niməzə pularnı cəqa pazarqa xanqan cilər, saqyn idilivəscalar pularqa, niməzə xajdarda ırada paғыvəscalar, postarınıñ pyryngi kəzənəktərləñ pularqa kylyskən cili polıp... Kinətin pır kəzənəktəñ ətig istildi: „Oqırbəxatar! Oqırbəxatar! Oqırbəxax; oqır palaçaqyl!“ Lənkə toqır idə xaxax tastavəzavəas ol kəzənəktə kərsalqan, paјаqə ыларcərgən paза ol polızarqa xanqan xəzbəxatı... Ol xəzbəxax anıñ kərimin tudup alıp, aqaa tılın səqarəvəsxan, anıñ kək xaraxtarı tızəñ xərtəstəq cəltərazər, Lənkəni cətg nıdə cilər xazapcalar.

Ol xoos oqırbəxatıñ saqəzyna xona tyzyp anan kinətin cox polparqan, ol aqazynzar tastaan xərtəstəq kylynıstı xalqəsalavəas.

Aqazı amizə pozynıñ cooqyn cidilnəñ toxdana nimədə cooxtar, xolın pulqap, paзыn tıratca paза sırajynıñ tırxəxanında kəringən kilkin tirləni cozınpər ođırca.

Aar, yzyktıg yzyktıg aqıvax pulut ajnı tulqavəsxan, Lənkəə aqazynıñ sırajı kərimində ıxan... Cə ol pozynıñ sağızında aqazynı xostı ol ылақаң xəzbəxatı turqus salqan, anıñ pydyzın pozynıñ alında saqynpər alavəas, paза, olar ıkızın tinnəstirca. Kızı cox, xəbtəros, acyn paза cərtəx kiptig aqazı, ol xəjbəxtalqan, ылар-turqan toldıya, cəxsə pydystıg xəzbəxarınan xostı, ol aqaa kirək cox kərimivəskən, aqaa aqazı nımaxtaqı cəlvigən cilər cavəl kəringən. Xajdi pu carir? Niməniñ ycyn ol anı xəjbəxtavəsxan? Ol anıñ tuqanı niməs...

Aqazı t zə xəsbərapla ođır:

— Cys salkovaj cəpər alqan polza!.. Andaqda min amırbəncə əliv-zərçikpın...

— Cə,—kinətin Lənkəniñ ıstındə nimədə calvəran səxhan.—Tap-savadax sin! Ələrçikpın, ələrçikpın... Olvincəzəñ anan irtəə oqır itcərcəzəñ!..—tapsap Lənkə anan kinətin tıtrəzıp azax ystynə tura xonqan.—Sin kızı oqır!.. U-u!—pozynıñ kiciçək munzurəqazın tyyp, anıznəñ kinətin toxtitəyskən aqazynıñ purnunuñ xərinə xəbrəjtəpca anan pazox covəqılyq polıp cırgə ođırbəvəsxan tızın tovbə pazox cooxtanpər:—Palaçaxtin oqırlap alqazan... Ək, cəxsə!.. Kiiridə, andarox... Saqa tıgı cirdə proñ cox idilvəs!..

Kinətin praj cəzı solvəxtavəsxan, anan kək cərxnəñ cərp, alqəvəsxan... Anı pyrgəpturqan xərasxı kinətin tyrcədə cox polvəvəsxan... Kygyrt nəzırtı cəzı ystynə toldıya kyzyrəp catxalqan, tıgırvıñ cırnı tıtrətkən cili polıp. Tıgırcə xəjəq xara pullattar ajnıñ xaraqyn tulqap kələtkənnər. Xərasxı polvəvəsxan. Xajdada ırax cirdə, sımzırbəxa kygyrt calıvı calvərap xalqan, anan tyrcə polarınan tıñ ətig niməs, kygyrt kyzyrəñni istilgən... Anıñ soonağ aj sımzırbəx polvəvəsxan, anıñ tygəñçizı cox polardağı cilər.

— Aqan!—tıp Lənkə inəglig tabısnəñ xərbəpər tapsaan, kygyrtın pazox kyzyrəp xaların saxsınpər.—Paran stanitsaal

Tıgı xatap tıtrəzə tyzyp, xatap tırən calın calvərap, cı ystynzər ətig, timırnı osxas kyzyrət tastaan. Mun ılis timırlər udur tədir unınpər, cı ystırcə tyskyləp turqan osxas.

— Ақаң!—tapsavьsхан Lenkə.

Аның тавьзы kygyrt kyzyrəminə poralazьp, kіcіcək carьx саңь-
сах xolanь cіləplə іstіlgən.

— Nīmə xorьxсазаң... sin...—aqazь ximьravin kіrləzlьp tapsavьsхан.

Kіlkіlm kіlkіlm naңmьr tamьxtarь tyskyləp pastavьsхан, olarьnьd
kyzyrəskəni sьm tujuxa, xajdaqda nīmədən sizіndіrgən cіləp іstіlcə...
brada ol uluq sьbьrəqьnəң cіrni sьbьrcatxandaqь cіləp uluq, tіksі kyу-
ləm pola əzlьbskən,—mьnda tьzə, nucьgьnəң aqazьnьd xьrinda, pol-
qanna tamьx, cіrgə tyzəvəs, xьsxaçax topьlap, jaңьzь cox əscə. Ky-
gyrt kyzyrəmi saqьdavinəң saqьdap, tigrі udaa calььrapca.

— Pəvəspьn min stanitsaa! Minі, kizi adajьn, oqьrьnь naңmьr
suuxtersalьzn... kygyrt ədər salьzn!..—xarььqьp coxtapca aqazь.—Pəv-
əspьn!.. Pə caləqьzan... Tіgіnə ol stanitsa... Parl.. Sinі min mьnda
odьrtarqа xьmminçam... Cərl.. Pə, par!.. Parl..

Aqazь pyrəkəp paza xььlos tавьsnaң xьsхьrьp pastapca.

— Aqаçaң!.. Prolava!..—saqьn kіlіp, aldanьp tapsapca Lenkə.

— Pəvəspьn... Proqьnьda tastavəspьn... Citi cьl min sinі alcərləp
əskіrdіm!.. Praj nīməni saqaala... curtanьmьda sinіnək ycyn... Maqa
kіrək polarçі nīmə... Əlparim min pit... Əlparam—sin tьzə—oqьr tьpcə-
zəң... Nīməniң ycyn oqьrььn. Sinіnək ycyn... praj pu saqaa.—Mьna
alььbal... al... Sinің curtirььda... praj nīməə cьqavьn... oqьrlaptaa cərləp...
Aqazьnьd tавьзы nьskəçək cixьlirqа citkəңçə kədrlіp pastaan, ol

Lənkəniң іstіnə xorьqььbs kіrlьbskən.

Kygyrtiң nьzьrttarь cазьььnəң tigrіni tьtүrədləp ətig paza maң-
zьttьq nızləpçələr, olarьnьd polqanьla cіrgə xajdaqda kіrəktig nīmələ-
rің səlirgə xьnqan cіləp, pьrsi pьrsіniң soonaң, yzygі cox kyyləscə-
lər. Kygyrt calьььna cara tartьlqan tigrі tьtүrəpçə, cіr cазь ıdіek tьt-
rəpçə, prədə kək calььnəң calььrapca, prədə pazox soox, aar, paza
tarqььnax xarəsxьzar xьzьrləp cіdlьbsə.

Naңmьr sylədlьbskən, aңьd molat cіləp cьltьrasxan tamьxtarь,
calьn saqьlinda, stanitsaңьd tьpьlasturqan carьtxьçaxtarьn postarьnəң
kəlatçələr.

Lenkə, aqazьnьd tавьзыnaң pytkən osxas sooxta paza xajdaqda
іlm-xulum saqьsta, xorьqьp mənərkəp oдыrca. Ol pozьnьd xarəxta-
rьn uluq aca kərləp, suqlalqan pazьnəң tamьxtar indіrə tajьp tysk-
ləptə turza, ol xarəqьn tьpьladarqа xorьqьpca, uluq talaj osxas kyzy-
rəmnіd arazьna cіtturqan aqazьnьd tавьзыn tьqnənьp turca.

Lenkə pіlіngən, aңьd aqazь ximьravin oдыrca tьp, aqaa ol sa-
qamox xajdarda cіtparar cіlə pіldіrgən mьnda aңь caləqьzannьla tasti.

Ol pozьna pіldіrtьp, kəəlçə aqazьnəң saqьn cьlqan, xəçan aңьd
cьqanaqьnəң urunьzьp parqanda, coсьp parьp, xajdaqda idət nīmə sax-
ььnqan...

Kygyrt calьnь tigrі tanazь cara tartavas, pu xosti oдыrqan cьxь-
rajqan, kіcіcək, aqas tamьqььna suqьp oдыrqan nīmələrnі carьь-
bьsca...

Aqazь majьxparirьp paza xarььxparirьp, xolьn kligə pulqap nīmə-
də cooxtapca.

Lenkə aңьd sьrajьnəң kərləzəлə xorьxanьnəң xьsхьrьbьsхан...
Kygyrt calьnьnьd kək cьltьrazьnda aңьd sьrajь əlіg cіləp kərləngən,
ajlaxtanturqan pyrəkəp xarəxtarь tьzə izіcox osxas.

— Aqçaqan!.. Parañ!..—tapsavъsxañ ol pozьnyñ razьn aqazьnyñ tьlzьnzər salavas.

Aqazь ань, розьның нискәсәк холынаң хуҗахтар, аның ыстынзәгъ
разын мөкәйткән, апаң ол ань тың хыза хуҗахтар, харханча хартырган
рууру сүләп узун паза тың улывышхан.

Lenkə ol tabşınan sala saqıyız şıqara nıməs xorqıpparır, aqazıñnıxolına suura tolganır, xaraqın uluq kərır uundar ojabıxşan, pırdə saqılturqan calın arazında ilənnənə tyzyr andarır, prədə pazoxtura xonır, xaraxıñnıx tirənnə sıtparıvıxşan.

VI.

İkinci kynynın irtəmində, stanitsadaqı olqanar aqas ozarina sığara oqlaspağp; anaq nandəra ajlankilp, stanitsada xorəq idiliskənnər, aqas xazynda kiçəq, kiləncin, kərgənnər, anyq xərinda pəxax kərincə, any pəxaxtap salqannar polar, tıp carlaannar olar.

Сә, хақан улуқ казактар ол кирәк сыһап андаҗа түп көрәгә парҗаннарнда, ол андаҗ нимәс полҗан. Аpsаҗас амдаа түриҗ полҗан. Хақан аның хырина килгәннәриндә, ол пазын кәдирләр турарҗа хараsхан, сә туралбан. Аның түли сох полпарҗан, ол пражыһнаң хараҗы castаньр нимәдә surca, paza con аразында хараҗына нимәһидә түләрсә, сә пүрдә нимә тапан paza нандырыҗда алполбан.

Iirzər ol yərər parqan, anь xajda tapxanox cirdə, aqas altındox
kəəmsalqannar, anь sьbratta kəmərgə caratpannar; pastaqьzn—ol pas-
xa kızı, lkinçizln—oqьr, yzuncizln tızə—cazьqьn pılınpьr prolanmin
yrəən. Anьd xьrinda palqastan pьsaxь paza plattь tapxannar,

ЦкIвə ysrə kyn pazьпаң Lənkə тавьльвох парəян.

Сазыдагы кел уйым ишүндө, станитсадаң ырах нймөс, хароалар аяланзыр паставьсханныр, хақан andar көрөггө пароаннарғнда, anda ольҕах catxan, сырайнан төвүн tyzyp xollarын caza tastap, наңмыр soonda tyyl xalqan palqasta.

Pastap anь sььratta sььrqa caratxannar, ol kicig pala polcatxannaqar, cə saqьnavas anь aqazьnaq xosti salsalqannar, olox aqastar altьnda. Cirnəq kyrgən idə tastap anьq ystynə kilkm sotxyl tas krəs turqussalqannar.

Søstik.

Porom—malnъ, kiznъ paza taarlaqlıq xanaların suq kicirçen sal polca.

Киван'—Altynzarьхъ Kavkastaqъ рлг суолньд адь.

Suruqlar

1. Lənkə aqazynan nımə usyn tarıznıvıvsxannar?
2. Plat oqırılğan Lənkə noqa tın xınlız sox polıvıvsxan?
3. No nımə sasxan aqazın oqır idərgə. Aqazınnıx haxda q səstərlən kərincə?

4. Nime cooxtaan aqazy pajlardanyr paza coxtardanyr. Aqanyñ sestärynän nandyrnär. Olardanyr Lönkä nime cooxtapca? Lönkä noqa andaq irtä ygränip alqan pajlarbynañ coxtarnyñ ondayn pılärgä?

5. Хьыьсахрѣнаң соохтаскадабас, Лѣнкѣ ол хьыьсаха хайди аялан-
қан; ол аның соваана хайди кѣргѣн, хайди полъспирѣргѣ хьыңан ол
ақпа.

6. Хьыьсах аның полъзина ноқа хьымыньсхан? Аның хьымань—
кѣрѣксѣнмѣн, Лѣнкѣ хайди пѣлдѣргѣн?

7. Лѣнкѣ розьның кѣлѣнѣстѣг куртазынаң хайдаң хомайлар паза
хьыьхастар кѣргѣн?

8. Узунѣг главазьн рѣсѣккѣ разьр соохтар пѣрѣдѣг.

D ə m j a n B ə d n ы j.

(1883 cыlda төрән)

1911 c. bol'shevik kəzədinin „Zvezdanın“ rə-daksazı Vladimir İlic Lənin-nəni suruq alqan: „KİM polca sırəmin ol Dəmjān Bədnыj? Təntalantalıq pas-ca“.

Dəmjān Bədnыj polıp adalıp—хытыстық ир кızı“ ol tusta pozынын projvə-dəniyələrin, pıstın amdы-қы poet — bol'shevik Əfim Aləksəic Pridvorov picə-təçən.

Ol basn'jalar pascan, olarnan ol istəncilərinin praj ondaylıq ыргыларын tan-malaçan.

Çrazdan caazy tuzun-da Dəmjān Bədnыj prajdaa frontalarnы ajlandыra cə-

gən. Anda anyn stixtarь хызы arməjəstərnin voəvoj kənnilə-rin kədirçən; gənəralлар cəjlandыгьp alyqan ax saldattarqа ca-aryda cooxtaçannar, — olar toqьscыlarbьnan kəsənnərnin intə-rəzinəni toqьr parcatxanь.

Dəmjān Bədnыj pıstın Хызы armijanьni kylyk cərilzin kərgən, annanar ol kəp stixtar pasxan. Andaq stixtarь „Sovət casavojь“, paza „Хызыarməjəskə cəəs“.

Proletarlarnыn alьnda alьnça uluq zaslұqazьnı ysyn, praj conqа оңарылыстық proivzədəniyəzi ysyn, Dəmjān Bədnыj Хызы znamja ordənьnan syjьxtalqan, anyn soonda—Lənin ordənьnan.

Sovet casavojь.

Тубаньық kibis tartылparqan
Sol хыгьны оьықли praj.
Оьықча хатық pastыгьsnaп
Sovəttər casavojь cərcə
Dnəstr suqınyн ozarıbьnan

Оң хыг tubannap tartylca.
 Ыргы сөг anda, xolda мыltinan
 Pıskə cyrəənəң хынminca.
 Ким ол? Хархын alaj rumьnskij?
 Alaj oгы ax ofitsə?
 Alaj samostijnik ukrainny?
 Alaj maxnonьң аңь сөг?
 Аңь ыrlap caarxandyrcalar.
 Тоqысць caағы ыгьынаң,
 Хырда anda, sol sarıbyнаң
 Sovəttər calovojь сөгсə.
 Syməlig ыргы—cıkə атыqы,
 Uqun ыxan, pılə ыxan.
 Сə ol, tizp ырах paralbas
 Oгта yzyrçəң carqыдаң.
 Pыrkək tivanda, Dnəstr ystyндə,
 Olox воəvoj ыгьынаң,
 Olox хатыq pastырьынаң
 Sovəttərnı cөг casovoj!

Səstık.

Samostijnik— Ukrainanь Sovət rəspublygьnaң cararqа хыңаң-
 нарың carдыqы, anda burzuazija ylgyzın ajlandырarqа хыңаң.

Maxno—grazdan caazy tuzunda Ukrainada vandalarınьң kıkım
 ətrədilıң pastыqы polqan.

Suruqlar.

Sovət casovojь хajdaq granitsanь xadarca? Kımнıң intərizıң
 ol turusca?

2. Ыргы casovojьнə noqa atxan? Ol kımнıң intərizilıң ycın
 turqan?

3. Ol ədlıstın soonda pıstın granitsanьң kyzyn posxьnatxanma?

Upraznenijə.

Stixь pazьvayьңar paза aньң sovət casovojьнə paза ыргы-ədlıg
 ың, carьда kəzıtcətkən oғыннарьн aлтынəң sigləңər. Xьзы armejəstın
 хajdaq cərtazьн paза ыргыньнə хajdaq cərtazьн kəzıtkən Dəmjən
 Bədnьj?

S. Ç r i g o r ' ə v.

(1875 c. tərən).

Хьзы бакән.

I. Pırdəzıni niməs.

Maksim sьgьrьp, xaңaа ystyndə ođьrqan paза ol amьr kɵrlp ođьrqan, anьң pavazьnaң ıçəzıñ xaңa ystynə salьp, olarnь ɵlıg kızı-lərnı cıləp prızənnəң саарsalqanь. Olar ьrəp pararlar- Polqanna irtəp saьpн хьr хазьnaң aqьrьq kızı-lərnı tartьp aparadırlar, olarnьң pırdəzi anda nandьra ajlanmannar.

Tiskənnə korattьң altь xьrında Volga suqньң хьrьп хastada aj artьqьnaң turparilar. Kazaktarnьң ьyrə pazarynaң aracьlanьp cərgənnə cazydaaqь saьmkalardan kɵcп sьqabas, xaidar-da Volga ozarina pa-гьvьzarqа.

Volga collarьп tulqavьsхан. Pastap kicırərnı saxьnqannar, tol-dьrkomqа ьsхannar surunarqа səs pırgənnə on cyscə xaңanь хajdan kicırərzə! Tiskənnə хьr Xazьnda turqannar, zavorlarnь sarajlarnь tala-qlap xaraazьnaң ot ođьnqьlaannar, tıtrəskıləp.

Maksimнь sooxxa toorqan. Anьң Pavazьnaң ıçəzıñ xaңaqa taar-laan kızı-lərdə səlirgə хьnturadı: „Mınl alьvox alьnar“ t.p. Albascьx-tar Calqьzan catxalqan.

Ignat аваазь хajdarda paгьvьsхан. Maksim tızəң tazьnnarьньң ханазьnaң tyzərgə хorьхан—tazьnnarь cudaqlap parqannar, olarnьң sɵektəri хьrlanьpcalar, cə andaqdaа polza posti—caxь tumzuxtarь xuruqа kipsənzıp turcalar Lьrə prazь pasxa con.

Olqьçax kьп təəzındə aarsьp umdənvьvьsхан—tudannьң talдыri ıjqubьnaң irtıpparqan, ıjqı toььra kımındə cooqьn istıp, usxun-parqanda kьnerkını irtıvıskən polqan. Aqaa mьndaq coox istılgən:

Olqьçax-cı kımıdır?

Ignat аваазьньң tavьzь nandьrqan:

Kım pılədir anь. Amdь prajlarьda pırdəzıni niməs.

II. „Ərmak“.

Maksim kɵəlçə pristanzar kırparir. Pristannьң vortь xьrında pəzık ax pastьq, uluq saqallьq apsax turca, katankalar kizıp vata salqan хьsxa tonьçax kissalqan, anьnaң xosti—calbax, xara kыdyr saqallьq, polvaxтьq arax, uzun xollьq, sapuktuq paза хajaxxa patxan is tonьçax-тьq—paза pırsı turca.

— Sin хajdar, adajax?—surqan, oolqьçaxть kərələ, apsaqas. Pır-sı Maksimнь. Xolьnaң, cьqanax ьstynəң хаарalьp, xolьn aqьrta tudu-вьsхан.

Maksim apsaqastıñ sıraǵınzar keriwzır—anañ pılsalqan, anıñ keriwzı xazırdaa polza, cə saxsı: waxcəwnık aqazın saqıysxa kurgən.

— Aqqaçax, alıbal minı xada...

— Xajdar sin? Pıstıñ kirək caaçıl.

— Alıbal, aqqaçan,—Maksim pazox surunır anañ ıldaıwıysxan.

— Aqazı söləp xara kızıə:

— Alıbal anı, Ləontij, sırtkıcıl ornına. Saxsı olqıçax.

Xara kızı pozıñnıñ pik xıxas salaalarǵıñ tutxılapkəır, söləp:

— Nımə cox, pik olqıçax; cutlaçıl. Sınəp-parqan.

— Oñdajlanar... azyrap-alarwıys.

— Adıñ kımdıır?

— Maksim.

— Kercəzən, olqıçax, xajdaq kirək. Pıstıñ sırtkıcılıwıstı, mına sinək osxastı, ıxnaç-ədir parqan. Pıstıñ kirək caa oñdajlıq. Alçaspa-snıñ?

— Cox.

— Cə, cə paroxotxa... Min amox kiləm.

Maksim paroxotxa tawraqınsa sıxsañ cırıñcə parqan paза irtır parırıp anıñ tərpəgін ıwırə xazaan xaxpaxta paroxotıñ adın xıqırqan: „Əmak“.

Maksimnıñ xırınañ irtırə sırtılarında cyktəncıktıg krycnıktər ojlascalar, udur kiligənnərgə xısxırbıscalar:

— Azadıır! Aza-adır!

Maksim, olarqa xarıq polbasxa ıstənə capsıra turup, saqırca. Үr nıməstəñ Ləontij kılıwıskən, olqıçaxıñ ıñnıñnıñ pik tudup alır, ızıktı acawas, anı alnınzar ıdıwıskən. Maksimnıñ alnında xarasxı, ızıg ojmax acılqan, anda cыtırax skalkalarda tutrəñnəzır ot carıqı səgrəñnəscə. Təwın tyzyrə pırık idə timır pasxıys parıwıystır, cыbıran molat tutxa kырəліg. Xorıxanьна toqminan, Maksim təwnidə, tobit xoostıq timır poolzar tyzyrə parqan. Anda maşına xırında, uluq timır klyysnən nımədə tartır pır xırqan, uluq kəgıstıg kızı təscə. Ol kızı əəlparaqandaa turqan polza, cə maksim saqandox oñarısalqan, ol pəzık sınnıq kızı polqanıñ—azaxtarı tıstərinəñ kizə toqır əəlıp, xoları uzun subalca... „Ol ızımcıkkə təəj“,—tır saqınsa olqıçax...

Ləontij toqıscıñnıñ xulaqı xırında xısxırbıysxan:

— Aləksəj arqıys, min saqaa naa sırtkıcıl aqıwdım.

Aləksəj pazın kədirip, Maksimzar sal-sul keriwzır anañ pazox nımənıdə tolıqastıgır, maşına, xırında torsılap sıxan... Anañ ol kədirip kilgən—nıskəçək, cudan, olqıçaxı calaxajlanmin keriwzır anañ surqan:

Xajdan tapxazañ sin mındaq yzyk-cыrtıxtı?

— Xır xazında.

— Nımə səlır kamandır arqıys?

— Nımə səlır? Pıskə sırtkıcıl cox ojlırqa pırdə carawas...

— Kəp pozıñ, xajdı pılgənni. Ləontijñ Aləksəj nıñcə-paa xatar „məxanık arqıys“ tır adapca. Ləontij cıtparqan, (anı kımə lıuk ыs-ıynə xıqırbıysxan).

¹ Volgada cooxtıdırlar: „Pıs Nızıñıgə cıtrə ojlaabı“ tır, paroxot Təwıngə cıtrə parqan polca.

Maksimnañ xosti—ırmçık Aləksəj, anı ygrətcə syrtky urçannar-qa nəftəni olarnıñ tamaxtarına citkənçə urqylırqa, xola kəjləlgə xoj-ıq, sıvasxa ırkələstiq, sarıqtəstə ojl'daqanı salqylırqa paza ol kəjlə- lərni tyvyn coqar idə vallar ystyndəgi ydyçəktərgə palqaqylırqa.

Maksim sañnıñ ötiğ sabıznı sitləzə tyskən. Aləksəj cəsbəna ty zyp anañ ıki nımalar, ax, caasxa tɵj ystyndə xara pıçkıtiğ təglə- tərzər ojlap sıxparqan. Sañ pazox xatap xoolap xalqan, təgləktəgi strəlka ximiri tyzyp anañ ol „gotovo“ tıp sɵstə tursalqan.

Aləksəj təgləktiñ tutxazın ıki xatap xoolada ıbrılskən, strəlka ıbrə ojlapparı, tıtrəp, pazox „gotovo“ tıp sɵstə tursalqan.

Aləksəj uluq cıltıran tərək xırında turup təgləksər kɵr- turqan. Strəlka sañ xoolazın „Alınzar kɵelçə“ tıp sɵskə səgı- lıskən.

Aləksəj xoolada sıqırbızır Maksimqa pazın kibəbskən: anı xorqır trymnıñ ıstənəzinə capsına turubıxan anañ kɵrsalqan, Aləksəj xooladıbızır, nandırqan: „Alınzar kɵelçə“

Aləksəj uluq tərəgin ajlandırubıxan, anañ skalkalar, vallar pa- za ıçaktar ximıraqlap pastabıxannar, cıqılqılap ajlanızır, kɵelçə sinəmçı cɵrskə kılıbskənnər. Xoolarxalqan.

III. Maşına.

Kɵp niməs kynnər irtıp parqannar, Maksim paraxotta kɵnıgıp pa- stabıxan. Altında, maşınada, ol xajdaq nimə nimə kırək polçan onar- ıbr pastabıxan. Ləontijdañ pılbılqan, paraxottıñ kyn xaraqı kyzy- nıñ parıqan, odıñ yzyrləp, ıbrə xırınan samuktalqan xazanda suq ızi- r tıbs oorpolıbr ol oor maşınanıñ porşınnañ turbaça parıbr alı- nıñ ıtcə. Məxanik Maksimnıñ xajındızın alıncı suq sinəçən cıylək- əlgə ajlandırqan xazanda, manomər, xazanda oornıñ pazızn kɵzi- tcən nimə, paza nasos, xazannı suqnañ tɵldırcatxan nimə. Ləontij sɵ- ən Maksimqa, tɵlɵmır suq salqıbr ojnarcatxan turbaçaxta, suq sinə çən sıyləkçəkə, suu kɵrınmin ısa, monomər strəlka oñ sarınazar xıyl colaqas ozarina parıbısa,—andaqda xazanda suq cox polqan polca, paza ır niməstən xazanı cara cəsbır, prajdañ purun oornıñ pa- za ıziğ suqnañ altındaq kızılrnı prajzn urubızar, niməzə paraxottıñ kɵksı ıki cara partyzər, andaqda prajz ɵgiləp xalarlar.

Olqıçax pılr pastabıxan, maşına pozınnı ıstındə tuzalıqdaa, xorqıstıqdaa nimə cəzbəcatxan, ol anıñ ojnar-kɵrərgə xıncı, mına pıdiək, Ləontijbın Aləksəj cılvək, maşınanıñ pozıcañ tərəgi xı- rında turup, anıñ oorıq vintəlin uluq kıcıq idə acıbr turarqa, maş- ınanı ıskər tɵdi cəgızə tıstap turarqa. Cə olqıçax annañ artıqox pılr pastabıxan. Mında anı prajlar „arqıb“ tıp adapcalar,—pastaq arada ol pozına kylyscələr tıp saqıncan, soonañ onarlıpsalqan kyly- spincatxannar,—mında aqaa prajlar pasxa kızılr polqılaannar, cə syrtky urçan cırlərgə syrtky, xajax urup pastaalı ol pılr alqan, anıñ caxı polıbr, pasxalarbın cərtıq polqanbın sıqara „Ərmaktaa“ pydyn polca, olqıçax kirtılskən, anı kılərgə arqıb tıbıncalar, sı- nı arqıb tıpcələr, ol mında pasxalarbın arazında posti polca.

Anıñ xada ol kɵrgən, „arqıb“ tıp sɵstıñ soonañ tɵlə cərtıq on- daj sıxpıncı prədə tɵdi nandıra, ol sɵsnəñ xada tunux ıbrlanı

асыльысса. Ой көргән Леонтий миханикынан анын полъсчынын аразында ондагы сох кирәк пар полкатханын. Тохтаан чирләрдә, амырда Леонтий Максимға машинаны хайди пыткәни соохтаптурза, Аләксәй хыртар кылынзләрпә, паз алавына соохтарына аралазыысса:

Аннаһар, арғыс—соохтарса Леонтийға. прай машина. Paraxottaa masina, cirdә masinox, прай миір masinox. Кизил?

Леонтий амыр тавыснаң нандырган, көвизлә Максимзар аяланьр:

— Кизил олох машина, сә ол машинаның артықоқ, ол роцох машинис.

— Мин машина полса ползам, маға прай нимәтин, ким поларвын мин,—Аләксәй роцының сооқың хавысхатаньр уластырса,—пыр осхас, ким пансым, ким панчым нимәс.

— Син машинала полқан ползан, anda ol andaql polarçyx. Сә sin paza mesinis polcazan. Саға изәңләә синиң curtарcatxаның annаһар, sin роцының машинаны ондагыла паз арың tudарыннаһар, ol caxsy тоқының тивәс.

— Кимгә?

— Tiksi caxsy kirәkkә...

— Сахсы? Хм!...

Аләксәй савалланьр кылынлыскән. Ой кылынстә хайдақта нимә пар полқан, ol Maksimның сағызына кырарқан, ol соохтың soonda Maksim Леонтийның хавасызының soonаң tuda tuda көнр опһар сөргәң аның pasxalarына, төвнги komandaa kocәгарларға, slәsәrlәrgә asxыnah хайсаң.

Paraxottың kamandiry şturman Zdan полқан.

Ой Maksimны опһаваған, пырда хати аның соохтаспан, олқысах аннаң ырадала поларға харасан. Пыун, кинәтин,—Здан саңај pasxa полъысхан, Maksimға учурила роцының холың аның пазына салывызьр, пазын тыда әәлдирә пазывызьр, роцының хара харастарынаң аның харақына көрлыскән. Maksim көрсалқан, Zdанныңдаа харастары көглиг полладьрыанын. Олох сааста пражына пилдистиг полпарқан Zdанның хайдаһар көглиг полпарқань: radioға хавар алықан, төвн Saritsыннаң сықара Dәnikinnәr flody nastuplәniјә pastavyсхан, соқартың сықара сәхо-slova-ktar flody kilir. Хызы volzskij flot ыкы оттың аразында полпарқан, „Әрмак“ prikas алқан соқар „хыры харәндастар“ тыр олтырысхар парарға—no нимә идәргә парарың сақам пырда кизил пылвән.

Maksim tujuxa radio' tәlәgravyның kajutазына көрлыскән, anda-komandir хайдақта оңарылар сох сәстәрниң тәләграфисха хығырып сәләп пырса. Тәләграфис холынаң кызәктә тықдырада саар, аннаң көк салынахтар сықарса. Radionың хайди хар орта пыдырлыгәниң Maksim Леонтийның сооқынаң оңарлыр полван,—ол аныла пылқәң, хараазынаң сарысатхан tryмдәги әләкtricәstvә машинаның сықара, kajutадағы хайдақта машиналарны пастыра, көк хывынысхатарың кызу, „Әрмак“ парохотың ыстыңсә тартылқан әмәктәр пастыра сықыр, ивирә хырина тарарса—пражына, пражына, пражына, andaқоқ әмәктәл prijomniktar аны tudup истыпсәләр. Амды, хаған Zdan тәләграфисха хығырып сәләп пыртуғанда, хайдақта сәстәрни. Saratov pristanында ştapta, xulaxтарына тәләфонның тыңнаған trypkazyң хысхылар алыр, andaқоқ тәләфонис „Әрмактың“ хаварлаанын истыр, Zdанның сәстәрин сасыңға пасхылар одырса.

Radio тәләграфыңа „Әрмак“ кынныңсај кынеркә туста Париз başнја-зынаң signal алadyр. Ой signalға Zdan, talaj көнлгизлңсә, роцының

xronometrın sinəp sılaxtaçaq, mındaq tarqıanax suqıñd colıñda ol kirek nımestəə polza. Maksim tələgrafıstañ pılğan, vrəmə signalı kılcatxan korat, ырахх ырыqlарның Fransijazı,—andar pıdı parza cibirgi kyn pararqa kirek, radio salqaqı tızə, carım kynıñ, хьсха тырыладыста cıtsə. Olqıcaх kynərki tikkələ turqan radionıñ mactazı alıñda, pazyñ kədıñp, signallарның kılğanıñ kərərgə: Volganıñ ystıncə көktıgırdə nasıñnarla aylanıpcalar.

IV. Razvətkə.

Хақан саңај харасхь полъвьсхандə, арам сьлq паңмырах саар pastавьсхан. Komanda praj uzurcatxan, ıki xadaqçylardanna pasxa, „Ərmak“ pozı xaralıp, amыr polыp, car xazynda uzanox cıлəp turca.

Tərpək altıñaq көөлсə сьлар turqan oорь, uzur turqan sudnanıñ тыльзына төөј polqan.

Rul' хьrında kormada Zdan, Parmən Ivanьсь paza Maksim təəсcalar. Apsaqas şturmanmьñaq kызрəvəskə xarazьp paroxottañ suqzar nık budarkanь tyzyrgəñnəp. Apsax kiməə nıñçədə xuruq, un xaptarь tasta-vьсхан, ıpəktıg arcьmax, arqamçь, ıki iski paza xuzurux iskiyl—kyr-çək. Anañ soonda kiməzəp pasxıñcaхca Parmən Ivanьсь paza Maksim, tyskəñnəp. Zdan uzun aqasnañ budarkanь ıdıvıskən. Kimə cərvıskən. İskiylə apsaх oдырqan, tyktıg хьсха тоңьсaxтыq, azaxtarьnda тыrəjлn таарqan majmaxtar.

— Аньмçох!—Zdan kiməñıñ soonan carım тавьснаñ tapsавьсхан.

— Аньмçох хал,—ıdiək carım тавьснаñ nандьrqan Parmən Iva-ньсь kartuzьñ suurьvьzavaə.

Ol kiməzıñ Volganь kicıřə toqьr хumzar orta tuduvьсхан; carım саas pazyñaq kimə хumqa сасылр, tyvynəñ cırgə сьзыла tyskən, аньц хьrına oox salqaqastar сьвьцназыр, ırkələzıp kılğəñnəp.

Parmən Ivanьсь suqqa tyzyvıskən, kiməñı хumzar тарта pıñp anaq pözьnzar Maksimнь хьqьrqan. Olqьсaxты хucaхtavzavaə, ol sə-ləən aqaa:

— Сə, мьна, olqьm, sinıñəñ pıstıñ toqьzyvьс mındaq:

Ol carьda cooxtap-pırgən, olqьсaxxa, cəxo-slovaktарның tırlıglıg sudnalарь „Хьrх харəndastар“ tıp olтыrьxtardañ coqar turcatxаньñ ucıxcıllar көrtırlər, olar төvıñ tyzyrə хьrның ıki sarıncа tıñə nastup-ləñıjə idərgə.

„Хьrх харəndastардаñ“ төvıñ idə cəxo-slovaktар mikə-tuduq—mınalар turquсcalар suq altıñca, postарьна nандьra aylanarqa kırek polарьна асх cıř халqьзыр. Zdan tızəq ol oыñнь pastьra coqar ırtəvəs, „Ərmakты“ prə cırdə aqastар arazynda cазьr-salarqa, anaq хақан ыrcьыñđ flodь cıtsə, ань хазьr саa savьзыñaq kıstıñəñ savarqa.

Mınalар tyzyrgən cırlərñıñ arazyndaqь асьxtарнь көrtр-алр anaq аңca ırtıp alarqa хараaqьзыñ calqьс Parmən Ivanьсьla polqьbdaq polqan.

— Мьна pıs sinıñəñ харсьllар polсавьс paza paq parсавьс prıstannañ ıpəktəp. Onарьıdьñma? Sin хajdı polqanıñ Maksımox pol, mın tızə—Parmən Ivanьсь. Paza nımə coqьl. Cıcalавьс paqнь, ıñıñđ arta tasta, cə—kiməñı səzırtıp tartı.

Maksim paqнь cıсавьзыр, pazyñ uluq pətlə idə tyyp salqan, anaq

V. Pida.

Ўқинчи куннинг илзэр „Әрмактын“ radioзь удаа паза 11ә, сә оңарыларь сох соохтар истіп турған,—олар ақaa поэньнң тәләграмьн аларға хабьғ полыптар. Здан аннаң сығара ыліп алған, „Хьгьх харьндастар“ тіп ольтыгьхха аxtарьнң суғда сөргәң кыстәрі цитә. ОI коман-дазьн сырылыр, оларға соохтар пыргән, ол нимә идәргә сағынғаньн. Аньн сооқьн tapsaspin, тывән сурьуқлар пырвін тыңнар алқаннар, тыңнар алабас оғыннарча тарақлар парқаннар. Кун puluttық полқан; кынеркың ирткәндә удаа соох наңмыр сасырар сақан ыраххьн туванaxtap тулқар турған—pogoda сыхсь полқан: хараақызь харасхь полар, „Әрмак“ мина тасталқан цирн иртәгә тәждьгьбьзар, анда хьрларьнң цкызилцә хьрларьнда ыгьгьнң моторлық кимәләд хадьақда турлар полар.

Пыргыңи полыбьсханда, „Әрмак“ jakordan суурьныр соғар алдыра „Хьгьх харьндастар“ тіп ольтыгьсар сапан сөлдьскәң.

Parmән Ivanьсь поэньнң хавасьзын төвлн ыза пыргән, ақaa сәләән Maksimнь хьгьгьбьзарға. ОI ақaa 12әнгән, поэньнң, харақы прә оң-даҗча алҗазьптаа ысса, олқыҗахтың цыгь сақызь полызар тивәс. Машинаа оорнь маңаттар толдыра саҗырға сахаан пырилгән, forsunнарьк учураҗа, оор динамазын тохтарьаҗа, салыньнң кыулымы, әләкtricәstva машиназыньнң тырсыләән, оорньнң сыласханы, тыдын сызь нимә пырдаз. „Әрмактын“ сизил хартыбазьннар. Олцм хортқыҗ алтында Здан тамгы тартарьн паза өлг соохтазарьн тохтатыгьбьсхан. Trymзәридә komandanь ол тәләфонча пырвин көөлҗә рупорча пыргән, саң хoolазьн истп-салбазьннар тіп. Bort озарьнда пушкalar хьринда паза соғар пуләмөттәр хьринда наңмырға киссәң кыптыг әртәләристәр catxьлаан. Наңмыр тохтабын саaptур. Тың харахсь полқан, „Әрмак“ көөлҗә тарта суғ килә мина тасталқан цирзәр саҗдар килә. Здан паза Parmән Ivanьсь сыбьразьр соохтасханнар.

— Иртп поларьбьса?—сурған Здан хорьға талазьр.

— Хорьхра. Min кертурьн,—тіп сәләән lotsman аңаң поэньнар Maksimнь хьгьгьған.

— Көргәзәңмә тигинә, тиги сарьҗахты, анда тизә ақас киссалқан полқан.

Хьҗбастьр хараннаң алывал—анда хьзыл вакән полар.

Олқыҗах көөлҗә сәләән:

— Көрсәм.

Олза хараннаңда көрвин сағыснаң көргән. Харастарьн ол нинсәдә тарспайтса, ақaa наңмырньнң пыркәк көзәңәзінәң пасха пырдә нимә көрнминсә.

Tapsaspin паза амыр полыр пазох нинсәдә минут ирткән. Lotsman алыңзар мөкәҗә пырды, рулньн сол surina идә көп нимәс ал-сыхан. Maksim ақaa полысхан. Аңаңна Parmән Ivanьсь алық тыпызыр Зданға сәләән:

— Иртп килдыс. Komanda пыр ортымах.

— Иртә нимәспә?

— Сарьн киломәтрҗә соң catxалды. Саҗамох талық өткиссәр аҗландьгьр ызам.

— Хәҗдәдыр ол?

— Тигиҗә көрлнтур, оң иннцм азыра көр.

Здандаа Maksimдаа өткискә кыргәң цирн көрп тапынцалар; таң-

насть q baza: nlskə ətksltɪŋ xьrьcaxtarь ɪkɪzɪdə suq xozьlqanqə kələn parqannar,—anьŋ ysty xьrinda tal aqastarnьŋ sьrьptarьla sarvajzьp kərlnzp odyrqannar.

— Xajdar kələnnərbəssə?—surqan Zdan.

— Min „Ərmakъ“ andaŋ səlgə kɪrɪp turqussalam, annaŋ pozь-
bьsta cadapla yməktəp sьqarəbьs...

Tyrсə polarьnaŋ „Ərmakъn“ oŋ sol xьrilarьnaŋ ьrax nıməstəŋ pəzɪk aqastar kərlnzp ьsxannar. „Ərmakъ“ cərlzn pazox ɪŋ kɪcɪgə tyzьrсə xьzь-
rьbьsxan. Zdan matrostarqə ьagralar aɪp borttarzaj turqьlɪrqə sələən. Maşınanь toxtadьbьsxannar. „Ərmakъ“ maсazьnьŋ ucunaŋ aqastarnьŋ sa-
lalarьŋ sьndьrɪqьlɪ tuda suqda turqan aqastьŋ arazьna kɪrɪbɪskən.

— Mьna mьnda xonarəbьstar,—təən Parman Ivanьcь.—Andaqda-
daa carьx aɪnьnda xьrzar sьqьbalarqə kɪrək. Pardax Maksim uzirqə:
ɪtəŋgɪzɪ ɪirgɪznəŋ xorəqɪlɪq.

Olqьcax nanьmьrda trymgə cɪtrə oɪlavzьp, təbɪn tyzьbɪskən, ma-
şına trymɪnə tyzьp, pozьnьŋ pulɪcaqьna—aqastar ystynə cadьpьsxan. Trym ɪstɪndə prajzь pɪrlə kərəsɪn lampazь kəɪp toxxalap turqan sy-
ləjkəzɪ cox. Oor dɪnəmazь toqьnmin turqan. Vərstak xьrinda Ləontij-
vьnaŋ Aləksəj turup kəəlсə cooxtascalar: Olqьcax tьŋnənbьbьsxan.
Aləksəj cyrəksɪp kɪlɪp cooxtarсə:

— Aɪnda sɪrər Parmənмьnaŋ kəzəjɪŋgə toqьncənzar: amdь tɪ-
zəŋ „arqьxa“ toqьncəzar. Sɪrər calь polqəzar, amda polcazar.

— Sava cooxtarсəzan, Aləksəj! Min pu maşınanь pəzьmьnьŋ xo-
lьmnaŋ Kolomən zavodьnda cьqan, polqam min anьŋ əzɪ, amda pol-
cam. Sadьqьcь Bugrov anda pɪrdə nımə oŋarɪban, Zdanda oŋarɪbɪn-
ca. Parmən coxta ol xaraqь cox. Volga, prajlarь—„Ərmaktaa“—pɪstɪ
polqannar, amda pɪstɪlər, amdь Bugrovtaa, Zdandaa, pɪrdəzɪ pɪstəŋ
plazьp alaləbəstar.

Cəxtarсɪ.

— Nımə cəxtar? Pləndaqьlar polqannar bunta kəɪrɪbɪskənnər.
Olarьŋ amьcьdarqə kɪrək. Pɪs pozьbьstəŋ cɪrɪndə pozьbьs ʽustanarəbьs
Rasporəɪtsa sin polbincəzan pasxa avaacax polca.

— Ol nımə cox. Min olarьŋ soonaŋ sьnьxtɪ kərərbɪɪ. Sin xaqan
kɪrəkkə cɪtkəndə caltanьbьsxazaŋ. Caaqə pararь, ɪodocniktarьŋ kurcat-
kalarьŋ pьlazarь nıməspə xajdaq...

Aləksəj tapsanminsxan. Ləontij caxaan aqaa, ol pis minutxa for-
sunьcaxtarьŋ carьm caas pazьnaŋ tamьdьrьp, oor tutsun tɪvəs, anaŋ
cooqar sьxparqan. Aləksəj nıməədə cɪŋgɪləp, trym toqьr xazan xьrin-
da cərgɪləp, pulunzar pasxaсaxtьbьa alaj klystɪvə tastəbьsxan,—anьz tɪ-
mɪr plɪtə ystynсə xoqьdьrap aaxtan partьskən. Maksim pazьn cьqə-
naxxa kəɪrɪkɪlɪp, ol uzun, səəktɪg pydystɪg maşınistьŋ lampə carьqьŋ
kələɪp xımьrəncərgəŋn xorqьp kɪlɪp kər-cadadьr. Aləksəj cavəl səs-
tərnəŋ segɪɪp, pazьn kəɪrɪp manomətrəzər kərсə. Ol məkəjɪp, forsu-
naxtarьŋ vəntɪllərɪn acьbьsxan,—calьn kypləp kəɪbɪskən.

Olqьcax andьp majqьbьsxan. Uɪqu toьbьra ol ɪstɪp catxan forsu-
naxtarьŋ usxьlap parqanьŋ soonaŋ, yr nıməs polqanda pazox uluzь-
bьsxannar cə amdь olar yr toxtəbɪnьsxannar...

Uɪquzь cəсьtxan xorəqnaŋ xьja cəсьrap parqan. Maksim ygən
kindɪr ystynəŋ tura xonqan anaŋ nasos paza oor dɪnəmazь xьrɪŋcə
xazannarzar kɪtəp parqan. Pyrkək cьltьraan ot carьqьnda kərsalqan,

Aləksəj soraja odyrər xazan ozarinda, vintəlni tolqar kilp, xazannar-nyñ suq sьqara pozьtcañ turvaçaqyn asьpca. Kranнь asьvzavas, maşinis olqьçaхtyñ хьринаñ irtirə ojladyhnañ parьp, pasьhьңaхса sьqavas, cідiьliskən, maşina lygьnıñ coqarхь izigьn cavyzьp. Olqьçaх tabь-ryqьñça xazannarsar səgьrğən: manomərnıñ strəlkazь хьзыl cərtəçaх-таñ ьrax irtip parqan. Suq sinəçən syləjkə istindəgь suu хьзыrьpca. Maksim tьtrəən xollarьn өrti tuda forsunьn tolqan ucuryьvьsхан, suq pozьtcañ turvazar ojlap parqan, xollarьnyñ sьstaanьna sьdavin ьlqap kilp, salaalarьn sala sьndьrьbın, „Əmak“ talalxalar tьp xoryqьp kilp, tььs fintəl'ni tolqap sьхан. Tərpəgьn ninçə ajlanmasxa cьtkəңçə tolqavzьp, olqьçaх manomərnıñ көргən: oor pazььə amda көdirlilcə. Aracьlaq klapanнарь noqa acьlvadьlar polarza? Maksim pьlgən, amьdь ooryn pozьdarqa kirək polcatxanьn, cə anzь ystyndə, ol anь хajdi idəgьn pьlvən. Olqьçaх pasьhьңaхса coqar ojlap sьxpapьp, izikkə cacylqan—anzь cavyx: Aləksəl parirьp izıktəgь klystı tolqap parьvьstьr. Maksim kindır səvi alabas munzuruqьna sarьp alabas, syləjkəni oda saavьsхан. Anьñ хьrilarьn kizilvəs idə sьndьryqьlavzьp, Maksim paluva ystynə sьqara səgьrlьliskən anañ Ləontijnyñ izigьnə tyrsylət sьxxan. Izık acьlvьvьsхан. Olqьçaх хьsхьrьvьvьzarqa хьnqan, cə anьñ tabььvьp oralparqan:

— Xazan! Aləksəj... Klapan.. Cara cacyrap parar saqamox...

Ləontij no nimə polparqanьn saxandox onarьlsalqan.

— Хьsхьrьvə! Sin forsun ucuryazañma?

— Ja.

— Mañat. Nimə cox. Añaa niməs olqьçaх.

Ol xazannar ystyndəgь timir kozuxsar ojlap parqan cəpхьзыn tas- tabьsхан sirəngə tartьzьp anañ kirləzə tyskən: aracьlaq klapanнарь tə- ligraf provottarьnañ pik tartьp polqapsalqan polqan. Ləontij vəntil'nen ooryn acьxxa pozьdvьsхан anañ Maksimнь ьsхан monomətyrь хajdi polca, көrəgə. Olqьçaх capcan ajlan kilp sələən:

— Хьзыl colaxta.

— Suqçı?

— Altəndaqь kranda,

Ləontij uluq tьnvьzьp anañ pozьtcañ kranьn tolqavьsхан. Cə Ləontijnyñ sьrajь carьvan. Ol Maksimнь көөлçə kyzyrəvin pazьp, kaman- dirнь usxurarqa ьzapirğən. Anzь Maksimnyñ tyrsylətkəniñə tura xon- qan anañ, karman fonaraqьnañ anьñ sьrajьn carьdavas surbinda, yzyk- ti tapsaan:

— Xajda?

Maşınada.

Zdan olqьçaхrьnañ xada maşina trymьnə kirlьliskən. Ləontij Zdanqa nimə polqanьn хьsxaçaх хьna cooxtappirğən.

— Olçı, хajdadyrzə? — көmьskələrin tyzyrьvьzьp, Zdan surdan, Aləksəjdəñər.

— Tьləñər cilni cazyda...—sələən Ləontij.

Olar coqar sьqьp, kormazar parьp, көrsalqannar, budarka kimə- çək coqьl: Aləksəj anь suqzar kirip alabas, anьnañ tizьliskən.

— Kirəх xomaј,—sələən Zdan:—cylməntı pьlgən, nimə itcatxanьn. Olarnьñ ozarьхь хьrda tələfon. Ol andar parьvьstь polar—pьstı pyrgəp ьzarlar. Xazannar pydynmə?

— Ja.

— Usxurıǵar lotsmannı paза komandanı.

VI. Otcalında.

Parvax aqastannan iblrə öskən nıskəkək ötkıs suucaxtan „Ərmak“ nandıra sıqır, aqaa tədır cərlsnən yr kilərgə kılıskən. Xaçan aqaa toldıra cərlsnən alnınzar cərəgə caraanda—tañ xubarıp pastavıxşan, puluttar taraqlap parqannar, olarnıñ arazıñça tañ alnındaqı xuurtat artxar cıltıstar kərlıngılən. Cə yzırıldı xalıbıxşan: Aləksəjnıñ tıskənı soonda cıbnarqı (cazbnarqı) xomaı polqan, pazox xatap xaraanı saqır.

Zdan carıxta pararqı caradıvıxşan. „Ərmak“ təvln tyzyrə minalıq cır pastıra parar. Ol tıskənı nıməs, sananıp tədır parıs polca. Kırək polcatsa, „Ərmak“ caalazardaa. Xuzuruxtaqı macta ystynə xızıl ilag kədrlıvıskənnər. Zdan caxaan pıggən maşınaa „xozındı pırərgə“,— ol maşınanıñ ıñ uluq tavıraqyñaq pararqı kırək polqanı polca. Ərmak“ təvln ıñdırə uxca cıləp cər-sıxan. Volqa əən polqan. Mina tastalqan cırgə kılomətırgə xalqanda, kınətın taqzarxı xırda puşka tynləp xalqan, uqu „Ərmaktı“ ırax ırtırə parıp, anda suqıñ coqar tıpələtkən. Olox tusta taq altındaqı xırdañ paза xumıñ tıjıstañ ıkı uzun, sortanqı təv, motorlıq kımələr sıqara „Ərmaktıñ“ parar colına toqır ojlaxannar. Kımələrdəñ pyləmet atıvı acılvıxşan: uxtarı pasıtap suqıñ kəvıktəldırgənnər „Ərmaktıñ“ alnı xırında, anıñ soonıñ anıñ kəksıne nanmır cıləp todrızıp pastavıxşannar; tımırdəñ tədır cacırazıp, uxtar tımır torqan pasxa xalqanda sınılascalar. Zdan caxaan pırıvıskən; puşkalardan paза pyləmettənnən ol kımələrzər atarqı, „Ərmaktı“ iblrə puşka uxtarı tyskıləpcələr—pırdə cıtpın, pırdə azıra parıp tyscələr: anda caxsı ulap pılvəs kızılər polqanı pıldıstıg polqan; andaqda polza motorlıq kımədəñ orta ulap atıp pastaannar, „Ərmaktıñ“ ystynə pydırılqan carxızın yttəgləp sıxannar. Kəzənəktər odblıqlap cacırasxılap sıxannər, palyqlatxannarnıñ tavıstarı paза östəskənnərı ıstılə tyskənnər Atıstırtıqan kızılər sol-sarındaqı postarınıñ orudıjaların tastap, lyksər cılvıp parqıvılap anıñ trymzər kırə cıvılas xalqannar. Oñ sarındaqı orudıja amda atıvıp turqan, ol caxsı atısnıñ pır, motorlıq kımənı suq salqıqyñaq cava saldırvıxşan. Pastap puşka uqu atıvıqanda kıməcox polparqan cıləp kərlındən, cə soortın Zdan kərsalqan, kımənıñ cərgızıp ustaçan kızılərılə cox polqanıñ, anıñ kımənı minalıq cırzər aqıvıxşan. Kızılər kımədəñ tyzyrə səgırızıp xırsar cyskıləpturqanı pos polqan. Sol sarındaqı bortıñ kıməzı „Ərmaknan“ pır tıñə tavırxannıñ Volga təvln ajlanıp cər sıxan anıñ anı carım kılomtır sınılənı ıkı pyləmet uxnaq caqıdvırvıxşan. Sol sarındaqı pyləmetcık atırvıvıxşan. Zdan pozı pyləmet xırına cadıp atıpsıxan. Sol sarındaqı puşkanıñ prıslugazı praj atırvıqlap salqannar. Xuzuruxtaqı pyləmet tımvılvıbox parqan,— Zdan calqıvızanna pozıñıñ pyləmedıñıñ ıvırcıñnıñ atıvıyna nandırqan. Kımə „Ərmaktan“ kəp nıməskıñə xala pırğən, mına tastalqan cırnı tovrıa ojladıvıvızarqı caqıñnaq caqın xalıvıxşan. Caqın polqan. Ol tusta Parmən Ivanıvı rupkadan sıqara ojlap kıləvəs ıməktəp təvln trymzər kır parqan. Lotsman maşınanıñ ruporına xısxırvıvıxşan, Maksımıñ coqar sıqara ıvıssınnar tıvəs. „Par, Maksım coqar“,— nandırqan Ləontıj, pır mıñut pazıñnaq Maksım upıa ystynə sıqara ojlap parqan.

— Саксы, олқым,—сөлән Parmән Ivanьсь.— Тур. Көр, хайда полқан хызы бакән. Рісәзәңни? Минәң ригә нимә полпарзох—хызы бакәннәң сол саринзар tudarzaң.

Пазыңнәң пөзік кәдігә көр.

Rul' rupkazyңnәң altъ xazan timirlәnәң tulaqali salы-parqan polqan „Әрмакта“ пушка paza pylәmәттәр toxtaqlap parqanda, ыргыңнәң kimә-zindә pylәmәт atъзы pazox тывысхан, olарнәң uxtарь trubань paza rupkаның ystyn vtәglәp pastavyсханнар. Sylәjkәnәң tızәң anda ızidә xalбаan.

— Ldi aparinivьs olqым? Хайдах көрібізим,— сөлән Parmән Ivanьсь анаң tavraqыңca tulaqali salqan timirlәр ystynәң көрібізир анаң saqolox tusta төвнә tyzyrә calbaqыңca tysparыр, xолыңаң tәrpәгін sa-lyвысхан... Maksim көрзә, apsalхтың moжнынаң-xan сыхыларса. Parmән Ivanьсь xолыңаң cadapla savaavyзыр, olqысaxxa көзідібіскән, rul'нә on sarina ajlandырarqa kirәk polqаның. Сә tәrpәктнә tutxalarь Maksimнәң xолыңаң сууга cacyrap, coqар сыдара ajlansыханнар. Aңcasында Mak-sim ux sardaa saqынmin tәrpәктнә tutxazyна тыныр, тис pasнаң сырәp killip, praj көкснәң salaңнар turувысхан. Pыр spisәdәң paza pırsınә paskillip rul'нә көөлчә оң sarinzar ajlandырыр pastaan. Olqысax амды andarla көрсә, хайда хызы бакән polqan cırзәр, аның cyrәгi tyrsylә-zıбіскән—„Әрмак“ sol sarina sava irtәргә cәр. Saxol tusta оң sarхь bortтан kyplәp нимә tyskән, anaңна suqынь kyrdәjtpinәң cara tәәp, palubань praj suqпаң urувысхан. Andaqdada „Әрмак“ Volga төвнә parыboxcatxan. Maksim таңнар istıpsalqan, uxtарның timirgә taglәni toxtap pariganьн, анаң хысaңнар көргән: motorлық kimә көк tydyn-нәң sulqаныр, nандыра ajланыр, көөлчә cәріснәң pyk sarхь хызар парир Zdan pylәmәtnәң attарың toxtadyзыр, palubadan сәгиләвзір, şturval rupkazyна кирә сәгиләвзір анаң tәrpәк хында tursalqan.

— Kildәk pәр,—сөлән ol olqысaxxa. Maksim pastыр-kilgән. Zdan mekәjkillip аны oxсанqan.—Kөрдәк aqаңнә. Tırlıgвә? Ojla төвнә tyzyrә imnәgçizәр.

Sөctіk.

Bakән—sudnаның pariqan colындаqь xорqыстыq oғыnnарнә кө-zitcәң tikpәçәk; аның cарынь suq ystyндә poladyр, аны хайдаq kirәk сырнаң сырлаp saladырлар (хызы ax)

Trym—karabl'нәң ıstındәgi, ıblәri, anda maşına paza aparıqan таарлаq poladyр.

Lyk—sudnаның ystyндә (palubada) polqаң tızık, аны pastыра kır-cәләр trymзәр alaj andar kirә нимә tazyрcalar.

Vaxta—dәzurnaj.

Xronometr—Хар orta caas; анынаң talajda cөrzә sudnаның хайда polcatxаның pılcәләр.

Budarka—uzun paza nıskәçәk kimә.

Forsunьсax—nәftә тамыдырcaң pribor.

Mina—suqda ыргыңнәң sudnazy ırtәр cirdә turquscaң нимә, ol аның citzuna citkәң sudnаны atылыр (cara cacyrap) talappарca.

Şturval'нәj—sudnаны көндәләр, ajlandыгыр turçaң kızı.

Suruqlar.

1. Kərigcə cərgəndə Maksim xajdaq tuza polqan? Maksim paraxotxə xajdi aracylaan? Maksimnyñ ıdi polqanyn xajdi adırqa carır?

2. Maksim paraxotxa xajdaq klr-parqandyr? Nımə itkəndlr ol paroxotta?

3. Mında pazyloqan sovytija Sovət ylgyzınlıq xajzı cıllarında polqan? Ol xajda polqandyr?

4. Paraxot komandazında rəvolytsija toqyzyñ xajzı aparqandyr? Ol nımədə kərlngən? Kontrəvolytsija toqyzyñ xajzı aparqandyr? Ol xajdi kərlnlr sxyan? Aləksəjnıq polqanyn xajdi adırqa carır?

Ol pozynañ rıskə xomaı, kılıspəs saqıstıq cooxtar coxtaqlaanma. Tıvıñar ol cooxtarıñ paza cooxtar pirlər oların nıməzı rıskə kılıspəs polcalar.

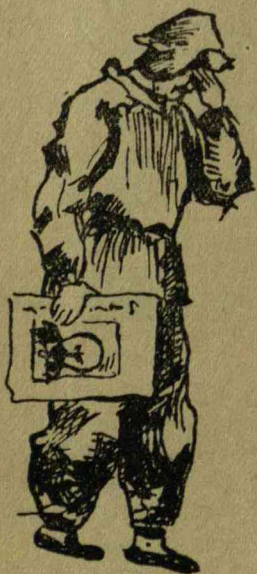
5. Maksimnyñ Gavroşynañ tınnər kərlnər.

I s b a x.

(1904 c. tərən).

Ləninən Li-Can-naqar.

Pəkində con tyvən cirlərdən
Pəkində ulitsalar көp.
Li-Can ulitsaça yr cərgən,
Pazımdağы kuli kızı,
Annaң cazaа хазыр холға:
Li-Can kynnyn тың soxtыrsa.
Li-Can ol cazaа kilgəli,
Sыrtы niməs—tiksi, palыq
Taamпыq cəј өscəң cazylarda,
Pırsındə сылq tan tyskən.
Irtıp-parırtıp pır kızı anda
Kəzət ılic cıdırgən.
Soxtыrqaң aqыrtqы toqыscы pırsı
Хыqыrtqaң andaq cirdəңər,
Ol pos cirdə холға ylgynı.
Toqыscыlar kulılar tutcalar.
Anda, uulqaң kəzət lizındə,
Kızılınq somы par polqaң,
Ol pos conпың uluq ustaqыzy
Апың adы. „Lənin“ pazыltы
Paraxsan kulılar cəј cazyzında
Ol сыһнаң kynnynə хараа,
Onarlap coox pydyrcələr anda
Lənin polыzınaңar olarqa.
Mandarin аңdarлp tyzərdəңər,
Cəјlig, ristig cazydan
Lənin praj Pəkinni көдіrtvəzər
Kulılarың praj хыtatтың.
Kınerki—kyn təpсə, хамчы təpсə.
Хараа ıvırə сыһыxannar.
Saqыныр, сыһыrasxannar көөлсə.
Lənin kım polcatxannanar.
Irgı uulqaң kəzəttı yr аңdannar,
Somdağы kızılın көrıp
Хамчы soqызындаа olar undannar,
Uulqaң kəzətsər көrıp.
Sыqara syrdыrgən Li-Can,
Pəkingə ol pazox kilgən.

Ulitsazь көр. Ldlca con.
 Li-Can asxa өзөгiblskən.
 Li-Can istup cərgəndə, kəzətcı.
 Salqax tavısnan хьsxьca:
 İñ uluq bol'səvik yrədı,—
 Rosəjdə Lənin yrədı tıpcə.
 Li-Can iləqnəp, sьrajь xurtxan,
 Li-Cannьң xaraqь pyrkalğan.
 Li-Can pasxьsxa sьqьp odьrsalqan,
 Li-Cannьң xaraqь tubannaan.
 Yrəp pardь Lənin. Olar xajdı?
 Xajdı хьtat kulilarь?
 Praj curtas халқаnma pıdı
 Uxtan cıksınır, хамсьladьp.
 Kazət pastьra kьrəskə хьqьrқан.
 Kızı, Lənin am yrəpparқан.
 Li-Can хамсьdanda cır ыqavaқаң,
 Amdь Li-Can ыqavьsхан.

Səstik.

Kuli—хьtatтьң хара toqьsьclarь.

Mandarin—хьtatтьң kılkm pig kızızı.

Suruqlar.

1. Li-Can kımdır? Li-Cannьң ıstənlis uslovjazь хajdaqдыр. Stixть olaңaj cooxnan nandьrьңar.
2. Kuli nimədənər saqьnқан? Noqadaңar olar „onarlap coox pydyr-cələr anda“?
3. Tərt strokтьq stixть pazьbalьңar, anda Li-Cannьң oңdajь pazьl-қань, хақан ol „ıñ uluq bol'səvikтьң“ yrəənlı istıpsalqanda.
4. Li-Cannьң curtazьnda ıñ uluq ınəg covaq хajdaq polқан? Ol nimədən sьqara kərıncə?
5. Lənin yrəən soonda хьtat toqьsьclarьna kys pazьqdaң toqьr kьrərzərgə kım polьsa?

L. K a s s i l'.

Soox pus.

Xaçan pavazь pariqanda, Iga pazьnaң kartadaqь pustuq talajqa cadapla citcә, Lydә tızәң aqaa xolьnanda sunup cit polvascьx... Anyđ sunu Xara talajqala citcәң, cә Xara talaj kartada cox polqan. Ol soox talajlar kartazь polqan. Ol cавьs-xьna, ızık xьrinda salaһnar turqan, pavazь cәrәr alьnda karta alьnda turqan. Lydәңi pavazь xol ucuna kәdьrgәn. Ol anь kartazar al kilьp, anañ salaanaң talajlarca paza tiңs-tәrçә aparqan.

— Мына pidi pararвьs pьs,— sәlәән pavazь. Anyң salaazь Lәnin-grattan, Baltij talajьn pastьra, pasxa cir suqlar, Nәмәs paza Altьnzarьxь talajlarьn pastьra, pustuq talajqa paza poljar talajlarьnça, cir şarьnьң iң pustuq tigәjinzәr kәzьtkәn, altьnzarьxь cirләrni ajlandьra ulbәk, alajва Tьmьx tiңskә.

— Мына хajdi pararвьs pьs,— tәән pavazь anañ ol Lydәңi oxsan-qan.— Anda cukalar paza әskimostar curtapcalar. Olar ax avalar әdi-rьp, morzalarьn tylәnnәrni әdi-rьp, olarьnьң idьnәң azьranьp curtapcalar. Kiptәң olarьnьң talaj aңnarь tәrizьnәң itkәn. Xan tuzunda olar sas con polьp curtaçanнар. Амдә tızәң pьs olarqa carьbьq, polьzьq apararвьs— tәән Lydәңiң pavazь.

Anañ ol Iganь xolьna alavas xucahtar anañ cәmadanьn alьbalqan. Lydәә pavazьn poьzdarqa ajastьq polьвьsхан.

— Pavaң,— sәlәән ol,— anda pit praj pusla, pusla pьlar... Pavaң, pьlcәzәң, maqa kьciçәk Altьnzarьxь pol'us kizәgәscь aqьlpir, мына мындаq puзуçax.— Cә, pьs iң әn poljusta polvaspьs polvasвьs... Pьs anь sьzьra irtәvьs. Cә poljar puзуçaqьn min saqa aqьl-pirәм.

— Anda ax аваның ızı par polьzn,— xoza sәlәән Iga.

Pavazь parьвьsхан. Ol pьlьstug putәşәstvәnik. Ol altьnzarьxь talajlarьn paza cirләrni тоozazьn cәrgәn.

Pu paьsta anьң pavazь pus oдьp cәrçәң „Cәlyskin“ tьp uluq paro-xotnaң parqan. Paroxottь altьnzarьxь talajlarqa cәrçәң iң caxsь kapitan— Voronin aparca. Cәrьstьң komandirь Talajьnьң Altьnzarьxь ilbәk colьnьң әn nacal'нигь— ygrәdьglig profәsor Şmidt. Iga paza Lydә Şmidt profәsorьn caxsь pьlcәңnәr. Anyң saqalь uluq paza xaraxtarь tьdim.

„Cәlyskin“ ьraxtaң ьrax, talajdaң talajqa parca. Kәzәттәrdә nomәr-daң nomәrqә Iğavьnaң Lydәңiң pavazьnьң tәlәgramnarь pazьlcalar. Xaçan Iğә irtәң şkolaa pariza, ol polqanna sajьn surca içәzьnәң. „Pavaм хajda?“— „Ax talajda,“— tьp nandьrca içәzi anañ kәzәtti tapsap xьqьrca. Pьrәdә tızәң Iğavьnaң Lydәә pavazь radioqa privәt ьsca.

„Caxsь parcavьs,— tьp cooxtapca ol ьraxь paroxottaң,— kәңbьs caxsь pөzьk. Iga хajdi ygrәncә? Pyyn pusta tylәn tudup alqavьs. Kiçәә cillig poraanqa kьr-parqavьs. Lydә olqan sadьna cәrcәvә? Alьndaqь

kyn Karskaj talajda püstiң pır pasazirkanıñ хызысах төрән. Ань Karina тір adapsalqabyстар. Ol sırgə colavit ызывохса. Ҙәңәnnin istıңғәр әлнмәңәр. „Cəlyskin“ vortь. Pavanar. Tocka“.

Көр vrəmə irtip parqan. Іlvək tiңiskə paroxotxa ырах niməslə xalqan. Cə tinistə colnь uluq aar pustar tulqabyxannar. Cil anda uluq pus taqlar puscazylar alkilgən. Pustar paroxotь sırgəlap toxtadybyxannar.

„Cəlyskin“ pozьna col tobyra saap syhan. Koravl' pozьnıң surup iskızlnəң suqnь saap manattap toqьnsyhan. Koravl' suqja pustarnь tunçuxnaң coхcылаan. Ol paar kysnəң kystəniр idilgən... Pəzik pus taqlar karavl'нь iлrə хыrinaң хыscalar, anың istınə syхыlap, timırgə urunqьlap ыqьr-soqьr tyzycsələr.

Pırsındə irtəң ıçəm kəzət kərəvəs syrajь Altynzarьхь pol'us cı-ləp aqar-parqan.

— Pavam хajda? — surqan Iga, ol şkola pararqja tirən-salıp.

— Pusta poljar talajь ortьzında,—təən ıçəzi. Iga istip turqanda kəzətkə nimə torsli tyskən. Ol ıçəziñiң хараqьnıң cəzь tyskən.

— Paroxot irtip-kicip xalqan,—təən ıçəzi,—pustar anь tali хызыbyxannar. „Cəlyskin“ suq altьna tysparqan.

Cə radis, pavazь, mənərkəvən. Ol kiciçək cətg palatkaçaqьnda pırdə nimədə polban cı-ləp odyrsa. Ol salaalarьnaң pozьnıң aparadьn pəzьr odyrsa, anың: ti-ti-ti tr, tr ti, tr, tr, tr,—tiр xoolatxanь praj cır ystynə tarapca... Praj miir тыннапьbyxan Igavyñnaң Lydəniң pavazь radioça хajdi cooxtaanь;

Cəlyskinəstər ıkıñçı kynyn pus ystyndə curtapcalar. Xaraaqьzьn tigirniң puludь aьqlalparqan, pı.s хajda polcatxanьbьstь kartada таар-аlqabyс“.

Pavazь yr niməstəñek radioça istip salqan paza profəsor Şmidtкə paza pasxada arqьstarьna sələən, praj sovət cır olarqja polьzarqja kədiрlıca, tiр. Oларqja polьzarqja paroxottar paza pus carçannar cərgilgləp syxannar. Samoləttar paza dirizavllar ucuxыlannar. Adajlyq nartalapaza aərosorlar cərgiləp syxxannar.

SSRS-нıң praj conь, kiciçək Lydədəə, paza pozь Stalin arqьstaa, pustaq radis nimə хabarlırьn хarəzьp тынnaңqannar.

„Prajьbyс хəzьх, iun' ajda ajlanarьn—tiр ырахтьn radistьn тымьх cə kəgliг ıçəstig tavьzь istılcə, tr-tr-tr, ti-ti-ti...iun'da ajlanam“.

Poljar talajьnıң puzunь ystyndə cys kızı curtaan. Pus ystyndə ыqrama koradьx əsparqan. Ol „Şmidtьn lagəь“ tiр adalqan. Pus taqlarь istındə, pustıq əən ax cəzьda uluq хыzь flag kədiрlгən. Xosti orьndaqь pustar lagəzar ыqьras kiləp idilgənnər. Pus тыдыrazьp cara cəcyrapca. Xaraa, cəlyskinəstər uzuqlapcatxanda, olarnıң iлəгi ıki cəгьl parqan pos itkən təzəktər arəzьnda kinətiң хara syzьх kərlıbьskən. Іvniң cəгьmь kızıлəгi kəziñəң altynzarьх cəгьbьskən, paza cəгьmь ystynzarьх, cə cəlyskinəstər cıdiрlmənnər, olar postarьnıң praj nimə nolarnıң uluq pusxa tazьpsalqannar.

Ҙçələгi cudar parqan. Ol хараaqьzьn uzubin saqьsyracan... Ol kartazar kərip uluq тыпьbyсca. Iga andaқox mənək cərcə. Kəgliг radis pavalarьla mənərkəvən curtan pus ystyndə. Ol radioça aмыр paza kылkystig tələgramnar ысaң:

„Iganь şkola manьnəstəь хajdaq? Lydə tıstərlн kynnıң aьqь-

ларсава? Min mında kynnyң saj атықларсам. Kіңә ах ава өдігір алқа-
вьстар. Sırәгә авадан colabit“.

Ләәзі Іганьң пандьса:

„Cіңәрдәк авань хазьқынарқа. Iga — prēmijә pirilgән urdabь.
„Тьң“ caxсь ygrәncә.

Pırsındә Lydә maalqadьp sөs ispin ьxan. Ol cьbьq pladьn tar-
tьnarқа хьnmін. „Ol minь хьсьtcada хьсьtca,—tıpcә. Ләәзі селәән: „Min
pavaңa хoptırbьң“... Lydә aqıaa kirtınmән. Аньң pavazь тьң ьrax polqan.
Ninçәдә caas pazьnaң ьraxь poljar talajьnaң tәlәgram kilьbskән: „Po-
ljar talajь. Šmidt lagәрь. Aj, aj, хajdi ujadьstьq nimәs. Ләәңnı acь-
qandьrcazaң. Saqamox pladьңnь tartьnsal“...

Idi Lydәnıң plat ycynmalqatxanьn praj miir pı salqan. Lydә pla-
dьn tartьn salqan, аньң xulaqaan хьсьtxanь paза pıldırbın ьxan.

Anaң pastaqь өrınstıg kyn citkән. Cıit ucuxcьl Lәpidәvskij samo-
lјottьq Šmidtьң kiciçәk lagәrьnzar ucux kilgән. Cәlyskinәstәр anda xa-
canox xaraa kynөrti toqьnqьlap catxan polьtьrlar. Olar pus ystyндә
orьньcax атықлар—aәrodrom ploşcadь itsalqannar.

Ol kyn olqanar tasxar stixtar pydyrtьp ьrlasxannar:

Әј, sin, soox puзucaх,
Okәanqа cөrbәdәk,
Okәanqа cөrbәdәk.
Okәanzarda olox
Citrә ucuqar aәroplan.

Olox kyn tasxar maңat oјьn pastalьbьxan, cәlyskinәstәрnı aracь-
lap. Ol oјьnnь Iga paза аньң aqьzь Pәtja Pәtux pastaannar. Ol өn
ucuxcьnnь olqь polqan. Ol tasxar өn olqьcax polqan.

Ygән xarlar paза pustar ystyндә uzaxtarnaң Šmidtıң lagәrьn idıp-
alqannar.

Tarьңcax dvornik Xariton kilәvәs olqanarқа хьsxьrsa;

— Min sırәnı, tyznәr xar ystynәң, хajdaq oјьn таар alqazar,
xar toolatazar mında.

Cә ol tusta Fјodor Әгорьсь toqьstaң aјlan-kilgән. Ol Igadaң paза
Lydәnәң pır turada Xөңçьxti curtapca. Fјodor Әгорьсь olqanarқа po-
lьzьp, Xaritonqа tapsapca:

— Sin olарньң noqа oјьnnарьн ardatcazaң! Saqа xar aјastьqba?

— Ucu pazь coxl—хьsxьrbьbьxan Xariton.

Fјodor Әгорьс olqanarқа pastьr-kilьp sәlәpcә:

— Nimә cox, olqanar, ol pıstıң cil poraan osxas, хajnap хajnap
anaң амырсьp paradyr. Olqanar, min sırәnıң „pogoda byronar“ polam.
Xaçan oјnırqа carıрь caravazьn sırәгә sәlәp turam. Minıң көзәnәm-
nәң аньң kiligәnı pos poladyr.

Igавьnaң Lydә pavalarьn saqьnbьbьxannar. Cә cәlyskinәstәрnı
aracьlıрь sidık polqan. Asxaraң pustar lagәrьn orta cara sьndьrqlaan.
Sooxtar paза purqьnnar aәroplannarbьnaң talasxannar. Lırgәstıg soox-
ta motorlar arььxcalar, kızılәр cılәp. Kızılәр тоop хaltьrasca. Cә ol so-
vәt kızılәrı, тьң pik—albaxa paза tıdımmәр.

Olar cәlyskinәstәрnı хajdidә polza aracьlırқа saqьnbьbьxannar.
Ucuxcьllar sooxь paза purqьnnь toвьpa kilzәр ucuxannar. Praj miir
altьnzarьx idә көrturqan. Pustar lagәrzar ьqьbьbьxannar. Olar iьlәrнı

sajbaqlaannar. Profösör Šmidt aar aqyrbqnañ aqyrbvvsxan. Ol pozьnың aqьrınañar pırdä kızää sölävän. Ol pırdnərgä xьnman. Cä radis anna ñar praj miirgä carlavvvsxan.

Cä soonanna, sovət ucuxcыllarь: Ljapidevskij, Ləvanəvs kij, Molo-kov, Kamanin, Sləpnəv, Vodopjanov paza Doronin xatьq sooxtь, xan poraannь tovbьr praj miirni өrindirip kylyndirgənnər, Vankarəmnəñ Šmidtñ lagərbnñ arazьnda kii colь acavas. Caltanmas ucuxcыllar xatьq cırnı tastap, көсіpcөrgəñ pusxa tyskənnər. Pus saqamna cara cась-rırqa timdä polqan. Pus aəroplannıñ sanazь altьnañ хьja cыca. Pus хьrlarьñ азьra aar aparattarнь sөzırərgä kirək polqan. Ucuxcыllar азьra sөzırıp anañ pazox kilgä көdırılгənnər, cəlyskinəstərnı xuruq, хatьq cırzər tartьp. Kөglig radis xavarlapla mañnanca: „Cıbrıgı ıki kızı ara-cыldıdь“... Anañ otıs altь. Anañ ilig citı. Aqьrbq profösör Šmidt irik kyskä təənnı aparqannar: ol in tygəñcızın pararqa хьnqan. Cä tygəñ-cızınə pusa altь kızı xalqan. Kөglig radis tygəñcızınə xalqan. Oraj polьp xarastхь polьvvsxan. Ucuxcыllar pazaqь kynnıñ irtəñdä kilip xalqannarьñ aparar polqannar. Ucux cыllar ucıqьvvsxannar. Altь kızı paza sigıs adaj əñ pustaqь lagərda xalqannar. Xaraa polьvvsxan, Pol-jar talajь ystyndə poljar cыtьzь sьxkilgəñ. Ol cыtьs Moskvanьnda ystyndə көrınədir, kızılər poljar cыtьzьñ көrıp, pusta odyrqañ altь kızı-dəñər saqьnqannar...

Iga ol xaraaqьzьñ uzup polbin yr polqan, ol saqьnqan, xaraa pus ystyndə polarь хajdaqla ılgəstıgıñı tıp. Pus altьnda xara tırəñ talaj toopca, ıbrə хьrında kyr idət pustar cөrgıləpcə. Iga xaraqьñ көrıp cat-xan. Aqaa tura ıstındə pustarox cөrgıləpcatxan cılər көrınıbzır turadıp.

Lkıñcı kynyndə ıçəzı irtəñək хajdarda paгьvvsxan, pavazьñañar pılərgə. Iga školadan kilip Lydəvıñnəñ tasxar ojnırqa paгьvvsxannar.

Kınətın көzəñək acыlvvsxan ıçəzıññ komnadьnda. ıçəzı көzə-ñəktəñ tapsavvvsxan:

— Olqanar istıñərdəksə pavannıñ tygəñcı tələgramьñ:

“Pustь tygəñcızın pıs tastapcavьs. Šmidtñ lagərb paza coqьl. Əñ pusta tura ystyndə sovəttərnıñ хьzьl flagьla xalqan.”

— ıçəñ, adajlarь? cı anda хajqannarba?

— Cox, olarнь sьqarьvbox kilgənnər.

Iun'da kiləm tıp хajdi söləənnı көglig radis pavalarь Moskvaqь aјlan kilgəñ.

Ol praj cəlyskinəstərbıñəq xada paza ucuxcыllarьvnañ—Sovət soju-zьnıñ kylyktərnəñ xada kilgəñ. Praj Moskva kylyk maxacьlarнь udur-laan. Ol pozьnañ xada poljar puzu aqьlqan. Ol pır kizək puzucax, anьñ ystyndə cəlyskinəstər ıki aj carьm curtannar. Puzuçaxnañ xada өdır-gəñ ax avanьñ tьrqaqь хьza toop parqan. Pavazь puzuçaxtь tьñ sıbər-ləñ. Ol anь aqьlqan aəroplanda, aјdajlarnıñ, paraxotta, poјəsta. Ban-kanь sañaj pusta tutxan, sьjьqь хajьlvazьñ tıp. Ol puzucaxtь Moskva-qь sañax vagonda aqьlqan.

Pavalarь voksaldañ ıvıñə көglig, caskalbq kilgəñ. Lydə paza Iga sьqьrзьp pavalarьna sunqar paxcalar. Kınətın pavalarь paзьñ хавьñqan:

— Toxtanar, arqьstar, —təəñ ol, banka хajdadьp?

Bankazь poolda camadannañ xosti turqan. Radis anь praj undup-salqan. Iun'ññ ızgı kunь anь хajьldьr salqan. In tyvyndə kırılг suu-çaxta ava tьrqaqь cөrcə.

Хайлpartыр көйгәнт—түрә павазь. Әкәйнлң, хайди анаң мин ань?..
— Нимә сох,—түрә Iга иркәләр,—Тырқақь andaқда полза хайылан.
Lydә purdajыр, sala ықавинса.—Pirlә minutca,—Fjodor Әгорьсь-
ның тавызь istilә tysкән.—Хайңардах пәр bankань... min amox.

Ой bankань альвалыр розьның komnadьна cлдылскән. Olox caasta
ajlankilыр stol ystynә tirlәән bankань турқussалқан. Prajларь хахар пар-
қаннар... Bankada poljar puzu catxan. Puzucaxтың istinә ава тырқақь
хьза тоор парқан.

Istәk,—тәән radis,—хайди idыр алдың sin ань?

— Oлаңajла tik,—тән Fjodor Әгорьсь.—Min soox nimә mastәрь-
вьн. Min soox nimә zavodьnda тоқьнсам. Anda iskustva оңдайнңа
хуруқ pus idәдiрлер. Anda 30 gradus soox polca. Andaa pustь karmā-
dada alcәrәгә carapca. Ой хайызada axpinca, көндiрә kligә сьхparca.
Pыр kizәk puzucaxты суққа tastавьса суқ тоор parca.

Anda prajларь ажаларын сархьлааннар. Анаң Iганьң павазь Igazar
көдiр. сөләән.

— Cәдәк, Iга, турдах карта хьринда,—тәгi.

Iга туруьsxanda аньң pazь Altьnzарьхь poljusxa tinnәs-parқан.

Suruqlar.

1. Šmidt kим polca? Iгавьнаң Lydәnлң павазь kлmdiр? Олар хай-
дақ парaxotнан парқаннар?

2. Cәlyskinәstәр altьnzарьхь cizrәr nimә тiләр парқаннар?

3. Оларның парaxодь ноқа суққа kыр-parқан? Ань прaj cиr ysty
хайдаң pылсалқан?

4. Ноқаданар прaj SSRS cәlyskinәstәrnлң curтазын xаразьр istәs-
кәnnәр? Kөzлdиңәр, cәlyskinәstәrnлң kylyктәnлstәrи хайзь орьnnарда pa-
зылcalар?

5. Olқannar cәlyskinәstәргә хайди ајланқаннар? Ой орьnnарнь rass-
kasta тавьңар.

Pasxa kızı anmarı.

Astı, ottı cıqcañ sin cıtkılğan. Taq ıstındaqı aqastar erttağı cılap xızarızıp odırlar. Cazyñnı ottar sarqajızıvıxannar, xajız polzala cırlarda amdaa kəğılvəj kyrəñ cılañ ottar paза pəzık xal-sarıqlar kərlıñıləp odırlar. Kyn xaraqı tıgırdəñ turup cırgə altın carıqñn tastap turca, cırlıñ ıstyn amdaa toxtaq cox cıldıp.

Pəzık, ındərlıgəñ carlıq kıcıcək culıçaxtı xəstada subalcaxan sarıq tarlaqda, molatına maşınazı tarıñçax tabısnan kyzırəpca. Soonañ soonañ ızərlıstırə kəlgəñ ıy cıqıy kruuk ıstındə kəəlçə toxtaq cox pastarıscalar, paза cırtıx kıvıçəktıg ıy pala attarñ soonañ cərlıp kəglıg xıjıqda syr-cərlər. Maşınan ızalandıra paза sala annañ tastıx arax, kızılar xımvıasxılapca. Olarñnı polqanıla postarıñnı toqıstarıñnı mañızrap toqıncalar Olarñ ol xırada sıxan astıñ caxsı sıqıvı ərındıtır mañızrandırcə. Ol caazı xıra cırlızə anda toqıncatxan kızılarıñnı nıməs, ol Sago Mikıtəñnı cırlı polca. Ol pırsındə kızılarıñnıñ xıra toqıvıznar cooxtasxılap odırtqanñn tuzalanıp, olarñ pozıñnıñ xırazında as taarırqı cərtəp alqan.—As sıxsa sırtəñnı xıjıxtavasıpñ... Nıñçə kırtəgıñ ıləskıləp alarzar, mın sırtəgə polızarla ıyın-çı—tır cooxtaan ol. Amdı pu xırada as caxsı sıxanda kızılar Mikıtəñnı cırlındə aar toqıstıñ tygəñcızın toqıñnıp mañızrascalar.

Maşına kyyıləp turca, sıvır kızək toqır ıdə coon paза pəzık ıdə tura cılap ərıpınəñ ərca.

Tozıñnı xurın sırtıngəndəgı cılap xaralparıp, xolları paза sırtajı xan sıqara sıvırılıqlılap parqan, pır, xıdır sırajlıq kızı tırcə tırcə polıp porax tabıvıznıñ xısxırturca:

— Poom pırlıñər pər!.. Poom—po—om! Anıñ tozıñnıp xaralqan sırajıñca tırlıñnı ılskəçək tamçıxtarı ojlazıp, sırajında anıñ kərık sırtındaqı osxas colaqastar xalqıscalar. Ol ıptıg carıq polkılıp paза mañızrap, sol sarınañ pırturqan poomnarñnı xaar, maşınan ıla parstı cılap acılqan axsına kırə suxulap turca.

Mıçık, cavyxax arax coon arax kəğıstıg kızıçək paза Mikıtə Sagonıñ pır calıvıvı Mikəvıñnıñ ılkeləñ sapxan astı arıqlar (ılğəp) xartarqı xartapcalar, anañ ol astı Mikəj Mikıtəñnıñ saımkazına aparıp anıñ anmarına ırsalca. Mıçıktyñ aqıvajqan sastarıñnıñ arazına astıñ mikınələri, paза ıvıxtarı sırtılgə amaras parqan. Olar ılkeləñnıñ sırajlar tozıñnı ılđek xoostalqlılap parqan.

Prajlar toqıstıñ tygəñcızın saqlıqlapcalar. Polqanıla astı ıləzərlıñ amdı ıstındə ərıñlıp saqlıpcalar.

Kızılar suqdañ majıycalar. Olarñnı pırdə pırsı, pırdə, pırsı xanazar ojlaskılıp, xanada turqan aqas ılđicəktəñ soox suqñnı acıñnıñnıp tartıp tartıp alıp, anañ pazox toqıstarına capıñnacalar.

Tımlı ojbıstıq xanəqı kəlgəñ kyrəñ attıq pır kızı toqıncatxan kızılarıñnıñ tuzuna caqlapılqan. Ol Mıtə Sago pozı polqan. Adıñ toxtatcadavas ol kınəñdə surca:

— Cə, xarındastar, toqıvıznı xajdı parcaa?... Ol ıvılrə sıvılrə xılcıñnıp kərca.

— Tygəñcı ımnı pozıtcadıvıvı, ok as mañat Mikıtə avañ—tır Anton ılskəçək, tabısnıñ sıvılı tyskən, sıvroozıñnıñ cırdəgı sıvırlarñnı suzup kızək ıstıñnə tastapcadavas.

— Саксы саксы, андагда! Саксы сууланган ол туста Микитэ,—Мин сирәни иргизнә саймкамда сақирын тире. Аның soonaң ол поэһны хыразында хайнапсатхан тоқысты көлр хыныр алабас, сол харағын ным хыза пилр, алтындағы ирнүн рлр пули тайнакөлр, адының роозаны тиләдирскән. Тимр оҗыстың хаңазы саймказар парқан колға хыдыр халқан.

Ир поэһысан. Кынның харағы арам аҗастың пилсәктн озарина көлнлрскән. Кун харағына сылаан ағы кил амдаа оор осхас сылан полқан сә, ол сала сытаньыла парқан.

Көр сөвагылыг сидк тоғыс амды тыгәңгизнә сақдапкылган. Машина круғандағы көлгдәги аттар көлсә тарта тохтагылысаннар, тылада пырғыр, партарн саҗаҗлап, суғлук нокта көлсәләрн сықдырада.

Уzun пазы аар тоғыста майтылып, асха астап, кызлар сызыр тыростарн тастар никтәне тынылапсалар. Сә оларның сооһарында тизән өлнлсәр, хайдрда саксы нимәләр саҗыпсатханнар пилдистиг полқан. Оларның пражларның саҗыстары амды андала полқан, хайди тавырағынча постарының аар тоғыстары ағы кыстарнн сылтаанда алған астарың үлср, ивдә симләләрнзәр өлнлсиг көлнлг нанарында.

Мысык поэһны аҗвах сасында сарыныр сырылған микнәләрн ағылап туруп соохтарса:

— Ра-а, атак ас, сыдыртыр, а, пуыл... соохтаҗада соғыл... хығын аратан сидзәр позалај—тлр орҗып пори тартыр турса.

Асха сал алтонар пуутан...—тапсан Хоҗах.

Лә, кысуыс тик парвиндыр, тоғынҗанылысха турарҗи—тлр Антон сыдылдах тавызынаҗ тапсарса.

Кызлар амды тоғыстарың тоозавас пилдәң икдәң, адыҗаттарың сиднә саймказар сувалзыр паргылапсалар. Антон саймкаа пражының soonaң ситкән. Адының сидолказын алсавас ол поэһны аҗыстарына никтәлсиг соохнаҗ соохтанса:

— Сә, хырында пу тоғысты тоозылысыс... Андаҗада полза нинн харадысма көр нимәс ситлвә хайда-аҗ...

Харат Антонның улуҗ нимәс хондыҗаҗың пыркәр тоғынсатхан сир салыс адыҗағы.

Мында турада Микитә кызларның киләнә иргл азырал тимнәт-салқан. Амды Микитә мында поэһны тыгәңгил планн кирәкә туркусса. Ас тизән кызларның кысуың орылр, савылыр, аның аңмарына улпарқан. Ас аның аңмарында полсатханда, амды аҗаа стол ыстынә араҗаҗах туркусанда пилдә саравас полқан, аның оҗынының утузы андала.

Хаҗан пражлары стол кистнә одырылап-салғанда, Микитә сирәә алтынаң рлр улуҗ тосых араҗа сыҗарылабас аны рлр улуҗ тимр аҗахха солырадыр урсада парқан. Позы симләндирә көлр кылсәргә сохтанса:

— Тоғыс сонда... Пилдәң пиди...

Азыранарҗа саксы полар тире.—

Мындаза амды андаҗ аар тоғыс сонда unabasta кыл поларва тизән.

Микитә пастар араҗаны сotka сирсәкә көр нимәс урabas, самнахнаң хуҗаһызар наныр, анаң otsar нанылапса. Аның soonaң ол сирсәзнә көр нимәс хоҗа урапирлр, кызларгә көзидлр, алысыс. Аның soonaң пражларына пассани үлсгәр пастаан.

Pastaqь arada kızılr ıcərgə хьнхсххлавн одьрған cılı polqь-laptar, cə хақан Mikitə pır ıkı irətibırparkilgəndə, kirək onđajlan-par-ğan. Acəskə araqa kızılrəgə авьрахтаравьсхан роьнн кyzуң, olar-нн сырајларь pıldıstıg idə хьzarзьр pastavьсхан, olарнн сырајларь ızi-nılr, otxa kəjgəndəgı cıləp pıldırgən.

Mikitədə cərgən ipci kızı timır lampaçaxtı tamьzьr stol ystynə turqussılqan,

Kəelçə tarta coox pastavьсхан, soortın ol coox aјran kəvıgı cı-ləp хojьvınaң хojдыр, əzıvıskən. Mikitə ana olla kirək polqan. Амды ol kəelçə tarta kızılrəgə caqьnnazьr, caqьn tartыlr pastavьсхан! Cooxta-vodьr:

— Cə харындas tunmalar, амды pıstıң pos arazыnda, pıdi, сыған аььсавьсьт ьлəзərlıls хальводьr... Pu kirəktə min sırəgə, pələlərim, noo niməmnəң polьzьq itpirəp polam? Xajdi? Polьzarqazə хьnadьrььн... —tıp pazьn хььnarax tudup mojnьn сьхьraјтыр одьсca.

— Polьstax, polьs Mikitə avaaң, pıs tikтə ərıncəvısl.. Sinıң pı-di polьсханьнн pıs pırdə, əlgəңçədə unıtpasьs... —tıp Mьсьk ха-raxtarьn cıdıra kərlp, pazьn ıskər ıskər idlp tapsaңqьlavodьсca. Аньң cəсьна сывальр ılıngıləən mikinelər, as ucuxtarь, amize coхьraјzьр kərlngıləpçələr pazьnda.

Xoçax apсax kəgərtə kərlp, хolьn savap cooxtavoxca:—O-oј, pə-lə, pıs sinıң polьzıң coх хaj paçaңmьs...

— Anan, хajdi, nimənəң polьzarьn sin Mikitə avaaң роьыnda pılcə polbassanmazə... Sьn pit, gə-gə-gə-tıp Anton роьыңн sьn ıstıңəң ca-laxajlanьr одьсca.

Андаqь kızılrənıң хaj polzazь алыңca coox caax pydyrgıləp одьс-calər. Хоçax apсax stol pazьnda одььр, роьыңн kək хaraxtarьn nuup, xollarьнң salaalarьn pygyp poğın poğılr одьсca. Oı роьыңн ьlyzıңə niңçə puut as cıdərlıң pəğınlр saqьньr одьрған polar cızə.

Mikitə амды kızılrəgə as ьləstırgən tusta, olарнң хьrinaң хarьх sarьх coх polьn tıp, роьыңн pazar oььнн pıktəgləp одьсca. ılgər-dəң soot алыр хьдыradьr, cooxtapca:

— Cə, min, харындastar амды ьləstırlр pastırvьn, minı sırəp pı-di suruңqanda cızə,..! Cə andaқda polza pıskə pırdəvıskə хььxtas coх polьn. Min saqьnqanda sırə minıңəң хаçandaа pır cəpkə kilərzər ja?.. Minzə, olaңajda andar мындar tolgastьrarqə хьnmas kızıvıln. Andaқ pit хarьnqastar?, tıp kızılrəzər pəkəjkılr surca.

Kızılrə prajь tıңə, tyvən pasxa tavьsnaң Mikitənıң coqьn cəp-sərcələr. Mikitənıң olardaң cır ьcyn paza ьrən ьcyn, astь alarьn pı-l-zələrdə, cə anıң olardaң niңçə kəp alarqə хьньводьрғаньн pırdə pı-l-vənnər. Olar saqьnqannar Mikitə olarqə sьnar polьzarqə хьncə tıp saqьnqannar.

Mikitə роьыңн аңmarьnda tərt cys puutca as urulparqanьn ma-ңat pılgən. Амды ol kızılrəgə роьыңн cəvıln сыqarca:

— Cə, мына харындastar.. Postь, udur-tədir хььxtaspas ьcyn, cı-rıçək ьcyn, tim tırgəstər ьcyn, orta pasxa tastavьzanarl...—tıp soodьn torsьlada tartьvьsь.

Kızılrə ьr niməs sьmьzьrx pola tьstılr, anaң ьr niməstəң Anton carattь, anьң soonaң irək turax polьp pazalarь.

— Cə, ьrən аььcamнң ьcyn min sırərdəң-zə, pos kızılrənıң kəp-

təə niməzin alamza... Ə-ə, pır puudəçax ʏcyn ɪkɪlərdən carajza, mɪnda cooxtascaɳdaa nimə nimə polarza, sɪrər anɔ pozɪnardaɳ saqɪnca polarzar-tɪp kɪzɪlərnɪɳ collarɪn tulqɪ sapodɪrca.

Tulqɪ sapɪrqaɳ kɪzɪçəktər sarɪzar aɳqɪn tapɪn, olarɪn Mikitə kɪnnɪyɔ xaraxxa arɔqlar oɳɪrqaɳn pɪɪptə oɳɪrzalar, ɪrɪk cox cəpkə kɪɪçəkələr.

Mɪçɪk ɪstɪndə saqɪnqaɳ saqɪzn tudup sɪdanmin tastɪna sɔqarɔbɔstɔva xajdaq. Ol cooxtarca:

— Sin, Mikitə avaaɳ, pɪs saqaa kanava xasxanɔbɔs ʏcyn pɪdi kəp niməs xɔja tastar polbassanma? tɪpcə.

Aqa nandɪrar cooqɔ Mikitəɳɪɳ tɪmdə polqaɳ:—Anaa, minzə xarɔndastar soqar poranacaxtar ʏcyn sanavinca nəmzə, noqa mɪndaqzan pələ xə-xə-xə—tɪp amɪrcaɳda kylyngɪlər oɳɪrca.

Anton kɪçɪçək pazɪn təvɪn tyzyryp, tɪrən saqɪsɔrasta oɳɪrca. Ol amɔ pozɪn səzɪrənən səzaxtan cɪlər pɪɪɪɪp oɳɪrca, anɔɳ ɪzɪrɪk pazɪna xɔjxtanɔstəq saqɪs kɪɪɪskən ol oɳɪra amɔ ɪçəzɪ pavazɪna kyɪlɪkən olqaɳ cɪlər syrkɪnnər oɳɪr.

Ajɔvna oɳɪrqaɳ soonda Xoçax apsaɳ ɪdik tɪɪɪnmin, tɪɪɪnmin zurca:

— Sin, Mikitə pələ minɪ Mɪltɪzɪm sɪndə mal xadarcaxtan ʏcyn kəp niməs as cɪtɪrər polbɪɳ?... Pɪdi ʏqaa sɪdɪk cənənçə...—tɪp oɳɪrca.

— Anɔ pələ, pɪs ɪkələn xaraa kɪnərtɪ cooxtarɔbɔs... Mɪnda kɪɪspəs nimə coqɪɪ noza, ol sɪrəɔ cɪtkənçə xadarɔzn—tɪp Mikitə nandɔɔvɔx pɪrcə,

Xoçaxɪɳ paza pasxalarɔnɔɳdaa amɔ Mikitəvɪnən pazada cooxtascaɳ nimələrɪ cox polqaɳ. Amɔ ol ʏzələçə mɪnda xonɔr, ɪrtənɪndə postarɪna Mikitə ʏləstɪrgən kəp niməs azɔcaxtarɪn alavas, nanarlarɪla xalqaɳ.

Xos at kələn aqas oɔstəq xanaa, kəp niməs as taarlap ʏs kɪzɪ oɳɪrsalqaɳ. uluq colca torst-tars tyzyr parca. Attaarɔ tɪrlada pɪrəqɪrɔzɔr, nɪk sɪlvək sopladɔsparcalar.

Mɪçɪk xanaɔɳ alɔnɔzar saqɪn oɳɪrɔr poza tutparɪr. Ol cardɔxtarɔnɔzar ajlankɪɪp cooxtar parɪr:

— ɪrɪk-xanɔ pɪstɪ sasɔylaan cɪzə pu Mikitəvɪnən pɪrgə toqɔnarqa cadɔr... cɪɪɪɪr astə ʏrɪɪɪɪɪs pɪs aqaa... sɪnnənəkɪ. Anton kəp nimə, tɪp kɪvɪrəngɪlər parca.

Anton ol tusta prolanarqada prolanmasxada polbɪn cooxtanca:

— Anaa anɔ ʏlaqam pɪlgənməzə pɪdi pɪstɪɳ tərɪɪstɪ tɪrɪgə sojpararɔn... Sɪləə tɪnəə casɔɔda anaa caq cɪɪ caqɪtura parvanmaza polɔzɪm tɪp...

Xoçax apsaɳ ɪdiek pularqa ɪgərgɪlər parca:—anaɳ polɔspɪrdɪ nəzə, paza nimə kɪrəksə-ɔɪ-ɔɪ—tɪp ol prədə aɳɪrqaɳqanɔɳ xatɔrɔbɔzɔr, anaa pazox tɪməɪp parca.—Min anɔ tɪrsɔax jazvanɔ prər car azɔrbanda polpasɔpɪçɪ...

— Tudus xavɔs soonda munzuruxɪ pulqazada noo tuza... Tɪɪɪgɔçək xarqaxɪ mɔxtaan mɔxtaan, soonaa cɪçən nimə cox xalqɔbsalqaɳ-tɪp Mɪçk cɪçən cooxtaar sɔqarqɪlar parca.

Ana ɪdi ʏzələɳ Mikitəɳ tappastan taap səklər ɪrɪɪp nanqaɳnar. Cɪɪqɔcaxtarɔ aalqa cɪtkənçə nɪik soplatxannar.

Suraqlar.

1. Noqadanar Mikitə kızıları, pırlıq as salarqa cəptəp alqan
Kızılar nımə saqıncannar toqıncadıp?
2. Mikitə kızılərgə astı xajdi ylästirgən?
3. Kızılar nımə saqıncı nancannar iklärincə? Olarnıñ cooxta-
rıñ xıqıncı cooxtap pırlıq.

Xakas partizannarınñ ır.

Aqarıp turqan ax tasxıñ,
Ax pulut cılap kərın-tur.
Atıqır tyskən xar poraanı,
Ajnıñ xaraqıñ tulqar-tur.

Kögərıp turqan kək tasxıñ,
Kək pulut cılap kərın-tur.
Ködrlıp tyskən kyr poraanı,
Kınnıñ xaraqıñ tulqar tur.

Aqasnan itkən sanalar
Altanır mynər at polar.
Aqasıñ xıqıñ tajqalar,
Aralı xonar cır polar.

Iğrlıp itkən sanalar,
Izərləp mynər at polar
İlbək aqastıq tajqalar
İrtıstə xonar cır polar.

Arqal cavab bandalarnı
Ax tasxıdalar tıdırlər.
Ax-Yys pazına sıqır olar
Anda xıstapca tıdırlər.

Xartxa cır tospas Solovjovı
„Ханым“ tasxılda tıdırlər.
Хан ıscəñ conıñ xıqıncı-пары
Хыстap curtapca tıdırlər.

„Ханым“ tasxılnıñ ıstıynə pıı
Халы conмынаң sıqарыы
Хасы Solovjov conыны pıı
Хатық ıхрынаң тоозарыы.

„Тигр тизли“ ıstıynə pıı
Тигрліг conың sıqарыы.
Тискін Solovjov conыны pıı
Тимір ıхрынаң тоозарыы.

Komsomollar olqannar.

(„Vzvajsa znamja“ ыг көөнөн)

Xosti pazыр, tiңe cernar }
Komsomollar olqanar } 2 xati.

Komunistar toqъъna
Kys xozarqa timdavis.

Saaqa sьqar kycyblsti
Saa pulunda tьdgarьbs.

Calap alqan sovət ycyn
Cadardan caltanmaspьs.

Calъь kycyn pascannardan
Caltanmaspьs kyrəstə.

Timır molat mьltivьstь
Tilьk xolqa tudarьbs

Saalazarqa хьnmincavьs
Saaqa tɵɵlə timdavis.

Tiksь cirmьn pajlarьnan
Tizp tɵdьr cərvəspьs.

Xanqa tospas ььгъьlarnь
Xara cirmə porirьbs

Xosti pazыр, tiңe cernar
Komsomollar olqannar.

Cazьdanar ыг.

Izən cazьmaj,
Alqьm sarьq cir.
Xajdaq көөm saqaa
min көglim.

Saqьstan xalvas
Əskən cirməzən,
Maxtaçan səsti.
tappincam.

Sinl saqьnzam
Ərлlr ьscam.
Ucux-parqьdaqьyn
sinzər.

Calvax cajьlqan
Sьlг cazьzan,
Aarььq kьvləsnəң
təzəlğən.

Olqan pozьmda
Min көvək cərgəм,
Xustьn tavььzn
kəp iskəm.

Sin casxaar tusta
Cazancadьrzan
Kəp morcolanьr,
kьlynlr.

Yrdədəə niməs,
Pajьnьq malьna
Xadarьq polqan
odьңda.

Amdь, cazь, sin,
Sovətti poldьn,
Mal kolxonьxti
killьblsti.

Aзых риггел
Sin poleadyrzan,
Altyn azyq
kolxonьxti.

braxtaa cirdən
Culattar kilcə,
Naa kəglər saqja
kəgləziр.

Синдс.

(Kolxonьx ciitərinicьrь)

Сарь пөзлк cullattarnь
Cardaң сьхpas, тцəннəр-xaj.
Cazь kicлg ciit ulustь
Caldaң сьхpas тцəннəр-xaj.

Хьри пөзлк cullattarnь
Хьрдаң сьхpas тцəннəр-xaj
Хьсxa castьq ciit ulustь
Хулдаң сьхpas тцəннəр-xaj.

Cardaң сьqьр cul culattar
Cazьlarqja saжьlalar.
Caldaң сьqьр ciit ulustar
Сарьх хоньх pastapcalar.

Хьрдаң сьqьр cul cullattar.
Хьralarqja saжьlalar
Хулдаң сьqьр ciit ulustar
Хьньq хоньх aparcalar.

Arвas-turbas timлr attar
Ax cazьda kistəscəлəр.
Artьх cөrtлg ciit ulustar
Arqьstastь piktəpcəлəр.

Көк ot cлвəs timлr attar
Көк cazьda kistəscəлəр.
Көглг cөrtлg ciit ulustar
Kolxonьxtь kədlrcəлəр.

Сарьх ynnəң kəgləзəңəр
Сальм хaja kyyləр турзьн.
Сарьspaxti лstəнəңəр
Cavalьrьць saжьal турзьн.

Хьньq ynnəң sarnazaңar
Хьзыл хaja kyyləр турзьн.
Хьньр kilлr toqьnaңar
Xalqan хььrць хазьгьлзьн.

• Bol'şevik casxъzъ.

Саръх кун сѣи
саялыбъсхан
Сазъның харъ
хажыска.
Culat суqlаръ
сарлазъбъсхан,
Cілән cirlәрçә
col salca.
Lzig кун сѣи
саялыбъсхан,
Lstıktıң харъ
хажыска.
Irät суqlаръ
сарлазъбъсхан,
Inıs cirlәрçә
col salca.
Aqara тоңан
ақып суqlарның
Altın taxtazъ
sajbalca.
Aspat tajqadan
aças tartarqа
Aзырх colъ
cazalca.
Kөгәрә тоңан
tirән суqlарның,
Kumys taxtazъ
sajbalca.
Kırım tajqadan
aças tartarqа
Kyylәмә colъ
cazalca.
Kөmөk xarларның
altынаң сьqыр,
Kөлвәjzıpcälär
хьralar.
Kөp salda tartcan
traktarларны
Kynnyң саqырсалар
olar.
Ax sajdaң харның
altынаң сьqыр,
Arsajzıpcalar
хьralar,
Ax naңмыр polыр
астың tyzәрin,
Anda саqырсалар
olar.

Kөгәrlәp turqan
 tal aqastarda
 Kөөktәn tavъъ
 istilcә.
 Kөglig sarnazъp
 көр халъхрәпаң,
 Kolxonъxtar
 хъгаа съхса:
 — Alton сахъгьm
 хъганъ tooza,
 Агъq урәnnәң
 савагъъs.
 Авъs хамnагъ
 azaxnaң pazъp,
 Agronom сооqъn
 istәgъs.
 Clton сахъгьm
 хъганъ tooza,
 Сахъs урәnnәң
 савагъъs.
 Cicok, pajlarnъ
 cirgә tipsәvzъp,
 Cir sizәçәnnin
 istәgъs.
 Calqъs сагъmni
 хонcatxannагъ,
 Caqъn pъs tartъp
 alcavъs.
 Cазъnъp cөrgәn
 munzuruxtarnъ,
 Cасъradъp
 tastарcavъs.
 Kolxonъxtarqә
 kurgәlәktәrnъ,
 Хоza pъs tartъp
 alcavъs,
 Kөләnъp cөrgәn
 munzurъxtarnъ
 Kөrlp таар алып
 сыrcәvъs.
 Көр хъра catxan
 көlbәk cазъъs,
 Kөgligdәә poldъ
 көrәrgә.
 Kөglәspariqan
 olarnъң ыгъ
 Kөөldәә kilistig
 istәrgә.
 Salqalzъp catxan
 cазъ хъгазъ,

Sılıgdəə poldə
 kərərgə.
 Sarnasparigan
 ol sarınnarə
 Saqəb kırıstıg
 istərgə.

Халқан ыргы.

Sidəndə turqan savııban asxa	Tozın aralı tanıtpın cərip
Sirəngə xajdan kırərcık.	Toqırtın saıbaq sal-cərcə.
Sızınır pılvən pu kolxonıxta	Cləək kip kiscən caval munzurux
Cləən as noqa citpəscık.	Caləb tonaqııq pas-cərcə
Xazaada turqan xaltar asxəb	Calonxaj polıp pıldırtpın cərip
Xarşaqdan noqa tyzərcık.	Cazıttıq saıbaq it-cərcə.
Xazaa xadarçan kolxonıxcsəz	Xara suq kici ajdıııq kicıg.
Xalın ıskəə no kırərcık.	Xazaqlıq attıq kicır-tur.
Torqı kip kiscən sirtən munzurux	Xalqan ыргылар najda syməlıg.
Toqıscı kiptıg pascərcə.	Xarax-xulaxtı sirgək tut.

Ləninneqər.

(Xakas ыгы)

Ax tasxıı cox polqan polza
 Aqın suq xajdan kılərcık.
 Arqıb Lənin cox polqan polza
 Arqııstas xajdan pydərçık.

Kək tasxıı cox polqan polza
 Kəgləm suq xajdan kılərcık.
 Kylyk Lənin cox polqan polza
 Kolxonıx xajdan pydərçık.

Ax puluttı azıra parçan
 Azı xanattıq aəroplan.

Aar razьqнь aңdaraғына
Arqьs Lənin ygrətkən.

Kək puluttь azyra parçan
Kystyg xanattьq aəroplan.
Kys razьqнь aңdaraғына
Kylyk Lənin aqьlqan.

Arqal connь aarьq xonьxxa
Aldaң partija pastapca.
Aarьq Iljictи ilvək kirəgи
Arqьs Stalin aparca.

Kəp xalьxtь kəgиg xonьxxa
Kəstəp partija aparca.
Kylyk Iljictи ilvək kirəgи
Kəni, Stalin aparca.

V. Kовяков.

OGLAVLƏNİJƏZİ

N ь m a x t a r.	Str.
Barinmьnan сох kizl	3
Avьs paза irən	6
Xara-mos	7
L s t ə n i s ь r l a r ь.	
Kək odьсax	12
Xьzьl ruqdaј	13
A. S. Puşkin.	
Avьstaңar paза anьң саlғьzь Baldadaңar nьmax	15
Cавьndaқь	20
Kavkaz	21
N. A. Nəkrasov.	
Krəsən palalarь	22
Tirəmnə kular	23
I. A. Goncarov.	
Ovlomovtьң uјquzь	26
A. P. Cəxov.	
Van'ka	39
Əmi-Sjaо.	
Pistьң ylyzibis andaқ	43
Viktor Gygo.	
Gavroş	46
Maksim Gor'kij.	
Maajьң pastaқьzь	55
Pəpə	61
Arkip aqa paза Len'kə	65
Dəmjən Bədnьj.	
Sovət casovojь	78

S. Grigorjäv.	str.
Хъзы вакән	80
Isvax.	
Läninnəç Li-Can-naçar	92
L. Kassil'.	
Soox pus	94
V. Kovjakov.	
Pasxa kızı ađmarь	99
Хакas partizannarьның ыгь	103
Komsomollar olqannar	104
Sazьdaçar ыгь	—
Cinçs	105
Bol'səvik casxьзь	106
Xalqan ыгьсь	108
Läninnəçar	—

Отв. ред. Н. Кокков.
 Рецензент Е. Ананьин.
 Техредактор В. Кобяков
 Тираж 1500. Об'ем 7 п. л.
 Печати. зн. в оди. печати. листе 48000.
 Сдано в производство 3/VII-34 г.
 Подписано к печати 8/VII-34 г.
 Статформат 62X94 в 1/16 д. л.
 Новосибирск. Типография № 1 ЗСКЛП. Заказ № 1891.
 Уполкрайлита А № 89 от 30/VI-34 г. ОГИЗ № 1076

Literatura xrestomatijazında alças picəttəlğan səstər.

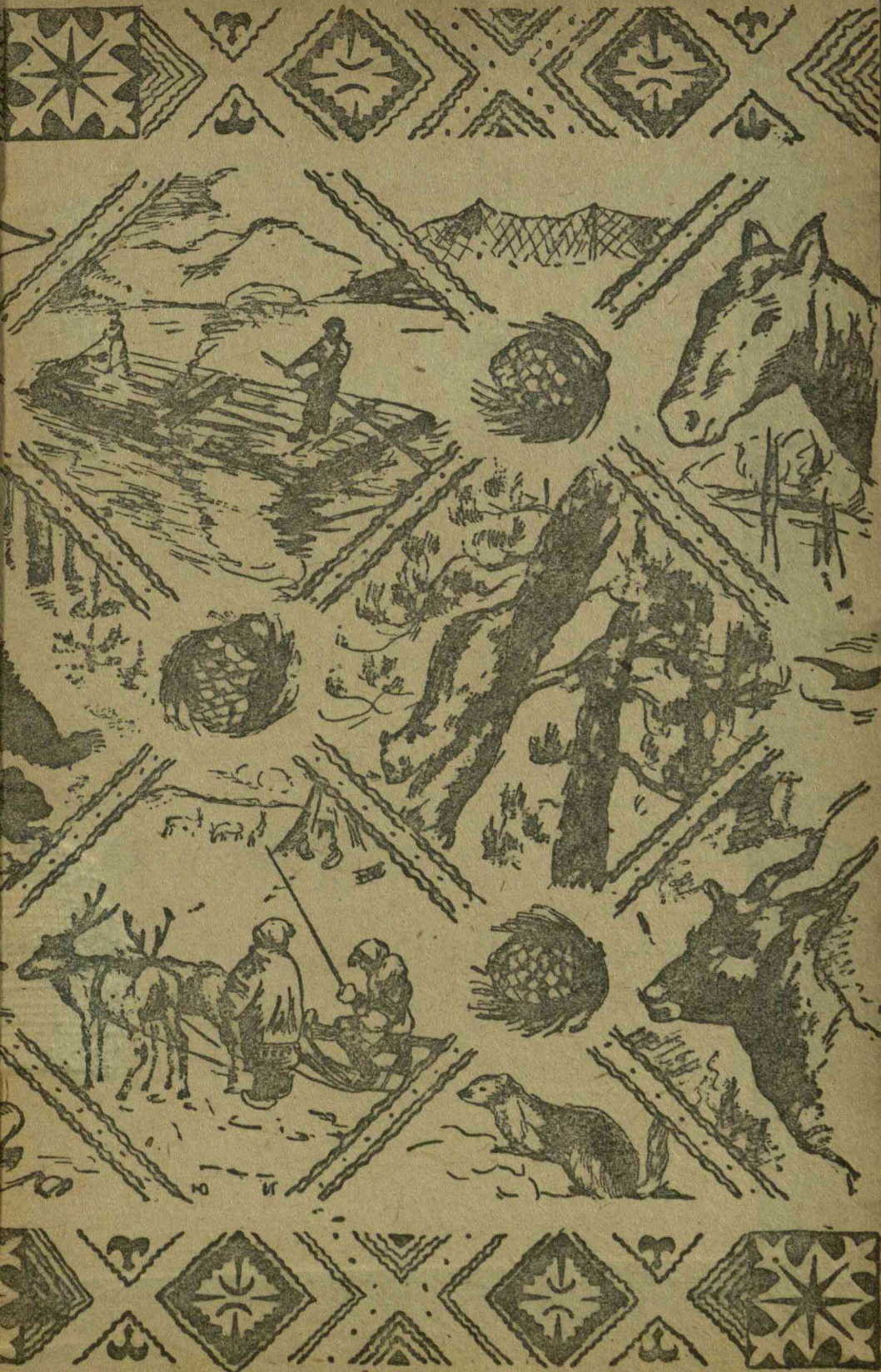
Stranitsa	Strok.	Разыпарақан	Хьдърагъа кирək
3	1	пѣмѣхтар;	пѣmaxtar;
"	3	coxcostarъ	cox coostarъ
"	5	Jrgı tusta,	Irgı tusta,
4	1	saxandəqoox cılər.	saxaandaqoox cılər.
"	3	Curttaqçыblar	Curttaqçыlar
"	24 altыnaң	annың surcalar!	annaң surcalar:
"	11 alt.	pravalъ qроlqan.	pravalъq роlqan
5	3 alt.	Baringa	Baringa
6	19 alt.	adaј arыna	adaј orыna
"	20 alt.	odaјnъ	adaјnъ
7	1 yst.	Авѣs cooxtapca ха ына:	Авѣs cooxtapca хатына
"	2 alt.	içtг.	istг.
8	10 att.	Atың aazың cajoјı sыxxan	Atың axsың cajoјı sыxxan
8	20 yst.	cada pıstərı	Cыda pıstərı
10	8 yst.	xarax cазъ xarutparы:	Xarax cазың xurutpadы:
"	19 yst.	sadaвannaң	sыdavannaң
"	11 yst.	istsp	istp
"	22 yst.	saqъdъ.	saqъdъ.
11	20 yst.	itsynnər'tıdı.	itsınnər" tıdı
"	5 alt.	pıxtəgdəң	pıktəgdəң
"	3 yst.	tıvpıstıң	pıstıң
"	14 yst.	olasxannar	ojlasxannar
12	3 yst.	Xadarqanda naalъ amdъ	Xadarqanda malъ amdъ
"	5 alt.	Axvax pastьq	Aqвax pastьq
"	1 alt.	Kygyr	Kygdyr
15	15 alt.	Arına Podıonovnadaң	Arına Rodionovnadaң
20	18 yst.	pu səstərnıң	pu səstərnıң
21	9 yst.	sloktarың pırzıpir sınaң	Sloktarың pırsı pırsınlı
"	10 yst.	ritmx	ritm
23	10 alt.	Volqa ıçə	Volga ıçə
26	14 yst.	soltanda	sыltanda
"	5 alt.	kılstı;	kılstı;
"	4 alt.	ıçəzı adarca.	ıçəzınə aparca.
"	2 alt.	ıbərə sarın	ıbırə sarın
"	1 "	canьr	cadьr
32	16 alt.	xorgı	xorqı
"	4 alt.	— Cə nun iıң	cə min iıң
38	19 yst.	pıctı ktı poputcik tьңzarъ.	pıctıktı poputcyktaң ызаръ
38	21 yst.	vudkannың axsъ ıdı adalca.	Vulkannың axsъ ıdı adalca
42	15 alt.	Conçanax—	Conçalax—
43	4 alt.	Pıstıң ulyzıbıs andaq..."	Pıstıң ulyzıbıs andaq..."
45	12 alt.	cınlı	cınlı
"	3 alt.	xacan	açan

Stranitsa	Strok.	Pazyrlarqan	Хьѡѣрагѡа кирѡк.
48	26 alt.	sırgäktändırcə,	sırgäktändırcə,
51	15 alt.	suqluptap-salarqə	suqluxtap-salarqə
52	14 yst.	pantrondaŝtar-tar	patrondaŝtar
54	17 yst.	Çıjazə-Saritsyn	Gırajzə—Saritsyn
54	15 alt.	Vlëdimër İljiç	Vladimër İljiç
"	12 alt.	tyza	tuza
"	4 alt.	kırəzərıne	kyrəzərıne
56	20 alt.	xatxırbıvsxan	xatxırbıvsxan
65	23 alt.	ıuzun	uzunb
73	20 yst.	aqızyıny	aqızyıny
"	21 yst.	acynnanıy pazyrturqan	acynnanıy azyrturqan
78	6 yst.	Tıqtalantalıq	Tıq talantalıq
"	19 yst.	Çırazdan	Gırazdan
79	11 yst.	Sovəttər calovoıy cərcə.	Sovəttər casovoıy cərcə
"	16 yst.	Pyrkək tivanda,	Pyrkək tivanda,
80	16 alt.	Lılrə	ıılrə
"	2 alt.	Maksimnıy. Xolınan	Maksimnıy xolınan,
81	2 yst.	kurgən.	kiirgən.
86	13 alt.	pyrkək	pyrkək,
91	3 alt.	Tıvınar	Tavınar
93	7 yst.	Xurtıxan,	Xuurtıxan,
"	1 alt.	Kyrəzərgə	kyrəzərgə
99	7 alt.	Mitə	Mikitə
100	1 yst.	Saxsıy suulanqan	Saxsıy,—suulanqan
"	4 yst.	pır pulı tajnankərı,	pır pulın tajnankərı
"	16 yst.	xajdırdə saxsıy	xajdaqda saxsıy
"	7 alt.	Azyranarqə saxsıy polar tırcə.—	Azyranarqə saxsıy polar—tırcə.
101	3 yst.	avırah	tavırah
"	9 yst.	xojdı,	xojı,
"	19 alt.	xıdıradı,	xıdıradı,
102	7 yst.	Mılsık	Mılsık
"	21 yst.	as cıtırər polııq?	as cıtırər polııq?
"	15 alt.	toqınarqə cadıy...	toqınarqə... Cadıy
"	2 alt.	Mikilənı	Mikitənı
108	9 yst.	calonxaj polıy	calaxaj polıy

Опечатки, имеющиеся в Хрестоматии по литературе для 4 года на хакасском языке.

24293=

1-95

Xakac
3-20
9.2